
Franc Jakopin
**Eno gredo bom kopala,
Vsega furma rože sjala***

V članku je predstavljen narečni izraz furm (iz nem. Form – Furm; lat. forma) v različnih pomenskih odtenkih; spremljana je tudi njegova raba pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja in v slovenskem knjižnem in narečnem slovaropisju.

The author discusses the dialectal expression "furm" (from Ger. Form – Furm; Lat. forma), its different shades of meaning and its use in the texts of 16th century Slovene Protestant writers as well as in Slovene literary and dialectal dictionaries.

Redka in neknjižna beseda *furm* (zapisano tudi kot *furem*, redko še *forem*, *forim* in *furum*) me spremlja že od otroštva, ko sem jo pogosto slišal v svojem štajerskem narečju (Dramlje) in jo prav dobro razumel in občutil, čeprav bi jo bil pomensko najbrž težko natančneje določil. Uporabljali so jo zlasti starejši ljudje v zvezah, kot so npr. »sosedov otroc so čist brez furma« (brez olike, nevzgojeni), »tuot čluovek je strašn brez furma« (nesramen, srb. bez-obraz-an), »tau nima nuobienga furma« (ni ničemur podobno), »na tuot furm« (na ta način, tako; kranjsko: na to vižo). Takrat mi seveda še na misel ni prišlo, da bi ta »furm« povezoval z učeno in kulturno besedo *forma*, ki jo je kdaj v šoli uporabljala učiteljica, vendar mi je bil njen pomen vse prej kot jasen. Znal sem tudi že nekaj *formul* in izpolnil sem tu in tam kakšen *formular*, a o zvezah med temi izrazi se nisem spraševal. Medtem ko so omenjeni pomeni večinoma znani že iz najstarejših zapisov in iz drugih narečij, pomena »biti nesramen« za »biti brez furma« drugod nisem srečal.

Razumljivo je, da je bila v slovenski knjižni jezik *forma* sprejeta kot ženski a-jevski samostalnik; odločal je njen spol v nemščini (die Form) in poznavanje njenega izvora v latinščini (forma). Drugače so ravnala narečja, ki latinske podpore niso imela; zoženi nemški *o* (ali že *u*) so prevzela kot *u*, *o* spolu pa je odločil končni soglasnik, in dobili

* SNP II, 179, št. 1384, Štajerska.

smo moški samostalnik *furm* (*furem*). Za prekmurski beltinski govor navajata Franc in Vilko Novak¹ obliko *fourma*, ki je različica knjižne - forma. V prekmurskem knjižnem jeziku 18. in 19. stoletja srečamo samo obliko *forma*; Vilko Novak jo je izpisal iz sedmih besedil med letoma 1715 in 1875; v gradivu navedeni primeri kažejo na pomene: oblika, način, zgled, videz, podoba. Poleg samostalnika sta obstajala tudi glagola *formalivati* in *formalivati se*.²

Pri *furmu* se je zveza s prvotnim izvorom *forma* bolj ali manj pretrgala, zato se je pomensko začel uporabljati po svoje, ustvaril je svoje gnezdo, včasih daleč stran od prvotnega izhodišča. Raba besede *furm* pri slovenskih protestantih 16. stol. tudi dokazuje, da je moral biti bavarsko avstrijski izraz *furm* v slovenščino prevzet na širšem narečnem področju in ni bil omejen samo na koroščino, kakor bi se dalo sklepati po nekaterih virih.³

Trdne etimološke razlage besede *forma* sežejo samo do gr. morfē, ki se je po premetu preoblikovala v lat. *forma*; nadaljnje etimologiziranje je tvegano.⁴ Tu velja omeniti, da je it. in franc. beseda za »sir« - *formaggio* in *fromage* - nastala po modelih (*formi*), v katerih so oblikovali *sir*.⁵ Iz te latinsko-grške besedne matice *forma*-*morfē* se je v evropskih jezikih razrastla nenavadno bogata besedna družina zlasti v izrazju najrazličnejših strok od humanistike do naravoslovja in tehnike. Za *formo* in nekatere njene izpeljanke se v slovenščini uporabljajo zlasti besede iz »ob-lik-a« in »ob-raz«, npr. *forma* = oblika, *formant* = obrazilo, *formular* = obrazec. Prvini -raz- (iz-ob-raz-ba; obraziti : obrezati) in -lik- (lice, ob-lik-a, o-lik-a, lik-oven, s-lik-a) se zaradi prevzemanja iz drugih slovanskih jezikov pogosto pomensko stikajo in deloma prekrivajo. Etimološko -lik- še ni zadovoljivo rešen.⁶ Večina članov družine *forma* ostaja neprevedena, npr. *reforma*, *reformacija*, *informacija*, *informatika*, *formalizem*; *morfem*. Da se je družina besede *forma* s posebno naglico namnožila prav v zadnjem stoletju, dokazujejo domači in tuji starejši in novejši slovarji. Tako srečamo v Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju (1894, 1895) samo besede *formacija*, *formalen*, *formalnost*, *format*, *formula*, *formular* in *reforma*, *reformacija*, *reformator*, *reformovanec*, *reformovati* ter *uniforma*, *uniformovati*; nima pa še npr. iztočnic *informacija* in *informirati*. Čisto drugačno podobo daje glede tega Slovar slovenskega knjižnega jezika 1-5 (1970-1991), ki ima pri nepredponskih izpeljankah že 25 iztočnic; sama *forma* je pomensko in podpomensko precej razčlenjena, terminološko pa so zastopana tale področja: tehnika, biologija, filozofija, jezikoslovje, muzikologija in tiskarstvo. S predpono in- (*informacija* itd.) je bilo v SSKJ sprejetih 16 iztočnic, s predpono re- (*reforma* itd.) 14 in s prvino uni- 9 iztočnic (*uniforma* itd.). Približno enako število iztočnic iz te družine v SSKJ ni bilo sprejetih, ostale so zabeležene v Besedišču.⁷ Nekatere med njimi bi se danes gotovo že sončile med pravimi »slovarskimi« besedami, npr. *formalizacija*, *for-*

¹ F. Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*. Drugo, popravljeno in dopolnjeno izdajo priredil in uredil Vilko Novak. Pomurska založba, Murska Sobota 1996.

² V. Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Rokopisno gradivo v Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

³ Prim. F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1, Ljubljana 1976, str. 133.

⁴ Prim. M. Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana 1997, str. 129.

⁵ M. Cortelazzo - P. Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana* 2, Bologna 1984, str. 450.

⁶ M. Snoj, *n.d.*, str. 301.

⁷ *Besedišče slovenskega jezika* (po kartoteki za slovar sodobnega knjižnega jezika zbrane besede, ki niso bile sprejete v Slovar slovenskega knjižnega jezika) 1, 2, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana 1987. Naglasno in oblikoslovno dopolnjena izdaja Besedišča je v založbi ZRC SAZU izšla 1998.

matirati. V nemških slovarjih je npr. ustreznih iztočnic še veliko več. V ruščino so bili prvi člani te besedne družine sprejeti v obdobju t. i. evropeizacije pod Petrom I.,⁸ (za nekakšnega posrednika je veljala poljščina, ki je imela močne stike z latinščino in nemščino). V današnjih ruskih slovarjih knjižnega jezika je zastopanost te besedne družine podobna kot v drugih evropskih jezikih.

Kako je z besedo *furm* v zgodovini slovenščine?⁹ V ustni rabi je bil *furm* gotovo znan že nekaj stoletij pred začetki naše protestantske književnosti; zapisan je prvič pri Trubarju (Ta prvi deil tiga noviga testamenta, 1557). Kot *form* je beseda 4-krat uporabljena v Kreljevi Postilli slovenski, 1567; kot *form* je 4-krat zapisan tudi pri Juričiču v Postilli 1578. *Furm* se pojavi spet pri Trubarju 1577 (Noviga testamenta posledni deil). V Dalmatinovi Bibliji 1584 je *furm* zapisan 6-krat in v Trubarjevi Hishni postilli 1595 še 3-krat. Skupaj sta obliki *furm* in *form* pri slovenskih protestantih zapisana 19-krat. Gre za pomene: oblika, vzorec, zgled, način, podoba. Primeri: on to ifto (= uto) ima furtiti po tim Furmi, kateri ie on uidil (Trubar 1557, 353); po tem furmi (Dalm. Bibl. 1584, III, 65a; Luter v Bibl. 1545 na istem mestu: nach dem Furbilde); Dershi fe tiga furma sdravih besed, katere si od mene fljshal (Dalm. Bibl. 1584, III, 1166); Kadaj, koku dolgu, inu na kakou furm je bil Tempel fesydan (Dalm. Bibl. 1584, I, x (2) IV b); David je njemu tudi h timu en furm dal (Dalm. Bibl. 1584, I, 233 a); Inu je nam fhe htimu nafh lubi GOSPVD Chriftus ta furm inu visho te molitve fam pojftavil (Trubar 1595 II, 60); EN GMAIN FURM, KOKU IMA HKONZV TE PRIDIGE, TA FOLK HGMAIN MOLITVI OPO-MINAN BITI (Trubar 1595, III, 205). Oblika *form* pri Krelju in Juričiču je rabljena predvsem v pomenu zgled, vzorec.

Tudi glagol *furmati* (oblikovati, upodobiti) srečamo pri Dalmatinu kar 10 krat, 1 krat pri Tulščaku in 1-krat pri Trubarju v obliki *furman*. Nekaj zgledov: On mora fuoiami rokami is gline fuoio pofsodo furmati (Dalm. Iesvs Sirah 1575, 166); de si ti mene tuoio Stuar, kanimu pametnimu zhloueiku po tuoim Pildu furmal inu fturil (Tulščak 1579, 5a); furmal) tu je, on ie nym naprej namalal kakou pild ony imeli fturiti (Dalm. Bibl. 1584, I, 566); od lete Vere, katera je fksusi to lubesan furmana ali vfnafhena (Trubar 1595, II, 52).

«Učeno» obliko forma uporablja Trubar v Cerkovni Ordningi 1564, kjer furma ni najti. Gre za bolj ali manj strogo uradno besedilo, ko je dobil izraz terminološko vlogo; *furm* bi bil v tem kontekstu opazno moteč. Nekaj zvez: ENA KRATKA FORMA te gmain molitue; Forma te Absolucie; ima eno formo inu shtalt; forma ali shtalt; od podobe ali forme, Vezhniga Lebna. V drugih delih zapiše Trubar formo še 6-krat, 3-krat tudi Juričič. Zanimivo je, da Dalmatin besede forma ni nikoli uporabil. *Furm* je sprejel Megiser v oba svoja slovarja.¹⁰

V Kastelec-Vorenčevem slovarju¹¹ je *furem* (*furim*) zapisan pri 9-ih latinskih iztočnicah: archetipus - ta prvi *furem* ene fjeherne rizhi. Ena furma, modello; exemplar - en *furem*, ali prepiffjanie, podoba; formatura - en *furem*; formula - *furem*, ena reizh, katera

⁸ M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch* 3, Heidelberg 1958, str. 215, 216; navaja tudi obliko furma v pomenu kalup.

⁹ Trditev F. Bezljaja (*n.d.*, str. 133), da je *furm* prvič omenjen pri Megiserju in Gutsmanu, zdaj ne drži več; ovrglo jo je v zadnjih dveh desetletjih zbrano gradivo za slovar knjižnega jezika slovenskih protestantov 16. stoletja. *Furm* je prvič zapisan pri Trubarju 1557. (Za pomoč pri iskanju ustreznega gradiva iz del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja se zahvaljujem dr. Majdi Merše.)

¹⁰ *Dictionary quatuor linguarum* 1592 in *Thesaurus polyglottus* 1603.

¹¹ J. Stabej, *Slovensko-latinski slovar* (po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, *Dictionary latino-carniolicum* 1680-1710), ZRC SAZU, Ljubljana 1997, str. 83.

kashe, kai fe ima šturiti; imaginare - kai šturiti glyh timu drugimu, furum pojnemati; modulus - en furem, model, mera; pastillus - ena lopatiza sa arznio: furem v'arzny kakor daszhize; performare - preshtaltati, v'en drugi furem šturiti; specimen - furim, model, podoba. V Stabejevi priredbi slovarja (s slovenskimi iztočnicami) je zapisana oblika furm 7-krat (3-krat v odvisnem sklonu, tako da bi bil imenovalnik lahko tudi furem). Gre za tele latinske iztočnice: biformatus, biformis - dujuje štaltati, dvujiga furma, ali podobe; conformare - en furm, ali štaltati dati, fe sglhati; idea - furm, pild, pergliha; modus - visha, furm, manera per peitju, ali per drugi rizhi; praescriptio - en naprei pišfani furm, ali visha, ena povelja; proplastice - ta kunsht furme narejati, kakor fo lonzharji navajeni (v tem primeru gre lahko tudi za sam. ž. spola furma - model, kalup); rhombus - tudi enu orodje te kunshti sa semlo meriti, v'tem furmi eniga remelna, enaku fhirikiga inu debeliga. V slovarju srečamo še dvakrat nedoločnik furmati: formare - štaltati, narediti, perpraviti, furmati; praeformare - poprei furmati naprei shtaltati, pišfati, ali rifjati; pri iztočnici emblema je tudi oblika furman: na slatih, ali f'rebernih pošfodah lipu furmane roshe. Navedeni primeri kažejo, da so v Kastelec-Vorenčevem slovarju zbrani številni pomenski odtenki besede furm in je na ta način dopolnjena njena pomenska podoba, ki jo sicer že predstavljajo slovenska protestantska besedila 16. stoletja.

V kartoteki za SSKJ (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU) je 6 izpisov obravnavanega furma. Poleg verzov iz narodne pesmi (izbral sem jih za naslov prispevka), kjer nastopa furm v pomenu »vrsta«, je najstarejši izpis iz Breznikovega besedila v Slovenskem koledarju 1943, str. 70: Že Janez Svetokriški toži v svojih pridigah, da za žensko obleko pride vsako leto kak nov »furm«. (Svetokriški piše tudi obliko furum, npr. v 1. knjigi, str. 136 [faksimile Sacrum promptuarium pri SAZU 1998]: Taku fe godij, bo una frau, una Gospa vidila en novu furum guanta per eni, drugi, prezei najde danarje de ona tudi fi kupi, inu ozijra Malika nje shivota, ...) Izpisa v zvezi z avbo navajata obliki form in furm: Gorenjska avba z zlatim formom (Koledar O. F. Slov. naroda 1947, 15); lesketajoči se furm avbe je bil videti na prvi pogled kakor težka zlata krona (Pucelj, Krivični vinar 6). Živo rabo furma na Koroškem odslikavata dva daljša izpisa: Saj ga ni pravega rojaka, ki bi od doma ven tako govoril, da ne bi imel primešanih naših besed. Kadar pa govori avstrijsko transkarantanščino, je v njej veliko na naš furm zasuknjeno. (V. Habjan, Trotamora, 1975, 17); Na dan Marijinega stegna so na vrsti breze, če so bogu po furmu zraščene, podobno kakor lipovje jih vežejo pred okna, v strešne line, na balkone, jih pritrjujejo v durih, cela drevesa vsajajo na dvoriščih in v tlaku. (F. Lipuš, Odstranitev moje vasi, 1983, 43).

Za koroške slovenske govore je oblika furm v Thesaurusu¹² dokaj izčrpno predstavljena; omenjeni so številni narečni viri in Gutsmanov slovar (1789); pomeni (Form, Gestalt, Art und Weise) so v nekaterih svojih odtenkih razvidni iz zvez: vse furme (alles Mögliche); na vse furme (auf alle möglichen Weisen; na vse kraje, na vse viže); ni furma (es sieht nicht danach aus; ni podobe, ne izgleda, ni videti); po furmu biti (passen).

Z oznako starinsko prikazuje rabo iztočnice furem Peter Weiss v svojem Slovarju govorov Zadrebke doline, med Gornjim Gradom in Nazarjami, I, A-H, 1998, ZRC SAZU). Pomenski gnezdi deli na: na ta furem (tako, na tak način) in na: ne imeti

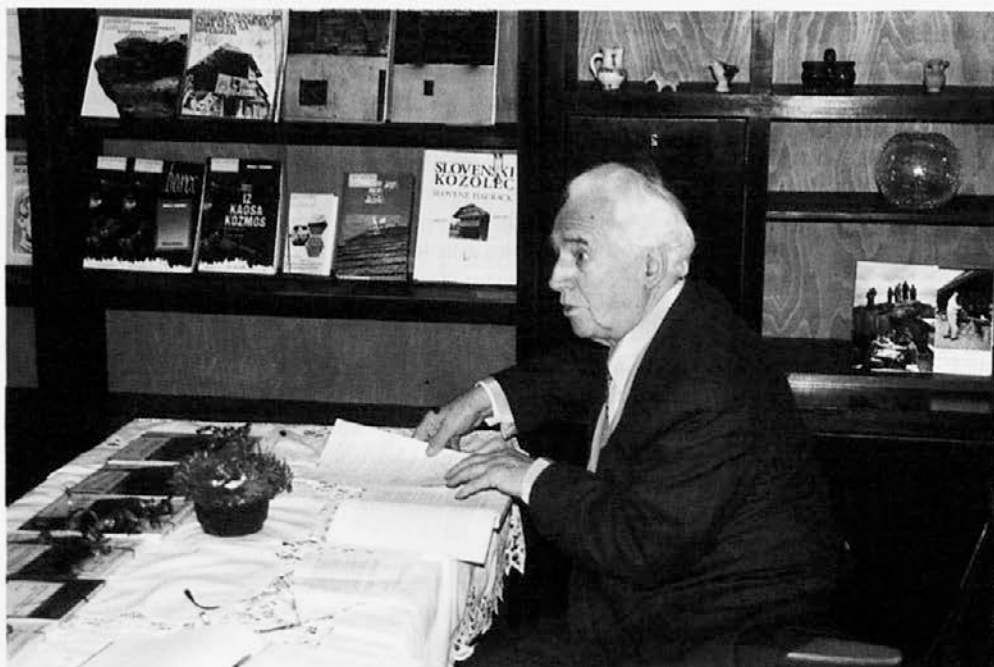
¹² S. Hafner - E. Prunč, *Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten* 3, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Dunaj 1992, str. 182.

(nobenega [pravega]) furma – 1. izraža neprimernost, nepotrebnost česa, 2. ne imeti prave, primerne oblike. Z izvirnimi (frazološkimi) zvezami v natančnem narečnem zapisu potrjuje svojo razčlemba.

Zusammenfassung

Furm – ein slowenisches Lehwort

In der slowenischen und in anderen europäischen Sprachen ist die Wortgruppe mit dem Ausgangspunkt "form" sehr verzweigt. Nebst dem schriftsprachlichen Lehnwort *form* und seinen zahlreichen Ableitungen besteht ein mundartliches Wort in der Form *furm* (*furem*), das seine eigene Bedeutungsvarianten: das Bild, der Schein, der Beispiel, die Form, das Model, die Art, das Muster gestaltet hat. Im Beitrag ist das Erscheinungsbild einer und anderer Formen so in den Mundarten und in der Schriftsprache erläutert. Ausführlicher ist der Variantengebrauch *furm*, *form*, *forma* bei den slowenischen evangelischen Schriftstellern des 16. Jh. dargestellt, vor allem das Verhältnis *form* – *furm* bei Trubar (Cerkovna Ordninga); ebenso ist das entsprechende Material für das Wörterbuch der alten Mundart in slowenischen Übermurgebiet berücksichtigt worden.

Na skromni proslavi (decembra 1997) Milko Matičetov podožitelja, kako se je iz Komisije za slovensko narodopisje (1947–1951) skozi petdeset let razvijal današnji Inštitut. – Foto H. Ložar-Podlogar

Dušan Ludvik
Ljudski sposojenki *âkovnik* in *môžer*

Sposojenke niso le predmet filoloških in lingvističnih raziskav, ampak tudi kulturno-ozgodovinski pojav. Lahko imajo enako obliko kakor v prevzetem jeziku ali pa se fonološko in oblikovno prilagajajo. V svojem prispevku se avtor ustavlja ob dveh dolenjskih ljudskih sposojenkah âkovnik (majhen top) in môžer (možnar).

Loanwords are not only the theme of philological and linguistic research, but also a culturological and historical phenomenon. Their form can be identical to the one in the language they had been borrowed from, or can adapt phonologically and formally. In his article the author discusses two folk loanwords from Dolenjsko, âkovnik (a small cannon) and môžer (mortar).

William Faulkner je nekje zapisal, da »kar je preteklo, nikoli ni mrtvo, pravzaprav niti ni preteklo«.

To Faulknerjevo nepreteklo preteklost lahko samo še podoživljamo v tem, kar nam je vidno v oblikah in kar je zapisano. V temeljih evropske kulture je v bistvu še vedno zaobsežen tisti velikanski del antične in krščanske neizmernosti, ki je bila cepljena na izvirne kulture evropskih narodov. Bila je sprejeta deloma tudi v jezik, torej v življenje.

Vsak jezik sicer lahko živi iz svojega, bogati in plemeniti pa se dodatno s sprejemanjem iz tujih jezikov in s prilagajanjem le-tega svojemu. Navadno tako, da je v izvirni pristnosti domačega še skozi stoletja spoznavno in opazno, ker nima paralelnih, se pravi etimoloških osnov (korenov) – to so tujke in sposojenke. Npr. apelativ *avto* je kot predmet vraščen v našo zavest in predstavo, ne pa tudi v samo slovensko jezikovno bit in telo, čeprav ga na dan nešteto krat vidimo, izgovarjamo, slišimo ipd.

Nemški jezikoslovci (pri nas prof. Toporišič) klasificirajo sposojenke po formalnih vidikih v nekaj podzvrsti. Za etimologijo so sposojenke enotno telo – tu ne gre za formalne vidike, temveč za izvor in fonemsko podobo ter za razvoj notranje oblike. Neznanstveno je razlagati npr. srednjevisokonemške besede z današnjimi, fonemsko enakimi ali skoraj enakimi besedami. Sravn. *frouwe* ni današnje »Frau«, ni fiziološki,

temveč predvsem stanovski termin: »plemenita gospa«, »žlahтна dama« itn. kot nasprotje k *wīp* »ženska«, »kmečka žena«. Ljudska pesem je to nasprotje še ohranila: *frouwe x wibes līp* = »žlahтна gospa« x »žensko telo« (Deklica vojak).

Sposojenke imajo lahko tudi v slovenščini enako obliko kakor v prevzetem jeziku, če so prilagodljive slovenski fonetiki (turn, krancelj), navadno pa so prilagojene fonološko in oblikoslovno (ješterleh > ještrnik). Prevzeta oblika se lahko po internih glasoslovnih zakonih še dalje razvija (pukša > puša, puška). Lahko je ljudskoetimološko prirejena (kosarna, rogoment) ali pa sploh popačena (njegeral, pontrontaša /Patronentasche/).

Sposojenke niso zgolj predmet filoloških in lingvističnih raziskav, temveč tudi kulturnozgodovinski pojav, ne smemo ga zanemarjati, npr. predmet in ime *ješterlêh* vodita daleč nazaj v čas starega Rima.

Ākovnik – Pleteršnik nima. Bezljaj (ESSJ): »dolenjska« beseda pomeni »možnar«; ne pove ali »kuhinjski« ali »artiljerijski« možnar. Etimologijo izvaja (ad hoc) iz psl. **okovŭ* (iz »kovati«), kar ne ustreza ne časovno ne dejansko. Prvotni, tj. najstarejši možnarji so bili iz kamna ali pa izdolbeni iz drevesnih panjev.

Dolenjski *ākovnik* je primitiven majhen topič za streljanje (pokanje) ob velikih cerkvenih in drugih slavnostnih dneh (glej *možnar*). Iznajdba strelnega orožja v Evropi sega nazaj le do začetka 14. stoletja. Dolenjski *ākovnik* je sicer »kovinski«, ni pa bil nikoli »kovan« (psl. **okovŭ*), nemško »geschmiedet«. Strelno orožje so namreč »ulivali« (nem. »gegossen«) iz bronca, po letu 1450 pa tudi iz železa in kovinskih zlitin.

Skoraj nobeno strelno orožje se ne imenuje po materialu, iz katerega je narejeno, temveč: 1. po značilni obliki: nem. Mörser (»možnar«), Bûchse > sloven. izposojeno »pukša«; 2. po načinu in prostoru uporabe: »Hand-bûchse, Repetier-gewehr; – Gebirgskanone, Feld-mörser – sloven. puška risanica; puška na iglo itd.; 3. po deželi proizvođa: »francoska«, »angleška« puška ... Strelnega orožja nismo iznašli v Sloveniji (boroveljska puška ne sodi sem!), s predmetom smo prevzeli tudi tuje ime in ga delno poslovenili: Flint-bûchse: slovarsko: puška na kremen, kremenjača, v ljudskih pesmih: flinta, flintica, flinka, flinca; iz frc. *carabine* (1600) je direktno (ne iz nem. »Karabiner« m.) slov. »karabinka«, tj. »kratka puška kavaleristov« itd.

Na Slovenskem je bilo v starem času spričo pogostih lokalnih in občih vojn vojaštva več ko dovolj. Naši možje in fantje so vsi nekako »služili vojsko«. Morali so poznati ne le orožje, ampak tudi strokovna imena, saj so ga morali v času miru oddati ali ga nekje uskladiščiti (leta 1524 je bila na ljubljanskem gradu postavljena nova »orožarna«). Tuja imena orožja so si zapomnili pač v obliki, ustrezajoči slovenskemu jeziku.

Prve, težke, nerodno ulite puške se imenujejo poznosrvn. *hâkenbûhse*. Določilo je po železnem kavljju (srvn. hâke, češ. hâk (izposojenka), sloven. âk), s katerim je bila puška zadaj na kopitu opremljena. Kavelj, oprt na vilice (srvn. »furkett) ali na neko oporo (zid, drevo), je omilil vzratni udarec puške. Po tem kavljju je tudi frc. *arquebuse âcroc* (»puška na kljuko«); (*arquebuse* je sposojeno iz starejše nizozemščine: *hakebusse*, to pa iz srvn. *hâken-bûhse!*); značilen primer za križno sposojanje! Vladimir Levstik prevaja francoski izraz manj primerno kot »puška kljukača« in »mušketa na kljuko« (Ch. De Coster: *Ulenspiegel* /1948/, str. 14, 26). Orožje »mušketa«, iz špan. *mosquete*, je mlajše od frc. *arquebuse* in tudi tehnično modernejše. To je »puška (flinta) na lunto« (Luntent-flinte), tj. s prižigalno vrstico (Cigale /1860/ še neživljenjsko prevaja tujko »lunta« kot »prižigavnica«).

Ni samo ljudski jezik, ki mu ugajajo eliptične oblike besed (srvn. tōten-bâre > bâre > sposojeno z bavarskim *b/p* kot »pare« – mrtvaški oder). Tudi vojaška terminologija je

polna eliptičnih oblik: Schiess-gewehr > Gewehr > sposojeno v naših ljudskih pesmih kot »gvir«; Hand-büchse > Büchse (prvotni pomen »škatlica, tulec«), bav. puhse > sposojeno kot »pukša, puša« z metatezo »puška« ...

Eliptična oblika od poznosrvn. *hâken-bühse* je *hâken*, potrjeno s termini za takratne topove: haken-kanone, halb-*haken* (za svinčene krogle do 50 gramov), ganzer *haken* (60 do 100 gr.), doppel-*haken* (100 do 200 gr.). Tudi Megiser (1603) pozna elipso *hacken*. S termini: handbüchs, Büchs (elipsa iz prejšnjega), handrohr, rohr (elipsa iz prejšnjega), *hacken* namreč razlaga sposojenko »pukša« (pukôha) (Megiser - J. Stabej /1977/, str. 156). Le-ta ima istočasno vsaj na Tržaškem že elidirano obliko *puša* (gl. Sommaripa /1607/ za ital. »archibuso« = pušja).

Z novotarijo, takratnimi modernimi puškami na kavelj (*hâkenbühse*, arquebuse) so v evropskih armadah opremili predvsem pešadijo in to že v 15. stoletju (t. i. arkebuzirji). To je mogoče tudi čas za prevzem tujke v slovenščino. Vojvoda Alba (gl. Schillerjevo dramo Don Carlos) je leta 1567 na Holandskem vpeljal v svojo plemiško konjenico tehnično izpopolnjeno »mušketo« (špan. *mosquete* /iz. latinščine/), tj. malce čez meter dolgo za svinčenke do ok. 30 grama namenjeno »flinto na lunto«, tj. vžigalno vrstico. S karabinskim kavljem so jo obešali na daljšo palico s krožcem. Muškete so polagoma izpodrinile zastarele »puške na kavelj«, vendar je naziv *hâken* ostal in bil prenesen na drugo strelno orožje.

Nemški naziv *hâkenbühse* je bil znan po vsej Evropi; torej tudi pri nas (gl. Megiser l. c.), in to v glavnem v dveh korenskih variantah, tisti iz nemščine in oni iz francoske sposojenke. Poznorsrvn. *hâkenbühse* > srednjinizoz. *haakbuse*, *hakenbusse*, valonsko *harkibuse*; francosko *arquebuse*, angl. histor. *arquebus*, ital. *archibuso*, nem. (zastarelo) *Arkebuse*, češ. *arkabuza*, *arkebuza*. Slovenska *arkebuza* je novejšega datuma (Megiser nima, tudi Sommaripa ne).

Dolenjsko *âkovnik* je simpleks izpeljanka iz ponašenega poznorsrvn. *hâke(n)*. Nemški vzglasni dihnjeni *h-* (Hauchlaut), v govoru komaj zaznaven, Slovenci substituiramo (pred samoglasniki) z guturalom, večinoma pa ga ne registriramo (havbica x avba). Podobno izpeljano je češ. *hâkovnice* (tj. puška na hâk).

Kakršnakoli etimologija iz psl. **okovъ* (Bezljaj) ali iz prekmur. *akov* »vedro, čeber« (Caf, Valjavec) vodi v slepo ulico. Dolenjsko *âkovnik* je primer, ko prvotni nosilec takega imena postane nefunkcionalen, izgine iz spomina, staro ime pa je preneseno na drug, podoben predmet, tu na strelni možnar. Ta ima s pojmom *hâken* skupno le to, da je »ulit« in da se z njim »strelja« (poka). Apelativ *âk* (kavelj) pa je v Braslovčah pomenil posebni kavelj iz kovine na koncu dolge žrdi; ko je razbeljen, z njim prižgejo »purfl« (smodnik) v možnarju.

Frazeologija v zvezi s pojmom *âkovnik* ni znana.

Môžnar je okrogla ulita posoda, v kateri se kaj drobi. Apelativ je tehnični termin v gospodinjstvu, lekarništvu, kemiji. Lekarniški možnarji so iz porcelana, znotraj neglazirani. Za kemijske analize so navadno iz ahata. Kuhinjski možnarji so bili prvotno iz kamna, pa tudi izdolbeni iz drevesnih panjev. Na Slovenskem smo lesene možnarje poznali še v 19. stoletju, kar pričajo slovenska izvirna imena zanje: *stopa*, *stopica* »ein hölzerner Mörser« (Cigale /1860/), goriško *stopica* »možnar, posebno leseni« (Pleteršnik).

V 15. stoletju je termin prevzela artilerija – takratne težke topovske cevi so spominjale na obliko možnarja. Sprva so tako imenovali »gladke« možnarje iz kamna, iz katerih so izstreljevali kamnite krogle, težke 7 do 75 funtov. Po le-teh so se menjavali material, oblika, namen. Uvedle so jih vse armade sveta, ker so imeli izstrelki visok

balistični lok in so bili možnarji primerni za obstreljevanje bližnjih ciljev, ciljev za zidovi in barierami.

Na podeželju se je ohranil vsaj do druge svetovne vojne majhen, nizek ulit topič za pokanje na predvečer cerkvenih praznikov. Ime *mōžnar* je pravzaprav degradacija. S pravimi možnarji (artiljerijskimi) imajo skupno samo to, da so uliti in da se z njimi strelja (poka). Sicer pa zanje poznamo še druga imena: dolensko: *âkovnik*, Braslovče (Savinjska dolina) po domače *štuki*, po gosposko *pêlerji* (=Pöller, ein klein Mörser, daraus zu schiessen- /Cigale, 1860/). Braslovški *štuki* so imeli približno tako obliko kakor tisti na sliki Maksima Gasparija »Streljanje z možnarji ob procesiji« (Rajko Ložar, Narodopisje Slovencev I. (1944), str. 323), samo malce nižji in bolj široki so bili). Namen streljanja je pojasnjen v isti knjigi (str. 325).

Štuke so prižigali samo na robu trga z dolgimi žrdmi, ki so imele na koncu železen kavelj *âk*. Tega so v ognju razbelili in ga porinili v »purfl« (smodnik) v votlini štuka, ki ga je večkrat razneslo. Zato so smeli pokati samo izkušeni fantje.

Etimološko izhodišče je srednjelatinska, bolje že splošnoromanska beseda *mortarium* »gospodinjski možnar«. V nemškem prostoru sta predmet in ime prevzeta že v starovisokonemščino (c. 600 do konca 11. stoletja) kot *mortâri*, kar se je v teku let spremenilo v *morsâri* (s pravim germanskim *s*, ki je palatalni šumevec; substituira mo *ga s š v* nezveneči, z *ž v* zveneči okolici). Po »sekundarnem preglasu« (Sekundärlaut) je nastala srvn. oblika *morsaere*, ki je izhodiščna za vse mlajše, stranske, preglašene, nepreglašene, ošibljene, disimilirane in narečne spremembe.

Sposojenke iz *mortarium* so splošnoevropske, se pravi velikoprostorske. V vsakem od jezikov veljajo drugačni korenski (debelni) zlogi. V romanskih jezikih se začenjajo z *mort-* frc. *mortier*, srednjnizoz. *mortier*, ital. *mortaio* (Sommaripa, 1607), angl. *mortar*; rusko *мортира* (Cigale, 1860; Pretnar, 1986).

Nemški in tja inklinirajoči prostor (Skandinavija in slovanske dežele) je značilen po najmanj dveh osnovah: *mors-* : *morser*, *mörser*; disimilirano *mörsel* (gl. Mörser, Mörsel /Megiser, 1603/) – in po disimilirani (brez prvega *-r-*) *moš-* (*moser*, *möser*) – oba tipa iz časa, ko je germanski *s* imel še palatalni šum (približno 13. stoletje).

Kaže, da so bile disimilirane oblike razširjene v južnonemških, obrobnihih otočkih. Medtem ko je v tirolščini prvi *-r-* še ohranjen: *meařar*; je v drugih dialektih izginil – Lessach: *mêasa*; Pladen: *mêazar*; kočevarsko *mōžar*; Sorica, Nemški Rut: *mêizar*; srednjekoroško: *mêsr*.

M. Snój v svojem ne dovolj premišljenem poglavju »*možnar*« (SES str. 358), kar pa velja tudi za velik del srednjeveških sposojenk iz nemščine, izvaja *mōžnar* iz srvn. *morsaere*, *morser* – taka fonemska oblika bi dala v slovenščini kvečjemu *moržar*!! Slov. *mōžnar* je mlada oblika. Prevzeta je iz nemške stranske oblike *mörsner*; bavarski *morsner* (je: *mörser* z inficiranim *-n-*). Nemški *r* zveni v nekaterih dialektih kot vokal, *-ž-* pa je analogno po starejši, prvotni sposojenki, o kateri iz Snojevega Etimologikona ne zvemo prav nič! Nemško *mörsner* je izpričano šele l. 1684. Torej je beseda *mōžnar* sposojena šele v 17. stoletju.

Megiser navaja kranjsko *mofer* (Dictionarium, 1592, Thesaurus, 1603), kar tolmači z »mortarium, Mörser, Mörsel«. (Megiser - Stabej, 1977, str. 91). Skoraj istočasno je tržaško *možer* za ital. »mortaio« (Sommaripa, 1607). Prevzem je moral biti vsekakor še v času, ko germanski *s* še ni izgubil palatalnega šuma. To potrjujejo tudi sposojenke v druge jezike: staročeš. *moždier* (z infiksom *-d-*), češ. (*h*)*moždír*. Iz staročeš. prevzeto je polj. *moździerz*, kar je dalo rusko *межзер*. Madžarsko je *mozsár*, narečno *mazsar*; prevzeto v slovaščino kot *mažiar*. Če dodamo k temu še srednjenizkonemško (Mittelnieder-

deutsch) *möser*, vidimo, da je bila v nekem časovnem odseku srednjega veka disimilirana oblika *moser/möser* vodilna beseda za klasično srnv. *morsaere*. Iz nje je starejše sloven. *môžer*, po Pleteršniku že pri Dalmatinu.

V slovenščini se beseda *môžnar* veže z glagoli, tipičnimi za gospodinjske opravke: »da se trdi predmeti (v možnarju) *stolčejo*, *raztolčejo*« (Cigale, 1860); »v možnarju cukrer *drobiti*« (Pleteršnik, 1894); »da se (v njem) *tolčejo* orehova jedrca« (Glonar, 1936); »da se v njem *tare* deteljno seme« (kočevarsko, 19. stol.: »in khleazūmā mit'n môžarā gā-naijət«).

Za možnar (âkovnik, štuki) velja samo, da se »z njim poka«, kočevarsko: »mit môžarn gāššōssn«. Priljubljena fraza je bila (namenjena zoprnežem): »tebe je treba samo zbasati v možnar in te izstreliti prek 99 gričev« (»dū bāršt lai entsätūān in a môžar ōnt ībār nainōnnaintsikh pīhlōtsā tō šīāsn«; W. Tschinkel, Wörterbuch d. Gottscheer Mundart 2 (1976), str. 63).

Zusammenfassung

Zwei slowenische Volkslehnworte

Die Lehnwortkunde ist ein wichtiger, oft bearbeiteter Zweig der slowenischen Sprachwissenschaft. Nicht alles ist gut, nicht alles ist richtig. Der gewöhnliche, seit Miklošič begangene Fehler ist die Art, mittelalterliche Lehnwörter mit phonemisch gleichen oder fast gleichen modernen Ausdrücken zu interpretieren, oder mit solchen, die den ursprünglichen Inhalt nicht mehr widerspiegeln: lituā: »*Gastwirtschaft*«, anstatt: »*direkt aus dem mhd. lit-hūs* übernommen; oder: mhd. *frowe*: »Frau«. Die Lehnwörter sind auch kulturgeschichtliche Kategorien, slow. *ješterle* reicht stofflich und sprachlich in die altrömische Zeit zurück.

Âkovnik »kleiner gegossener Schiessmörser, Pöller«. Ein dolenjisches (= niederkrainisches) rares Wort. Nach Bezljaj (ad hoc) aus urslav. *okovú (kovati, schmieden). Die ältesten Schiesswaffen in Europa sind erst anfangs des 14. Jh. nachgewiesen. Sie wurden nicht »geschmiedet«, sondern »gegossen«, keine von ihnen wurde nach dem Material des Erzeugnisses benannt!

Ausgangswort: spätmhd. *hâken-bühse* (mit einem eisernem Haken am Kolben), frz. *arquebuse à croc* (arquebuse aus mitholl. *hake-busse*, dies aus spätmhd. *hâken-bühse*). Die schwerfälligen Waffen veralteten, sie wurden ausser Dienst gestellt. Von Herzog Alba wurden sie im J. 1567 durch leichtere, kürzere technisch fortschrittliche Musketen (span. »*mosquete*«) mit Luntenzündung (Luntenflinte) ersetzt. Der Name slowen. *mušketa* ist jung, bei Megiser (1603), Sommaripa (1607) nicht vorkommend.

Auch im Heerwesen sind im alltäglichen Dienst kürzere elliptische Namen bevorzugt (handbühse > bühse, bair. puhse > slowen. pukša (1603), puša (1607)).

Mhd. *hâken* (bühse) wurde auf die damaligen Kanonen übertragen: halb-*haken*, ganzer *haken*, doppel-*haken* (nach dem Gewicht des Geschosses /Kugel/). In der slowenischen Umgebung blieb aber der Name *hâken* bewahrt. Bei Megiser (1603) bezeichnet er das bair. LW »*pukša-hacken*«.

Die alten Schiesswaffen-Namen waren grossräumig über ganz Europa verteilt, auch über den slowenischen Raum. In Dolenjsko wurde die Kurzform *hâken* inhaltlich degradiert: aus ihr wurde *âk-ovnik* (aus *hak-*) »Pöller«. Eine ähnliche Wortbildung kennt auch das Tschechische für die alte »*hâkenbuhse*«: »*hak-ovnice*«.

Môžnar »Mörser« (Küchengerät), »Pöller«. Der Name wurde im 15. Jh. von der Artillerie übernommen und man weiss nicht wann auf die einfachen Pöller übertragen. Die älteren Namen *stopa*, *stopica* sind in Slowenien noch im 19. Jh. bekannt gewesen (Cigale, Caf, Pleteršnik).

Für den Begriff »Pöller« kennt die slowenische Volkssprache einige Ausdrücke, die LW sind: *âkovnik* (Dolenjsko), *štuki*, *pêlerji* (Braslovče). Etymologische Ausgangsform ist gemeinromatisch /lat/: *mortarium* (Mörser im Haushalt) ahd. *mortâri* > *morsâri*, nach dem Sekuldärumlaut >

mhd. *morsaer(e)*. Sache und Wort sind grossräumig über ganz Europa verbreitet; im romanischen Raum überwiegt die Wurzel: rom. *mort-*, im deutschen und angrenzenden: mhd *mors-* (morser, mörser; mörsel (dissimiliert)). Es muss in einer gewissen Zeit eine dissimilierte Form (ohne das Wurzel *-r-*) gegeben haben: *moser*; *möser*, die im mitnieddt. *möser*; in südbairischen altertümlichen Sprachinseln (Kočevje, Selca, Pladen ...), in den LW der Čechen und ihrer Nachbarn, im Ungarischen und in der älteren slowenischen Volkssprache einheimisch geworden sind: slowen. *môžer* (Megiser, Sommaripa). Auf eine ältere Zeit weist zurück das phonemische *-š-*, ein palataller Geräuschlaut, der während des späten Mittelalters verklungen ist.

M. Snoj kennt nur slowen. *môžnar*, das er aus dem mhd. *morsaere*, *morser* ausführt (dies würde höchstens **moržer* ergeben!). Die slowen. Form mit dem Infix *-n-* ist jung, höchstens im späten 17. Jh. übernommen! Die Ausgangsform *mörsnes* / *morsner* ist erst im J. 1684 nachgewiesen. Das palatale *-š-* ist Analogie nach *môžer*.

Giovanni Frau
Ertano Col de la Ottiva e altre uccellande

Prispevek govori o furlanskem toponimu ottiva za katerega avtor sprejema etimologijo iz lat. altilia, v prvotnem pomenu kraj, kjer se goji ptice, ki pa se je s časom spremenil v kraj, kjer se ptice ulovijo oz. zajamejo. Izraz se je domnevno razširil iz oglejskega na severnobeneško območje. Na kratko predstavi tudi druge furlanske izraze za ptičja lovišča, ki so se pojavila vzporedno z antičnim izrazom altilia in ga včasih celo nadomestila.

The author writes about ottiva, a Friulian toponym for which the author accepts the etymology from Lat. altilia, originally denoting the place where people breed birds. This gradually changed into the place where birds are caught. The term presumably originated around Aquileia and later spread to the area north of Venice. The author also briefly discusses other Friulian terms for bird hunting grounds which appeared simultaneously with the antique expression altilia and occasionally even replaced it.

La conoscenza del toponimo *Col de la Ottiva* risulta per me del tutto casuale, avendolo io riscontrato per la prima volta nell'estate del 1998 durante una passeggiata fra le strade della nuova Erto (in Provincia di Pordenone), cioè nella parte del paese costruita in posizione più alta rispetto al vecchio sito dopo la immane tragedia del Vajont del 1963. L'originalità della forma nel panorama delle varietà del friulano, il suo significato apparentemente oscuro, non poteva non stuzzicare la curiosità del lessicologo, oltretutto se toponomasta: ho perciò rivolto una breve indagine sulla genesi e sulla consistenza dell'ertano *Ottiva*, lieto di potere dedicare il risultato di questa pur modesta e breve ricerca agli ottanta anni dell'amico Milko Matičetov, al quale di cuore auguro di poter aggiungere altri felici lustri alla Sua tanto operosa vita.

Oggi il luogo sul quale sorge la *Via Col de la Ottiva*, nel cuore della nuova Erto, non ha più l'aspetto del colle primitivo, una volta ricoperto da prati con vegetazione di noccioli e di lillà, prati nei quali erano stati ottenuti anche dei campetti riservati alle tipiche coltivazioni locali di fagioli e di patate. Il colle è stato spianato per

ricavare l'area riservata alla costruzione degli edifici attuali. Sarebbe stato formalmente più corretto indicare la strada con la scritta «Via Col de la *Otiva*», perchè la varietà di Erto, come del resto le parlate friulane e italiano-settentrionali, ignora le consonanti geminate: la gente infatti, riferendosi all'antico luogo, dice proprio *al Col de la Otiva*.

Il nostro toponimo non possiede, per quanto ne sappiamo, attestazioni antiche, che vadano oltre la sua documentazione nella relativa mappa del Catasto quale *Col della Ottiva* (le mappe attuali saranno copia del Catasto Napoleonico, perciò risalenti al secondo decennio dell'Ottocento). «Otiva è toponimo unico in paese. Non fa parte del lessico, non c'è aggancio con la parlata ertana»¹. Noi sappiamo tuttavia che la toponomastica conserva spesso, sotto forma di fossili, termini che fino ad una certa epoca fecero parte del lessico comune di una comunità linguistica, per poi scomparire come conseguenza di una serie talora complessa di cause linguistiche e/o extralinguistiche². E' anche il caso del nostro *otiva*, parola oggi ignota al vocabolario ertano, ma che una volta doveva essere conosciuta ed adoperata quale appellativo comune. Essa in Friuli trova dei precisi corrispondenti negli *utia* di Cavolano P. 139a (in Comune di Sacile: «dove si tendono i lacci», altrimenti *bressâna*, risposta registrata solo nell'inchiesta di Ugo Pellis svolta per l'*ALI* nel 1932) e di Chions punto 172 (entrambi luoghi del Friuli occidentale, a confine con il Veneto), presenti nel vol. II dell'*ASLEF* Carta 249 «Paretaio», (la risposta di Chions conferma il dato dell'inchiesta di Ugo Pellis per l'*ALI*, effettuata nel 1932). L'etimologia della parola venne già acutamente indicata da Pellegrini (1983, 260) che, confrontandola con il bellunese *altia* 'frasconaia, uccellaia', la fece correttamente derivare dal neutro plurale, già conosciuto dal latino classico (Orazio, Seneca ed altri), *altilia*, *-ium* volatili (uccelli, polli) ingrassati, pollame', accanto al maschile *altiles*, *-ium* (a loro volta da *altilis*, deverbale da *alo*, *alère* 'alimentare, nutrire'). Quindi si trattava originariamente di uccelli che si conservavano e si ingrassavano a scopi alimentari, come confermano le numerose attestazioni raccolte, fra gli altri repertori, da *Lexicon totius latinitatis* 1864, *Glossarium mediae et infimae latinitatis* 1883, *Thesaurus Linguae Latinae* 1900. I passaggi successivi appaiono facilmente comprensibili: dal significato di 'uccelli da ingrassare o ingrassati', *altilia*, passò ad indicare la sede in cui ingrassavano o l'ucelliera dove si conservavano, successivamente il luogo in cui si catturavano (con le reti o con altri sistemi) ovvero l'odierno 'paretaio'.

Non ci resta perciò che aggiungere qualche piccola integrazione e annotazione a quanto già scritto da Pellegrini 1983. Così, per completare la spiegazione fonetica del nostro *Ottiva*, alla regolare trafila da lui illustrata per le forme già censite (*alt-> aut-> o-*) c'è da segnalare la epentesi di *v*, non rara in situazioni analoghe di iato (Ascoli 1873, 532). Si segnala inoltre che la documentazione più antica finora conosciuta della parola, tratta da una carta di Adornano di Tricesimo (nel cuore del Friuli centrale), raccolta nell'inedito *Schedario aggiunte al vocabolario* di Corgnani, risale al 1690: *per l'utia pagano tordi n. 200 uccelletti n. 200*. A parte le attestazioni recenti di Cavolano

¹ Devo queste informazioni alla signora Fulvia De Damiani, Bibliotecaria del Comune di Erto e Casso, che ringrazio per la sua disponibilità e cortesia. Il termine, oggi sconosciuto ad Erto, non è stata sostituito con altro, non essendoci più da tempo in paese un'area riservata alla uccellazione (informazione fornita allo scrivente da un tecnico del Comune di Erto in data 13 aprile 1999).

² Per l'importanza della tematica, esemplificata attraverso una interessante rassegna di esempi riguardanti la terminologia urbana, rimandiamo almeno a Pellegrini 1974.

e di Chions (Friuli occidentale), sopra citate dall'*ASLEF*, non ci sono dati sufficienti a raffigurare la reale consistenza e l'antica diffusione della parola, oggi sostituita dai tipi «bressana», «roccolo», «tesa», «uccellanda» e altri, sui quali si ritornerà più avanti: tuttavia alcune spie consentono di supporre una presenza relativamente antica della voce in Friuli. Il termine è già presente in Pirona 1871 (che lo registra come *Utije*), sinonimo di *Tese*, ed è ripreso da Pirona 1935 (in un'epoca in cui doveva però risultare ormai un relitto lessicale). Fuori dal Friuli l'appellativo appare circoscritto al bellunese del secolo scorso (Pellegrini 1983, 95), al veneziano *utìa* 'ristretto di piante selvatiche per uso di pigliare alla pania gli uccelli, in particolare i tordi' (Boerio 1856), alle forme trevigiane *otiva*, *utìa*, *utiva* 'uccellaia a lacci', al derivato diminutivo istriano di Bùie *taiòla* 'ristretto di piante per catturare alla pania gli uccelli' e, nella estrema parte meridionale della Penisola, al lucano-calabro *artilii*, con significato più vicino alla accezione primitiva di *artilìa*, ovvero 'animali di ogni specie ma per lo più di cattiva qualità' (Pfister 1984)³. C'è ora da aggiungere il diminutivo di nuovo istriano *tiòla* di Pirano, proveniente dai materiali ancora inediti dell'*ALI* (inchiesta Pellis degli anni 1926-1928)⁴.

Per conoscere l'effettiva estensione della voce in Friuli e nell'Italia Settentrionale ci aiuta di più la toponomastica, che registra *dell'Utia* a Clauiano, *Braida dell'Uttia* a Treppo Grande nel 1868, *Utia* a Povoletto, *Utia* a Moruzzo, *Braide Utie* a Feletto Umberto (comune di Tavagnacco), tutti nel Friuli centrale, *Utia* a Pasiano di Pordenone, *Utija* a Porcia, nel Friuli occidentale (Corgnali, *Schedario Toponomastico*)⁵: quindi con una distribuzione uniforme in tutta la regione, tanto da consentire a Pirona 1935, 1521 di considerare «*Utìa*, toponimo frequente. A Fontanafr.[edda] *Lutìa*» (qui con evidente agglutinamento dell'articolo *la*). Esso è conosciuto anche nel Portogruarese, area ora amministrativamente veneta, ma già storicamente friulana: si vedano i toponimi catastali *Ottia*, tesa a Giussago, *Ottia*, prato a Fossalta di Portogruaro, *Otia* uccellanda a Teglio, *Ottia* e *Uttia*, rispettivamente uccellanda e bosco a Gruaro, *Uttia* uccellanda a Pramaggiore (Pellegrini/Marcato 1984, 117). Queste ultime forme catastali erano già note a Pellegrini 1983, 95, il quale ricordava anche una antica forma *Otia* nel territorio di Summaga risalente al 1712, fornitagli da Carla Marcato e, fuori dal Friuli, *Altia* ad est di Belluno e in altri luoghi, anche nel territorio di Cortina, ove «le *altie* erano un tempo comuni».

Prima di arrivare a definire la consistenza linguistico-geografica della voce *utìa* è indispensabile una veloce analisi pure degli altri tipi censiti dalla citata Carta 249

³ Per Pfister 1984 il diminutivo istriano *taiòla* 'ristretto di piante per catturare alla pania gli uccelli' «non si può staccare dal venez. *utia* (Crevatin)».

⁴ Si veda la voce 4599 dell'*ALI* «come dite questo luogo adatto per tendere le reti: paretaio, uccelliera, tesa, roccolo». Ringrazio il direttore dell'*ALI*, professor Lorenzo Massobrio, per avermi consentito di consultare i materiali relativi alla voce citata.

⁵ Nello stesso repertorio una scheda segnala «*ütia* = capanna tedeschismo Arch Alto Adige XI, 317», con rinvio al ted. *Hütte*. Analoga indicazione si legge sulla scheda «*ütia* «capanna», AAA, XLI, II, 198» di Corgnali, *Schedario aggiunte al vocabolario*, nella quale il riferimento bibliografico si riferisce al contributo di Pellegrini 1946-1947 (che cita il gardenese *ütta* fra gli esempi di mutazione germanica limitati alla zona ladina). La segnalazione deve aver tratto in inganno C.C. Desinan (come già rilevava Pellegrini 1983, 95), quando propose il tedesco *Hütte* come base dei nostri *utia* (per la corretta spiegazione del gardenese *ütta* «capanna», sì dall'antico alto tedesco *hutta*, ma con suffisso romanzo *-ica*, si veda Kramer 1996, 243-244). Fra tutti i dizionari dialettali dell'area italiano settentrionale da noi consultati, oltre a Boerio 1856, ai due Pirona 1871 e 1935 e a Ninni 1891 (già noti a Pfister 1984), l'unico a registrare «*utia*, frasconaia (per uccellare)» è Vittoria 1876.

dell'ASLEF. Essi sono, in ordine di frequenza, «bressana» con «bressanella», «roccolo», «tesa», i meno frequenti «uccellera» con «uccellata», «fistera», l'isolato *ciapousei* «prendi-uccelli» (P. 176a Ialmicco di Palmanova) e l'italianismo *parietài* (P. 127 Basiliano, peraltro quale variante di più autentiche forme friulane).

Le risposte del tipo «bressana» (*bressàne*) con «bressanella» (*bressanèle*, P. 64 Artegnà, P. 127 Basiliano) sono state raccolte, talvolta insieme con altre forme, in cinquanta punti⁶. La loro massima concentrazione si ha nel Friuli occidentale (escluso il territorio prealpino) e centrale (dalla pedemontana di Gemona al mare). Il tipo è uno dei più diffusi pure in altre regioni dell'Italia settentrionale (materiali inediti dell'ALD, poco nel Veneto (Boerio 1856 ed altri importanti repertori regionali neanche lo registrano). La parola è attestata nella lingua letteraria italiana a partire dal secolo XIX, come voce di origine lombarda. La sua etimologia risale all'aggettivo *bresciano*, in quanto «proveniente da Brescia», città della Lombardia (Battaglia). In Friuli la documentazione più antica del termine si trova in Pirona 1871, mentre è notevole constatare, a conferma della sua introduzione relativamente recente (tanto da non aver avuto il tempo di affermarsi come nome di luogo), che lo *Schedario toponomastico* di Corgnali ne riporta appena due forme, a Prata di Pordenone e a Tricesimo.

Il tipo «ròccolo» (*ròccul*)⁷ è stato censito in una trentina di punti (parzialmente insieme con altre forme)⁸, quasi tutti nelle aree pedemontane e montane del Friuli Occidentale e della Carnia. Ben noto alle altre aree dell'Italia del Nord soprattutto traspadana, dal Piemonte fino al Veneto (materiali inediti dell'ALD, specie nella Lombardia e, ivi, nel Bergamasco, da dove verosimilmente si diffuse, «ròccolo» si deve considerare abbastanza antico, in quanto documentato nell'italiano già a partire dai primi decenni del sec. XVI. Di etimo incerto, potrebbe risalire al latino *ròtulus*, per via della sua forma rotonda (mentre la «bressana», costituita da un corridoio d'alberi chiusi dalle reti, è quasi sempre rettangolare)⁹ o al diminutivo maschile di *ròcca* (Battaglia). E' di nuovo Pirona 1871 a fornirne la prima documentazione friulana. Corgnali, *Schedario toponomastico*, ne registra una decina di forme sparse su tutto il Friuli (Forni Avoltri, Forni di Sotto, Moggio, Arba, San Giorgio della Richinvelda, Cordenons, San Daniele, Sedegliano, Udine) con eccezione delle zone più meridionali ed orientali.

Ultimo dei tre tipi più diffusi, «tesa» (*tése*), quasi sconosciuto ai territori pianeggianti del Friuli occidentale e centrale, è pressoché esclusivo della Carnia e del friulano goriziano o orientale (ex austriaco)¹⁰. In Carnia, in concorrenza con «ròccolo», prevale nelle aree più appartate (P. 2a Collina, P. 17a Prato Carnico, P. 22a Vico di Forni di Sopra comunque insieme a *ròkolo*, oltre che alla tedescofona Sauris P. 16). Esso inoltre si ritrova nella Val Canale e nelle zone slovenofone del Friuli. La parola, nel significato che qui ci interessa, ricompare nell'area italiana, anche settentrionale (materiali inediti dell'ALD) ma, sembra, non nel Veneto (è ignota pure a Boerio 1856 ed agli altri più importanti repertori della Regione). Derivato del latino *tensus* (participio di *tendere*),

⁶ Con «ròccolo» P. 36a Intissans, P. 64 Artegnà, P. 65 Magnano in Riviera, P. 100a Ceresetto, P. 127 Basiliano, P. 140a Palse, P. 101 Modoleto, con «roccolo» e «tesa» P. 52 Montenars, P. 65 Magnano in Riviera, P. 68a Racchiuso, P. 83a Felettano, solo con «tesa» P. 66a Ciseriis, P. 87 Torreano, P. 155 Farra d'Isonzo.

⁷ Compreso *ròc* P. 42 Tramonti di Sotto: si tratta di una demorfologizzazione di *ròccul*, sentito come un diminutivo.

⁸ A quelli segnalati sotto la nota n. 6, s'aggiungano, insieme con «tesa», P. 22a Vico di Forni di Sopra, P. 24 Ampezzo, P. 92a Basaldella.

⁹ Chi volesse saperne di più consulti Giacomini 1973 e 1974.

¹⁰ Talora insieme con altri tipi. Oltre a quelli elencati nelle precedenti note 6 ed 8, con «uccellera» P. 47 Vito d'Asio, P. 54 Barcis, con «uccellata» e con «fistèra» P. 77 Arba.

risulta documentato già in Dante e, quale termine venatorio, con Soderini nel sec. XVI (Battisti-Alessio). La attestazione più antica a noi nota di *tése* (*l. d. Tesa de Loncha*), proveniente da Jassico nel Friuli orientale, risale al 1514 (poi 1639) ed è registrata da Corgnali, *Schedario toponomastico*, il quale elenca più di cinquanta di nomi di luoghi dipendenti da «tesa», distribuiti su tutto il territorio friulano¹¹. Ciò attesta che un tempo «tesa» era conosciuto in tutta la Regione, non solo in Carnia e nel Friuli orientale, dove ancora oggi la voce sopravvive anche come appellativo d'uso comune.

Non hanno bisogno di particolari commenti gli sporadici «uccellera» (*uselàrie*)¹² e «uccellata» (*oselâda*)¹³, il secondo esclusivo del Friuli occidentale (si veda in Pirona 1871 *oselâde*, con la variante *oselânde*). Si tratta probabilmente di tipi di importazione veneta: si confrontino *oselanda* (Boerio 1856) e *uselgèra, oselânda* (Prati 1968).

Qualche problema pone l'etimologia di *fistèra* (P. 77 Arba, P.122 Cordenons, P.184 Cordovado, tutti nel Friuli occidentale). Pellegrini (1983, 95) lo accosta dubitativamente al latino *justis*. Ma forse è da collegare al veneziano (veneto) *fista* «pispola...Termini degli uccellatori» (Boerio 1853), essendo notoriamente la pispola (in friulano comune *uîte*) uno degli uccelli, che più facilmente incappano nelle insidie tese dagli uccellatori (Giacomini 1973, 103-105 e Giacomini 1974, 95-96)¹⁴.

In presenza dei materiali sopra commentati, si può ora, concludendo, cercare di stabilire l'area di appartenenza primaria e di diffusione dell'antico *utia*, dal quale dipende anche l'ertano *Col de la Otiva*. In origine avevamo pensato al territorio bellunese-trevigiano, e da qui al veneziano(-veneto), al portogruarese ed al friulano occidentale, dove il termine è stato raccolto con l'originario significato dell'appellativo. Ma la consistente massa dei materiali toponomastici provenienti, oltre che dal Portogruarese (già storicamente appartenente al Municipium della romana Concordia), da tanti altri luoghi del Friuli Centrale, suggerisce l'ipotesi inversa, ovvero che *utia* sia un relitto lessicale aquileiese-concordiese, a suo tempo irradiatosi verso occidente nelle aree venete più vicine (come è noto la regione di Cortina, nella quale le *altie* erano ben diffuse, sin dall'antichità fece parte del Municipium di Iulium Carnicum, oggi Zùglio, e poi per secoli del Patriarcato di Aquileia). La distribuzione delle risposte della Carta

¹¹ A Comeglians, Socchieve, Arta (*Ronc de Tese*), Cercivento (*prato app.to la Tesa* anno1757), Amaro (*Là de Tese, Plan da Tese*), Cavazzo (*Cuel de Tese*), Resiutta (*Calvario della Tesa*), Dogna, Colloredo di Monte Albano (*rive de Tese*), Cassacco (*Braide de Tese*), Tricesimo («un tempo vi sorgeva un'uccellanda»), Tavagnacco (*la Tese*), Moruzzo, Coseano, Martignacco, Povoletto (*strade de Tese, Tese ad Alt*), Savorgnano del Torre (*la Tese dal Re*), Mereto di Tomba, Sedegliano (*via da Tese*), Ranzano, Rubignacco (*Bosco detto della Tesa* anno 1646), Cividale del Friuli (*la Tesa*), Laipacco, Pradamano, Codroipo (*La Tesa*), Buttrio, Navarons (*Colle tesa*), Domanins, Azzano Decimo (*Tese*), Fiume Veneto (*Le Tese*), Pordenone (*de la Tesa*), ecc. C'è tuttavia da avvertire che almeno alcune di questi «tesa» potrebbero derivare dall'appellativo *tése* (ma più frequentemente *tiése*, come richiesto dalla breve etimologica) «tettoia, costruzione rustica bassa...Talora, nell'uso attuale, per Fienile» (Pirona 1935) dal celtico latinizzato *tégia capanna* (Meyer-Lübke 1935, 8616a).

¹² P. 47 Vito d'Asio, P. 54 Barcis, P. 113 Mereto di Tomba, P. 176a Varmo, P. 206 Carlino, talora insieme con altri tipi (si veda sotto la nota 10).

¹³ Talora insieme con altri tipi (si vedano le note 5, 7, 9), P. 77 Arba, P.107a Mezzomonte, P.110a Sedrano, P. 108 Budoia, P. 121a Vigonovo, P.202a Gorgo, P. 209a Corbolone (ormai in Provincia di Venezia). Il primo significato di «uccellata» è originariamente quello di «insieme degli uccelli catturati», da cui «luogo nel quale si catturano gli uccelli».

¹⁴ Si potrebbe pensare anche a un deverbale di *fistâr* per *fisciâr* «fischiare», in quanto «luogo in cui s'usano i fischietti di richiamo per gli uccelli», ma la spiegazione va incontro a difficoltà fonetica (ci si aspetterebbe una forma **fistèra*; e poi sarebbe da documentare, anche per il nostro territorio, l'esito di *-sci+V-* a *-sti+V-*, noto in aree venete conservative, come per esempio a Grado). Per ogni buon conto si osserva che la variante *fistiare* per *fischiare* è conosciuta dall'italiano già a partire dal secolo XIV (Battisti-Alessio).

ASLEF 249 «Paretaio», qui commentata, dimostra che *utia* dovette dapprima essere sostituito dal tipo «tesa», oggi ancora ben conosciuto alle aree marginali della Carnia (specialmente nei luoghi più isolati) e del Friuli orientale. Successivamente anche la «tesa», probabilmente per l'introduzione di nuovi sistemi, cominciò ad essere trascurata o ad affiancarsi alle tecniche innovative provenienti da occidente e, con esse, ai termini oggi prevalenti, cioè «ròccolo» e specialmente «bressana».

Bibliografia

ALI - *Atlante Linguistico Italiano*, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato - Libreria dello Stato, 1995- (ne sono stati pubblicati i primi due volumi).

Ascoli Graziadio Isaia, *Saggi ladini*, in «Archivio glottologico italiano» 1 (1873), 1-556.

ASLEF- *Atlante storico-linguistico-etnografico friulano*, diretto Giovan Battista Pellegrini, 6 voll., Padova-Udine 1972-1986.

Battaglia Salvatore, *Grande dizionario della lingua Italiana*, Torino 1961-.

Battisti Carlo-Alessio Giovanni, *Dizionario etimologico italiano*, 5 voll. Firenze 1950-1957.

Boerio Giuseppe, *Vocabolario veneziano*, Venezia 1856.

Corgnali Giovanni Battista, *Schedario aggiunte al vocabolario*, manoscritto inedito presso la Biblioteca civica «V. Joppi» di Udine.

Corgnali, *Schedario toponomastico*, manoscritto inedito presso la Biblioteca civica «V. Joppi» di Udine.

Giacomini Amedeo, *Terminologia friulana dell'uccellazione con vischio*, in «Studi linguistici friulani» 3 (1973), 87-109.

Giacomini Amedeo, *Terminologia friulana dell'uccellazione con reti*, in «Studi linguistici friulani» 4 (1974), 84-97.

Glossarium mediae et infimae latinitatis. Conditum a Carolo du Fresne Domino Du Cange, vol I., Niort 1883.

Kramer Johannes, *Etymologisches Wörterbuch des Dolomitenladinischen*, Band VII, Hamburg 1996.

Lexicon totius latinitatis. Ab Aegidio Forcellini Seminarii Patavini alumno lucubratum, vol. I, Patavii 1864.

Meyer-Lübke Wilhelm, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1935.

Ninni Alessandro Pericle, *Materiali per un vocabolario della lingua rusticana del Contado di Treviso*, Venezia 1891 (comprendente, per cura di Irene Ninni, la *Appendice ai materiali per un vocabolario del Contado di Treviso*, Venezia 1892; in ristampa anastatica, Bologna 1984).

Pellegrini Giovan Battista, *Osservazioni di toponomastica ladina e ladino-veneta*, Archivio per l'alto Adige 41 (1946-1947), pp. 175-201.

Pellegrini Giovan Battista, *Attraverso la toponomastica urbana medioevale in Italia*, in «Topografia urbana e vita cittadina nell'alto Medioevo in Occidente (Spoleto 26 aprile-1 maggio 1973)». Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo XXI, Spoleto 1974, pp. 401-476, 493-499 (ripubblicato in Giovan Battista Pellegrini, *Ricerche di toponomastica veneta*, Padova 1987, pp. 295-349).

Pellegrini Giovan Battista, *Due etimologie friulane*, Ce fastu? 59 (1983), pp. 255-260 (ripubblicato in Giovan Battista Pellegrini, *Studi di etimologia, onomasiologia e di lingue in contatto*, Alessandria 1992, pp. 91-96).

Pellegrini Giovan Battista/Marcato Carla, *Appunti di toponomastica dell'area portogruarese*, in «L'area portogruarese tra veneto e friulano. Atti del Convegno tenuto a Portogruaro il 18-19 dicembre 1982. A cura di Roberto Sandron», Portogruaro 1984, pp. 102-146.

Pfister Max, [lemma] *altilia*, in «LEI. Lessico Etimologico Italiano», vol. II, colonna 367, Wiesbaden 1984.

Pirona Jacopo, *Vocabolario friulano, Venezia* 1871.

Pirona Giulio Andrea-Carletti Ercole-Corgnali Giov.ŠanniČ Batt.ŠistaČ, *Il nuovo Pirona*, Udine 1935.

Thesaurus Linguae Latinae, vol I., Lipsiae 1900.

Prati Angelico, *Etimologie venete*, Venezia-Roma 1968.

Vittoria Eugenio, *Piccolo dizionario Veneziano-italiano*, Venezia 1876 (riedito col titolo di *Piccolo dizionario Veneziano-italiano elaborato dall'edizione originale del 1876*, Venezia 1983).

Povzetek

Toponim *Col de la Ottiva* in druga ptičja lovišča

Prispevek govori o furlanskem toponimu *Ottiva*, ki ga izpeljuje iz latinske besede *altilia*, katere izvorni pomen kot 'kraj, kjer se goji ptiče', je počasi dobil pomen 'kraja, kjer se lovi ptiče'. Ta pomen se je verjetno širil z oglejskega področja proti severu na sosednje beneško ozemlje. Nadalje prinaša kratek komentar k drugim furlanskim poimenovanjem za besedo "uccellanda" (ptičje lovišče), ki so se pojavila poleg latinskega izraza *altilia* ali ga nadomestila: najpogosteje so narejena po zgledu 'tèsa' ali novejših 'ròccolo' ter 'bressàna', poleg nejasnega izraza 'fistèra'.

*Ta pranatyta rožica,
 kobej na bej sa dáržala
 za den končéc ne njyvice,
 nu majo ne ladýnice!
 Da bej to bilo ragadýn,
 na nima rat za se oblic!*

* * * * *

*Oj ta preteta rožica,
 kaj neki se tako drži
 za boren konček njivice,
 za majhen kos ledinice:
 če bi vse vkup bilo blago,
 bi za obleko zmanjkalo!*

Iz: Rožice iz Rezije. Nbral in presadil Milko Matičetov, Koper-Trst-Ljubljana 1972, str. 42, 43.

Mitja Zupančič, Vera Smole
**Fitogeografska delitev Slovenije in leksična raznolikost
slovenskih narečij**

V razpravi smo poskušali prikazati podobnost med razširjenostjo fitogeografskih območij in leksemov, kot so poimenovanja za gozd, koruzni storž, veliki šmaren in cvetnonedeljsko butaro (po gradivu za SLA) ter za letev, na katero se polaga opeka, tesarsko sekiro, prostor za seno v skednju, prostor za slamo v skednju in skedenj (po gradivu za tesarsko terminologijo v slovenskih narečjih). Karte nazorno kažejo bolj ali manj ugodno ujemanje teh območij.

The study aims to present the similarity between the distribution of phytogeographical areas and lexemes, as the words for forest, corncob, Lady Day, and Palm Sunday bundle according to the SLA material), and lath (to lay tile), carpenter's hatchet, place for hay in barn, place for straw in barn, and barn (according to the carpenter's terminology material). Maps clearly show the accordance, more or less satisfactory, with the areas.

Uvod

V prispevku Primerjava med kartami fitogeografskih, dialektoloških in etnoloških območij Slovenije (ZUPANČIČ, SMOLE 1997) smo nakazali možnost primerjave znanstveno različnih področij. Zanimanje za podobne primerjave, zlasti med fitogeografskimi členitvami in nekaterimi leksemi, nas je vodila v nadaljnja raziskovanja večje ali manjše podobnosti. Izkazalo se je, da je najnovejša fitogeografska delitev Slovenije (ZUPANČIČ, ŽAGAR 1995) primernejša za ugotavljanje podobnosti med njo in prostorsko rabo nekaterih leksemov, kot so npr. poimenovanja za gozd, koruzni storž, veliki šmaren, cvetnonedeljsko butaro idr. Izbrali smo nekaj leksemov, kartografiranih po metodah lingvistične geografije (BENEDIK 1990, 1992, 1996; SMOLE 1988), katerih razširjenost se najbolj pokriva s fitogeografsko delitvijo Slovenije. Upamo si trditi, da so ti leksemi pogosti v vsakdanji rabi, njihovo poimenovanje naravnih danosti in predmetnosti, ki je z njimi v tesni povezavi, pa daje tej razpravi poseben prizvok povezanosti med naravoslovnim in humanističnim področjem.

1 Distrikt – najmanjša fitogeografska enota

Fitogeografska območja Slovenije (WRABER 1969) so bila opisana že v zborniku *Traditiones* 26 (ZUPANČIČ, SMOLE 1997: 51–56), zato njihovih opisov ne bi ponavljali. Dopolnili bi, da so bile meje območij v nekaterih segmentih korigirane in znotraj njih dodana členitev distriktov – prvič leta 1987 (ZUPANČIČ et al. 1987) in drugič leta 1995 (ZUPANČIČ, ŽAGAR 1995). Dolžni smo pojasnilo za pojem distrikt.¹ Distrikt je najmanjša fitogeografska enota; v Sloveniji jih danes poznamo dvaintrideset. Združujejo se v fitogeografska območja in so razporejeni takole:²

- alpsko območje (1 in 2) ima 9 distriktov, nas zanima le 5 nižje ležečih (»gozdnih«): 2a – jugovzhodnoalpski, 2b – pohorski (centralnoalpski), 2c – gornjesavinjsko-koroški, 2d – primorsko-julijskoalpski in 2e – julijskoalpski-zahodnokaravanško-kamniškoalpski distrikt;
- predalpsko območje (4) ima 3 distrikte: 4a – submetiransko-predalpski, 4b – kranjski in 4c – štajersko-koroški distrikt;
- dinarsko območje (5) ima 5 distriktov: 5a – trnovski, 5b – snežniško-risnjaški, 5c – roški, 5d – mokrško-goteniški in 5e krimski distrikt;
- predinarsko območje (6) ima 8 distriktov: 6a – zahodnodolenjski, 6b – jugovzhodnodolenjski (kočevsko-gorjanski), 6c – belokranjski, 6d – idrijsko-notranjski, 6e – polhograjski, 6f – iški, 6g – severovzhodnodolenjski (bohorsko-kumski) in 6h – osrednjedolenjski distrikt;
- subpanonsko območje (3) ima 3 distrikte: 3a – dravsko-murski, 3b – haloški in 3c – bizeljsko-krški distrikt;
- submediteransko območje (7) ima 4 distrikte: 7a – briški, 7b – kraško-vipavski, 7c – brkinski in 7d – koprsko-šavrinski distrikt.

Distrikti so razvidni iz priloženih fitogeografskih kart.

2 Razporejenost leksemov po fitogeografskih območjih in distriktih

Že bežen pregled seznama krajev s posameznimi leksemi (SMOLE 1988: 333–335; BENEDIK 1990: 214) da slutiti, da se distrikti dokaj ujemajo z območji razširjenosti posameznih leksemov. V. SMOLE (1988: 328–329) je lekseme za cvetnonedeljsko butaro razdelila pomensko in opozorila, da se knjižni leksem butara širi od večjih središč dalje ob prometnih poteh in da je pogostost (obseg področja) posameznih izrazov zelo različna (n. d.: 329). Pomensko razčlenjuje lekseme tudi F. BENEDIK (1990: 213–214), ko pri poimenovanjih za gozd ugotavlja morebitno povezavo s strukturo gozda, s čimer se dotika tudi naravoslovnih ved.

2.1 Ko smo že pri poimenovanju za **gozd**, se najprej pomudimo pri njem. F. BENEDIK (1990: 213) pravi: »Za gozd že v praslovanščini ni bilo enotnega poimenovanja in isto velja tudi za slovenski jezik. Na področju slovenskega jezikovnega ozemlja se zanj pojavlja 17 izrazov /.../. Lekseme nato pojmovno razvršča: kot posebno obliko narave (gozd, les, hosta, šuma, loza, log, boršt, bošk), zaradi oblike in razvrstitve rastlinstva

¹ Bolj ali manj primerna slovenska ustreznica bi bila 'okolis', manj pa 'okrožje' (VRBINC 1989), v biologiji se uporablja samo distrikt.

² Delitev, kot smo jo prikazali že v članku ZUPANČIČ, SMOLE 1997, je precej podobna narečni klasifikaciji; 36 narečij in 12 podnarečij (govorov) se združuje v 7 narečnih skupin.

(grmlje, grmovje, goščča), oblike zemljišča (brdo, reber, hrib, gora), zaradi njegove funkcije (meja) ali zaradi lastninskih odnosov (gmajna). Nadalje ugotavlja, da je najštevilčnejši izraz gozd. Poglejmo, kako so poimenovanja razporejena po fitogeografskih območjih:³

GOZD

ALPSKO OBMOČJE	PREDALPSKO OBMOČJE	DINARSKO OBMOČJE	PREDDINARSKO OBMOČJE	SUBPANONSKO OBMOČJE	SUBMEDITERANSKO OBM.
gošča – 2b, c, d, e	gmajna – 4b	gozd – 5a, b, c, d, e	hosta – 6a, b, g, h	šuma – 3a	bošk – 7a, d
gozd – 2a	boršt – 4b	meja – 5a	gozd – 6d (V), f, a, b	hosta – 3b, c	gozd – 7b (S, J), a
	gošča – 4c (osr.), b		gmajna – 6c	log – 3a	reber – 7c
	gozd – 4b, a(S)		loza – 6c	gošča – 3a, b	boška – 7d
	bošk – 4a (J)		gora – 6c	les – 3a	gora – 7b, c
	les – 4b, c (S)		meja – 6a, d (J)		meja – 7b
	hosta – 4b, c (J)				
	grmi – 4b				
	grmovje – 4b				

F. BENEDIK (1990: 214) ugotavlja, da imata izraza boršt in gmajna približno isti center, le da gmajna obsega širše območje (motivacija!). Podrobnejša pomenska opredelitev leksemov les, gmajna, dobrava v smislu 'redkejši gozd', boršt 'manjši gozd', log 'kjer se tudi kosi trava' se ujema z naravoslovnim pojmovanjem oblike gozda. Istočasno se človeku vsiljuje misel, da imajo – ali so vsaj prvotno imeli – izrazi gmajna, hosta, boršt, bošk slabšalno konotacijo za gozd, kar je glede na sestavo gozda (sestojno), gledano tudi z naravoslovnega ali gozdarskega vidika, res.

Nekateri leksemi so enotno zastopani v celem fitogeografskem območju, npr. gošča v alpskem ali gozd v dinarskem območju. Drugi leksemi so specifični za distrikt, npr. gmajna in meja v preddinarskem območju, kjer prvega dobimo le v polhograjskem in drugega v idrijsko-notranjskem distriktu. Tretji primer kaže na raznovrstnost leksemov znotraj enega distrikta, zlasti če je ta površinsko večji, npr. v kranjskem distriktu – 4b (gmajna, boršt, gošča, gozd, les, hosta, grmi, grmovje).

2.2 Poimenovanja za koruzni storž so omejena na tista fitogeografska območja, kjer se koroza kot poljedelska kultura dejansko goji, zato je odsotnost poimenovanj v izrazito višinskih in gozdnatih območjih (npr. 2, 5c, 5d, 6f, deloma 6e) razumljiva.

³ Krepko tiskani leksemi so v navedenem distriktu prevladujoči, kurzivno tiskani leksemi so spremljajoči in relativno pogosti, leksemi v navadnem tisku pa se pojavljajo redko ali le v delu navedenega distrikta. Navedbe leksemov v fitogeografskih območjih si sledijo glede na njihovo pogostnost. Oznaka v oklepaju pomeni del distrikta, na katerem se leksem nahaja; S – sever, J – jug, V – vzhod, Z – zahod, osr. – osrednji del.

Prehajanje leksema iz enega v drug distrikt je naravno, saj so meje relativne, postavljene umetno. Lahko pa ga razložimo s tem, da so mogoča prehodna območja, ki jih je slučajno ali pa celo ustrezno zaznamovala meja med dvema distriktoma.

KORUZNI STORŽ

ALPSKO OBMOČJE	PREDALPSKO OBMOČJE	DINARSKO OBMOČJE	PREDDINARSKO OBMOČJE	SUBPANONSKO OBMOČJE	SUBMEDITERRANSKO OBM.
/	čerh/g – 4b	češarek – 5a	štok – 6a, g (Z), h, d,	(v)lat – 3a	penola, panola – 7a, b, c
	štor – 4c	štok – 5c	štok – 6b, h	rog – 3a	klas, klasinec – 7b, a
	storž – 4b, c, (S) strž, sterž – 4c	storž – 5a, b, (b), c	rog – 6c (Z)	štok – 3c, b (Z)	štruček – 7b štok – 7b
	klas – 4c, b (Z), c		klas – 6c (V), g (V)	štruček – 3c	storž – 7b
	panogla – 4a (J)		storž – 6d	kocen – 3a	štruc – 7c, b (JV)
	kijec – 4b, kij – 4b (S)		češarek – 6d (V, Z)	kijec – 3a (SV)	glava – 7d, b (JZ)
	čurč, čurčelj – 4b		(krž) – 6e (karž) – 6e	štrocelj, štrodelj štrobelj – 3a (SZ)	češarek – 7a (J) štok – 7b
	čerž, kerž – 4b, krž – 4b (J)			strok – 3b	letica, litica – 7b
	štok – 4b (V), c			klas – 3a (JV), b (V), c	tokec – 7b
	storželj – 4c (J)			štok – 3c	štor – 7b (S)

2.3 F. BENEDIK (1992: 233) je poimenovanja za cerkveni praznik **veliki šmaren** razdelila v grobem na tri velika območja: »Na Gorenjskem in Notranjskem mu pravijo veliki šmaren, na Dolenjskem, Štajerskem in v Prekmurju velika maša, na Koroškem pa velika gospojnica. Obstajata še dve manjši območji, in sicer v Soški dolini praznik imenujejo rožnica, v Istri pa velika Marija ali velika Mati Božja.« Opozorili bi na navidezno številčnost poimenovanj v štajersko-koroškem distriktu (velika gospojnica, velik gospe, velik gospije, gospin), vendar pa je semantična in motivacijska podstava enaka (velika Gospa = velika Marija). Poglejmo, kakšna je razporejenost teh leksemov v fitogeografskih območjih:

VELIKI ŠMAREN

ALPSKO OBMOČJE	PREDALPSKO OBMOČJE	DINARSKO OBMOČJE	PREDDINARSKO OBMOČJE	SUBPANONSKO OBMOČJE	SUBMEDITERANSKO OBM.
(velika gospojnica) – 2a, e	veliki šmaren – 4b, rožnica – 4a velika šmarje – 4b (J)	veliki šmaren – 5e, a, (b), (d)	velika maša – 6a, b, c, g, h, d	velika maša – 3a, c, b	rožnica – 7a veliki šmaren – 7b, c
(veliki šmaren) – 2c, e	velika gospojnica – 4c	rožnica – 5a, velika maša – 5e	veliki šmaren – 6d, e, f, a, h	velike maše – 3b	(velika) Devica Marija – 7b, c
	velik gosp(ij)e – 4c	(velika Mati Božja) – 5b		veliki šmaren – 3a (Z)	(sveta) velika Marija – 7d, b
	gospin – 4c			velika gospojnica – 3a	Mati Božja – 7b (JZ), 7c
	velika maša – 4c				Devica Marija agoštna – 7b
	velike maše – 4c (JV)				

2.4 V. SMOLE (1988: 329) je ugotovila izredno bogato izrazje za **cvetnonedeljsko butaro** z opozorilom na različno frekventnost le-tega. Okrog 30 različnih leksemov razvršča v šest pomenskih polj: več skupaj povezanih istovrstnih predmetov – šibja in zelenja (npr. butara, pušelj, snop, fašina), prvotni pomen za kruhke in pogače o velikih

CVETNONEDELJSKA BUTARA

ALPSKO OBMOČJE	PREDALPSKO OBMOČJE	DINARSKO OBMOČJE	PREDDINARSKO OBMOČJE	SUBPANONSKO OBMOČJE	SUBMEDITERANSKO OBM.
/	butara – 4b, a	oljka – 5a (Z)	butara – 6a, d, e, c, g, h	pušeljc – 3b, c	oljče – 7a, c
	oljka – 4a	butara – 5e, a (V), (d)	žegen – 6a, c, d	presmec – 3a (Z), b	oljka – 7c, d, b, a (Z, V)
	potica – 4c (Z)	žegen – 5e, (d)	pušelj – 6b, g, h	les – 3b, c	butara – 7b
	pušeljc – 4c (JV)	(kravji žegen) – 5b, d	kravji žegen – 6a	pukša – 3c	oljčevina – 7c
	heganica, gobanica – 4b (S)			šop – 3c	lovorka – 7d
	snop – 4c			ibovina – 3a	
	žegen – 4b, c (osr.)			mačica – 3a	
	pegelj – 4c (SV)			pušelj – 3a (Z)	
	pušelj – 4b (V), c (JV)				
	koštron – 4a				

noči (npr. prajtelj, beganica, potica), nekakšen blagoslov (npr. žegnan les), podobnost drugemu predmetu (npr. pukša), kar se nosi navadno na ramenih (npr. breme) in vejice ali les posameznih dreves ali grmičevja (npr. oljka, mačica, drenovina, iba). V fitogeografskih območjih so ti leksemi razporejeni takole: (glej prejšnjo stran).

2.5 Primerjavo med fitogeografskimi območji Slovenije in razporejenostjo nekaterih leksemov v slovenskih narečjih smo razširili še na nekaj neobjavljenih kart s tematskega sklopa tesarska terminologija.⁴ Mreža točk pri teh raziskavah je veliko redkejša (406 : 70), zato so primerjave s fitografsko karto relativnejše. Vendar se tudi v teh primerih vidi določena medsebojna soglasnost oziroma različnost.

Izbrali smo poimenovanja za krajnik 'letev, na katero se polaga opeka', tesarsko sekiro, prostor za seno v skednju, prostor za slamo v skednju in skedenj. Za prve štiri lekseme lahko trdimo, da se različnost fitogeografskih področij kaže tudi v različnih poimenovanjih za to predmetnost. Drugače pa je s poimenovanji za skedenj, saj je sam leksem skedenj zelo razširjen in odsoten le v treh fitogeografskih distriktih (3b, 6e in h). Vendar se vsaj v štirih distriktih pojavljajo še sinonimni leksemi (pod, cimper, štala), za katere bi lahko rekli, da potrjujejo vsaj manjšo medsebojno različnost in za silo nakazujejo vzajemnost med fitogeografsko karto in leksično karto za skedenj. Primer smo navedli namenoma, kot opozorilo, da obstajajo tudi leksemi, ki imajo široko razprostranjenost in niso vezani na nobene naravne meje oziroma zapreke.

KRAJNIK

ALPSKO OBMOČJE	PREDALPSKO OBMOČJE	DINARSKO OBMOČJE	PREDDINAR- SKO OBMOČJE	SUBPANON- SKO OBMOČJE	SUBMEDITE- RANSKO OBM.
krajnik – 2a, e krajnik – 2e	krajnik – 4b, <i>krajec</i> – 4b, a	krajnik – 5a	krajec – 6a (S), h	skrajnik – 3a, c	škorec – 7c
	<i>krajec</i> – 4b (V) <i>krajnik</i> – 4b (osr.)		mužler – 6a (J), <i>d</i> (J)	švartel – 3a, švarkel – 3c	<i>krajnik</i> – 7b
	švarkel – 4a		švarkel – 6g	žvarcel – 3a	krajec – 7b, d
	žvarcel, švarkel, švartel – 4c		krajnik – 6d (osr.), g		
	žbarec – 4b (Z)		krajec – 6h, a (S)		

⁴ Po Vprašalnici za sestavne dele lesenih gospodarskih poslopij ter pripomočki in orodja (sestavila V. SMOLE) so tesarsko terminologijo v sedemdesetih slovenskih krajih fonetično zapisali in nato kartografirali študentje Oddelka za slovanske jezike in književnosti na FF v Ljubljani pri izbirnem diplomskem seminarju iz dialektologije in lingvistične geografije (vodi V. Smole) v študijskih letih 1996/97, 1997/98 in 1998/99; v pripravi je tudi brošura.

TESARSKA SEKIRA

ALPSKO OBMOČJE	PREDALPSKO OBMOČJE	DINARSKO OBMOČJE	PREDDINARSKO OBMOČJE	SUBPANONSKO OBMOČJE	SUBMEDITERANSKO OBM.
žatlaka – 2e	<i>malarin</i> – 4a, b (Z), c (J)	<i>žatlaka</i> – 5d, <i>cimermanka</i> – 5d	žatlaka – 6a, d	<i>cimraka</i> – 3a, b	<i>žaklovka</i> – 7b, <i>ročnica</i> – 7c, b
<i>cimraka</i> – 2e	cimraka – 4b, a, <i>cimprca</i> – 4a	(mala) <i>plankača</i> – 5a, b	bradlja – 6h (J), a, b, <i>bradlin</i> – 6c	žatlaka – 3a	teslica – 7a
	cimermanka – 4c, b		<i>malarin</i> – 6d (S)	tesla – 3a	tesla – 7c
	<i>bognarca</i> – 4c, b, <i>cimrovka</i> – 4b, c		<i>cimermanka</i> – 6g, <i>cimerka</i> – 6a, <i>cimraka</i> – 6b, h (Z), <i>cimrovka</i> – 6d (J), h (S), <i>cimermanska sekira</i> – 6g	trženica – 3a (S)	klipak – 7b
	<i>dernica</i> , <i>šnajdlaha</i> – 4b		<i>sekira</i> , <i>sekirica</i> – 6g, h		šaflenka – 7b, <i>šajtlanka</i> – 7d
	<i>tesla</i> – 4c (J), <i>puntaka</i> – 4c (S)		<i>korošica</i> – 6g		<i>cimraka</i> – 7c

PROSTOR ZA SENO V SKEDNJU

ALPSKO OBMOČJE	PREDALPSKO OBMOČJE	DINARSKO OBMOČJE	PREDDINARSKO OBMOČJE	SUBPANONSKO OBMOČJE	SUBMEDITERANSKO OBM.
/	skedenj – 4a, b	skedenj – 5b (S)	(seneni) pridevek – 6a, d (J)	parna – 3a, c	oder – 7b (J), c
	parna – 4c, <i>parne</i> – 4c (J)	<i>svisle</i> – 5a	senica – 6h (Z), b, a (S)	štala – 3a	senik – 7b
	peter – 4c, <i>na petrah</i> – 4c (S)	<i>senik</i> – 5a, b	senik – 6g, h (V)	šupa – 3b	štala – 7b, <i>na štali</i> – 7b (S)
	<i>svisle</i> , <i>svisla</i> , <i>senjak</i> – 4b	<i>oder</i> – 5b (J)	<i>na šupi</i> – 6d (S)	<i>senik</i> – 3c	
	šupa – 4b	<i>pridevek</i> – 5b			

PROSTOR ZA SLAMO V SKEDNJU

ALPSKO OBMOČJE	PREDALPSKO OBMOČJE	DINARSKO OBMOČJE	PREDDINARSKO OBMOČJE	SUBPANONSKO OBMOČJE	SUBMEDITERANSKO OBM.
/	na podu, nad podom, nad skednjem – 4b	slamnica – 5a	parna – 6h, g (S)	<i>parna</i> – 3a, b	lopa – 7b, d
	šupa – 4a, b, šupna – 4a	pridevek – 5d	na odru – 6h (J), na podu – 6b	na štali – 3a	oder – 7b, c
	senjar, štala, oder – 4b		senica – 6a, h, slamnica – 6h	skedenj – 3c	listnik – 7b
	parna – 4c		<i>slamnati pridevek</i> – 6a		stelnik – 7b
	gank – 4c (S)		<i>pridevek</i> – 6d		skedenj – 7b
			stelnik – 6d, šupa – 6d (J)		na štali – 7b
			listnica – 6a		

SKEDENJ

ALPSKO OBMOČJE	PREDALPSKO OBMOČJE	DINARSKO OBMOČJE	PREDDINARSKO OBMOČJE	SUBPANONSKO OBMOČJE	SUBMEDITERANSKO OBM.
skedenj – 2a, b, c, d, e	skedenj – 4a, b, c (S)	skedenj – 5a, b, d	skedenj – 6d, a, g	<i>pod</i> – 3c	skedenj – 7b, c, d
	pod – 4b		pod – 6e, h	<i>stan</i> – 3c	šupa – 7b
	gumno – 4c		cimper – 6g, h podencimper – 6h	skedenj – 3a, c	
	marof – 4c (osr.)		štala – 6g	štala – 3b	
	senik – 4a				
	senjak – 4b				
	štala – 4b, c				
	cimper – 4b				
	podencimper – 4c (J)				

3 Zaključek

Dialektologi in fitocenologi – fitogeografi smo neodvisno drug od drugega raziskovali svoja znanstvena področja. V začetku naključna primerjava in kasneje poglobljen študij je pokazal nekaj stičnih točk, ki jih imata raziskovalni metodi: med najpomembnejše štejemo geografsko-terenske razmere, tj. odprtost ali zaprtost prostora, ki se zrcali v goratosti in gozdnatosti območij, ki so prepreke za jezik in naravo, klimatske razmere, zgodovinski razvoj pokrajine v smislu odvisnosti narave in jezika tudi od socialno-gospodarskih razmer, pa tudi psihološko-estetske vidike ipd. (M. ZUPANČIČ, V. SMOLE

1999). Ko smo udeleženi podobnosti med narečnimi in fitogeografskimi območji, smo hote ali nehote prišli še do večjih podobnosti med fitogeografsko delitvijo Slovenije in prostorsko razširjenostjo nekaterih leksemov. Iz dosedanjih ugotovitev kartografiranja slovenske narečne leksike, še zlasti koroške,⁵ je znano, da se izoglose le redko ujema z narečnimi mejami, določenimi predvsem na podlagi glasoslovnih razvojev. Seveda tudi ni popolnega ujemanja s fitogeografskimi območji, čeprav se ravno pri leksemih, nanašajočih se na naravo, da ugotoviti velika stopnja skladnosti. Za primer nikakršnega tovrstnega ujemanja pa smo vzeli poimenovanje za skedenj, saj se sam leksem skedenj pojavlja skoraj v vseh fitogeografskih distriktih. Tako smo tvegali nov poskus primerjanja med naravoslovno in humanistično vedo.

Literatura

- BENEDIK, F., 1990: Poimenovanje -gozda- in refleksi č v besedi -sneg- v slovenskih govorih. – *Razprave II. razr. SAZU*, 13: 213–220 + karte, Ljubljana.
- BENEDIK, F., 1992: Veliki šmaren. – *Traditiones*, 21: 233–240 + karta, Ljubljana.
- BENEDIK, F., 1996: Narečni izrazi za koruzo, koruzni storž, ličkati in ružiti. – *Razprave II. razr. SAZU*, 15: 7–25 + karte, Ljubljana.
- SMOLE, V., 1988: Poimenovanja za cvetnonedeljsko butaro. – *Traditiones*, 17: 327–335 + karta, Ljubljana.
- ZUPANČIČ, M., SMOLE, V., 1997: Primerjava med kartami fitogeografskih, dialektoloških in etnoloških območij Slovenije. – *Traditiones*, 26: 49–61, Ljubljana.
- ZUPANČIČ, M., MARINČEK, L., SELIŠKAR, A., PUNCER, I., 1987: Considerationes on the phytogeographic division of Slovenia. – *Biogeographia*, 13: 89–98, Udine.
- ZUPANČIČ, M., ŽAGAR, V., 1995: New views about the phytogeographic division of Slovenia, I. – *Razprave IV. razr. SAZU*, 36 (1): 3–30, Ljubljana.
- VRBINC, F., 1987: *Slovar tujk* (osma izdaja), Ljubljana.
- WRABER, M., 1969: Pflanzengeographische Stellung und Gliederung Sloweniens. – *Vegetatio*, 17 (1–6): 176–199, The Hague.

PRILOGA V ŽEPU OVITKA!

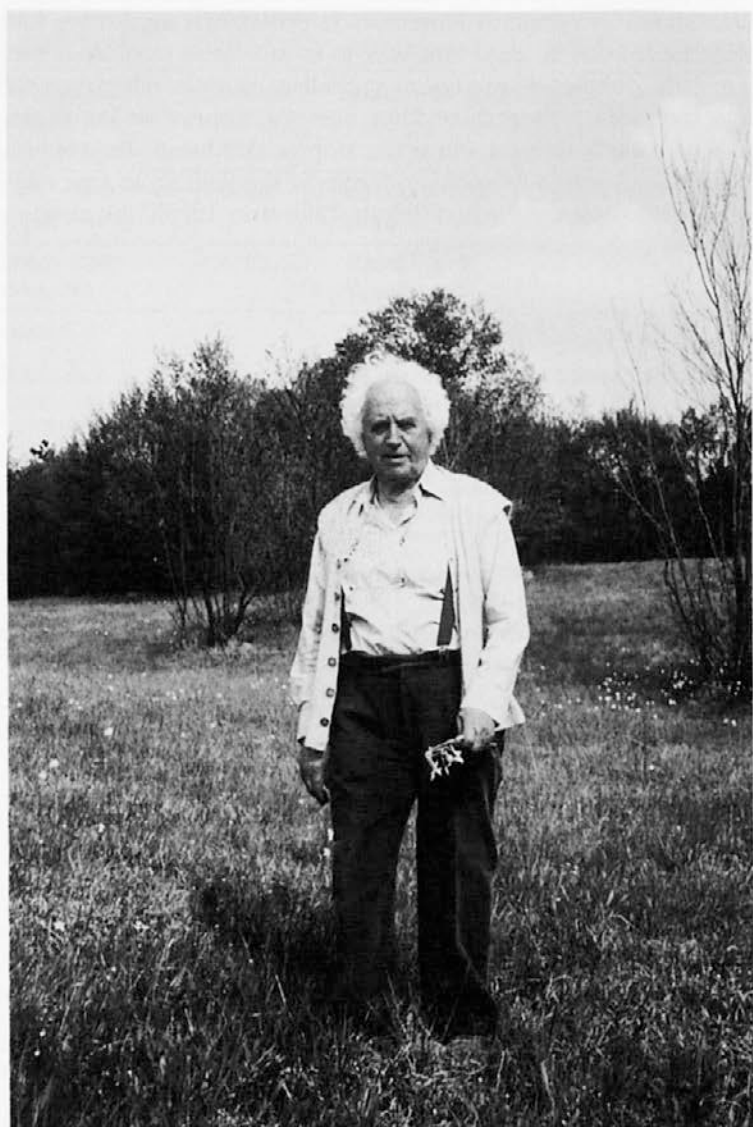
Summary

Phytogeographical division of Slovenia and lexical diversity of Slovene dialects

The new phytogeographical division of Slovenia (ZUPANČIČ, ŽAGAR 1995) is more convenient when stating the similarity with the region's repartition of some lexemes linked with or dependent on nature's inheritance (for example forest, corn cob, Palm Sunday bundle, etc.).

The further study confirms that both research methods have some points in common, like the geographical and field conditions of openness and closeness reflecting in mountains and woodlands as a barrier both to the language and nature, climatic conditions, historic development of social economical conditions and nature, as well psychological and aesthetical viewpoints (M. ZUPANČIČ, V. SMOLE 1998). When the conformity with the phytogeographical division of Slovenia and the dialectal division of Slovene language based on phonetic phenomena was stated, the comparison of language verbal level has given additional emphasis. So, a new attempt of comparison with natural science and humanities has been subjected to a risk.

⁵ Ludvik Karničar, Aktualnost slovenskih narečij na Koroškem in tipologizacija izoleks, v: Logarjev zbornik : referati s I. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru /ur. Zinka Zorko, Mihaela Koletnik/, Maribor: Slavistično društvo, 1999, (Zora; 8).

Janez Keber
Osebna imena v ljudskih pesmih

V prispevku avtor podaja svoje ugotovitve in opažanja ob prebiranju Štrekljevih knjig Slovenske narodne pesmi I-IV s stališča imenoslovca. Svojo pozornost namenja osebnim imenom v njih in ugotavlja, da so nepogrešljiv vir za imenoslovna raziskovanja.

As a researcher of onomastics the author writes about his observations with regard to Slovenske narodne pesmi I-IV (Slovene Folk Songs I-IV) by Karel Štrekelj. He concludes that the names in these volumes represent an indispensable source for onomastic research.

Kot v vsakem literarnem delu tudi v ljudskih pesmih nastopajo številne osebe in bitja, ki so poimenovani z najrazličnejšimi imeni. Za tokratno obravnavo sem izbral imena v Štrekljevih *Slovenskih narodnih pesmih I-IV* (v nadaljevanju SNP). Odveč je poudarjati, da je imensko gradivo v tej zbirki zelo bogato in raznovrstno. Zato je zelo pomemben, skoraj nepogrešljiv vir za raziskovalca imen. Iz njega sem nekoliko črpal že za svoj *Leksikon imen* leta 1988, v precej večjem obsegu za drugo, dopolnjeno izdajo *Leksikona imen*, ki je izšel leta 1996. Kratek pogled na imena v tej zbirki s stališča rime pa sem podal v članku *Imena v rimah*.¹ Gradivo sem uporabil predvsem s stališča imenoslovca raziskovalca. Tako so me npr. zanimala imena, ki jih v drugih starejših virih ni mogoče zaslediti, npr. **Breda** in **Izidor** z različicami itd. V prispevku v *Družinski pratik*² sem v glavnem upošteval t.i. *posmehulje*, v katerih so imenom oziroma njihovim različicam pripisane rime, pogosto tudi rimane imenske tvorjenke. V svojem tokratnem prispevku bom dosedanje raziskovanje osebnih imen v ljudskih pesmih razširil in nadaljeval z omenjenih izhodišč ter poskusil priti tudi do kakih novih ugotovitev. Zaradi obsegovne

¹ Glej *Družinska pratika* 1996, Celje 1995, 48–51.

² V omenjenem članku sem razen Štrekljevih SNP v manjšem obsegu upošteval še nekatere druge vire. Glej še seznam virov in literature na koncu.

omejenosti prispevka je nemogoče podati detajlno obdelavo celotnega gradiva, saj bi lahko iz tega nastala daljša razprava. Zato se bom omejil na posamezna tipična imena, na nekatere tipične pojave v ljudskih pesmih, ki omogočajo imenoslovcu rešiti marsikatero imenoslovno uganko. Drugi del svojega članka bom namenil imenom in njihovim različicam v posmehuljah, v katerih se je ljudska domišljija zelo razmahnila.

1. Med imeni, ki jih poznamo v našem vsakdanjiku zaradi njihove pogostnosti in iz ljudske pesmi, je **Breda**. Kot rojstno ime se uporablja samo v Sloveniji, njen izvor pa še ni zadovoljivo pojasnjen.³ Da je ime pri nas že precej časa v uporabi, pa ne moremo ugotoviti iz starejših zapisov, ker ga v le-teh ni, ampak samo iz ljudske pesmi. V tej nastopa 'mlada Breda' v sedmih variantah pod naslovom *Nesrečna nevesta*. V štirih variantah se pojavlja **Breda**, in sicer v različicah **Bredka**, (**mlada**) **Breda**, **Brajda**, **Brajdica**. V eni varianti (št. 104) je **Breda** zamenjana z manjšalnico imena **Ana Ančička**, v dveh pa nevesta ni imenovana. Imenske različice so pokrajinsko pogojene, kot je to razvidno iz naslednjih navedkov:

102. (Iz Kleč na Gorenjskem)

Bredka zgodaj vstajala.

K sebi klicala je mater:

Le sem, le sem, mati moja!

103. (Iz Ledin v Idrijskih hribih)

Breda vstane, ko se dan zazori,

Se sprehaja sem ter tje po dvori...

Mlada Breda kliče žen'na k sebi...

106. (Iz Framu na Štajerskem)

Pervo krat petelin je zapel,

Židanko uže h **Brajdi** gledat šel:

Hole, **Brajdica** ti moja,

Ali te uže glavica boli?

Ime **Breda** pa ima razen navedenih še dve različici, in sicer v pesmi *Sestra noče sestrinega ljubimca* s podnaslovom *Brajdka in Anička* (SNP I, 184, št. 117; Gorenjska). Različici **Brajdka** v podnaslovu se v tekstu pridruži različica **Brajdika**, npr.:

On ima dve deklici:

Al'uzemi **Brajdiko**,

Al'uzemi **Ančiko**.

Tu **Anička** oziroma **Ančika** nastopa v sestrskem paru z **Brajdko** oziroma **Brajdiko**, medtem ko v eni varianti pesmi *Nesrečna nevesta Ančička* zamenjuje **Bredo**.

Drugi tak značilen primer, ko se ljudska pesem izkaže kot dragocen vir za imenoslovca, je rojstno ime **Izidor**. Ime je po izvoru grško in je nekdanj pomenilo 'dar Izide' (tj. staroegiptovske boginje, zaščitnice zakona, medicine, poljedelstva in plovbe). Po pomenu in tvorbi mu je sorodno ime **Teodor** (tj. 'božji dar'), slovensko **Božidar**. **Izidor** se kot *sveti Izidor pastir* in *vojščak* pogosto pojavlja v slovenski ljudski pesmi. V Štrekljevi zbirki SNP je pod naslovom *Sveti Izidor pastir-vojščak* 17 pesmi o svetem **Izidorju** iz različnih krajev Slovenije. Začenjajo se s *Svet' Izidor je ovce pasel...* Za imenoslovca so zanimive tudi različice imena **Izidor**: **Izidorij** v Framu pri Mariboru, **Židor** na Murskem polju in v Adlešičih v Beli krajini, **Židór** v Podzemlju v Beli krajini,

³ O izvoru imena **Breda** gl. *Leksikon imen*, 1996, 147.

Izidor na Kranjskem, **'Zidor** Volčanah na Tolminskem, **Izidarius** v Cerknem, **Zorn** v Morskem pri Kanalu. Ker gre v teh primerih za ime svetnika, ime ni bolj krajšano, npr. v **Dore** ali **Izi**, kot pri nesvetniških **Izidorjih**, zato je kljub razlikam **Izidor** dobro prepoznaven v vseh različicah. Izjema je samo različica **Zorn**, ki je prepoznavna samo zato, ker se v eni varianti (št. 599) izmenjuje z **Izidórjem**:

Svet **Izidor** ovčice pasel,
Lepo je žvižgal, še lepš' je pel.
Svet **Zorn** ovčice pustil,
Podal se je v žolnirski stan.

V nekaterih drugih jezikih je lahko prišlo pri tem imenu do bolj drastičnih krajšanj, npr. v hrvaškem krajevnem imenu **Sučidar**, ki je nastalo iz **sanctus Isidorus*. Podobno nespoznavnost pa lahko najdemo tudi pri nekaterih drugih slovenskih imenih. Tako se npr. za uradno krajevno ime **Valburga** lokalno uporablja **Šentomprga**, ki je nastalo iz ***Šent Valburga**.

Svetega **Izidorja** v njegovi pastirski vlogi v treh pesmih (št. 600, Iz goriške okolice, št. 601, iz Grgarja, 602, S Krasa) zamenjuje sveti **Urban**, na Krasu *sviét Worbán*. Tega »pastirskega« **Urbana** omenja A. Breznik (Slovarski navržki, *Dom in svet* 17, 1904, 384): Pri Šenthelenu (Dolsko) pravijo, da se onega, ki zadnji prižene, primejo vse muhe in vsi brencji, in da mu bodo celo leto krave bezljale. V Mokronogu nagajajo pastirju, imenujoč ga **Vrbana**, takole: **Vrban** *zasp'n – ceu let n dan – na peč leži – de se ga slama drži!*

Iz povedanega o **Izidorju** in **Urbanu** je mogoče ugotoviti, da se svetniška imena kljub njihovi svetosti lahko v ljudskih ustih tudi spreminjajo, se medsebojno zamenjujejo. Splošno znano pa je tudi, da se na slovenskem ozemlju pogosto spremenijo tudi njihove prvotne svetniške funkcije, zavetništva itd. To dokazujejo prav slovenske ljudske pesmi. Tak primer je že omenjeni **Urban** v vlogi **Izidorja**. Sveta **Neža** npr. je samo na Slovenskem postala zavetnica ovac, pastirjev in ovčarjev, kar potrjuje koroška pesmica v *Posmehuljah osebam po imenih* (SNP IV, 375, št. 7672, Iz beljaške okolice):

Sveta **Neža** bice pase,
Dolgo rueto ma;
Pštelinček štumfče štrika,
Cmav vovne ma.

Verz o petelinčku in rek *Sveta Neža kuram rit odveže* dokazujeta, da so tej svetnici pri nas razen ovac pripisali tudi zavetništvo kur.

Po ljudski pesmi ima vlogo *vojščaka* razen svetega **Jurija**, **Izidorja**, **Urbana** tudi sveti **Feliks**, kar je razvidno že iz naslova ljudske pesmi *Sveti Feliks vojščak* (gl. SNP I, 571 d., št. 603; iz škocjanske okolice na Dolenjskem). V pesmi se ob imenu **Feliks** pojavita še različici **Felkus** in **Felikus**. Spreminjanje imena **Feliks** v ljudskih ustih se je s tema različicama šele začelo, kar dokazujejo tudi priimki **Fele**, **Felc**, **Fale**, ki so nastali iz skrajšanih oblik tega imena.

Ime **Erazem** (1994: 33) ima po ljudski pesmi *Sv. Eražem prežene hudobo* (SNP I 572, št. 604) različici **Eražem** in **Eražman**. Iz teh in podobnih oblik so v priimkovnem procesu nastali številni priimki, kot **Erazem**, **Oražem**, **Ražem**, **Ažman**, **Orožen**, **Oraže**, **Rože** itd.

Miklavž je danes kot svetnik znan predvsem po *miklavževanju*. V zvezi s tem, da je tudi zavetnik brodarjev, mornarjev in zoper povodnji, pa je ljudska pesem *Sv. Miklavž vrže hudobo v morje* (SNP I, 573–574, št. 605, 606, 607). **Miklavž**, ki je na slovenskem ozemlju nastal iz latinskega **Nicolaus**, se razen v varianti št. 605 (Z Grahova na Tolminskem) v variantah št. 606 (S Kamena na Soči) in št. 607 (Iz Starega sela pri

Koboridu) pojavlja z različicami **Maklavž**, **Šenkjavž** ter **Meklavž**, **Šnklaus**. Tako je **Miklavž** v zvezi **sveti Šenkjavž** dvakrat svet: *sveti* in *šen(t)*.

S hudobo se v ljudski pesmi razen že omenjenih **Eražma** in **Miklavža** spopada tudi **sveti Voljbenjk**. O tem govori ljudska pesem *Sveti Voljbenjk prekani hudobo* (gl. SNP I, 593, št. 630; Iz begunjske okolice na Gorenjskem). Ime **Voljbenjk**, v besedilu pesmi **Volbenk** (1994: 4), ima različico **Bolfenk** (1994: 12) in izhaja iz nemškega imena **Wolfgang** (1994: 6). Obliko **Ulbank** poleg **Volbenk** in **Volfgank** navaja v nemško-slovenskem slovarju iz leta 1860 M. Cigale. Po cerkvi sv. **Bolfenka** je poimenovan kraj *Sv. Bolfenk na Kogu*. V Italiji je blizu meje po cerkvi poimenovan tudi kraj *Štoblank*, italijansko *San Wolfgango*. **Volbenk** je v notranjskem pregovoru *Šentolbenska repa nikoli ne fali*. Sveti **Bolfenk** oziroma **Volbenk** (v koledarju 31. oktobra) je zavetnik rezbarjev, pastirjev, drvarjev, oglarjev, brodarjev, tesarjev in proti mnogim boleznim. Obravnavana ljudska pesem o **Volbenku** se ujema z navedenimi zavetništvii. Pretvorba nemškega imena **Wolfgang** v slovensko **Volbenk** je v tej pesmi upoštevanja vreden podatek za imenoslovca.

V ljudskih pesmih se znana svetniška oziroma krščanska imena pojavljajo npr. še pod naslovi (SNP I) *Sv. Lukež ubije očeta in mater* (št. 608), *Sveta Jedrt* (št. 609, 610), *Sveta Kristina in njena mačeha* (št. 611–614), *Sv. Jernej nosi na rami svojo kožo* (št. 615), *Sveta Apolonija* (št. 625), *Sveta Marjeta, sveti Jurij in zmaj* (št. 626–629), *Sestra svetega Lovrenca zakleta v ribo* (št. 631), *Sveti Štefan* (št. 632–635), *Sveti Štefan žrtva* (št. 636), *Sveta Katarina* (št. 637–640), *Sveta Barbara vržena v ječo* (št. 641–644), *Sveta Urša streljana* (št. 645), *Sveta Barbara, pomočnica ob smrti* (št. 646–655), *Sveta Uršula prosi za suho selo* (št. 656), *Sveti Brnard gre od hiše* (št. 657–672), *Lepa Ana gre v Volavlje* (št. 677–678), *Marija kliče ranjenega fantiča za Jezusom* (št. 680–697).

V 21 variantah ljudske pesmi *Previdno dekle* (gl. SNP I, 675 d., št. 752–772) iz različnih slovenskih krajev se razen splošnega *fant* in *dekle* – tudi tadva odvisno od narečja – pojavljajo različni pari fantovega in dekletovega imena: **Ivan – ljubca** (Gorenj-ska), **Hanzelj – Micika** (Kranjska), **Anzelj – ljubca** (Kranjska), **Juri – ljubica** (Kranj-ska), **Hanzel, Hanze – ljubica** (Gorenjska), **Anže – Nežica, Nežca** (Z Banjšic), **Anže – ljubca** (Iznad Gorice), **Janez – Marjanca** (S Kamena na Soči), **pubič – Minkica, Minkeca** (Iz zilske doline), **Hanzel – Mojzej** (Koroška), **Hanzelj – Uršej** (Borovlje, Podkarnos).

Ženska imena se odvisno od krajev menjavajo tudi v 33 variantah pesmi obsmrtnice *Snoči okoli enajste ure sem zaslišal glas Gospodov* (gl. SNP III, 620 d., št. 6368–6400). Prva varianta (Iz Cerkna) se začne takole:

Snoč okol enajste ure,
Sem zaslišal glas Gospoda,
Smrt na vrata mi potrka:
»Mlada **Lenka**, si doma?»

Ime **Lenka** se v nagovoru ponovi v varianti št. 6369 (Iz Hudojužne), v varianti št. 6370 (S Temljin) različica **Lenčka**, v varianti št. 6371 (Izpod Melec) pa različica **Lejnka**. Namesto imena se v več variantah pojavlja nagovor *Mlada dekle* (št. 6372, 6390, 6399) ali *Mlado dekle* (št. 6373, 6374, 6376, 6387), *O preljubo dekle* (št. 6375), ime **Liza** v variantah št. 6377, 6380, 6383, 6398 (Iz Vipave, Okoli Novega mesta, Iz Št. Lovrenca ob Temenici na Dolenjskem, Od Celja), **Liz'ka** v varianti št. 6378 (Iz Ilirske Bistrice), **Minka** v variantah št. 6379, 6386 (Iz Višnje gore, Kranjska), **Milka** v varianti št. 6381 (Z Blok pri Cerknici), *Mlada dikle* v varianti št. 6382 (Iz Dobravic), *dekle mlada* (št. 6384), **Ančka** v varianti št. 6385 (Kranjska), *Ljuba hčerka* (št. 6388), *Mvada hčerka* (št. 6389), **Ančika** v varianti št. 6391 (Iz gorjanske okolice pri Bledu), **Ančka** v varianti št. 6392 (Z

Gorji pri Bledu), **Minka** v variantah št. 6393, 6394, 6395 (Gorenjska, Koroška, povsod znana, Iz Rožne doline), **Micka** v variantah št. 6396, 6397 (Iz Roža, Iz podjunske doline), **Mimka** v varianti št. 6400 (Od Sv. Trojice v Halozah).

Za imenoslovca je nekdanja prostorska razporejenost imen vsekakor zanimiva in bi bila iz večjega števila ljudskih pesmi z veliko variantami brez dvoma reprezentativna za neko preteklo obdobje. V manjšem obsegu se lahko imena spreminjajo tudi v eni varianti. Največkrat gre za klicno obliko proti neklicni, npr. **Ančika**: **Ančka**, **Nežca**: **Nežica**, **Micika**: **Micka**. Iz navedenih primerov je tudi razvidno, katera imena so bila nekdanj najbolj znana in najbolj v rabi. Zanimivo je, da se sicer najpogostejše žensko ime in ime sploh **Marija** ne pojavlja v poimenovanju navadnih smrtnic, ampak samo v pesmih, ki pojejo o krščanski **Mariji**, materi Jezusa. To dejstvo je sicer zlasti za starejša obdobja razvidno tudi iz starejših virov in dokumentov, npr. iz urbarjev. Izjema je samo raba imena **Marija** v vladarskih in plemiških družinah.

Pojavljanje imen v ljudski pesmi pa nam omogoča poleg že navedenega tudi vpogled na nastanek nekaterih imenskih oblik, ki sicer iz drugih dostopnih dokumentov ni tako razviden. Tako se npr. v gorenjski varianti (SNP I, 111, št. 63; Iz begunjske okolice na Gorenjskem) ljudske pesmi *Mrtvec pride po ljubico* pojavi ime **Majdalenka**. Ta tako kot **Magdalenka** izhaja iz imena **Magdalena**, slednja pa iz **Marija Magdalena**. Ime **Majdalenka**, prav tako izhodiščno **Majdalena**, sta tako v SNP dokumentirani obliki za nastanek skrajšanih imenskih oblik **Majda** in **(A)lenka**. Iz imena **Magdalena** je s krajšanjem lahko nastalo ime **Magda**, iz drugega dela **(A)lena**. Soglasniški sklop *-gd-* imena **Magda(lena)** se je v slovenskem jeziku spremenil v lažje izgovorljivi *-jd-* in tako smo dobili slovensko **Majdalena**, iz tega pa manjšalno **Majdalenka**. Iz teh dveh oblik je s krajšanjem nastalo ime **Majda**, ki po pogostnosti močno prekaša izhodiščne oblike. Ime **Majda** je tudi pri Hrvatih, oblike z *-j(d)-* pa so tudi v češčini, npr. **Majdalena**, **Majolena**. Hrvaško dalmatinsko **Mandalina** kaže na glasovno spremembo *-gd-* v *-nd-*, staro dubrovniško **Mada** pa je najbrž skrajšano iz italijanskega **Maddalena**. Tudi druga možna skrajšana oblika iz imena **Magdalena** oziroma **Magdalenka** ali **Majdalenka** – **Alenka** in njena manjšalnica **Alenčica** sta zelo znani iz ljudske pesmi *Kralj Matjaž in Alenčica*. Slednja ima v isti pesmi različico **Alenčka**. Tudi **Alenka** je tako kot **Majda** že nekaj desetletij med najbolj popularnimi imeni pri nas.

V nasprotju s predhodnimi zelo znanimi ali pogostnimi imeni sta tipični ljudskopesniški imenski par **Zarika** in **Sončika** (gl. SNP I, 122 d., št. 71, 72), lepi hčerki starega **Vaha** in stare **Vahinje**. **Sončika** – v ljudski pesmi zapisana tudi **Solnčica** z različico **Solnca** – ima dandanes statistično komajda opazne različice **Sonca**, **Sonča**, **Sončika**, **Katarina**, **Sončka**. Tudi **Zarika** je danes statistično komaj opazno ime s skoraj prav tako neopazno različico **Zarka**. Pogostejše je bilo sorodno ime **Zarja** (1994: 63 oseb). Sorodno ime **Zora** (1994: 1421), ki ima danes različico **Zorka** (1994: 738), pa se pojavi v ljudski pesmi *Mlada Zora* (gl. SNP I, 180, št. 114; Iz idrijskih hribov). Imena iz nazivov planetov ali nebesnih pojavov so polna simbolike. To velja tudi za **Zariko** in **Sončico**, lepi sestri po milosti Boga, ki je uslišal prošnjo staršev **Vaha** in **Vahinje** – **Lahov** iz laške dežele. V njuno življenje usodno posežeta španski in turški kralj.

V ljudski pesmi *Lakoma krčmarica* (gl. SNP I, 581 d., št. 616–622) nastopa svetniški par **Valentin** in **Peregrin**, npr. (št. 616; Iz Kamne gorice):

Po cesti gresta brata dva,
Prot hiši se obrneta,
Mladenča dva, svet **Valentin**,
In njega brat, svet **Peregrin**...

Zatoraj v Boga upajmo,
 Pobožno k nebu kličimo:
 -Pomagaj Bog, svet' **Valentin**
 in njega brat, svet' **Peregrin**.*

Valentin in **Peregrin** nastopata še v varianti št. 621 (Podjunska). V variantah 617 (Kranjska iz Zabukovja) in 620 (S Kamena na Soči) nastopa samo **Valentin**, v variantah 618 in 619 (Iz Cerkna, Z Grahova) **Peregrina** v paru z **Valentinom** zamenja **Auguštín** oziroma **Avguštín**. V varianti št. 622 v dveh redakcijah (Iz ljutomerske okolice) namesto zgoraj naštetih nastopata **Bog** in **sveti Peter**. Pri prej obravnavanih parih je torej za zamenjavo potrebna rimana imenska oblika: **Valentin–Peregrin**, **Valentin–Avguštín**. Seveda sta ta dva para svetnikov brata samo v ljudski pesmi. Prava brata pa sta slovanski svetniški par **Ciril** in **Metod**, ki se ju ljudska ustvarjalnost nasploh spominja z različnimi šaljivimi verzi (gl. v nadaljevanju).

Sam **Peregrin** se pojavlja v ljudski pesmi Sv. *Peregrin in voznik* (gl. SNP I, 587, št. 623). Dandanes je kot rojstno ime zelo redko (1994: 19), priljubljeno pa je bilo v začetnem obdobju krščanstva, ko so se kristjani na svetu počutili kot večni tujci, popotniki in romarji. To je razvidno iz prvotnega pomena tega imena (prim. latinsko **Peregrinus**: *peregrinus* 'tujec; romar').

Veliko simbolike ima tudi ime **Vida** v ljudski pesmi *Lepa Vida* (gl. SNP I, 124 d., št. 73, 74, 75, 76, 77), motiv *Lepe Vide* pa je uporabilo za svoja dela več slovenskih pisateljev. **Vida**, ki spada med najbolj pogosta ženska imena (1994: 6706), je ženska oblika zelo znanega imena **Vid** (1994: 988). Sveti **Vid** je eden najbolj znanih svetnikov pri nas in spada med 14 pomočnikov v sili. Je v številnih vremenskih pregovorih. Leta 1985 je bilo pri nas 43 cerkva sv. Vida. Po njih so poimenovani kraji *Sv. Vid*, *Šentvid*, *Vidovica* in *Šentviška gora*. *Šentvid* je zašel tudi v pregovor *Kar je iz Šent Vida, je malo prida, kar je pa okoli, pa nič ni bolji*.

Samo slovenska različica imena **Elizabeta** – **Špela** se z manjšalnicami **Špelca**, **Špelica**, **Špelka** pojavi v ljudski pesmi *Svoji ženi nezvesti gospod* (SNP I, 133 d., št. 78), in sicer v značilnem nagovoru:

-O **Špela**, **Špela**, **Špelica**,
 Premila môja ljubica!*

Omenjene ljudskopesniške različice imena **Špela** dopolnjujejo in zgodovinsko dodatno potrjujejo živo rabo tega imena že dosti prej, kot je bilo to uradno zapisovano namesto imena **Elizabeta**. Pravi razmah uradnega zapisovanja prej samo ali večinoma klicnih, skrajšanih imenskih oblik je možno ugotavljati po statističnih podatkih po letu 1971. Tako je bilo leta 1971 npr. samo 221 uradno zapisanih imen **Špela**, leta 1994 pa kar 4451. Pri tem je treba tudi upoštevati, da so bile skrajšane imenske oblike v obdobju po letu 1971 zelo v modi. Zato je pogosto prišlo do upada zanimanja za izhodiščne daljše oblike imen. To npr. za ime **Elizabeta** dokazujeta statistična podatka (1971: 7977, 1994: 5859). Ime **Špela** je po zapisih v urbarjih nastalo iz imena **Elizabeta** prek oblik **Elspet**, **Speta** ipd., v književnih delih pa srečamo razen že omenjenih oblike **Ošpeta**, **Špeta**, **Lešpeta**.

Ime **Marjeta** z različico **Marjetica** se pojavlja v ljudski pesmi *Trdoglav in Marjetica* (gl. SNP I, 142 d., št. 86–89). **Marjetica** je tudi v gorenjski varianti ljudske pesmi *Kralj Matjaž v turški ječi* (SNP I, 26, št. 10), medtem ko je v goriški varianti (prav tam, 24 d., št. 9) njena različica **Margetica**. **Marjeta** in **Marjetica** nastopata dalje v ljudski pesmi *Sveta Marjeta, sveti Jurij in zmaj* (SNP I, 589 d., št. 626, 627; Kranjska). Ime **Trdoglav** z različico **Glav** je verjetno nastal prek **Trglav** iz **Triglav** po ne tako redkem ljudsko-etimološkem preoblikovanju.

V ljudski pesmi *Školastika* (SNP I, 77, št. 38; Gorenjska) se pojavi danes unikatno ime **Školastika** z današnjimi različicami **Školasta**, **Skolastika**, **Skolastika Ljudmila**. Izhaja iz latinskega pridevnika *scolastica* 'šolska, govorniška; učena govornica'. Za tako redko ime je ta ljudska pesem zanesljiv vir o njegovem nekdanjem obstajanju na Slovenskem.

2. Drugi del mojega prispevka je namenjen imenom, ki v ljudski pesmi nastopajo v rimah. Rime so pomemben element v vsaki poeziji, a tudi v rekih in pregovorih ter iz njih nastalih frazeologemih. Od rime je odvisen izbor besed, a tudi imen, če se omejimo samo nanja. En tak primer je že omenjen v prvem delu mojega prispevka, ko se dva imenska para združujeta na osnovi rime: **Valentin–Peregrin**, **Valentin–Avguštin**. Drugi značilen primer, ko je od besed odvisen izbor imen, je npr. varianta ljudske pesmi *Kaj ima duhovnik, kaj mežnar* (SNP IV, 357, št. 7550; S Strmca pri Logéh):

Tidl, tidl **Fančika**,
Far je sniedu *mačika*,
Fajmošter *kozličika*,
Piš me v rit, **Maričika**!

V SNP, zlasti v 4. knjigi, je mnogo gradiva za imena, ki se pojavljajo v rimanih verzih. V razdelku *Pesmi stanovske* najdemo *Posmehulje osebam različnega značaja*, *Posmehulje osebam po imenih*, *Posmehulje krajem in deželam*. Gradivo iz teh posmehulj sem uporabil pri posameznih imenskih iztočnicah zlasti v drugi, dopolnjeni izdaji svojega *Leksikona imen*, ki je izšel leta 1996. Seveda pa so v posameznih imenskih geslih v tem leksikonu tudi imena v pregovorih, rekih ter v izimenskih izrazih in frazeologemih.

Izbor imen, ki se pojavljajo v posmehuljah, je sorazmerno majhen, saj gre za imena, ki so na slovenskem ozemlju najbolj znana in uveljavljena ter imajo različice, katerim je lahko najti rime. V posmehuljah nastopajo ta imena z rimami posamezno, v parih ali v skupinah. Za začetek navajam verze, v katerih so skupaj naša najbolj znana moška imena:

Matejčc hosto *vlejče*,
Toma hosto *loma*,
Juri *zakuri*,
Miha gor *piha*,
Jaka kar *čaka*,
Šima z glavo *kima*,
Blaže kostanje *praže*,
Marko peče *jarko*,
Andreje se pri ognju *greje*.

Imen je *devet*, kar je pravljilčno število. Vsako ime ima svojo rimo. Tej so prilagojene tudi oblike večine imen: **Matej–Matejčc**, **Tomaž–Toma**, **Jurij–Juri**, **Mihael–Miha**, **Jakob–Jaka**, **Šimen–Šima**, **Blaž–Blaže**, **Marko–Marko**, **Andrej–Andreje**. Zanimiv je tudi dogodek – priprava ognja in pečenje kostanja.

Med posameznimi imeni najdemo v številnih rimanih izrazih in posmehuljah ime **Janez** in njegove različice **Anza**, **Anže**, **Hanza**, **Hanzej**, **Hanzel**, **Žan**. Slednji je v rimnem izrazu *Žane iz Ljubljane* kot 'prebivalec predmestja Ljubljane'. V posmehulji pa nastopa **Janez** iz Ljubljane:

Janez iz *Jeblane*,
Ma hlače *preklane*,...

Z rimami **Banes**, **Panes**, **Panza** se ime **Janez (Hanza)** pojavlja v več posmehuljah, npr.:

Janez Banes

Štruklje peku,...

Hanza panza peč podrl,

Notri zlezel, gor odprl.

Včasih se rima vzdevek ali priimek, ki stoji ob imenu, npr.:

Janez Škerbelou

Je vonca *perpelou*,...

Podobno tudi pri drugih imenih, npr.:

Jožek Podvožek,

Ta kamniški kmet,

Z gospodo je jedu

Ta reško podmet...

Vane z Doline

Je pojo kravi *vime*,

Nej biu še set, je pojo osli ret!

Pavle Paližgal

Žabam je *žvižgal*,

Žabe lovil,

Pa nobene dobil!

Jura s Pzderja

Pa mlinarja *térja*,

Jur' izpod *boršta*

Pa mlinarja *trošta*.

Grega 'spod brega

Pa mlinarja *krega*,...

Ime **Andrej** z različico **Andrež** se v posmehuljah pojavlja z rimama **Pandrej**, **pandrež**:

Andrej Pandrej peč podrv,

Noter zlezov, gor podprv.

Andrež pandrež

Peč podrv

Struček spekov

Babi dav...

Andrej ima danes modno različico **Andraž**, ki ga je pesnik takole 'predrugail': **Andraž** se je nazadnje – *preandražil* (Matej Bor, *Bele vode*, 1950, 101). Skrajšani različici **Drejec** in **Drejc** pa sta v posmehulji:

Stari **Drejec pomočnik**

Ima nos ko *osovnik*.

Sonce sije, dež kadi,

Baba melje, **Drejc** lovi.

Ime **Jaka** je v mnogih posmehuljah z rimami **Jaka-čaka**, **kaka**, **skaka**, **spaka**, **sraka**, **tika taka**, **tobaka**, npr.:

Moj šocej je **Jaka**,

Pod uto me *čaka*,...

Jaka skaka,

Stekli pož,

Vel'ka žena,

Majhen mož!

Jaka sraka

Na dil' se *vkaka*;

Dila spodleti,

Jaka pa v skret zagrmí.

Jaka tobaka,

Na dila *kaka*;

Dilca spodleti,

Jaka v drek zleti.

Med moškimi imeni imajo po več rim še imena **Anton**, npr. **Tone**–*barone*, **Tone**–*mone*, **Tone**–*lone*, **Franc**, npr. **Francl**–*krancl*, **Franc**–*Rance*, **France**–*tance*, **Jože**, npr. **Joža**–*boža*, *poboža*, **Joža**–*brnóža*, **Joža**–*Poža*, **Jozöj**–*nožöj*, **Jozej**–*nožej*, **Juóže**–*poluóže*, **Mihael**, npr. **Miha** *M̃hav*–*kovav*, **Miha**–*petriha*, **Miha**–*piha*, *podpiha*, **Peter**, npr. **Petr**–*putr*, **Петър**–*Šetър*, **Peter**–*veter*, npr.:

Lovretov **Francl**

Je skoču na *krancl*...

Joža Poža

Muco *poboža*,

Muca nima mleka,

Jože pa veka.

Miha

Gleda s *petriha*,

Pa prav,

De bo žabe kovav.

Peter, Peter,

Ma rit na *veter*.

Tone mone –

S kahle jedu

V niške srov.

Tone lone kokošar –

Svinja, riti gospodar!

Po dve rimi imajo imena **Gregor**, in sicer **Grgoraš**–*krevljaš*, **Pikar**–**Grogar**, **Jurij**, npr. **Jurij**–*njuri*, **Juri**–*podkuri*, *zakuri*, ter **Tomaž**, npr. **Tomaž**–*krevljaš*, **Tomaš**–*pelaš*, npr.:

Grgoraš,

Kám *krevljáš*

V Nóvo *město*,

Po *něvesto*;

V Nemško *Lóko*

Na *poróko*;

V Nemške *Gradce*

Po se *svátce*.

Nežin **Jurij** ves dan *njuri*

S celim hlebcom po gorí,

Če ga načne, neve, kaj začne,

Če ga sne, domu ne sme.

Jurij nastopa tudi v povezavi s krajevnim imenom *Šenčur* (SNP IV, 380, št. 7704; Iz Kamnika), ki je nastalo po cerkvi sv. Jurija:

V *Švncurji*

So vsi **Jurji**,

Sam fajmošter je **Marka**,

Pa še temo denarja *manka*.

Posamezne imenske rime pa se pojavljajo še v posmehuljah:

Počaki **Lovrè**,

De godla *zavrè*.

Lovrè *zaspi*,

Pa godla *skip!*

Matija Mataja

Kobilo *napaja*

Kobila *poskoči*,

Matija v rit *poči*.

Križ *kraž*

Kralj **Matjaž!**...

Med ženskimi imeni je v največ posmehuljah ime **Mica**, ki je sicer tudi najpogostejša klicna oblika za ime **Marija**. Ima rime **Mica–Maca–taca**, **Mica–tica**, **Mica–potica**, npr.:

Mica, *Maca*,

Kurja *taca!*

Mica – tica,

Kurja *taca!*

Mica potica

Pod mizo leži,...

Različica imena **Marija** je tudi **Mara**, npr. v posmehulji:

Baba **Mara**

Srajce *para*,

Brado giblje,

Dete ziblje.

Druga ženska imena imajo rime: **Ana – Anca**–*'spod klanca*, **Anica–banica**, **Angela – Angela**–*kadèla*, *smrdela*; **Anka – Anka**–*Poljanka*; **Franca – Franca**–*tanca*, imeni **Tina**, **Katarina – Tina**, **Katarina–petelina**; **Katarina – Katarinca**–*planinca*, **Katerca–Škateljca**; **Mina – Mina** z *Bohina–svina*; **Neža – Nežica**–*prežica*, **Než'ca**–*prešča*, **Nežca–jezca**, **Urša – Urša**–*turša*, npr:

Angela

Je *smrdela*,

Je šla čez most,

Sam' zato k' je 'mela post.

Franca tanca

Pod goro,

Štirje fantje

Pa za njo:

Kdor jo vjime

Njega bo.

Katerca Škateljca,

Sreča te išče;

Krajcarjev, vinarjev

Polhno perišče.

Tina je skopila *petelina*,

Muožu dala ruožu:

Muož ju je zapiu,

Tini ret zašiu.

Medsebojno se rimata imeni **Tinka–Minka**, **Tinčica–Minčica**, npr.

Minka – Tinka

Pod goro

Tista dekle

Moja bo:

Črno gleda,

Flajsik gre,

Tista bo pa

Glih zame.

Nekatera imena se pojavljajo v parih:

Janez in **Micka** šla sta v Kranj po *picka*...

Peter in **Pav** sta spila *bokav*...

Ciril in **Metod** sta srala po *pot*...

Kot dvojno ime je lahko v ljudski pesmi **Katarina Barbara** (gl. št. 7711; Iz Dragatuša):

Katarina Barbara

Kak si doma var'vala,

Da t' je piška ukradena.

Katarina Barbara se pojavi še v posmehuljah št. 7596 (Iz Matene pri Igu) in št. 7597 (Iz Hrastnika pri Trbovljah).

Katarina v ljudski pesmi nastopa tudi skupaj z imenom **Jaka**:

Tika *taka*,

vženu se je **Jaka**;

Šu je na *planinco*,

Vzev je **Katarinco**.

V razdelku *Posmehulje krajem in deželanom* se ob krajevnih imenih pojavijo tudi rojstna imena, npr. **Jurij**, **Marko**, **Anca**, **Marija**, **Katarina**, **Barbara**, **Franc**, **France**, **Janez**, **Joža**, dalje prebivalstvena imena, kot **Kranj(e)c**, **Lah**, **Vlah**, npr.

Glejte, glejte **Kranjca**,

Kak s našoj **Ancoj tanca**: ...

Lej ga, lej ga **Laha**,

K' mo z rit čisva repa *maha*!

V obravnavanih posmehuljah se večkrat pojavi krajevno ime **Ribnica**, npr.: **France Tance** z *Ribence*, a tudi druga krajevna imena, npr.:

Tam notri v *Metliki*

So grešniki *veliki*:...

'M šóv v *Šempávu*,

Bom kón'če *kováv*,...

Ob koncu svojega sprehoda skozi Štrekljeve SNP, med katerim sem se kot imeno-slovec ustavljal ob posameznih imenih, ugotavljam, da so ljudske pesmi eden najpomembnejših virov za raziskovanje imen. V njih so vsa pomembnejša krščanska in druga imena, ki so se skozi stoletja pojavljala v slovenskem prostoru. Za nekatera imena je obravnavana zbirka edini ali najpomembnejši vir za dokazovanje njihove navzočnosti pri nas v preteklem obdobju. To velja tudi za skrajšane oblike mnogih

imen, različne tvorjenke ipd., za katere je ljudska pesem trden dokaz za njihov nastanek in obstoj v živem jeziku. Te oblike namreč uradno niso obstajale. Sodeč po statistiki pa so se – očitno tudi po sprostitvi nekaterih predpisov o matičnih knjigah in ob Zakonu o osebnem imenu – v Sloveniji uveljavile in celo prišle v modo po letu 1971 (gl. *Leksikon imen*, druga, dopolnjena izdaja, 1996). Vraščenost po izvoru večinoma tujih imen v slovenski prostor dokazujejo med drugim tudi tako imenovane *posmehulje*. V njih si je ljudska domišljija dala duška s postavljanjem imen in njihovih zlasti skrajšanih oblik v rimane povezave z drugimi besedami ali posebej narejenimi rimanimi imeni, vzdevki ali priimki. Rima je praviloma pogojevala izbor imen in drugih besed, kar je sicer znan pojav pri pregovorih in rekih in tudi v frazeologiji nasploh.

Viri in literatura

BEZLAJ, France, Slovenski imenotvorni proces, *Jezik in slovnost* 10, 1965, 113–118.

GLONAR, Joža, *Poučni slovar*, Ljubljana 1931–1938.

– *Slovar slovenskega jezika*, Ljubljana 1936.

JAKOPIN, Franc, Jezikovna in pisna adaptacija imen v besedilih 16. stoletja, Zbornik *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*, Ljubljana 1986, 69–75.

Kartoteka za Slovar slovenskega knjižnega jezika.

KEBER, Janez, *Leksikon imen, Izvor imen na Slovenskem*, Celje 1988

– *Leksikon imen, Izvor imen na Slovenskem*, druga, dopolnjena izdaja, Celje 1996, gl. tudi poglavje Seznam pomembnejših virov in literature, prav tam, 71–78.

– Nekateri semantični vidiki in motivi prehoda osebnih imen v občna imena v slovenščini, *Traditiones* 23, Ljubljana 1994, 27–32.

– Osebna imena v Sloveniji kot dokazila slovenske identitete, *Traditiones* 26, Ljubljana 1997, 101–108.

– Ženska imena v Sloveniji, DERGANČ, Aleksandra (ur.), *XXXIII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Zbornik predavanj, Ljubljana 1997, 33–43.

MERKŪ, Pavle, *Svetniki v slovenskem imenoslovju*, Trst 1993.

SMOLEJ, Viktor, O osebnih imenih v Finžgarjevem romanu *Pod svobodnim soncem*, *Jezik in slovnost* 30, 1984/85, 204–206.

ŠVIC-DULAR, Alenka, O osebnih imenih in priimkih v Požganici Prežihovega Voranca, *Odmev živga človeka in krajine*, Ravne na Koroškem 1983, 94–103.

ŠTRELJ, Karel, *Slovenske narodne pesmi I–IV*, Ljubljana 1895–1923.

Summary

First Names in Folk Songs

The author writes about names in folk songs, choosing *Slovenske narodne pesmi I–IV* by Karel Štrelj as the source of his research. The principal goal of the research was to demonstrate that folk songs can be a very important source for the research of Slovene onomastics. For this purpose the author has chosen individual characteristic names and highlighted certain phenomena in Slovene folk songs, which for some names represent the only - or at least the most reliable - historical source. He also points out numerous name abbreviations, new word formations and their alternations in many variants of folk songs. Aside from abbreviations and newly-formed words names, rhymed word formations and words in folk mocking songs reflect a successful adaptation of mostly foreign names. In addition to terminology and phraseology formed from names all of the above form a structure which proves that Christian names which have been used in Slovenia are firmly rooted in Slovene culture.

Mirko Ramovš

Hišna imena v vaseh Ježica, Kleče, Mala vas, Savlje in Stožice

Prispevek obravnava in navaja hišna imena petih vasi ljubljanskega Posavja, ki so danes del Ljubljane in izgubljajo naravo kmečkih naselij, z njo pa tudi značilne posebnosti materialne in duhovne kulture.

The article analyzes house names of five villages of the Ljubljana Posavje region. Since these villages have already become a part of Ljubljana they will gradually lose their rural character and with it also its characteristic features of material and spiritual culture.

Ob stapljanju zgoraj navedenih vasi ljubljanskega Posavja v predmestja izginjajo tudi značilne posebnosti njihove materialne in duhovne kulture, med katere prav gotovo sodijo stara hišna imena. Ker so del zgodovine kraja in njegovih prebivalcev, je velika škoda, če bi zatonila v pozabo. Zato sem jih kot domačin z Ježice že pred dvajsetimi leti ob pomoči staršev zapisal. Oba sta bila rojena na Ježici, oče Ignac leta 1898 v obrtniško-kmečki družini, mati Kristina, roj. Erjavec, pa leta 1899 v kmečki. Ker je bil oče čevljar in mati šivilja, sta zaradi narave dela poznala večino prebivalstva teh vasi in njihove domove.¹ Ko sem ob neki priložnosti kolegu dr. Matičetovemu povedal, da sem zapisal hišna imena svojega domačega kraja, mi je svetoval, naj jih v primerni obliki objavim. Čeprav me je večkrat opomnil, ali kaj mislim na objavo, sem z njo zaradi drugega dela odlašal in so zapiski še naprej ležali v predalu. Zdaj čutim dolžnost, da izpolnim željo jubilarntu in mu v vezilo prinašam prispevek o hišnih imenih v naslovu naštetih vasi. Pri obdelavi gradiva sem se zgledoval po jubilarntovem članku o hišnih imenih v krajevni skupnosti Štanjel,² upoštevajoč posebnosti hišnega

¹ Pri preverjanju zapiskov in dopolnjevanju mi je pomagal Tone Klemen, roj. 1918 v Klečah, za kar se mu lepo zahvaljujem.

² M. Matičetov, Hišna imena v krajevni skupnosti Štanjel. – Pozdrav iz KS Štanjel, Glasilo krajevne skupnosti Štanjel, december 1995, št. 8, str. 2–4.

poimenovanja v vaseh ljubljanskega Posavja. Seveda prispevek ni lingvistična niti zgodovinska razprava, želi le opozoriti na dragoceno gradivo hišnih imen, ki pa bi bilo v drugačnem okviru vredno podrobne obravnave.

Vasi leže približno pet kilometrov severno od središča Ljubljane, razložene na robu savske terase in na ravnini pod njo v višini struge reke Save. Njihov prvotno kmečki značaj se je s priseljevanjem delavskega in uradniškega prebivalstva začel spreminjati že pred 1. svetovno vojno, še bolj pa med obema svetovnima vojnoma, dokler se v desetletjih po 2. svetovni vojni ni skoraj povsem izgubil, saj je število kmetov izredno upadlo in so ti danes v manjšini. Vasi so v jedru, razen Zgornjih Stožic, večinoma ohranile kmečko podobo, njihovo ime pa nosi sedaj ena od ulic, navadno tista, kjer je nekdanja vas najbolj razpoznavna. Nekaterih hiš ni več, ker so jih podrli in ponekod na njihovem mestu zgradili nove, druge so delno obnovljene, mnoge pa propadajo, ker njihovi lastniki nimajo naslednikov ali so si ob njih zgradili nove, starih pa ne vzdržujejo več. Navedene vasi so nazoren primer umirajočih kmečkih naselij na robu velikega mesta, saj nove enodružinske hiše in stanovanjski bloki, ki se vrivajo vanje, domačijam jemljejo življenjski prostor in se tako vasi spreminjajo v brezlična predmestja z nizko stopnjo urbanistične uredenosti.

Upravno so bile vse te vasi pred vključitvijo v mesto v isti občini in so spadale pod faro sv. Kancijana in tovarišev s cerkvijo na Ježici. Leta 1976 so Stožice zaradi velikega števila novega priseljenega prebivalstva postale samostojna fara. Cerkev sv. Jurija, ki je bila do tedaj podružnica ježenske fare s pokopališčem okoli, je postala farna, in to vse do zgraditve nove cerkve sv. Duha ob Dunajski cesti, v bližini velike stanovanjske soseske BS-3. Pokopališče se s stapljanjem vasi v mesto ne širi, saj so na njem lahko pokopani večinoma le potomci in sorodniki tistih, ki že počivajo v tamkajšnjih grobovih.

Hišna imena so imele vse domačije, od gruntarskih do kajžarskih. Večina je starih, nekatera so mlajša, ker so nastala zaradi novega lastnika. V dveh primerih sta bili v navadi kar dve poimenovanji, starejši so uporabljali staro hišno ime, mlajši pa novo. Danes je znano le še novo. Če so lastniki staro hišo podrli in na istem mestu ali blizu nje postavili novo, je ta ohranila staro hišno ime. V primeru, ko so lastniki staro hišo prodali in zgradili na drugem koncu vasi novo, so navadno vzeli s seboj tudi hišno ime, lahko pa je stara hiša ohranila svoje ime in sta imeli (ali še imajo) tako dve hiši isto ime. Nekaterih hiš ni več, ker so jih zaradi širitve ceste ali drugih razlogov porušili, vendar so njihova imena ostala v spominu ljudi. Nove hiše navadno (še) nimajo imena, razen seveda po priimku. Če pa v bližini doma s hišnim imenom zgradi hišo domači sin, se novi hiši reče npr. Pær Jánæzævmo Vínkot, ker je bil Vinko doma Pær Jánæzæ.

Po izvoru so hišna imena v navedenih vaseh različna in njihov nastanek večinoma ni vezan neposredno na domačije. Najbolj izvirna so iz osebnih imen nekdanjih gospodarjev ali nekatera, ki so nastala po poklicih predvsem nekdanjih gospodarjev, po gospodinjah in naravni legi domačije ter socialni pripadnosti nekdanjih gospodarjev. Največ pa je takih, ki jim izvora ni mogoče ugotoviti, in domnevamo, da izhajajo iz priimkov nekdanjih in često od drugod priseljenih gospodarjev. Med starimi hišnimi imeni je samo nekaj takih, ki so enaka priimkom gospodarjev. Pri navajanju bodo označena z zvezdico. Hišna imena, ki označujejo nacionalno in pokrajinsko pripadnost, skoraj gotovo ne pomenijo izvora nekdanjih gospodarjev, ampak enako izhajajo iz priimkov, saj so vsa znana tudi drugod po Slovenskem. Iz nekdanjih priimkov verjetno izvirajo tudi hišna imena po živalih in rastlinah, lahko pa so nastala iz drugih vzrokov.

Pri navajanju hišnih imen bo upoštevana oblika, ki je bila in je še splošno v navadi, to je vedno po odgovoru na vprašanje, kje je kdo doma, npr. Pər Kləmén, Pər Cúndrə, dalje poimenovanje gospodarja in gospodinje ter imenovalnik ednine svojilnega pridevnika moškega ter imenovalnik ednine ženskega spola. Imena bodo napisana v narečni obliki, vendar v preprosti transkripciji, ker prispevek ni lingvistične narave: á, í, ú = naglašeni dolgi a, i, u; é, ó = naglašeni široki e (téta) in o (róka); ě, ǒ = naglašeni ozki e (pěsa), in o (mǒka); è = naglašeni kratki široki e (Francè); ǎ = naglašeni dolgi polglasnik (Pər Frǎncǎ); ǎ̇ = naglašeni kratki polglasnik (Frǎncǎk).

Opozoriti je treba na nekatere narečne posebnosti. V govorici navedenih vasi je izredno močna vokalna redukcija. Končni vokali v mestniku onemijo, npr. Pər Alěš = Pri Alešu, Pər Kuváč = Pri Kovaču, ali pa preidejo v polglasnik, npr. Pər Cúndrə = Pri Cundru, Pər Plěvnə = Pri Plevni, Pər Štǎfkǎ = Pri Štefku. Enako onemi končnica i v imenovalniku množine svojilnega pridevnika moškega spola, npr. Kləménov = Klemenovi, s čimer se izenačita imenovalnika ednine (Kləménov) in množine svojilnega pridevnika moškega spola. Podobnost pa je navidezna, kajti razlika se pojavi v izgovoru, z onemitivjo končnice se v imenovalniku množine rastoča intonacija naglašene samoglasnika spremeni v padajočo. Nenaglašena samoglasnika a in e praviloma preideta v polglasnik, npr. Pər Bǎdinc = Pri Bedincu, Pər Bǎrǒn = Pri Baronu, medtem ko nenaglašeni o preide v u, npr. Pər Guríškə = Pri Gorišku. Naglašeni i pred r preide v ozki e, npr. Pər Kušěrǎ = Pri Koširju. Zveneči soglasnik g se v navedenih vaseh pri domačinih izgovarja spiratorno, npr. Pər Grǒǎlnə = Pri Grogeljnu.

Hišna imena iz osebnega imena se pogosto izpeljanka iz svojilnega pridevnika, npr. Pər Míhovc, Mihovc<Mihov, v dveh primerih je hišno ime osnovno, medtem ko je gospodarjevo izpeljanka. Imena gospodinj imajo končnice -ca, -ica, npr. Kləménca, Kuváčica, ali -ka, zadnja predvsem takrat, kadar je ime izpeljanka iz svojilnega pridevnika, na primer Míhovka, in pa tudi -la, -ulja, navadno takrat, kadar ima gospodarjevo ime naglas na zadnjem zlogu, npr. Šmè, Šmėla, Štǎfǎk, Štǎfkúla.

Hišna imena iz osebnih imen

Pər Ánžovc, Ánžovc, Ánžovka, Ánžovčov, Ánžovčova (Pri Anžovcu, Ježica)

Pər Ělěš, Alěš, Ělěšca, Ělěšov, Ělěšova (Pri Alešu, Ježica)

Stara furmanska gostilna, do druge svetovne vojne priljubljena Ljubljčanom. Danes ne deluje več.

Pər Ěndrěj, Ěndrějovc, Ěndrějovka, Ěndrějov, Ěndrějova (Pri Andreju, Kleče, Stožice)

Pər Ěndrějc, Ěndrějc, Ěndrějcovka, Ěndrějcov, Ěndrějcova (Pri Andrejcu, Stožice)

Pər Ěndrějčkə, Ěndrějčək, Ěndrějčkovka, Ěndrějčkov, Ěndrějčkəva (Pri Andrejčku, Ježica)

Pər Bǎwant, Bǎwant, Bǎwantovka, Bǎwantov, Bǎwantova (Pri Bavantu < Valantu < Valentinu, Ježica)

Pər Buštěč, Buštěč, Buštěška, Buštěčov, Buštěčova (Pri Bušteču<Bošteto-
vemu<Boštjanovemu, Kleče)

Pər Buštíc, Buštíc, Buštícovka, Buštícov, Buštícova (Pri Bošticu<Boštjanu, Mala vas)

Pər Fǎnovc, Fǎnovc, Fǎnovka, Fǎnov, Fǎnova (Pri Fanovcu<Franovcu, Ježica)

Pər Flurjǎnčkə, Flurjǎnčək, Flurjǎnca, Flurjǎnčkov, Flurjǎnčkəva (Pri Florjančku, Ježica)

Gostilna z dolgoletno tradicijo. V tej hiši je bil rojen Fran Levic (1846–1916), literarni kritik in zgodovinar ter urednik Ljubljanskega zvona.

Pər Frāncēēt, Frāncē, Frāncētovka, Frāncētov, Frāncētova (Pri Francetu, Kleče)
Pər Frāncǎ́, Frāncǎk, Frāncǎkúla, Frāncǎkón, Frāncǎkǎva (Pri Francku, Ježica)

Pər Gregǎ́rǎ, Gregǎ́rǎjovc, Gregǎ́rǎjovka, Gregǎ́rǎjov, Gregǎ́rǎjǎva (Pri Gregorju, Savlje)
Pər Grǎ́gǎlnǎ, Grǎ́gǎl, Grǎ́gǎlnǎ, Grǎ́gǎlnov, Grǎ́gǎlnǎva (Pri Grogeljnu < Gregeljnu < Gregi, Savlje)

Pər Jǎkǎlnǎ, Jǎkǎl, Jǎkǎlka, Jǎkǎlnov, Jǎkǎlnǎva (Pri Jakeljnu, Ježica, Savlje)
Pər Jǎncǎt, Jǎncǎ, Jǎncǎtovka, Jǎncǎtov, Jǎncǎtova (Pri Jančetu, Stožice)
Pər Jǎncǎkǎ, Jǎncǎk, Jǎncǎkovka, Jǎncǎkov, Jǎncǎkǎva (Pri Jančku, Mala vas)
Pər Jǎnǎzǎ, Jǎnǎzovc, Jǎnǎzovka, Jǎnǎzov, Jǎnǎzǎva (Pri Janezu, Ježica, Kleče)
Pər Jǎrnǎj, Jǎrnǎjovc, Jǎrnǎjovka, Jǎrnǎjov, Jǎrnǎjǎva (Pri Jerneju, Ježica)

Pər Jǎškovc, Jǎškovc, Jǎškovka, Jǎškovcǎv, Jǎškovcǎva (Pri Jožkovcu, Ježica)
Pər Jǎžǎt, Jǎžǎ, Jǎžǎtovka, Jǎžǎtov, Jǎžǎtova (Pri Jožetu, Ježica, Savlje)
Pər Jǎžǎlnǎ, Jǎžǎl, Jǎžǎlka, Jǎžǎlnov, Jǎžǎlnǎva (Pri Joželjnu, Savlje)
Pər Jǎrcǎt, Jǎrcǎ, Jǎrcǎtovka, Jǎrcǎtov, Jǎrcǎtova (Pri Jurčetu, Ježica)
Pər Jǎrcǎovc, Jǎrcǎovc, Jǎrcǎovka, Jǎrcǎov, Jǎrcǎva (Pri Jurčovcu, Ježica)

Pər Klǎmǎn, Klǎmǎn, Klǎmǎnca, Klǎmǎnov, Klǎmǎnǎva (Pri Klemenu, Ježica, Kleče)
Hišo na Ježici so zaradi širitve Dunajske ceste podrli.

Pər Lǎnǎrt, Lǎnǎrt, Lǎnǎrǎšca, Lǎnǎrtov, Lǎnǎrtǎva (Pri Lenartu, Kleče)

Pər Mǎrkovc, Mǎrkovc, Mǎrkovka, Mǎrkov, Mǎrkǎva (Pri Markovcu)
Pər Mǎhcǎ́, Mǎhcǎ, Mǎhcǎkúla, Mǎhcǎkǎv, Mǎhcǎkǎva (Pri Mihcu, Savlje)
Pər Mǎrtǎnk, Mǎrtǎnk, Mǎrtǎnkovka, Mǎrtǎnkov, Mǎrtǎnkǎva (Pri Martinku, Stožice)
Pər Mǎrtǎnovc, Mǎrtǎnovc, Mǎrtǎnovka, Mǎrtǎnov, Mǎrtǎnǎva (Pri Martinovcu, Ježica)
Pər Mǎtǎvǎžovc, Mǎtǎvǎžovc, Mǎtǎvǎžovka, Mǎtǎvǎžov, Mǎtǎvǎžǎva (Pri Matevžovcu, Kleče)

Pər Mǎtǎčkǎ, Mǎtǎčǎk, Mǎtǎčkǎvka, Mǎtǎčkov, Mǎtǎčkǎva (Pri Matičku, Savlje)
Pər Mǎtǎjǎk, Mǎtǎjǎk, Mǎtǎjǎkúla, Mǎtǎjǎkov, Mǎtǎjǎkǎva (Pri Matjaku < Matijaku, Savlje)
Pər Mǎhǎovc, Mǎhǎovc, Mǎhǎovka, Mǎhǎov, Mǎhǎva (Pri Mihovcu, Ježica, Kleče)

Pər Nǎcǎlnǎ, Nǎcǎl, Nǎcǎlka, Nǎcǎlnov, Nǎcǎlnǎva (Pri Naceljnu, Stožice)
Pər Nǎjkǎt, Nǎjka, Nǎjkǎvka, Nǎjkǎv, Nǎjkǎva (Pri Nejkatu, Savlje)

Pər Pǎvǎlčkǎ, Pǎvǎlčǎk, Pǎvǎlčkǎvka, Pǎvǎlčkov, Pǎvǎlčkǎva (Pri Pavelčku, Savlje)
Pər Pǎtrovc, Pǎtrovc, Pǎtrovka, Pǎtrov, Pǎtrǎva (Pri Petrovcu, Stožice)

Pər Šǎmnǎ, Šǎmnovc, Šǎmnovka, Šǎmnov, Šǎmnǎva (Pri Šimnu < Simonu, Ježica)
Pər Štǎfǎlnǎ, Štǎfǎl, Štǎfǎlka, Štǎfǎlnov, Štǎfǎlnǎva (Pri Štefeljnu, Ježica)

Pər Štǎfkǎ́, Štǎfǎk, Štǎfkǎkúla, Štǎfkǎkǎv, Štǎfkǎkǎva (Pri Štefku, Ježica)

Pər Tǎlnǎ, Tǎlǎn, Tǎlnovka, Tǎlnov, Tǎlnǎva (Pri Tilnu, Kleče)

Pər Tǎnc, Tǎnca, Tǎncovka, Tǎncov, Tǎncǎva (Pri Tincu < Tinetu, Ježica)

Pər Tumǎžǎlnǎ, Tumǎžǎl, Tumǎžǎlka, Tumǎžǎlnov, Tumǎžǎlnǎva (Pri Tomaželjnu, Kleče)

Pər Tumážovc, Tumážovc, Tumážovka, Tumážov, Tumážəva (Pri Tomažovcu, Savlje)

Pər Udámovc, Udámovc, Udámovka, Udámov, Udáməva (Pri Udamovcu < Adamovcu, Kleče)

Pər Úkcə, Úkəc, Úkcovka, Úkcov, Úkcəva (Pri Ukcu < Lukcu, Savlje, Stožice)

Pər Úrh, Úrh, Úrhovka, Úrhov, Úrhəva (Pri Urhu, Ježica)

Pər Vərbánčkə, Vərbánčək, Vərbánčkovka, Vərbánčkov, Vərbánčkəva (Pri Vrbančku < Urbančku, Stožice)

Pər Vərénc, Vərénc, Vəréнка, Vəréncov, Vəréncəva (Pri Vorencu < Lovrencu, Stožice)

Hišna imena po poklicih

Nekatera hišna imena po poklicih izvirajo iz dejanskih poklicev (nekdanjih) gospodarjev, večina pa iz priimkov, ki so nastala iz poklicev.

Pər Bógnarjə, Bógnar, Bógnarca, Bógnarjov, Bógnarjəva (Pri Bognarju = Kolarju, Stožice)

Pər Cəstarjə, Cəstar, Cəstarca, Cəstarjov, Cəstarjəva (Pri Cestarju, Ježica)

Pər Dácarjə, Dácar, Dácarca, Dácarjov, Dácarjəva (Pri Dacarju, Ježica)

V hiši je verjetno nekaj stanoval dacar, pobiralec posebnega davka, morda tudi mitnine, ker je bila hiša nekaj sosednja mitnici ob savskem mostu.

Pər Jəšharjə, Jəšhar, Jəšharca, Jəšharjov, Jəšharjəva (Pri Jesharju, Stožice)

Jeshar < jesihar je bil izdelovalec kisa.

Pər Kəlazérjə, Kəlazér, Kəlazérka, Kəlazérjov, Kəlazérjəva (Pri Kalazirju, Ježica)

To ime sta imeli dve skoraj sosednji hiši in sta bili po smrti zadnjih lastnikov obe prodani. Predvidevamo, da ime izvira od nem. Kūrassiere = pripadnik težke konjenice.

Pər Kərtáčarjə, Kərtáčar, Kərtáčarca, Kərtáčarjov, Kərtáčarjəva (Pri Krtačarju, Stožice)

Pər Krámarjə, Krámar, Krámarca, Krámarjov, Krámarjəva (Pri Kramarju, Ježica)

Hišo, v kateri je bila nekaj kramarija (trgovina z mešanim blagom), je kupil ob koncu 19. stoletja moj ded, Franc Ramovš, čevljski mojster, in je zato kmalu dobila novo hišno ime Pər Šúštarjə. Staro ime se je še dolgo uporabljalo, saj se iz mladosti spominjam, kako so domačini očetove sestre, moje tete, večkrat imenovali Kramarjeve.

Pər Krónvc, Krónvc, Krónčovka, Krónčov, Krónčəva (Pri Krovcu, Stožice)

Pər Kumətárjə, Kumətár, Kumətəríca, Kumətárjov, Kumətárjəva (Pri Komatarju, Savlje)

Sedanji gospodar Srečo Čerin ne ve, tudi iz izročila ne, da bi pri hiši kdaj izdelovali komate, čeprav se iz mladosti spominja, da so jih imeli na podstrešju kar nekaj. Morda se je kdo od nekdanjih gospodarjev ponašal, da so imeli njegovi konji lepe komate, in se ga je zato prijel vzdevek "komatár".

Pər Kuváč, Kuváč, Kuváčíca, Kuváčov, Kuváčəva (Pri Kovaču, Ježica, Savlje, Stožice)

Pər Məžnarjə, Məžnar, Məžnarca, Məžnarjov, Məžnarjəva (Pri Mežnarju, Ježica, Stožice)

Pər Mežnarj v Stožicah je bil doma igralec Franci P r e s e t n i k.

Pər Pəskárjə, Pəskár, Pəskəríca, Pəskárjov, Pəskárjəva (Pri Peskarju, Ježica)

Pər Pəštarjə, Pəštar, Pəštarca, Pəštarjov, Pəštarjəva (Pri Poštarju, Ježica)

Pər Ríbčə, Ríbčəč, Ríbčovka, Ríbčov, Ríbčəva (Pri Ribiču, Savlje)

Pər Sítarjə, Sítar, Sítarca, Sítarjov, Sítarjəva (Pri Sitarju, Stožice)

Pər Strəharjə, Strəhar, Strəharca, Strəharjov, Strəharjəva (Pri Streharju, Savlje)

Pər Šúštarjə, Šúštar, Šúštarca, Šúštarjov, Šúštarjəva (Pri Šuštarju, Ježica)

Pər Šúštarčəkə, Šúštarčək, Šúštarčəvka, Šúštarčəkov, Šúštarčəva (Pri Šuštarčku, Mala vas)

Pər Tíšlarjə, Tíšlar, Tíšlarca, Tíšlarjov, Tíšlarjəva (Pri Tišlarju, Savlje)

Pər Zátlarjə, Zátlar, Zátlarca, Zátlarjov, Zátlarjəva (Pri Zatlarju = Sedlarju, Savlje)

Pər Žnájdarjə, Žnájdar, Žnájdarca, Žnájdarjov, Žnájdarjəva (Pri Žnajdarju, Savlje)

Pər Žnídarjə, Žnídar, Žnídarca, Žnídarjov, Žnídarjəva (Pri Žnidarju, Kleče, Mala vas, Stožice)

Hišna imena po gospodinjah

Pər Cílnəh, Cílnə, Cíla, Cílnə, Cílna (Pri Cilinijah, Ježica)

Pər Lízənəh, Lízənə, Lízna, Lízənə, Lízna (Pri Lizinijah, Stožice)

Pər Lójznəh, Lójznə, Lójzna, Lójznə, Lójzna (Pri Lojzinijah, Ježica)

Hišno ime je pozabljeno.

Pər Mánčənəh, Mánčənə, Mánčna, Mánčənə, Mánčna (Pri Mancinijah, Mala vas)

Hišo so zaradi graditve stanovanjskih blokov podrli.

Pər Plěvnəh, Plěvnəž, Plěvna, Plěvnov, Plěvnəva (Pri Plevni, Ježica)

Pər Tənnəh, Tənnə, Tənna, Tənnə, Tənna (Pri Toninijah, Ježica)

Hišna imena po legi domačije

Pər Kənc, Kənc, Kənka, Kənčov, Kənčəva (Pri Koncu, Kleče)

Sedanji gospodar Tone Čemažar pravi, da je hiša dobila ime, ker se je nekdaj nahajala na koncu vasi. V tem primeru pa je nenavadno, da se je spremenila kvaliteta poudarjenega vokala (široki o v ozki ɔ). Po gospodarjevem mnenju zaradi tega, ker niso hoteli biti -na koncu-, kar v ljudski govornici pomeni tik pred propadom ali pred smrtjo. Tu je doma akademski slikar Lojze Č e m a ž a r.

Pər Məstnákərjə, Məstnákə, Məstnákərcə, Məstnákərjov, Məstnákərjəva (Pri Mostnakerju, Ježica)

Hiša (ki so jo zaradi širjenja Dunajske ceste podrli) je dobila ime, ker je stala ob kamnitem mostičku čez sulho strugo, ki se je napolnila z vodo, kadar je Sava zelo narasla. To se je še dogajalo do 1. svetovne vojne. Pozneje so z regulacijo Save preperečili njen izliv v stranske struge. Na mostičku, ki danes s strugo vred skoraj ni viden, so se še pred 1. svetovno vojno zbirali vaški fantje in ob večerih prepevali. V hiši Pər Məstnákərjə je poučeval otroke Jurij J a p e l j, ki je bil od leta 1787 do 1795 župnik na Ježici.

Pər Šrāngarjə, Šrāngar, Šrāngarca, Šrāngarjov, Šrāngarjəva (Pri Šrangarju, Ježica)

Hiša je dobila ime, ker stoji v neposredni bližini savskega mostu, kjer se je nekdaj pobirala mostnina oziroma mitnina. Pozneje je hiša dobila po gospodarju tudi ime Pər Jólžet. V njej je še danes gostilna z imenom Tavčarjev dvor, in sicer po bližnji stavbi, v ljudski govorici nekdaj imenovani »grad«, ki jo je imela nekaj časa v lasti Tavčarjeva rodbina. Stavba je večkrat menjala gospodarja, nekaj časa je bil njen lastnik celo sam gostilničar, sedaj pa je v njej avto šola.

Pər Spudjěškə, Spudjěžək, Spudjěškovka, Spudjěškov, Spudjěškəva (Pri Spodoježku, Mala vas)

Hiša je dobila ime po legi, saj stoji tik pod savsko teraso, pod ježo.

Hišna imena po socialni označbi**Pər Bərákarjə, Bərákar, Bərákarca, Bərákarjov, Bərákarjəva (Pri Barakarju, Stožice)****Pər Kájžarjə, Kájžar, Kájžarca, Kájžarjov, Kájžarjəva (Pri Kajzarju, Mala vas)****Pər Pərdán, Pərdən, Pərdánka, Pərdánov, Pərdánəva (Pri Perdanu, Savlje, Stožice)**

V Savljah naj bi po razlagi Slavice Kumar, roj. Kunaver, pd. Pərdánove Slavice, hišno ime nastalo zato, ker je bila domačija nekoč prodana in se je odslej reklo Pri Prodanem>Predanem>Pərdanəm>Pərdan.

Hišna imena iz priimkov (nekdanjih) gospodarjev ali neznanega izvora

Upoštevana so starejša hišna imena, saj mnoge nove hiše domačini že imenujejo po priimku lastnika.

Pər Ávšič*, Ávšič, Ávšičovka, Ávšičov, Ávšičəva (Pri Avšiču, Kleče)

Z novim gospodarjem se je po njem udomačilo novo hišno ime, čeprav so starejši še uporabljali staro Pər Francēt. Tu je bil doma general Jaka A v š i č.

Pər Bəřón, Bəřón, Bəřónka, Bəřónov, Bəřónəva (Pri Baronu, Stožice)**Pər Bázəlnə, Bázəl, Bázəlka, Bázəlnov, Bázəlnəva (Pri Bazeljnu, Savlje)**

V tej hiši je bil rojen kartograf Ivan S e l a n.

Pər Bəđinc, Bəđinc, Bəđinka, Bəđinčov, Bəđinčəva (Pri Bedincu, Ježica)**Pər Bərnóvkarjə, Bərnóvkar, Bərnóvkarca, Bərnóvkarjov, Bərnóvkarjəva (Pri Brnovkarju, Stožice)****Pər Bəzníkarjə, Bəzníkar, Bəzníkarca, Bəzníkarjov, Bəzníkarjəva (Pri Beznikarju, Savlje)****Pər Bəgarjə, Bəgar, Bəgarca, Bəgarjov, Bəgarjəva (Pri Begarju, Ježica)****Pər Cár, Cár, Cárca, Cárov, Cárəva (Pri Carju, Ježica)**

Hišno ime izvira iz imena gostilne Pri ruskem carju.

Pər Cúndrə, Cúndər, Cúndərna, Cúndrov, Cúndrəva (Pri Cundru, Ježica)**Pər Čámřə, Čámər, Čámərna, Čámrov, Čámřəva (Pri Čamru, Stožice)****Pər Čízman, Čízman, Čízmanca, Čízmanov, Čízmanəva (Pri Čizmanu, Stožice)****Pər Dólharjə, Dólhar, Dólharca, Dólharjov, Dólharjəva (Pri Dolharju, Savlje)**

- Pər Dulínarjə, Dulínar, Dulínarca, Dulínarjov, Dulínarjəva (Pri Dolinarju, Ježica)
 Pər Dónč, Dónč, Dónčovka, Dónčov, Dónčəva (Pri Donču, Stožice)
- Pər Duničarjə, Duničar, Duničarca, Duničarjov, Duničarjəva (Pri Doničarju < Dolničarju, na nagrobnem spomeniku družine namreč piše Dolničarjevi, Savlje)
- Pər Fántkə, Fántək, Fántkovka, Fántkov, Fántkəva (Pri Fantku, Ježica)
 Pər Fécəlnə, Fécəl, Fécəlka, Fécəlnov, Fécəlnəva (Pri Feceljnu, Savlje)
- Pər Gódaš, Gódaš, Gódašovka, Gódašov, Gódašovəva (Pri Godežu, Ježica)
 Pər Guriškə, Gurišək, Gurišca, Guriškov, Guriškəva (Pri Gorišku, Ježica)
 Pər Góřščə, Góřšč, Góřščovka, Góřščov, Góřščovəva (Pri Goršiču, Savlje)
 Pər Grábnarjə, Grábnar, Grábnarca, Grábnarjov, Grábnarjəva (Pri Grabnarju, Savlje)
 Pər Gurěvc, Gurěvc, Gurěvka, Gurěvčov, Gurěvcəva (Pri Gorevcu, Ježica)
- Pər Hvástənk, Hvástənk, Hvástəncə, Hvástənkov, Hvástənkəva (Pri Hvastenku, Savlje)
- Pər Jərəč, Jərə, Jərəška, Jərəčov, Jərəčovəva (Pri Jereču, Mala vas)
 Pər Jərómnə, Jərómn, Jərómnəncə, Jərómnov, Jərómnəva (Pri Jeromnu, Mala vas)
- Pər Kánkrət, Kankrè, Kánkəršca, Kánkrətov, Kánkrətəva (Pri Kankretu, Kleče)
 Pər Kərpúcənk, Kərpúcənk, Kərpúcəncə, Kərpúcənkov, Kərpúcənkəva (Pri Krpucniku, Mala vas)
 Pər Kátərənk, Kátərənk, Kátərəncə, Kátərənkov, Kátərənkəva (Pri Katerniku, Savlje)
- Pər Kópčə, Kópəč, Kópčovka, Kópčov, Kópčovəva (Pri Kopiču, Ježica)
 Pər Král, Král, Kralíca, Králov, Králəva (Pri Kralju, Ježica)
 Pər Krəšón, Krəšón, Krəšónka, Krəšónov, Krəšónəva (Pri Krešonu, Savlje)
 Pər Kúkəlnə, Kúkəl, Kúkəlnə, Kúkəlnov, Kúkəlnəva (Pri Kukeljnu, Ježica)
- V tej hiši je bil rojen Anton K u k e l j (1845–1908), nabožni pisatelj.
- Pər Kúmarjə*, Kúmar, Kúmarca, Kúmarjov, Kúmarjəva (Pri Kumarju, Ježica)
 Z novim lastnikom, ki je hišo kupil med obema vojnama, se je uveljavilo novo hišno ime, staro Pər Král je ostalo le v spominu starejših.
- Pər Kunčānc, Kunčānc, Kunčānka, Kunčānčov, Kunčānčovəva (Pri Končancu, Ježica)
 Pər Kupíč, Kupəč, Kupíška, Kupíčov, Kupíčovəva (Pri Kopiču, Savlje)
 Pər Kupítarjə, Kupítar, Kupítarca, Kupítarjov, Kupítarjəva (Pri Kopitarju, Stožice)
 Pər Kurdín, Kurdín, Kurdínka, Kurdínov, Kurdínəva (Pri Kordinu Stožice)
- Po Biografskem leksikonu naj bi bil v tej hiši rojen pesnik Alojzij Merhar (1876–1942), znan pod psevdonimom Silvin S a r d e n k o. Po zadrževanju Ivana Smerketa, pokojnega gospodarja te hiše, pa naj bi bil rojen v Vodica, a se je mati že v njegovi zgodnji mladosti od tam z otroki preselila v Kordinovo hišo v Stožicah. Ali ni morda njegov psevdonim izpeljan iz hišnega imena?
- Pər Kušárənk, Kušárəncə, Kušárənkov, Kušárənkəva (Pri Košarniku, Kleče)
 Pər Kušəřjə, Kušəř, Kušəřka, Kušəřjov, Kušəřjəva (Pri Koširju, Ježica)
- Pər Məškláj, Məškláj, Məšklájka, Məšklájov, Məšklájəva (Pri Mešklaju, Savlje)
 Pər Mətús, Mətús, Mətúska, Mətúsov, Mətúsəva (Pri Matusu, Savlje)
 Pər Míščə, Míščə, Míščovka, Míščov, Míščovəva (Pri Mišiču, Kleče)
- Pər Nuvák, Nuvák, Nuvakúla, Nuvákov, Nuvákəva (Pri Novaku, Stožice)

Pər Pájsarjə, Pájsar, Pájsarca, Pájsarjov, Pájsarjəva (Pri Pajсарju, Ježica)
 Pər Pəričənk, Pəričənk, Pəričəncə, Pəričənkov, Pəričənkəva (Pri Peričniku, Savlje)
 Pər Pəršín*, Pəršín, Pəršínka, Pəršínov, Pəršínəva (Pri Peršinu, Stožice)
 Pər Pəškót, Pəškót, Pəškótovka, Pəškótov, Pəškótəva (Pri Peškotu, Kleče)
 Pər Pérc, Pérc, Péрка, Pércov, Pércəva (Pri Pircu, Kleče)
 Pər Píbrə, Píbrə, Píbrəna, Píbrov, Píbrəva (Pri Pibru, Ježica)

Hiša, značilna za gorenjsko kmečko arhitekturo iz srede 18. stoletja, je bila po drugi svetovni vojni zaradi širitve Dunajske ceste porušena. Dokumentirana je v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani.

Pər Plénarjə, Plénar, Plénarca, Plénarjov, Plénarjəva (Pri Plenarju, Ježica)

Pər Rəmónš*, Rəmónš, Rəmónšovka, Rəmónšov, Rəmónšəva (Pri Ramovšu, Savlje)
 Pər Ružék, Ružék, Ružékla, Ružékov, Ružékəva (Pri Rožeku, Savlje)
 Pər Rəžman*, Rəžman, Rəžmanca, Rəžmanov, Rəžmanəva (Pri Rožmanu, Ježica)

Pər Səlán, Səlán, Səlánka, Səlánov, Səlánəva (Pri Selanu, Savlje)
 Pər Səvərijə, Səvər, Səvərcə, Səvərijov, Səvərijəva (Pri Severju, Savlje)
 Pər Skáwarjə, Skáwar, Skáwarca, Skáwarjov, Skáwarjəva (Pri Skalarju, Mala vas)

Zgornja Skawarjəva hiša je bila zaradi graditve stanovanjskega bloka podrtā.

Pər Sənc, Sənc, Sənka, Səncov, Səncəva (Pri Soncu, Savlje)

Pər Šáfarjə, Šáfar, Šáfarca, Šáfarjov, Šáfarjəva (Pri Šafarju, Stožice)

Pər Šətín, Šətína, Šətínka, Šətínov, Šətínəva (Pri Šetinu, Mala vas)

V tej hiši sta bila rojena znani predvojni umetniški fotograf Janko in strokovni pisatelj ter strokovnjak za jagodičje Feliks S k e r l e p, iz iste rodovine izhajajo tudi sedanji umetniški fotografi Dušan Š k e r l e p, Marijan S m e r k e in brata G r e g o r i č a.

Pər Škís, Škís, Škísovka, Škísov, Škísəva (Pri Škisu, Stožice)
 Pər Škráb, Škrába, Škrábovka, Škrábov, Škrábəva (Pri Škrabu, Ježica)
 Pər Škutín, Škutín, Škutínka, Škutínov, Škutínəva (Pri Škotinu, Savlje)
 Pər Šmět, Šmè, Šmèla, Šmětov, Šmětəva (Pri Šmetu, Ježica)
 Pər Špán, Špən, Špánka, Špánov, Špánəva (Pri Španu, Savlje)
 Pər Štáncarjə, Štáncar, Štáncarca, Štáncarjov, Štáncarjəva (Pri Štancarju, Mala vas)
 Pər Štrənfəlnə, Štrənfəl, Štrənfəlnə, Štrənfəlnov, Štrənfəlnəva (Pri Štremfeljnu, Ježica)

Pər Táškarjə, Táškar, Táškarca, Táškarjov, Táškarjəva (Pri Taškarju, Stožice)

Pər Tərkovc, Tərkovc, Tərkovka, Tərkov, Tərkəva (Pri Trkovcu, Stožice)

Hiša ima še ohranjena baročna okna s kovanimi mrežami. Tu je bil doma dramski igralec France P r e - s e t n i k.

Pər Təfkərijə, Təfkar, Təfkarca, Təfkərijov, Təfkərijəva (Pri Tefkarju, Kleče)
 Pər Tércəlnə*, Tércəl, Tércəlka, Tércəlnov, Tércəlnəva (Pri Terceljnu, Savlje)

Tudi tu se je z novim gospodarjem udomačilo novo hišno ime in so starega Pər Strəharjə uporabljali predvsem starejši.

Pər Tətarjə, Tətar, Tətarca, Tətarjov, Tətarjəva (Pri Totarju, Ježica)
 Pər Túmplə, Túmpəl, Túmplovka, Túmplov, Túmpləva (Pri Tumplu, Ježica)

Pər Úlčərijə, Úlčar, Úlčarca, Úlčərijov, Úlčərijəva (Pri Ulčarju, Savlje)

Pər Únk, Únk, Únkovca, Únkov, Únkəva (Pri Unku, Kleče)

Nekdaj znana gostilna.

Pər Úžərijə, Úžar, Úžarca, Úžərijov, Úžərijəva (Pri Užarju <Lužarju, Savlje)

- Pər Vəričkə, Vəričək, Vəričkovka, Vəričkov, Vəričkəva (Pri Varičku, Stožice)
 Pər Vəsvárjə, Vəsvár, Vəsvarica, Vəsvárjov, Vəsvárjəva (Pri Vasvarju, najprej na Ježici, nato v Savljah)
 Pər Zəmən, Zəmən, Zəmənca, Zəmənov, Zəmənəva (Pri Zemenu, Ježica)
 Pər Žívarjə, Žívar, Žívarca, Žívarjov, Žívarjəva (Pri Živarju, Mala vas)
 Pər Žógrə, Žógrə, Žógrəna, Žógrəv, Žógrəva (Pri Žogru, Savlje)

Hišna imena po nacionalni in pokrajinski pripadnosti

- Pər Hərvát, Hərvət, Hərvətica, Hərvátov, Hərvátəva (Pri Hrvatu, Ježica)
 Pər Bəzjək, Bəzjək, Bəzjəkúla, Bəzjəkəv, Bəzjəkəva (Pri Bezjaku, Stožice)
 Pər Kəstélc, Kəstélc, Kəstélka, Kəstélčov, Kəstélčəva (Pri Kastelicu, Savlje)
 Pər Kránc, Kránc, Kránčovka, Kránčov, Kránčəva (Pri Kranjcu, Ježica)
 Hiša ne obstaja več.
 Pər Tájčərjə, Tájčər, Tájčərca, Tájčərjov, Tájčərjəva (Pri Tajčarju, Stožice)

Hišna imena po živalih in rastlinah

- Pər Čúk, Čúk, Čúkla, Čúkov, Čúkəva (Pri Čuku, Savlje)
 Pər Grábca*, Grábca, Grábčovka, Grábčov, Grábčəva (Pri Grabcu, Ježica)
 Pər Máčkə, Máčək, Máčkúla, Máčkov, Máčkəva (Pri Mačku, Kleče)
 Pər Kúkmak, Kúkmak, Kúkmakovka, Kúkmakov, Kúkmakəva (Pri Kukmaku, Stožice)
 Tu je bil rojen zgodovinar France Š k e r l.
 Pər Rubíd, Rubída, Rubídəca, Rubídov, Rubídəva (Pri Robidu, Ježica)

Hišna imena žive s hišami in umirajo z njimi vred, v spominu pa ostajajo še dolgo potem, ko hiš ni več. Pripovedujejo o zgodovini hiš, njihovih gospodarjih in gospodinjah, poklicih in posebnostih, često se v njih skriva usoda rodov, ki so živeli v teh hišah. Zato je njihovo dokumentiranje in odkrivanje njihove zgodovine pomembno dopolnilo etnološkimi in sociološkimi raziskavam vaških skupnosti in še posebej družin. Pričujoči prispevek je šele izhodišče za raziskovanje hišnih imen v vaseh ljubljanskega Posavja.

Summary

House Names in the Villages of Ježica, Kleče, Mala vas, Savlje, and Stožice

The article lists and analyzes house names of five villages of the Ljubljana Posavje region. Since these villages have already become a part of Ljubljana they will gradually lose their rural character and with it also its characteristic features of material and spiritual culture, one of which are also house names. These have different origins and are usually not directly connected to the

homesteads. The most original ones stem from personal names of former masters of the house, their professions, from names of former ladies of the house, from the position of the farm or social position of its former owners. Only a few of them are identical with the surnames of former masters. House names denoting national and provincial status almost certainly do not denote the origin of their former masters, but likewise stem from surnames; they are namely known elsewhere in Slovenia as well. House names denoting animals or plants very likely originated from former surnames as well, but they might have come into existence because of other reasons as well. When listing these house names the author of the research took into consideration the form which has been used in the past and which is still in use - that is the one listed after he had asked his informants where they lived, what the name of the master or the lady of the house was, what the nominative case of the singular (and plural in the case of the masculine adjective) of the possessive masculine and feminine adjective was. The names are written in their dialectal form, yet transcribed in their simple form since the article is not of linguistic nature. Its goal was to draw attention to the importance of documenting house names for further ethnological and sociological research.

Ob sprejetju Maksima Gasparija za častnega člana Slovenskega etnografskega društva (od leve: M. Gaspari, M. Matičetov, V. Vodušek, B. Kuhar) – Foto arhiv GNI

Marija Makarovič
Prispevek k zbiranju ledinskih in parcelnih imen
Na primeru izročilne pogodbe iz Orehovice

V članku je objavljeno gradivo o prevladujočih ledinskih¹ in redkih parcelnih² imenih, ki so bila leta 1863 vpisana v izročilni pogodbi Marjane Fabčič iz Orehovice št. 34 v Vipavski dolini. Razen tega je ugotovljeno, katera od navedenih zemljišč so se do danes obdržala pri Fabčičevi (po domače Polenakovi) domačiji, omenjene pa so tudi razlage domačinov za ledinska imena.

In comparison with common place names plot names were very rare. The article deals with such place and plot names listed in the 1863 deed of bequest by Marjana Fabčič from Orehovica No. 34 in Vipavska dolina. Aside from mentioning explanations for local place names by the local inhabitants of Orehovica the author has also ascertained which plots of land mentioned in the deed are still in the possession of the Fabčič family (vernacular name: Polenakovi).

Do druge svetovne vojne so znane le redke obravnave ledinskih imen (npr. Mišič). V zadnjih dveh desetletjih se je povečalo zanimanje strokovnjakov in laikov za ledinska in parcelna imena na slovenskem etničnem ozemlju. O tem pričajo objave gradiva v različnih, zlasti krajevnih publikacijah (npr. Zupan: 13; Rosa: 4; Bratož: 12; Čop: 133; Roblek: 257; Rosa: 4; Zupan: 13), vabilo k zbiranju gradiva (Premrl: 44) in tudi že tehtnejše obravnave gradiva (Zdovc).

O ledinskih imenih za večje zemljiške komplekse in parcelnih imenih za posamezne njive, travnike in gozdove so znani poleg ustnega izročila še različni drugi, zlasti

¹ Ledinsko ime označuje bolj ali manj sklenjen del vaškega zemljišča z nekaterimi skupnimi geografskimi značilnostmi (Premrl, Imena).

² Parcelno ime označuje zemljišče oziroma zemljiško posestno enoto, ki ima v katastrskem narisu vpisano svojo številko (Premrl, Imena).

arhivski viri. V njih so, npr. v katastrskih mapah,⁵ vpisana ledinska imena predvsem večjih zemljiških kompleksov. V nekaterih izročilnih ali ženitovanjskih pogodbah pa so poleg ledinskih tu in tam navedena tudi imena za posamezne njive, travnike in gozdove, ki so pripadali posameznim kmetijam in kajžam. Zakaj izročevalci posestva – večinoma so bili starši – so si nemalokrat izgovorili za preužitek tudi kakšno njivo, travnik ali del gozda. Notarji so potem – ne glede na to, ali so pisali v nemškem ali v slovenskem jeziku – vedno zapisali ime zemljišča po krajevni narečni izgovorjavi. V izročilnih pogodbah pa le redko seže število vpisanih ledinskih in parcelnih imen čez deset. Zato sem bila tembolj vesela, ker sem v arhivu mesta Gorica naletela na izročilno pogodbo iz Orehovice, v kateri je vpisanih 26 ledinskih in vsaj dve ali tri parcelna imena. (Pogodba)

Naj razmeroma redko, čeravno samo arhivsko rožico poklonim akademiku dr. Milku Matičetovemu ob njegovem življenjskem jubileju z največjim spoštovanjem do njegovih znanstvenih prizadevanj.

Ledinska in parcelna imena v »čezdajanjski pogodbi« Marjane Fabčič iz Orehovice

Marjana Fabčič, posestnica iz Orehovice št. 34, je »z dovoljenjem svojega moža Franca Fabčiča in sina Jože Fabčiča« dne 19. januarja 1863 izročila sinu Jožetu »v polno in pravo vlast, vse premakljivo in nepremakljivo blago, brez vsega razločka in izjemka in sicer: nivo na gmajnci dolnja iz eno planto, nivo na gmajnci gorenjo, nivo na bregu, snožet nad Jezerco, vinograd Križavka v Orehovi dragi, vinograd Keznivnik, puščavo Malenca, gmajnske dele, enega v verbidnem borštu, dva nad gornjo Rovnjo v Kunovci, enega v osredki pri Kiceli, dva v škafniki, enega v čeledinci, enega pri cesarski derči, enega v gornji preski, enega v dolnji preski, enega pri kapelci, enega za Gradiščam, niva brajdo pri žakli ali za to primenjane senožeti v ložci in na Kamniči, nivo pri pili, senožet na Delcih, senožet Lesičnik, senožet pri velikim mostu, vinograd za podražko cerkevijo ... nivo vert pred hišo z eno planto, nivo brajda za štalo, nivo na gmajnci zelnik ... vinograd v Kunovci, vinograd v Kunovci drugi, puščavo za volčico ...« (Lozar).

O današnjem poznavanju in rabi navedenih ledinskih in parcelnih imen

Večina ledinskih imen, ki so bila zapisana leta 1863, razen – po vsej verjetnosti – parcelnih imen »keznivnik« in »pri žakli«, je v Orehovici znana še danes. Večinoma so še v vsakdanji rabi, le da nekatera od njih domačini nekoliko drugače izgovarjajo, kot so bila zapisana leta 1863.

Gmajnca, *Breg*, *Malenca*, *Orehova Draga*, *Osredki*, *Škafnik*, *Čeledinca*, *Preska*, *Lesičnik*, *Brajda* se v današnjem govoru ne razlikujejo od zapisanih imen. Jezerce pa izgovarjajo *I'zrce*, Križavka je *Kržavka*, zemljišče »verbidni boršt« se imenuje *Rebidenca*, Gornja Roven je *Gornja Rovn*, Kunovca je *Kenovca*, Kicel je *K'cel*, na Kamniči je *Na Kamniči*, na Delcih je *v Devcah*, Zelnik je *Zev'nk* in Volčica je *Voukoušče*.

⁵ Orehovica spada h k. o. Št. Vid. V katastrskih mapah iz leta 1822 je navedenih 23 ledinskih imen: Koin, Tura, Smeti, Hrib, Mlake, Kiunua, Loka, Presinza, Duschieza, Holouna, Na Matovti, Per Tabor, Klasche, Pri Malinizi, Ostri Verch, Schlime, Pasy Rep, Na Cierky, Brig Skerle, Hromacza, Usky Put, Per Krasche, Bruscha. Večina ledinskih imen, razen imena Hrib, Duschieza, Na Marovti, Klasche, Brig Skerle, Hromacza, Usky Put in Per Krasche, je znanih še danes, le da nekatera drugače izgovarjajo.

Planta pomeni tudi danes eno vrsto trt, ki so običajno posajene po dolžini njive. Torej pomeni »niva na gmajnci z eno planto« njivo na gmajnci z eno vrsto trt.

Z besedo puščava, v narečju *p'ščava*, označujejo neobdelano, opuščeno obdelovalno zemljišče.

Naj še omenimo, da se je do neke mere spremenila namembnost zemljišč, ki jih označujejo navedena ledinska imena. Tako je nekdanjo »puščavo Malenco« zarasel gozd, »puščavo za volčico« pa *meja*, to je z grmičevjem in nekvalitetnim drevjem poraščen svet. Nekdanjo »senožet Lesičnik« deloma še kosijo, deloma pa je zasajena z vinogradi. »Vinograde v Kunovcu« je zarasel hrastov gozd.

Ljudska razlaga nekaterih ledinskih imen

Gmajnca, ki leži na vzhodni strani vasi Orehovica, je bila nekdanj verjetno skupna zemlja, *skupnina*, kjer so poleg kmetov lahko pasli tudi kajzarji.

Breg je neoloko višji svet na vzhodni strani vasi.

Iz'rice so večji tolmuni v strugi Močilnika, ki so primerni tudi za kopanje. »Kopat so se hodili in se nekateri še hodijo na Iz'rice.«

Kržavka je severno iz Orehovice. Izročilo ne pozna razlage.

Orehova draga bi se lahko imenovala po orehovitih drevesih.

Malenca je na jugu vasi v smeri Vrabč. Tam so bili nekdanj mlini, ki sta jih gnala potok Bajnkovec in Mrzlica.

Rebidenca je vzhodno od Orehovice nad Lozicami. Na Rebidenci uspevajo robide, po orehovško *rebide*.

Gornja in Spodnja Rovn je zemljišče, ki sta ga sestavljali nekakšni širši terasi, zato se je morda poimenovalo gornja in spodnja raven.

Kenovca: tam so se lahko zadrževale kune.

Osredk: na levi in desni so bile lastniške parcele, na sredi, torej v osredku, je bila skupna zemlja, *skupnina*.

K'cel: vrh hriba nad Orehovico.

Škafnik je gozd v smeri Lozic. Ena od možnih razlag bi bila: v Škafniku raste posebna vrsta hrasta, *cer*, ki se zelo rad kolje in so iz njega lahko delali škafe.

Preska pomeni v narečju nekakšen mejnik.

V Ložci izvira *Ložc*.

Pri pili: zemljišče leži okrog kamnitega križa, *pila*, ki je postavljen med Šentvidom in Podrago.

Brajda je zemljišče z vinogradi.

Zev'nk je manjša njiva, kjer so sadili zelje in drugo zelenjavo. Še zdaj pravijo manjši njivi *zev' nk*, pa čeprav na njej ne sadijo zelja.

Današnja zemljišča pri Fabčičevi, po domače Polenakovi domačiji

Pri Polenaku premorejo od nekdanjih, v izročilni pogodbi navedenih parcel, samo še sedem, in sicer njivo na Bregu, ki je spremenjena v travnik. »Niva vert pred hišo z eno planto« je zdaj samo njiva, »niva brajda za štalo in niva na gmajnci zelnik« sta pa ostali.

Stari oče sedanjega gospodarja Jožeta Fabčiča je kupil senožet v *Šinje Brdi*, oče Franc pa njivo v *Zrejkah* in travnika na *Hribu* in na *Jelencah*. Sedanji gospodar je kupil senožet na *Pasku*. Vinograd *Bankovec* je prinesla k Polenakovim za doto stara mati sedanjega gospodarja Ivana Rosa iz Šentvida. V gozdu na Nanosu pa imajo Polenakovi po eno parcelo v *Vražjem dolu*, za *Slemenom* in za *Javorco*.

Čin. Obprijel gnu Indijancem in ostalim ubranostim
 1863. Beniamin Weppach am 24. Janer 1863

Opravilni broj 48.

(Handwritten signature)

Pod vladjo cesarskega kraljevega apostolskega veličanstva Franc
 Jožefa Prvega, cesarja Avstrijskega, dans devetnajstega Janu-
 arja leta število osem sto šestdeset in tri / 19. Januarja 1863 / so
 pred menoj ces. ka. Notarjani A. Gregorjani Loharjam meni
 po osebi znane stranke, Marjana Fabčič, posestnica iz
 Orehovec hišo število šdeset ino štiri iz dovoljenjam
 svojega moža Franca Fabčiča, in njihovi sin Jane Fabčič
 razgovorile in sklenile sledečo.

Čerdajanjsko pogodbo.

1/ Marjana Fabčič da čex svojemu sinu Janežu Fabčiču
 in ta pravzame od nje iz dovoljenjam, da precej v
 šest stopinji in tudi v očitnih knjigah se prepisa,
 ki sme, v polno in pravo vlast, vse premakljivo
 in nepremakljivo blago, brez vsega razločka in iz-
 jemka, in sicer: nivo na gmajnici dolnja iz eno planta,
 nivo na gmajnici goreja, nivo na brega, snojet nad Je-
 kercu; vinograd Krizastka v Brekovi dragi; vinograd
 Kermivnik, puščavo Malenca; gmajnske dele, enega v
 verbičnem boritu, dva nad gornjo Kovnjo v Krunsvci,
 enega v oredthi pri Kuceli, dva v škufnikih, enega
 v čeledinci, enega pri cesarski derči, enega v gornji
 prestli, enega v dolnji prestli, enega pri kapeli, ene-
 ga na Gradščam; vse v javnih knjigah Avstrske gaj,
 šine; v drugi knjigi, strani ^{deset} dvanaest število pet, niva
 krajdo pri Kattli, ali na to primorjane snojeti v ložci
 in na Kamnici; nivo pri pili; snojet na Delcih,

Za zaključek

Izročilne pogodbe so eden od pomembnih arhivskih virov za zbiranje gradiva o ledinskih imenih. O tem priča tudi izročilna pogodba Marjane Fabčič iz Orehovice št. 34, ki je bila sestavljena 19. januarja 1863. Proučevanje pomena in izvora posameznih ledinskih imen kaže vsekakor prepustiti onomatologom. Morda pa bi jim pri njihovih razglabljanjih koristile vsaj nekatere laične razlage krajevnih ledinskih imen. S tem namenom smo jih zbrali tudi v Orehovici.

Viri in literatura

Bratož – Aleš Bratož in Franc Premrl, Vinogradništvo in vinarstvo, v: Orehovica 500 let, Orehovica, junij 1999.

Čop – Dušan Čop, Krajevna in ledinska imena med Begunjami in Radovljico oziroma Lescami, v: Radovljiški zbornik, Radovljica 1992.

Mišič – F. Mišič, O ledinskih imenih okoli Solčave, v: Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 1938.

Pogodba – Archivio di Stato Gorizia, Izročilna – »Čezdajanska pogodba« z dne 19. januarja 1863, v: Archivio notarile - serie notai di Gorizia, Gregor Lozar, Buste 104, fasc. 621, opravilna številka 48.

Roblek – Polona Roblek, Imenoslovje v katastrski občini Bela, v: Preddvor v času in prostoru, Preddvor 1999.

Rosa – (Jurij Rosa), Tu smo doma. Od Tabra do Mlak, v: 300 let sv. Miklavža, 700 let Poreče, Poreče 1999.

Premrl – (Božidar Premrl) Vabilo k zbiranju in zapisovanju ledinskih in parcelnih imen, v: Vipavski glas, oktober 1997, list 12, št. 42, stran 44.

Premrl, Imena – Božidar Premrl, Ledinska in parcelna imena v Vipavski dolini (rokopis).

Št. Vid – Arhiv Republike Slovenije, Katastrska mapa za k. o. Št. Vid (Podnanos iz leta 1822, št. mape 182.

Zdovc – P. Zdovc, Prispevki h koroški toponomiji v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku, v: Mladje 45, Celovec 1982.

Zupan – Marjan Zupan, Podhom. Gorenjska vas skozi čas, Bled – Podhom, 1995.

Informatorji

Jože Fabčič, rojen leta 1927 v Orehovici, kmet v pokoju, Orehovica 25.

Jože Fabčič, rojen leta 1926 v Orehovici, delavec v pokoju, Orehovica 33.

Linda Kogoj, rojena leta 1963, sodelavka Kmetijske pospeševalne službe v Ajdovščini.

Branka Suša, rojena leta 1953, odbornica Društva kmečkih žensk Zgornje Vipavske doline, Orehovica 25.

*Summary***A Contribution for the Collection of Plot and Place Names (After the Example of the Deed of Bequest from Orehovica)**

Deeds of bequest are an important archival source for collecting material on place names. This is also evident from the deed of bequest by Marjana Fabčič from Orehovica No. 34 which was composed on January 19, 1863. The research and the analysis of the meaning and origin of individual place names should definitely be left to onomatologists. They might, however, benefit at least from some lay explanations of place names; it was with this purpose in mind that we had collected these in Orehovica.

Silvo Torkar

Nekaj posebnosti iz govora Hudajužne in Oblok na Tolminskem

V prispevku se govori o nekaterih dialektizmihi iz baškega govora rovtarske narečne skupine.

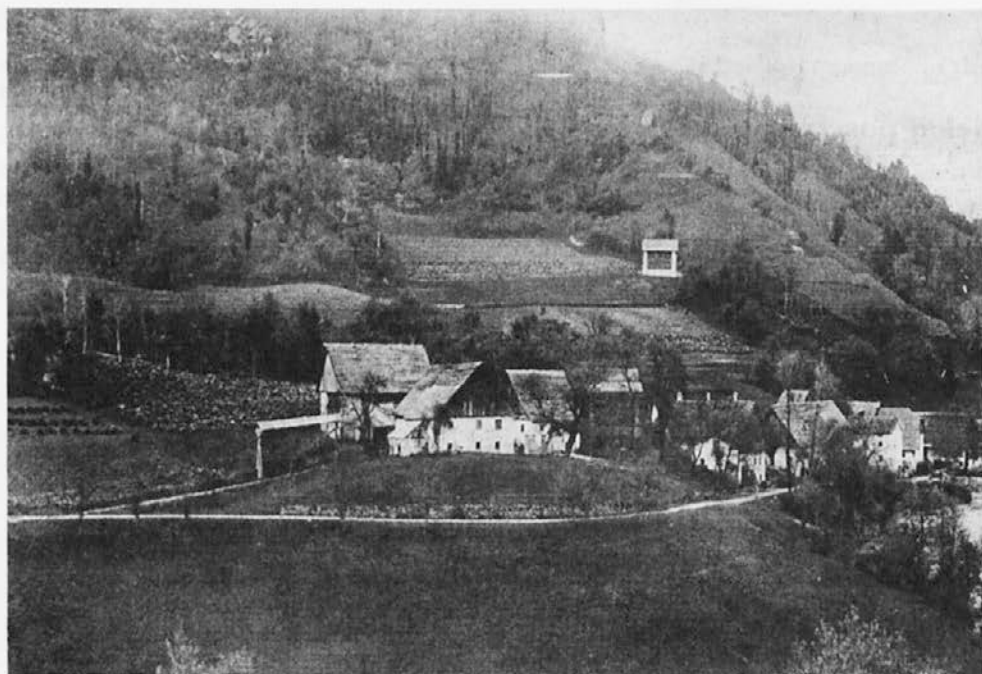
The paper speaks about certain dialectisms of the local speech of the upper Bača valley from the Rovte dialectal group.

1. O potrebnosti zbiranja ljudskega izraznega fonda

Prepričan sem, da je bilo o koristnosti in potrebnosti zapisovanja ljudskega izraznega fonda v zadnjih nekaj letih izrečenih že toliko tehtnih misli in navedenih že toliko argumentov, da mi jih na tem mestu ni potrebno ponavljati. Če pa se ozremo nazaj, lahko hitro ugotovimo, da Slovenci za razliko od drugih slovanskih narodov nismo načrtno (pod okriljem znanstvenih ustanov) zbirali narečnega besedišča in ga izdajali v obliki narečnih slovarjev. Zanimanje za leksiko se je po daljšem času znova obudilo pri najmlajšem rodu dialektologov (P. Weiss, V. Smole, K. Kenda-Jež, J. Škofic), v času, ko zaradi naglega odmiranja narečij čedalje težje najdemo trdne in zanesljive informatorje. Med pobudniki za čimprejšnje in čim širše zajetje narečnega besedišča je bil F. Novak, ki je predlagal akcijo zbiranja v okviru Slavističnega društva Slovenije.¹ Hvaljevredna zamisel doslej še ni zaživela. Akad. M. Matičetov jo je pozdravil z obema rokama, že prej in pozneje pa je večkrat nastopil v javnosti s pozivi k zapisovanju in reševanju pred pozabo ali celo izginotjem slovenskega narečnega besedišča.² Ta zapis je nastal kot odziv na omenjene pobude in z mislijo na neutrudnega raziskovalca slovenskega pripovednega in besednega izročila akad. Milka Matičetovega.

¹ F. Novak, Predstavitev zamisli o zapisovanju besednega zaklada govornega jezika v posameznih krajih, v: Maks Pleteršnik (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 5), ur. F. Novak, E. Jakopin, Lj. 1997, 107–113.

² M. Matičetov, Iz rezijanske leksike, v: Jazyki malye i bol'shie... In memoriam acad. Nikita I. Tolstoj, Slavica Tartuensia IV, ur. A. D. Duličenko, Tartu 1998, 49–62.

Hudajužna pred izgradnjo železnice (okoli 1900)

2. Prikaz izvenjezikovnih značilnosti območja

Hudajužna in Obloke sta manjši vasi v zgornji Baški dolini in spadata v območje nekdanje tirolske kolonizacije iz 13. stol.³ To območje je bilo združeno v t. i. rihtariji (veliki županiji, nazadnje glavni občini, do 1850) in župniji (do 1848) Nemški Rut. Del naseljencev (v vaseh Rut in Grant) je ohranil svoje tirolsko narečje vse do druge polovice 19. stol., ko je po daljšem obdobju dvojezičnosti podlegel poslovenjenju. Nemški jezikovni otok v Nemškem Rutu in Sorici je potemtakem zdržal v slovenskem okolju okrog 650 let.⁴ Največ prebivalstva sta obe naselji premogli ob štetju 1910 (Hudajužna 246, Obloke 130, celoten Nemški Rut pa je, tedaj že vključen v županstvo Grahovo, štel 2550 ljudi). Obloke ležijo na položni prisojni terasi na 560 m nadmorske višine in se v listini iz l. 1310 omenjajo med prvimi štirimi rutarskimi vasmí (Loca), Hudajužna pa se je razvila na dnu ozke doline ob Bači na ozemlju obloškega komuna šele konec 16. in v začetku 17. stol. Cerkev (sv. Treh kraljev) v Oblokah izvira iz 16. stol., od l. 1806 je tudi sedež vikariata. Po izročilu je v Oblokah v 16. stol. deloval rudnik železove rude, v Hudajužni pa fužine. Območje je spadalo do 1420 pod svetno oblast oglejskega patriarha (v tolminsko gastaldijo), nato do 1509 pod Benetke in odtlej pod Avstrijo. Celotni Nemški Rut je od naselitve dalje ohranil nekatere privi-

³ S. Rutar, Zgodovina Tolminskega, Gorica 1882, 42–43, 221; M. Kos, Srednjeveški urbarji za Slovenijo, Urbarji Slovenskega Primorja, 1. del (Tolminski urbar 1377), SAZU 1948; S. Torkar, Zgornja Baška dolina (rihtarija Nemški Rut) po tolminskem urbarju iz 1523 (demografsko-imenoslovni vidik), Kronika 42 (1994), št. 1, 29–36.

⁴ Precej manj znan je slovenski jezikovni otok v Ravni gori v Gorskem kotarju (iz prve polovice 18. stol.), o katerem je napisal pri nas dolgo prezrto razpravo Jedno rovtarsko narječje u Gorskem Kotaru domačin Nikola Majnarić (1885–1966), profesor klasične filologije zagrebške univerze (Južnoslovenski filolog 17, 1938/1939, 135–149).

legije, npr. večjo avtonomijo v sodnih zadevah, oprostitev nekaterih fevdalnih obveznosti, kot sta primščina in tlaka.⁵ Obe vasi se med seboj razlikujeta po tem, da so Obloke kmečko, Hudajužna pa pretežno košansko naselje (košan je imel v posesti tretjino ali četrtno kmetije). V Oblokah so bile po urbarju iz 1377 štiri kmetije, ki so se že v 16. stol. vse razpolovile. V Hudajužni so košani delali tudi kot mlinarji, kovači, ribiči, strojci (strojarji), klobučarji, čevljarji, tovorniki in krčmarji.

Obloke, 1991 – Foto S. Torkar

3. Iz zgodovine zapisovanja narečnega besedišča območja

Prvi opis narečja je delo gimnazijca Miha Goloba (1854–73) iz Oblok in je nastal l. 1872 na poziv znamenitega poljskega jezikoslovca, profesorja na ruskih univerzah Jana Baudouina de Courtenayja. Ta ga je odnesel v Peterburg, kjer ga še danes hranijo v arhivu Ruske akademije znanosti.⁶ Baudouin je Golobov prikaz nemškoruskega narečja ocenil zelo visoko. Golob se je omejil na glasoslovje in je leksiko predstavil skoraj izključno v tej funkciji. Kot zbiratelj ljudskih pesmi in narečnega besedja se je izkazal duhovnik Janez Kokošar iz Hudajužne (1860–1923), ki je svoje zapise posredoval bodisi neposredno K. Štreklju bodisi učitelju Josipu Kendu s Temljim.

Objave narečne leksike iz Baške doline zasledimo že pri F. Erjavcu v Letopisu Matice Slovenske (LMS) 1875, 1879–80, 1882–83 (Iz potne torbe), K. Štreklju v Ljubljanskem

⁵ To je najbrž tudi povzročilo, da se kmetje s tega območja niso udeležili tolminskega punta 1713, za kar so bili celo nagrajeni v denarju.

⁶ S. Torkar, Zapisi ljudskega izročila zgornje Baške doline v arhivu Ruske akademije znanosti, v: *Traditiones* 24, 1995, 399–405.

zvonu 1889 (Jezikovne mrvice) ter LMS 1892 (Iz besednega zaklada narodovega) in 1894 (Slovarski doneski iz živega jezika narodovega). Razen zadnje so vse objave upoštevane v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju. Še neobjavljen pa je dragoceni Kendov narečni slovar Slovarsko gradivo s Tolminskega (večji del zbran na Temljinah) z nekaterimi besedami iz Hudajužne.⁷

4. Glasoslovne posebnosti govora Hudajužne in Oblok

Hudajužna in Obloke med 13 vasmi Nemškega Ruta izstopata s svojim prehodnim govorom, ki je – z izjemo slekanja – ohranil nekatere bistvene značilnosti t. i. rutarskega ali baškega govora (tj. govora poslovenjenih Nemcev), pridobil pa je nekatere pomembne prvine sosednjih tolminskih in cerkljanskih govorov (npr. sodobna vokalna redukcija).

Dialektološko sliko rutarskih govorov je podal T. Logar.⁸ Posebnosti, ki so samo rutarske, je naštel enajst (oz. dvanajst), med njimi pa so le štiri take, ki veljajo tudi za govor Hudajužne in Oblok:

1) prehod kratkega *a*-ja (v izglasju ali v zaprtih zlogih) v kratki *o* zaradi vpliva fonetike prvotne tirolske govornice: *brôt, tôm, štôr, šlô* (v govoru Hudajužne in Oblok je sicer ta *o* dolg),

2) izostanek prehoda kratkega naglašene *o* (nastalega iz umično naglašene *o*) v kratki *a* (akanje v tolminskem in cerkljanskem narečju) oz. njegov ponovni prehod v *o*, zato *kôsa, kôpa, kôza, nôga* (*o* je na tem mestu v pravem rutarskem govoru kratek, v govoru Hudajužne in Oblok pa je dolg),

3) izostanek prehoda kratkega naglašene *o* (v izglasju ali v zaprtih zlogih) v *a* (akanje v tolminskem in cerkljanskem narečju) oz. njegov ponovni prehod v *o* kot posledica prvotne tirolske govornice: *kôjn, nôž, nôht, watrôk, γlabôk* (v govoru Hudajužne in Oblok je podaljšan),

4) prehod vesh sam. sr. sp. v sam. ž. sp. zaradi akanja: mlíka, bína 'vino', kalína 'koleno' in posledično tudi pùjle 'polje' (rut. pójla), ùsne 'usnje' (rut. ùšna), súnce (rut. sónça) 'sonce'.

Naj na kratko navedem samo primere za tistih osem značilnosti rutarskega govora, ki jih govor Hudajužne in Oblok (H-O) ne pozna: 1. *šéma* (H-O *síme*) 'seme' 2. *uèñ* (H-O *wôn*) 'ven', *pěhnu* (H-O *páhnui*) 'palnil' 3. *zàna* (H-O *žéna*), *uràma* (H-O *uréme*) 'vreme' *patàlp* (H-O *petêlp*) 'petelin' 4. *kmât* (H-O *kmét*), *payràf* (H *payrép*, O *payréf*) 'pogreb' 5. *jâçman* (H-O *jěçmen*), *karéjna* (H-O *karéjne*) 6. *béu* (H-O *bíu*) 'bil', *zdihójam* (H-O *zdihújem*) 7. *çibùla* (H-O *čbùla*) 'čebula', *viçér* (H-O *veçír*) 'večer' 8. slekanje (izgovarjanje sičnikov in šumnikov na enak način, vendar bliže sičnikom).

Med jezikovnimi posebnostmi v rutarskih govorih, ki so tipično tolminske ali cerkljanske, navaja Logar sekundarno palatalizacijo velarov *b* > *č* (*kiklja* > *čikla* (H-O *čikle*); drugi primeri so: *kihati* > *čihat*; *kidati* > *čidat*; *kepatu* > *č'épat*; *sekira* > *ščira*; *kinkati* > *čijkat*; *kimna* > *čimne*; *ketnja* > *čitne*; *kita* > *čita*; *kilav* > *čilov* 'gnil, nagnit'); prehod *w* > *b* pred sprednjimi vokali (*vile* > *bile*, *videti* > *bidet*) ter *lj*, *nj* v *jl*, *ju* (*zèjle*, *péjle*, *žyájne*, *stéjle*, *pandéjlk*, *pájlk*), prehod *g* > *γ*.

⁷ J. Kenda, Slovarsko gradivo s Tolminskega, Gorica 1926, 210 str., 2018 gesel (rkp. hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU).

⁸ T. Logar, Glasoslovne in morfološke posebnosti v govorici sloveniziranih Nemcev, SR XVI (1968), 159–168.

- Omeniti pa je treba še nekatere druge, npr.:
- 1) položajni razvoj *o > ou*: *zôuppr*, *rôumajne*, *côuprat*, *rôuštat* 'rožljati'; *jôudat* 'stokati'; hišno ime *Môužzar* < *Mooser*; mikrotoponim *Fôuppr* < *Farn* 'Praprot(nica)'⁹
 - 2) prehod zlogotvornega *ł* preko *ou* v *u* (kot v tolminskem narečju, ne pa tudi v podbrškem govoru): *müst* ('molsti'), *pùhup* ('poln'), *tüst* ('tolst');
 - 3) razvoj dolgega *ě* v *i* (kot v cerkljanskem narečju): *síuka* (sorta jabolka), *ríun*, *smíšp*;
 - 4) prehod zlogotvornega *r* v *ro* v položaju pred *w/ü* (kot v cerkljanskem narečju): *črôu*, *brôu*, *mrôua* ('malo'), *drôwe* ('drva'), *taprôwa* ('najprej') - toda: *hòrt* ('hrbet'), *gòrnp* (kot v tolminskem narečju);
 - 5) vrivanje parazitskega *j*: *gájpk*, *gléjžp*, *gléjštāt*, *lējđtk*, *nějč* ('neki' *prisl.*), *pějč* ('peč'), *srějče*, *žėjnska*, *Prájnyar* (h. ime), *Pájntar* (priimek);
 - 6) disimilacija *tn > kn*, *tm > km*, *tl, dl > kl*: *knála* < *tnalo*, *klī* < *tli*, *Kmīn* < *Tmin* (Tolmin), *gárkj* < *garkl* ('vrt'), *vikla* < *vitel*, *Kikelj* < *Kittel* (priimek), *Štēnkler* < *Štendler* (priimek), *Žbējpkj* < *Schwentel* (mikrotoponim);
 - 7) disimilacija *zn > zl*, *nd > ld*: *prázjce* < *praznice* ('puhlice, neumnosti'); *diveldáj* < *divendaj*;
 - 8) disimilacija *mn > ml*: *kámle* < *kamne* (Obloke);
 - 9) prehod *f > b* v vzglasju germanizmov (kot v večini rovtarskih narečij): *bírtah*, *bržmágat*, *abrájhat* (*rájh* 'omet'), *brđ'érbat*, *báuda*, *Br'élh* 'Breljih' (priimek), *blék* ('krpa'), *Blék* (mikrotoponim); *brěšt* < *Frist* 'rok'¹⁰;
 - 10) prehod *f > h* v izglasju germanizmov, značilen za nekatera rovtarska narečja, za zgornjo Soško in tudi zgornjo Savsko dolino¹¹: *brítāf* > *brítah* (< nem. *Friedhof*); *přiftāš* > *prehtóš* (< nem. *Brieftasche*);
 - 11) mešanje *h* in *f*: *harmonika* > *farm*^u*ónike* (*mn.*);
 - 12) spirantizacija končnega *b* v *f* kot v tolminskem in bohinjanskem nar., samo v Oblokah: *r^uóf* 'rob', *púf* 'pob', *Klafčár* 'Klob(u)čar', *jáfska* 'jab(ol)ko', *gróf* 'grob';
 - 13) mešanje *b* in *v*: *b > v*: *vencin* < *bencin*
 - 14) palatalizacija *g > j*: *náh* – nají 'nagi' (*mn.*); *nájga* 'nagega'; *d^uoje* 'doge' (*mn.*); *drúj* 'drugi'; *drújga* 'drugega'; asimilacija *č-s > c-s*: *čisu* < *čisu* < *kisel*;
 - 15) prehod *č (t^u) > k*: *drgákišen* < *drugačičšen*; *plúke* < *pljuča*; *hudík* < *hudič*;
 - 16) preglas *a > e* (pravi rutarski govor ga ne pozna): *čikle* 'kiklja', *škínje* 'šivilja', *Maríje*, *Málje* 'Amalija', *máje* 'majica';
 - 17) onemitve in izpusti, odpadi: *pásha* < *pazduha*; *hcāt se* < *kolcati se*; *hòrt* < *hrbet*; *šit* < *sušiti*; *ž^uót* < *život*; *čáj*, *-te* < *čakaj*, *-te*, *abúžat* < *obubožati*; *būbi kej* < *bogve kaj*; *pavedwāt* < *povedovati* 'pripovedovati'; *pregnūt se*, *pregwāt se* 'pripogniti se, pripogibati se';
 - 18) *predópp*, *adópp* 'pripni, odpni' (samo v velelniku in sed. č.); *adópr* 'odpri';
 - 19) zanimive so nekatere oblike sam. ž. sp.: *lákāt* < *lakota*; *súš* < *suša*;
 - 20) pri nekaterih sam. ž. sp. so se ohranile moške dvojnice: *stran*: z usèh stranòu je pihálu n^uót; s tēja stranù.

⁹ Vrivanje *u*-ja v nemških imenih (prim. še Bloyž, Tamouž, Toyn, Brojč) je posledica notranjega tirolskonečnega razvoja, o čemer se lahko prepričamo na primeru mikrotoponimov v drugem nemškem jezikovnem otoku Sauris v Furlaniji, gl. razpravo G. Lorenzonija *La toponomastica di Sauris. Oasi tedesca in Friuli*, objavljeno v *Bolletino della Società Filologica Friulana*, Annata XIII, N. 3, 4 e 6, Udine 1938.

¹⁰ H. Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slowenischen*, Wiesbaden 1963, 95.

¹¹ D. Čop, *Romansko-germanski lingvistično-onomastični vplivi na Zgornjem Gorenjskem*, v: Zbornik XXIII. SSJLK, Ljubljana 1987, 41–52.

5. Leksikalne posebnosti

Za ta prispevek sem odbral večinoma besede, ki jih doslej bodisi nisem zasledil v slovarjih ali pa imajo na obravnavanem območju drugačen pomen oz. pomenski odtonek; nekatere besede je sicer zaslediti v Kendovem rokopisnem slovarju, druge v Pleteršniku, tretje celo v SSKJ (s kvalifikatorjem *knjižno* ali *redko*, vendar se mi jih je vendarle zdelo smiselno navesti zaradi potrditve njihovega obstoja danes in na tej zemljepisni točki.

Besede s slovensko podstavo:

boštovati, zboštati – búštwat, zbúštat 's prebiranjem hrane pri jedi napraviti to hrano neužitno': zajci buštwaje senu (*prim.* z bogati se)

čenkarati, načenkarati – čenkarát, načenkarát 'kracati, nakracati'

divjačen – dujáčŋ 'bolezensko spremenjen' (velja za oči): dujačnu ɣ'edaš 'nezdravo, čudno gledaš, po očeh se ti vidi, da nisi zdrav'

grizelj – ɣrízĭ 'grižljaj'

halamoja – halam^oje 'gosto in bujno rastje med travnikom in grmovjem, na zamočvirjenih delih ipd.' (Plet. das Dickicht, das Gestrüpp)

hnado – hnádu 'obenem' (Plet. knadi; *prim.* češ. hned 'tako')

hudota – hdóta 'huda stvar': same hdote sa (v Plet. samo Bilc-Cafova zbirka; SSKJ ima ozn. *knjiž.*)

igo – jeɣŋ 'jarem' (Plet., *prim.* stsl. in rus. igo)

kapasto – kápastu 'mrko': kapastu ɣ'edat (morda iz: kôpasto)

karast – kârast 'neroden, okoren'

kodelja – kadéjle 'z grabljami stisnjen in poravnán večji šop sena, namenjen za izdelavo senenega bremena ali kopice' (Plet. in SSKJ navajata ta izraz samo v zvezi s predenjem)

kolodre (*mn.*) – kalúdre 'strm, prepaden svet, robje' (mikrotoponim blizu Stržišč, enako še Kalendre pod Durnikom), *prim.* Bezljaj, Slovenska vodna imena I, 247: Koludra; Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika II, 59: kolodra – kot apelativ samo kavudra 'strma, grda pot', *gl.* F.S. Finžgar, Jezik in slovstvo I, 290), *gl. tudi:* pokaledrati se

korenast – kar'é nast 'tršat, čokat' (*prim.* rus. korenastyj)

krcati – kârcat: kârcat pirhe s soɣdam 'metati kovance v pirh: kdor zadene, je pirh njegov'

kreljati – krêlat 'z železnimi grabljami ravnati zemljo po brananju, jo še nekoliko prerahljati in zdrobiti grude'

kukavica – kùkouca 'obešenje drevesa na drugo drevo, ki se dogaja pri nespretnem podiranju': se j' kùkouca nardila

lasov(i)nja – lásoune 'posušena nepokošena trava, ki se grabi jeseni za steljo'

lomotiti – lamatit 'motoviliti, mlatiti': Jejnej lamatit z rakam 'Nehaj motoviliti z raka-mi'; Trawa j'le mala palamatitŋ ('površno pokosil, potolkel')

na laz – na lôs 'na golo': posekati drevje na laz 'napraviti golosek'

na zvod – na zúd 'z vzvodom' (Plet., Kneža): na zud štoke (= hlode) premikat 'tako, da cepin s peto nasloniš na tla tik ob hlodu, ga s konico zagradiš in premakneš v vzdolžni smeri' (*prim.* romanizem na opal)

napolriten – napouřitŋ 'površen'

navšev – nauš'éu 'poševno'

neokreten – naukr'étu 'neroden, okoren' (SSKJ: *raba peša*), *gl. tudi:* karast, slonast

- neroden – nar^ođŋ 1. 'neroden' 2. 'napačen' (morda od: naroben)
- oglav – waylòŋ 'razoglav, gologlav': A ti s pa kar waylou? (Plet. navaja za vzh. Štaj.)
- okrečevati se – akrečwát se 'obirati se, obotavljati se' (raba mi je znana predvsem v nedoločniku ali 3. os. edn.)
- opudlati (se) – apùdlat (se) 'umiti se'
- osvinjariti koga – asvenárt koŋa 'nahruliti koga' (sodeč po glasovju cerkljanizem)
- ostrija – wojstríje 'rezilo, ostrina' (*prim. rus.* ostrië)
- ošibek – ašipk 'otoček sredi reke, ki ga napravi reka zlasti ob velikih povodnjih'
- pečnice (*mn.*) – p'ěčŋce 'večje plavnice, izdolbljene iz orehovega lesa'; uporabljali so jih za mesenje kruha, preden se je pojavila → binkla (*gl. romanizme*)
- plavnice (*mn.*) – pláŋnce 'lesena kad za kopanje dojenčkov'; v Plet. 'palne nečke, v katerih se žito polje', pri J. Kendu *plavnice* 'nečke'
- pokaledrati se – pakaledrát se 'ponesrečiti se s padcem po kolodrah' (*prim.* Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika II, 59: kolodra < kolo-dŋra, po Brezniku, rkp. ostalina, 481); sorodno še *pa kalòušč, pa kalòuš, čes kónce*, Plet. 'kolovski'
- prijemši – pŋjémš 'prijemaje se'
- prsati – pŋrsat 'škropiti': lih mala je paprsalu (o rahlem dežju)
- rabota – rab^oóta 'obvezno neplačano delo, npr. vaške skupnosti pri popravilu oz. vzdrževanju vaških poti'; na Tolminskem že od nekdaj edini izpričani izraz za knjižno 'tlaka'
- razkoračeno pisati – skaráčenu pisat 'okorno pisati'
- ritnež – ritneš 'ritensko': Ritneš bejž! 'Ritensko pojdi!'
- rob – r^oóp 'rob, skala' (*prim.* hišno ime *Obid Na Robeh*); *mn.* oblika ni robovi, kot ima SSKJ, pač pa robje, podobno kot zobje, lasje; *mest. mn.*: v robeh, na robah
- rogelj – rógu 'vogal; rob'
- ručelj, ručlji – rùčl, rùčlŋi 'koder, kodri'
- sisalica – sisalca 'sitnež'
- skrivši – skriuš 'naskrivaj'
- slonast – slónast 'neroden, okoren'
- ščurkova župa – ščurkowa žùpa: si sitŋ kat ščurkowa župa
- škinja – škinje 'šivilja' (*prim.* češ. ševkině) (stsl. pripono -inja najdemo še pri ȳrabliŋkna < grablŋivkinja 'ženska, ki grabi seno')
- škriba – škriŋa 'rastlina za krmo prašičev' (J. Kenda pozna škribo v drugem pomenu, ima pa škrbec v pomenu 'rastlina za hrano prašičem', nem. Saudistel 'svinjski osat')
- špehovnik – špehóŋŋk 'škriba' (v Oblokah); Tominčev Črnovrški slovar pozna *špehouc*
- šetkav – št'ětkou 'izbirčen' (morda od stsl. č'teti - domneva dr. M. Snoja)
- ustrupati – ustrùpat 'skrhati kako rezilo' (Plet. navaja za Temljine, je pa ta izraz široko znan in uporabljan na Tolminskem)
- uščivati se – uščiwat se 'iterativ od uscati se': watrok se j' douga uščiwou vereje (*mn.*) – veréje 'veriga, na kateri nad ognjiščem visi kotel' (Plet. navaja za Soško dolino)
- vinar – winar 'seme stročjega fižola'
- vine – wíne 'stročji fižol' (morda od *viti se*)
- vlačen, vlačan – vlóčŋ, vlačán 'žilav; težek po značaju'
- vozica – wozica 'dvokolnica' (J. Kenda navaja izraz za Most na Soči)
- voznik – woznik 'kolovoz' (Plet. ga navaja za osrednjo Slovenijo)
- zakiljati – zakilat 'iterativ od zaklati': na tem kraju sa panawat zakilat tel'eta

zaručljan – zaručlen 'kodrast'

zavesti se – zabêst se 'obnašati se' (tudi cerkljansko): Kaku se pa zabedeš? Zabet se ka'n dic! 'Obnašaj se kot dedec!'

zavideti koga – zabidet koγa 'zapostavljati koga, črtiti, sovražiti koga'

zavrnuti – zaυarnit 'pojaviti se v večjih količinah': pridŋ snih zaυarne

zbogati se – zbúγat se 'izpriditi se': žito se zboga 'se osiromaši, postane manj kvalitetno, se izrodi' (*prim.* Bezljaj, Leksikološka glosa: *zbogati se* "izpriditi se", JiS XVI, 265: Samo Miklošič, SEW 16, navaja slovenski glagol *zbogati se*...)

Germanizmi:

bulgati – bùlγat 'kotaliti, valjati': pabulyou se je (< nem. wulgen 'walzen')¹²

durn – dùrŋ 'sušica' (< nem. dürr = suh) (cerklj. kapnik 'drevo, ki se posuši, ker je pod kapom drugega')

flevt – flèŋt 'nekaj sploščenega, zlasti jed' (J. Kenda: 'počasen človek')

grot – γrót 'voz s pletenim košem za prevoz gnoja' (Plet. navaja grota, v Reziji; v zahodnem delu Tolminske in na Cerkljanskem - *galjota*, na Šentviški planoti *karamata* klehlc – kléh|c 'zatič'

kocar – kócar 'maček-samec' (< tirol. Katzer, nem. Kater)

krekat – krèkat 'treti, drobiti (orehe, lešnike)' (< nem. krecken)¹³

krekelj – krèk|j 'majhna, zanikrna, grintava jabolka' (morda od gl. krekati)

krubla – krùbla 'stojalo za koš, na njivi'

odledkati (se) – adléjtkat (se) 'odlepiti se' (< nem. ledig 'znebiti se')

opetrigati – apetriγat 'preslepiti, prevarati' (< nem. betrogen)

pekont (*prisl.*) – pekónt 'soglasen' (< nem. bekannt)

skenati se – skènat se 'domisliti se, spoznati se' (< nem. kennen)

šneklati – šnèklat: adriš ('odreži') ŋ redu, kej le tku šneklaš (pri košnji ali pri rezanju kruha)

špludrati – šplúdrat 'špricat' (< nem. Sprudel 'vrelec')

štokalo – štòkala 'lesen kol za zaviranje z drvni naloženih sani in sicer spredaj, tako da "riše" po tleh'

tofle (*mn.*) – tòfle 'sledi'

tungajte (*mn.*) – tunγajte 'neumnosti': pust te tunγajte (< nem. Dummheit)

Nemško-slovenski križanci:

strahovern – strahabérn 'strašilo' (< strah + vern po analogiji z lintvern 'zmaj')

zajčman – zájčman 'zajčji samec'

Nejasno:

cemalo – cémala 'mečkač, omahljivec, cincar' (Plet. ima cemavt der Zweifler, Cig.; cemati zaudern, Vodnik-Cig.)

¹² E. Kranzmayer und P. Lessiak, Wörterbuch der deutschen Sprachinselmundart von Zarz/Sorica und Deutschrut/Rut in Jugoslawien, Klagenfurt 1983, 180.

¹³ Prav tam, 98.

Romanizmi:¹⁴

binkla – bìnkla 'miza s koritom za mesenje': (< vinkla < vintla < furl. vintule, Plet. ima vinkla, vintla)

bona – b^uóna 'krastača'

fantač – fantáč 'neprava, ječmenova črna kava' (< beneško fondachio 'usedlina, drožji')

fit – fèt 'najemnina' (< furl., Plet. fit)

kadrega – kadréje 'stol' (pred vojno, danes *stalica*) (< furl.)

kanton – kant^uón 'vogal, kot'

krjanca, krjančen – kərjánca, kərjánčŋ 'olika, vzgojenost, olikan' (< furl. creanze)

lavet – labét 'bankrot, izguba': j' šou u labet 'bankrotiral je'; izraz se uporablja tudi pri kvartanju (maušj)

na opal – na opál 's palico': na opal štoke (= hlode) premikat 'tako, da cepin podložiš pod hlod in ga odvališ'; *prim.* tolm. opalika 'debela palica' (Plet.); po mnenju dr. M. Snoja verjetno iz it. a palo, podobno kot je okobal iz a cavallo (*prim. besedo s slovensko podstavo* na zvod)

oreglati se – areɣlát se (oregulati se) 'pozdraviti se, priti spet v red'

panada – panáda 'lahka kruhova juha' (tudi Plet.), *prim.* šopa

pledra, pledrca – plédra, plédarca 'kdor rad čveka' (Plet. ima pledra 'lij' iz it. pledria);

pledirati – pledrát 'čvekati, klepetati'; pabledrat 'izčvekati': je use pabledrala

šopa – šópa 'lahka, navadno kruhova juha', *prim.* panada

šrefenec – šrefenèc 'cunja': ta fcoŋ je le k'an šrefenec

šuste (*mn.*) – šùšte 'vzmetnica' (< furl. suste)

zdraja – zdrájje 'ležalnik' (< it. sdraia)

Nejasno:

goržov – ɣ^uòržou 'hripav'

Nekaj frazeologemov:

Lej, ka ti ɣr^é pad rèt! – Pazi, teče ti pod rob, podteka ti! (pri pretakanju tekočine iz posode v posodo)

Mesù mu pa ɣr^é pa rít. – Meso mu pa tekne (po analogiji: mu gre po grlu).

Ti dam dvi čez rèt. – Po riti.

Mu je pàršlu za rèt. – Teče mu voda v grlo.

Mikrotoponimi

Po terenski raziskavi, opravljeni na treh alpskih mladinskih raziskovalnih taborih v letih 1992-1995, je v vaseh nekdanjega Nemškega Ruta 82 % vseh mikrotoponimov nemškega izvora, seveda pa je delež slovenskih imen pri mlajših vaseh večji.¹⁵ Navajam samo dve slovenski imeni, ki se mi zdita zanimivi zaradi paralel z drugimi področji.

¹⁴ Pri navajanju izvora se opiram zlasti na članek N. Godnič-Godini, Gradivo za kraški leksikon II (furlanizmi in italianizmi), v: Slovensko morje in zaledje 6-7 (1984), 107-128.

¹⁵ Imenoslovna skupina, v: 8. Alpski mladinski raziskovalni tabor Podbrdo 93, Podbrdo 1994, 32.

Parou: poimenovanje hudorniške grape (Hudajužna, Zarakovec), prim. lužiško *pa-row* 'Grabenböschung', sestavljenka pa + row ('nepravi rov'), H. Schuster-Šewc, Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache, 1–24, Bautzen 1978–1989, zv. 14 (1984), str. 1046

Pléh: Pod Plehom (hišno ime v Podbrdu, parcelno ime na Petrovem Brdu), Na Plehu (njiva v Oblokah). Apel. *pleh* gl. Bezljaj, Slovenska vodna imena II, 97: 'štirioglat košček zemlje'; J. Kenda: 'gol travnik v gozdu ali grmovju' (Temljine). Ljudska etimologija povezuje ime Pleh z nem. Blech 'pločevina'.

Hvaležnost dolgujem svojim informatorjem: pokojnemu očetu Karlu Torkarju (1911–1994), mami Mariji Torkar (1926), obema iz Hudajužne, in Ivanu (Janku) Panjtarju (1924) iz Oblok.

Zahvaljujem se kolegoma dialektologoma Karmen Kenda-Jež in dr. Petru Weissu za tehtne in koristne pripombe in sugestije.

Summary

Some Characteristics of the Local Speech from Hudajužna and Obloke in Tolminsko

The paper speaks about certain dialectisms of the Slovene language spoken in the upper Bača valley which belongs to the Rovte dialectal group. In his introduction the author analyzes historical circumstances of the Slovenization of the German language island in the upper Bača valley, giving a brief survey of the research of and publications on the dialect vocabulary of the region. This is followed by a description of the main phonetic characteristics and a dictionary of a roughly one hundred dialectal expressions. These are divided into those of Slovene origin and those which had been Germanized or Romanized. Especially highlighted are those lexemes which have either not been registered yet, have different meaning in the standard language, or carry a different shade of meaning.

Pavle Merku
Unejci, Onejci ali Vnejci?

Autor razmišlja o treh narečnih izrazih za poimenovanje ljudi na drugi strani italijansko-slovenske meje, za katere sam uporablja nadiško obarvano obliko Unéjci.

The author reflects upon three dialectal expressions denoting people living on the other side of the border between Italy and Slovenia for whom he uses the term Unéjci, a dialectal expression from the Natisone valley.

Izraz *Unéjci*, množinski moški samostalnik, sem prvič slišal (Kdaj? Gotovo nekaj let pred 15. decembrom 1981) iz ust prijatelja Boža Zuanella. (Vsaj) na severnem koncu doline Aborne rabijo ta izraz v pomenu *zamejci*, to so »ljudje, ki živijo na *óni* strani meje med Italijo in Slovenijo«. Ta razlaga je oba zavedla; oba sva namreč mislila, da je ime *Unéjci* pač izpeljanka iz zaimka *óni*, ki mu SSKJ navržne naslednje poučne razlage:

1. *izraža, da je oseba ali stvar od govorečega a) oddaljena, odmaknjena, odvrnjena ... b) najbolj oddaljena, odmaknjena ...*
2. *izraža nedoločeno odmaknjenost v preteklost ...*
3. *ekspr., v samostalniški rabi izraža osebo ali stvar, ki se noče, ne more imenovati ...*

Tu se ustavim; vse te razlage pač podpirajo pojem odmaknjenosti *ónih* na drugi strani meje (tedaj še SRS, danes Republika Slovenija) in sva zato oba zagrešila paraeti-mološko razlago tega imena.

Razlika med najino rabo imena je le navidezna; jaz sem dajal prednost zahodni narečni izreki *óni* > *úni* in pisal »Unéjci« (Še pomniš moja *Pisma Unejcem*, ki sem jih v sveti jezi napisal v letih 1981–1985 in objavil v *Naših razgledih?*), da tudi s tem pokažem svojo pripadnost »našim« ob Nadiži, Božo pa je iz svetega spoštovanja do ljubljanskih slovničarjev ime poknjižil v *Onéjce*, kar mu nisem nikoli zameril. Oba sva torej imela svete razloge, da piševa ime drugače, a sva se oba zmotila.

Pomota mi je postala jasna, ko sem 15. decembra 1981. obiskal v Viškorši prečastitega Artura Blazutiča in mi je ta čudoviti človek, ki je rad potešil mojo dialektološko radovednost, omenil ime *Unějci*: tako so Viškoršani pravili Plestiščanom, Prosnijanom in prebivalcem drugih oddaljenih vasi. Ne zate, Milko, temveč za neuke Unejce naj dodam, da so Plestišča in Prosnid kakor tudi sama Viškorša v Karnajski dolini, to je na italijanski strani državne meje. In s tem adijo moja (in Božova) razlaga imena. Ime je namreč očitno izpeljano iz prislova **vně**, I. *adv.* draußen; – II. *praep. c. gen.* = zunaj; vne hiše, *Met.-Mik.* (Pleteršnik II, str. 778), ki ga seveda SSKJ ne pozna. Zdaj veš, Milko, zakaj rajši gledam Pleteršnika?

Pravilno bi torej bilo rabiti to ime v knjižni obliki *Vnějci*. Vendar stavim, da si ne bo v Ljubljani nihče belil glave s tem vprašanjem. Mi torej dovolite, da pišem še vedno narečno (nadiško) obarvano obliko *Unějci*, ko mislim na vse Slovence vzhodno od Idrije, torej na Ljubljančane, Tržačane, Goričane ipd.?

Volpi Lisjak Bruno
Nabrežinska ribiška pot

Članek opisuje tisočletno prisotnost slovenskih morskih ribičev v obalnih vaseh tržaškega zaliva med Trstom in Devinom. Detajlno obravnava vlogo, ki jo je imel etnolog Milko Matičetov pri pridobitvi zadnjega primerka tipičnega slovenskega monoksilnega plovila, imenovanega »čupa«, sedaj last Slovenskega etnografskega muzeja.

The article describes a thousand-year-old tradition of Slovene marine fishermen in the coastal villages between Trieste and Duino. It discusses in detail the role of Milko Matičetov in attaining the last specimen of the so-called čupa, a typical Slovene vessel which had been made from a single log. The čupa is now in possession of the Slovene Ethnographic Museum in Ljubljana.

Preden opišemo to zadnjo skozi stoletja uporabljano pot slovenskih ribičev na obali Jadranskega morja, mislim, da ne bo odveč osvežiti spomin na zgodovinske dogodke, ki so vplivali na nastanek in razvoj slovenskega pomorskega ribištva.

Naši predniki so prišli do morja v širšem Tržaškem zalivu približno v 8. stol. Ko je Pipin, sin Karla Velikega, leta 796 porazil Avare, so ostali tu glavni prebivalci. Frankovska država jim je dala možnost da se naselijo na t. i. »pustote«, kot jih omenja *Placitum Risanum* iz leta 804, in da kolonizirajo del Furlanije približno do Tilmingtona. Obalni pas so naselili od Savudrije vse do ustja Soče. Treba pa je točneje navesti, da jim na istrski strani prebivalci romanskega izvora, živeči v utrjenih mestecih Piran, Izola, Koper in Milje, niso dovolili neposrednega pristopa do morja in torej ribištva. Prav verjetno naši kmetje tudi niso silili na morje, ker jim je istrska rodovitna zemlja, za razliko od kraške, dajala zadostna sredstva za preživetje.

Popolnoma drugačna pa je bila slika na kraški obali. Zemlja je bila nerodovitna, naselbin ni bilo, ustanovili so jih Slovenci. Okoli obzidja mesta Trst so nastala naselja Škedenj, Sv. Marija Magdalena, Čarbola, Greta, Barkovlje. Na Kraškem robu, ki gleda morje, pa vasi Kontovel, Križ, Nabrežina, Devin, Štivan. Neglede na politično-administrativno oblast, ki se je večkrat menjala, so bile pod upravo slovenskih županov do

propada Avstro-Ogrske. Ker je bil dostop do obale tu prost, so se Slovenci podali na morje in postali ribiči. Treba je še dodati, da za razliko od istrskih mest Trst ni imel svojega kmečkega in ribiškega stanu. Le Slovenci so se ukvarjali s kmetijstvom, vinogradništvom in ribištvo. Prvi ribiči italijanske narodnosti so prišli v Trst iz Neaplja, šele ko je Italija zasedla naše ozemlje po prvi svetovni vojni.

Obala od Trsta do Devina ima specifične morske in orografske posebnosti. Kraški rob se spušča z višine približno 300 m zelo strmo v morje, brez plaž in naravnih zaklonišč, in burja piha z visokih skal s silnimi sunki pod vpadnim kotom 20 stopinj. Vse to je vplivalo na slovensko ribištvo. Med posebnostmi najbolj izstopata tonolov* in raba monoksilnega plovila »čupe«, o čemer bo še govor.

Vasi so nastale visoko na robu kraške planote, ker tik ob morju ni bilo primerno širokega prostora in mimooidnih cest. Zaradi tega so bili ribiči prisiljeni pešačiti iz vasi do morja, kjer so hranili svoja plovila in potrebščine v obmorskih hišicah. Tako so nastale ribiške poti, ki so povezovalle morje z vasi Kontovel, Križ in Nabrežina. Njihova dolžina se je sukala od enega do dveh kilometrov in glede na to, da so skušali izbrati najkrajšo razdaljo čez strm skalnat rob, je bilo v njih vključenih tudi od 400 do 500 stopnic. Take poti so bile štiri, vsaka vas je imela po eno, Kontovel pa dve, eno proti Miramarskemu gradu v Grljan in drugo proti Trstu v Čedaz. Vse so bile v rabi in lepo prehodne do druge italijanske zasedbe našega ozemlja leta 1954, ko je ribištvo začelo postopoma propadati in se je začelo programirano raznarodovanje naše obale.

Na vrhu kraške planote. – Foto Lisjak 1998

* V SSKJ ni naziva ribe *ton* in izpeljank *tonina*, *tonolov*, pač pa samo *tun*, *tuna*. Avtor dosledno navaja nazive, ki so zapisani v arhivih in v rabi med slovenskimi pomorci. Utemeljitev za to glej: B. Volpi Lisjak, *Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja od Trsta do Timave*. Trst 1995, str. 13.

Ker bo tukaj govor o **Nabrežinski ribiški poti**, velja na kratko zabeležiti nekoliko podatkov o sami vasi, da bi si človek bolj jasno predstavljal, v kakšnem okolju in kako so tukajšnji ribiči živeli skozi čas.

Nabrežina je nastala na rimski cesti »via Gemina«, ki je povezovala Oglej s Trstom in Istro. Njeni sledovi so še vidni v kolesnicah, vklesanih v kamen nedaleč od izvira Timave pri Štivanu in se držijo današnje trase pokrajinske ceste, ki gre iz Devina preko Sosljana, Nabrežine, Križa, Proseka in Kontovela v Trst. Rimljani so začeli intenzivno uporabljati nabrežinski beli kamen že v 1. stol. pr. Kr. za gradnjo Ogleja, ki je postal eno glavnih rimskih mest in pristanišč z več kot 100.000 prebivalci. Glavni kamnolomi, kot dokazujejo laboratorijske in arheološke raziskave, so bili nedaleč od današnje stare vasi in so še lepo vidni.

Nabrežina je omenjena v listinah iz 13. stol. kot Aurisin, potem kot Lebrosina; sedanje slovensko ime se uveljavi ob koncu 15. stol. Vas in ljudje so lepo opisani v raznih urbarjih devinske gosposke iz 14. 15. in 16. stol., ki jih je zbral prof. M. Kos, in v tistih, ki jih hrani Državni arhiv Trstu.

Prva dokumentirana prisotnost slovenskih ribičev, ki se ukvarjajo z različnimi načini ribolova, izhaja iz zbirke pod naslovom *Processo tra la citta' di Trieste et Mattia Hoffer cap.o. di Duino in merito al saltarello di Sistiana et pesca dei toni alle Canovelle dell'a. 1552*. Imenovani so ribiči Lokavec, Primožič in Cijak. Kasneje, v drugih listinah iz leta 1584, najdemo še imena Štefan Pertot, Šime Pertot, Hilarij Gruden, Matija Ogniska, Janez Vodopivec, vsi podložniki devinske gosposke, ki so ji morali plačevati najemnino za uporabo nekaterih vrst mrež ali dajatve od ulova. Treba je upoštevati dejstvo, da je bila takrat pravica do ribištva fevdalni privilegij, saj je morje šele leta 1835 postalo svobodno za vsakogar in je obalni pas v širini ene morske milje pripadal izključno stanovalcem teh občin. Nekateri ribiči so se preživljali z ribolovom, mnogi pa so se ukvarjali tudi z vinogradništvom in kmetijstvom, živeli pa so v glavnem v ribiškem naselju, v najstarejšem severovzhodnem delu vasi.

Na pokrajinski cesti. – Foto Lisjak 1998

Izgleda da je življenje v stiku z morjem vplivalo na miselnost in navade. Tradicija se je prenašala iz roda v rod vedno v istih družinah: Caharija, Gruden in Pertot. Zaradi tega so imele vse še nadimke, ki so bili v začetku tega stoletja tile: Babčevi, Becljevi, Cerojkni, Čotoukni, Čuljnovi, Gospodičevi, Guretovi, Klaričevi, Kutinovi, Lukotovi, Martinčevi, Mihčevi, Pouljanovi, Špelnovi, Štropovi in Trogarjevi.

O ribiški dejavnosti Nabrežincev nas pouči tudi katastrski operat iz leta 1827, ki tako opisuje vas:

vas Nabrežina, davčni okraj Gorica, politični okraj Devin.

Hiše: 67, v katerih je 84 družin. Ena je gosposkega stanu, ker živi v Nabrežini majordom devinske gosposke, ki je obenem župan Zgonika. 12 hiš je pokritih s korci, vse ostale s kamnitimi ploščami; vse so obdelane z malto.

Prebivalci: 199 moških, 194 žensk.

Živina 78 volov, 63 krav, 1 konj, 1 mula, 305 ovac, 21 telet, 19 oslov, 40 prasičev.

Vas nima sladkovodnih izvirov, edini je daleč ob morju. Če je suša, je uporaben le v oseki, ker drugače se voda meša z morjem. V tem primeru je treba hoditi po vodo do 2 uri oddaljene Timave v vasi so hiše združene cerkev ima kaplana, ki je izredno delaven, širokih pogledov in si neumorno prizadeva za moralo ter prosveto svojih faranov. V šoli brezplačno uči mladeniče osnovnih pojmov literature, aritmetike in poljedelstva. Omembe vredni so ogromni kamnolomi, ki so zelo verjetno prispevali za izgradnjo starega Ogleja, Gradeža in Benetk po kmetijstvu je druga važna dejavnost morski ribolov, ki je živahen vse leto, posebno v sezoni lova tonine nekateri kmetje gojijo tudi sviloprejko ...

Da je bil ribolov, posebno pa lov na tone, zelo pomemben in donosen, potrjujejo tudi beležke župnijskega upravitelja Valentina Florjančiča iz leta 1836, ko piše v bohoričici, da je v enem samem jutranjem lovu vsak ribič zaslužil čistih 180 goldinarjev.

Najstarejši posnetek tonolova pred 1. svetovno vojno. Ribiči imajo dolge spodnje hlače zavahane do kolen

Po letu 1851, ko se je začela gradnja Južne železnice (Südbahn), ki je povezala Ljubljano s Trstom, se je vas začela hitro spreminjati in večati. Nastala je potreba po veliki količini klesanega kamna in delovne sile. Odprli so se stari rimski in še drugi kamnolomi, ljudje so dobili nove zaposlitve, vendar so ribiči ostali zvesti svojemu poklicu.

Zanimiva je tudi ugotovitev, da so bili nabrežinski ribiči, za razliko od drugih po večini malo izobraženih in nepismenih, kulturno na višjem nivoju. Bili so včlanjeni v razna kulturna društva, v knjižnico, eden je bil knjižničar in eden od njih je celo pisal pesmi o življenju na morju. Verjetno je nanje vplivalo okolje, saj so ob koncu prejšnjega stoletja v vasi obstajali: čitalnica, bralno društvo, tamburaški zbor, pevski zbor, podružnica družbe sv. Cirila in Metoda, Slovensko katoliško izobraževalno društvo, splošna delovna zveza, klub Tolstoj, ljudski oder, godbeno društvo, pevsko društvo, javna ljudska knjižnica, olupševalno društvo Nabrežine.

Tu ne gre pozabiti na vpliv morja in nabrežinskega brega na slovensko književnost in pesništvo. Aškerc je na tej obali dobil navdih za svoje *Balade in romance slovenskih morskih ribičev* in zelo lepo pojasnjuje svoje takratno duševno stanje:

Naravnemu človeku je bilo morje s svojo globočino in svojo neizmernostjo, svojo velikansko močjo, ki se razodeva v razburkanih valovih, butajočih ob bregove in penečih se v belih penah, nekaj zagonetnega, čez vse mere silnega, nekaj naravnost demonskega Morje je ribiču često strah, ki mu preti s pogubo ... ali naš ribič ljubi morje, počuti se na njem kakor doma, strahu ne pozna za karsibodi ...

V pesmih Iga Grudna se čuti hrepenenje po morju:

*Visoko v bregu sredi jesenskih trav,
ciklamov in žajblja dišečega,
poslušam pesem morja šumečega,
bolestno zvenenje sončnih daljav,
takt vesel, galeba hreščanje,
bežeče race nemirno kričanje, drhtenje
oljk in platan
in listov na trti:
o duh moj, razpni se čez morsko plan
v gasoči dan – še daleč je, daleč do
smrti ...*

Srečko Kosovel je v svoji kritiki Grudnovih pesmih o morju in bregu, povedal: ... *Vse naše intimnosti je hotel Gruden prikazati v teh pesmih, kakor da bi hotel opozoriti vse Slovence, kaj bodo izgubili s Primorjem, kajti nastajale so te »Primorske pesmi« v dobi italijanske okupacije, ko smo prešli iz suženjstva v suženjstvo ...*

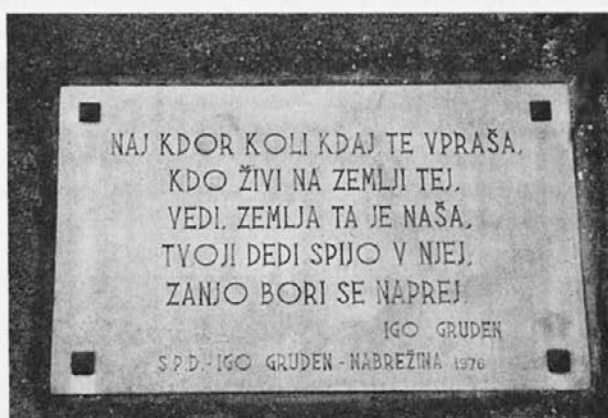
Po drugi svetovni vojni, ko se je še določalo o usodi naše obale in južne Primorske, nas je Gruden spet opozarjal v pesmi *Sinku*:

*V Nabrežini blizu Trsta
se tvoj oče je rodil:
kjer je v morju skala čvrsta,
se po produ je podil,
v zimi z burjo se boril.
V šolo hodil je v Gorico:
ko prihajal je domov,
vozil se je z jadrnico,
z ribiči veslal na lov
tja do istrskih bregov.*

*Dnevi so prišli temačni,
takšnih ni še videl svet;
mrki tujci v dobi mračni
so teptali kraški cvet
pet in dvajset strašnih let.*

*Naj kdorkoli kdaj te vpraša,
kdo živi na zemlji tej,
vedi: ta je zemlja naša,
tvoji dedi spijo v njej,
zanjo bori se naprej!*

In prav ta zadnja kitica je vklesana na kamniti plošči na zidu stopnic ribiške poti pri morju v trajen opomin, da ... *zemlja ta je naša, tvoji dedi spijo v njej, zanjo bori se naprej!*

Plošča z verzí Iga Grudna. – Foto Lisjak 1998

Lahko trdimo, da sta slovensko pesništvo in književnost o morju, ki sta obširna in bogata in zelo cenjena med Primorci, v vseh dobah pomagala v težkih časih držati narodno zavest budno. Neglede na hud pritisk in namene italijanskih oblasti, da bi odgnale nabrežinske ribiče od njihovega morja in obale, so se le-ti obdržali trdno do konca druge svetovne vojne in vztrajno lovili ribe in peščili gor in dol po ribiški poti.

Leta 1947 se pojavi med ribiči neki čudni človek, ki zbira stare neuporabne stvari. Imenuje se Milko Ukmar, pravijo mu Matičetov iz Koprive na Krasu in sprašuje po čupah, iztesanih iz enega samega hloda, o katerih mu je govoril Rado Lenček, ki je zbiral etnografske podatke o Slovencih ob morju. Napoti se na dom lastnika ene zadnjih preostalih čup, kjer najde gospodarja Avgustina Caharija, po domače Babčevega, njegovega sina Valentina in starega očeta Janeza, rojenega leta 1864. Od njih zve mnogo zanimivih podatkov. Stari Janez se še dobro spominja, kako so šli iskat primer-no deblo v Bukovje na Pivko, pripeljali so ga domov in leta 1898 iztesali na dvorišču čupo, ki je še pri morju. Sedaj je ne rabijo več za ribolov, ker so si kupili nov, bolj sodoben čoln. V njej barvajo mreže. Kot nalašč, si misli naš Milko, verjetno jo bodo prodali za nižjo ceno. Po klepetu ob kozarcu domačega odličnega vina z morskega

brega se odločijo za sprehod k morju. Čez ribiški klanec, Milko se prvič poda v spremstvu Babčevih po nabrežinski ribiški poti.

Pridružimo se jim, bo zanimivo!

Po klancu gremo mimo pokopališča, prečkamo pokrajinsko cesto in se začenjamo lahko vzpenjati proti osamljeni stavbi srednje šole, ki leži v borovem gozdiču. Pri električni centrali, ki je že na najvišji točki Kraškega roba, se ozremo naokoli. Za nami, skoraj kilometer daleč, je ostala Nabrežina, okoli so lepo obdelani vinogradi, v ozadju kraška planota, v daljavi pa cel rob Trnovskega gozda nad Vipavo od Goriške do Nanosa. Na desni se nam v polkrogu mogočno predstavlja 646 m dolg največji viadukt južne železnice z 42 oboki iz belega nabrežinskega kamna. Še par korakov naprej in na mostičku, postavljenem čez tir železnice, ki pelje v Ljubljano, že zagledamo veliko modro površino morja. Spustimo se nekoliko dalje prav na točko, kjer je železniško razpotje sklesano v živo kraško skalo, in prečkamo tračnice železnice za Italijo. Po kamnitih stopnicah, postavljenih na veliki oporni zid železniške trase, pridemo do čudovite razgledne točke 250 m visoko nad morjem z ledinskim imenom Oljščica, ker so bili tu v starih časih oljčni nasadi, kot nam še potrjujejo zapuščene stare oljke. To ploščad je v začetku stoletja zgradilo Olepševano društvo Nabrežine.

Razgled je veličasten, verjetno najlepši v celem Tržaškem zalivu. Se spleča ostati tu nekaj trenutkov in se naužiti lepote še nepokvarjene narave.

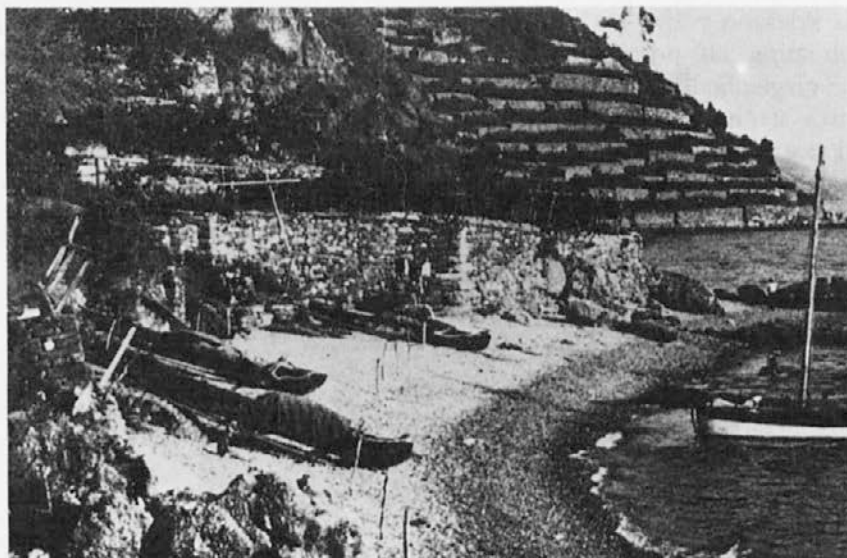
Na državni obalni cesti – Foto Lisjak 1998

Na levi vidimo vso obalo do miramarskega gradu, Trsta, Izole, Pirana, Savudrije in hrvaške Istre. Na desni devinski grad, Tržič, Soča, ki se zliva v morje s svojo smaragdno zelenkasto barvo v obliki pahljače, svetišče Barbano sredi lagune, kamor so romali v čast Matere Božje naši ribiči na svojih ladjah. Potem plaže, Gradež, Lignano, Caorle skoraj do Benetk, v ozadju furlanska ravnina in daleč Dolomiti in alpsko gorovje. Pred nami sinja površina mirnega morja, presekana s snopom lesketajočih se zlatih refleks-ov sončnih žarkov, tu pa tam ribiški čolni, ki vlečejo mreže, in beli galebi, ki krožijo za njimi v iskanju zbežalih rib. Ob obali popolnoma prozorno morje postaja bolj svetlo in dno je vidno v vsakem detajlu. Pod nami terasasti vinogradi, grmovje med visokimi belimi skalami in sem in tja samotni mediteranski bori. Iz morja se dviga topel zrak, pomešan s prijetnimi vonjavami morske trave, smole borov in žajblja, ki raste strnjeno med kamenjem. Okoli vlada tišina, sliši se samo hreščanje galebov in cvrčanje škržatov. Počasi, skoraj neopazno, občutimo, kako nas objame notranji mir, in dobimo navdih

za višje vrednote, ki so jih na tem mestu iskali in dobivali razni naši in tuji pisatelji, pesniki in umetniki.

Duša se tako dobro počuti, da bi kar tukaj ostali.

Po vijugasti stopničasti stezi se spustimo do obalne državne ceste, jo prečkamo in kmalu smo v predelu, kjer je po ustnem izročilu verjetno bila velika rimska vila, ker so med obdelovanjem vinogradov našli mozaike, v zidovih teras pa se še najdejo rimski korci in kosi lončenih posod. S tega mesta, ki je približno 50 m nad morjem, nas do majhne plaže z ledinskim imenom *Pri čupah* vodijo samo stopnice. Na desni in levi strani je nekoliko »kazunov«, majhnih ribiških hišic – skladišč za mreže. V zidovih zadnjih teras »paštnov«, vidimo nekakšne jarke, imenovane »fasali«, kjer so shranjevali čupe daleč od valov. V dveh ležita zadnji dve, ena je Martinčeva, druga je Babčeva, prav tista, ki je naš cilj.

Tri čupe na plaži – pogled na jugovzhod proti Miramuru, slika iz tridesetih let

Gospod Milko (ki je bil takrat že kustos Etnografskega muzeja v Ljubljani) si jo ogleduje z velikim zanimanjem. Trup je še dobro ohranjen, čeprav zdelan od petdesetletne uporabe, tudi razpoke na bokih so vidne, toda zamašene so s predivom in prevlečene s katranom. Vse pritikline so shranjene v kazunu. Človek takoj razume, da z etnološkega vidika Slovenci ne smejo izgubiti takega predmeta, saj takih plovil v tem stoletju niso več tesali in tudi v bodoče jih ne bodo. Ribiči sedaj rabijo sodobne čolne z motorji. Pomisli: to je edino tipično slovensko plovilo, ohraniti ga je treba sedaj, take priložnosti ne bomo imeli nikdar več!

Takoj steče pogajanje za nakup. Kar se tiče pritiklin, Babčev lahko odda teslir, pajol, fuorklo, brčagel, tudi kos štrika za privez, toda vesel ne. Ta mu služijo za drug čoln. Kaj se hoče, vsega ni mogoče imeti. Na koncu dosežejo sporazum za 20.000 lir pod pogojem, da morajo biti razpoke na čupi popravljene in da mora biti v roku enega tedna nepropustna in sposobna za plovbo.

Po sklenjeni kupčiji se Babčevi nekako opravičujejo, da je krmeni del malo prepe-rel, ker se je zaradi poševne lege čupe v fasalu na dnu vedno zbirala voda. Pojasn-

jujejo, da za to ni kriva samo deževnica, ampak tudi »mornica«. Gospod Milko, ker te besede še ni slišal, vpraša za pojasnila. Pogledajo ga začudeno, da je tako neveden, in mu raztolmačijo, da je mornica vendar voda iz morja, kot je deževnica voda od dežja. Gospodu Milku zažarijo oči od silnega navdušenja, ker je poleg čupe dobil še novo, izvorno, lepo in logično slovensko besedo v rabi med ljudmi, ki se ukvarjajo z morjem.

Nazaj grede po ribiški poti navzgor je razgovorov malo, vsakdo zase premleva svoje misli. Stari Babčev kot v filmu obuja spomine, ko je čupo tesal, zadovoljen z lahkoto lovil ribe, ker jih je bilo takrat še veliko, kot vojak na ruski fronti prestal hude čase, se vrnil domov in si spet na svoji čupi svobodno služil kruh na morju; v drugi vojni z nemškim dovoljenjem ribaril, sedaj pa je vsega konec, kot da bi mu življenje uhajalo. Žalosten je. Mladi pa zadovoljen, dobil je denar, ki ga sploh ni pričakoval, rešil se je stare šare, ki niti za ogenj ni bila vredna. Našemu Milku rojijo misli drugje, postavlja se resen problem: kako pripeljati kupljeno čupo iz Nabrežine, ki je v anglo-ameriški coni Svobodnega tržaškega ozemlja, v Koper pod začasno jugoslovansko upravo. Počasi prisopihajo do vrha, se ozrejo kot po navadi še enkrat na morje in kmalu so spet doma, kjer si še enkrat nazdravijo z domačo kapljico in gospod Milko odhiti čez mejo.

Zelo se mu je mudilo, ker je že imel v glavi rešitev. V Koprju je najel ribiča, ki je imel motorni čoln. Ukazal mu je, naj gre na zmenjeni dan v Nabrežino, prevzame že plačano čupo in jo pri belem dnevu, ko ni patroliranja, pretihotapi do Kopra. Naj se dela, kot da ribari, in če ga slučajno kdo ustavi, naj obrazloži, da pelje čupo gospodu Matičetovu, ki jo je podedoval od svojega strica, da pa je tako stara in zdelana, da nima nobene konkretne vrednosti.

Načrt je res gladko uspel. Na zmenjeni dan so čupo spet splovili v morje, znani filmski poročevalec Edi Šelhaus jo je posnel, kako zadnjič plava, fotografirali so Avgustina Babčevega in sina Valentina, kako v njej veslata, in jo izročili ribiču, ki je čakal na motornem čolnu.

Čupa na morju ob nabrežinskem bregu »Pri čupah«. Na veslih lastnik August Caharija (roj. 1892), na vesliču njegov sin Valentin (roj. 1928) p. d. Tinče Bobčev. – Foto E. Šelhaus l. 1947

Zvečer je bila čupa že na varnem v Koprju, od koder je kasneje priromala v Etnografski muzej v Ljubljano, da bi pričala bodočim rodovom o tisočletnem pomorskem ribištvu Slovencev.

Ko je leta 1947 mladi Milko Matičetov prehodil nabrežinsko ribiško pot in potem sklenil kupčijo, verjetno ni mogel dojeti veličine svoje intuicije. Namreč: pripomogel je ohraniti predmet neprecenljive vrednosti, ne samo za slovenski narod, ampak tudi v širšem smislu za pomorsko arheologijo, ker je čupa edini primerek primitivnega plovila, ki ima svetovni rekord: več kot tisoč let rabe na obali Tržaškega zaliva, tj. v centru Evrope, kjer je bilo ladjedelništvo na visoki stopnji razvoja. Treba je omeniti, da je etimološko-zgodovinska zveza z drugimi slovanskimi monoksili še neraziskana, kajti približno tako plovilo, imenovano »čupas«, so rabili Rusi na jezerih in rekah gubernije Volode.

Mislím, da mu moramo biti danes res hvaležni.

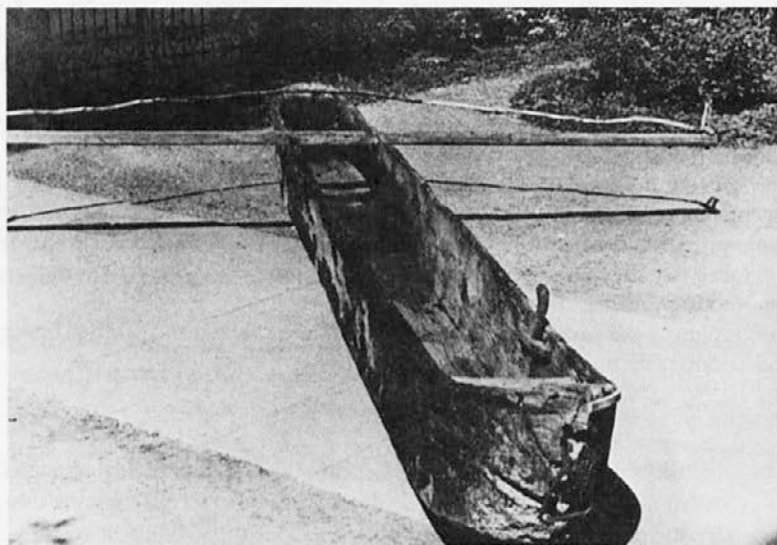

Pri morju na obali. – Foto Lisjak 1998

V drugih ribiških vaseh so bili zgrajeni pristani že ob koncu prejšnjega stoletja in čupe so bile opuščene, ker so bile postopoma zamenjane z večjimi čolni. Nabrežina ni dobila pristana, zato je njena ribiška pot ostala, edina od štirih obstoječih, simbolično povezana s čupami, ki so se tu obdržale najdlje v rabi. Med Slovenci se je do današnjega dne obdržal tudi naziv mesta *Pri Čupah*. Ta delček obale je bil obširno opisan v knjigi *Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja od Trsta do Timave*, izdani leta 1995, toda z opombo, da ni označena v slovenščini, kar je v dvojezični občini obvezno. To je bil povod nekaterim zavednim Slovincem, da so predlagali svojim predstavnikom v občinskem svetu, naj popravijo krivico. Predlog za turistično ovrednotenje je bil spre-

jet, dodeljena so bila potrebna sredstva, pot so počistili, popravili, lepo uredili in primerno označili z dvojezičnimi smerokazi in tablami. Maja prejšnjega leta je bila spet slavnostno odprta v prisotnosti občinske uprave in sredstev javnega obveščanja ter predana rabi turistov in kopalcev. Vzbudila je veliko zanimanje, posebno med Italijani, ker so se mnogi prvič seznanili z dejstvom, da so obstajale čupe, slovenski ribiči, slovenska obala in da Slovenci živijo na Tržaškem več kot eno tisočletje.

Odprtje ribiške poti je imelo še drug pomembni učinek: po njej so pričeli spet prihajati k morju prebivalci slovenskega Krasa iz Komna, Dutovelj, Sežane, kot v starih časih. Dojeli so namreč, kako nespametno je hoditi na kopanje daleč v Izolo ali Piran, ko imajo pred nosom krasno čisto morje, obdano s prelepo še nezacementirano naravo.

Pogled na čupo s premca

Zelo pametno in daljnosežno bi bilo, ko bi se Slovenci zavedali dejstva, da bo čez nekaj let, ko bo Slovenija vključena v Evropsko skupnost, vse naše ozemlje brez meja kot za časa Avstro-Ogrske in bo slovenski etnični prostor nepretrgan segal spet do svoje prvotne obale. To bo dajalo možnost svobodnega pretoka kapitala, delovne sile, trgovine in ljudi, s tem tudi priložnost, da spet postanemo v širšem smislu uporabniki obale in če drugega ne vsaj tega morja kot turisti kopalci in jadralci v že obstoječih zamejskih slovenskih pomorskih klubih.

Viri in literatura

Bruno Volpi Lisjak, Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja od Trsta do Timave, Trst, Mladika, 1995⁽¹⁾, 1996⁽²⁾.

Nabrežina skozi stoletja, 1966

Župnijski arhiv v Nabrežini

Ustno izročilo

Riassunto

Il sentiero dei pescatori di Aurisina

L'articolo illustra brevemente un pezzo di storia degli Sloveni, insediatisi circa nel VII secolo sulla fascia costiera fra Trieste e le foci dell'Isonzo e tuttora abitanti nei paesi di Kontovel – Contovello, Križ – S. Croce, Nabrežina – Aurisina, Sesljan – Sistiana, Devin – Duino, Štivan – S. Giovanni al Timavo. Su questo territorio etnicamente sloveno, operarono ininterrottamente per più di un millennio, gli unici pescatori marittimi sloveni fino agli anni cinquanta, quando furono insediate forzatamente in questa zona famiglie di pescatori istriani di etnia italiana, per alterarne la composizione etnica.

Essendo la costa settentrionale del golfo di Trieste molto scoscesa e difficilmente accessibile, i paesi sorsero sul ciglione carsico ad un'altezza di circa 250 m sul livello del mare. Per questa ragione erano collegati alla spiaggia con dei sentieri usati dai pescatori.

Nel nostro caso si parla appunto del sentiero che collega l'abitato di Nabrežina – Aurisina con il sito in riva al mare denominato «Pri čupah», in italiano «agli zoppoli». Questo viene descritto dettagliatamente, essendo il più pittoresco della costa con dei posti panoramici che spaziano lontano sul mare fino alla Croazia, alla Slovenia ed alla costa italiana oltre Grado, Bibione e Caorle. Ultimamente è stato ripristinato, in modo da offrire un punto di attrazione turistico di grande valore naturalistico.

L'episodio saliente dell'articolo è comunque il recupero dell'ultima imbarcazione monossile denominata čupa, in veneto zoppolo, eseguito dal noto etnologo Milko Matičetov nel 1947. Questo tipo di natante primitivo sloveno rappresenta una rarità in campo mondiale, in quanto fu usato dai pescatori locali per circa un millennio nel golfo di Trieste, dove la costruzione navale era già tecnicamente molto avanzata.

Il prezioso reperto è ora proprietà del Museo Etnografico Sloveno, che entro breve tempo ne curerà l'esposizione nella nuova sede.

Gorazd Makarovič

Barška Atuca

Hiša s konca 15. ali zgodnjega 16. stoletja

Rekonstrukcija okoli petsto let stare kmečke hiše v Beneški Sloveniji je izdelana na podlagi materialnih preostankov in sledov.

On the basis of material remnants and traces a roughly 500-year-old farmhouse has been reconstructed in Slavia Veneta.

Pred dobrega pol stoletja je dr. Milko Matičetov v prvem letniku Slovenskega etnografa priobčil temeljni etnološki pregled kulture zahodnih Slovencev. Omenil je mnogoplastno pričevalnost kmečkega doma in opozoril na najstarejše omembe; v njihov čas sodi hiša v zaselku Barška Atuca, obravnavana v tem članku, ki je čestitka jubilanu.

Vedenje o spomeniku

Stavbne ostaline Barška Atuca so bile do nedavna znane samo domačinom. Leta 1990 jih je v 13. in 14. številki časopisa Dom, ki izhaja v Čedadu, opisal Božo Zuanella (L'insediamento abbandonato di Barška Atuca). Na ta članek me je opozoril prof. Božidar Premrl in leta 1997 sva si ostanke skupaj ogledala.

Legra zaselka

Zapuščeni samotni zaselek Barška Atuca leži v Beneški Sloveniji nizko na zahodnem pobočju pod vrhom Sv. Jerneja. Do zaselka pridemo, če gremo iz Špetra Slovenov proti jugu in zavijemo levo na cesto, ki vodi proti Sovodnjam po dolini potoka Namorne. Pri zaselku Kočevar zapeljemo z dolinske ceste desno navzdol čez mostič in se po vijugasti poti vzpremo navkreber. Približno na 250 metrih nadmorske višine se z enega od ostrih levih ovinkov desno odcepi slabo viden kolovoz; po njem gremo proti jugu in približno po 400 m pridemo do ruševinskih ostankov zaselka.

Ime

Samostalniški del imena Barška Atuca pomeni raztreseno naselje Altovico, ki obsega območje severno od zaselka. Privedniški, svojilni del imena je izpeljan iz imena vasi, ki leži še bolj proti severovzhodu in se imenuje Bardca. Ime zaselka pač ni prvotno; očitno sodi v čas, ko so stavbe in njive prešle v lastnino prebivalca ali prebivalcev iz Bardca oziroma v čas, ko je zaselek postal neke vrste pristava.

Stavbne ostaline

Zaselek tvorita skupini ruševinskih kamnitih zidanih stavb. Severno stojijo ostanki hiše na pravokotniškem tlorisu in dozidek, okoli 50 metrov proti jugu je boljše ohranjena hiša na nepravilnem kvadratnem tlorisu, ki je na treh straneh obdana z dozidki.

V sestavku obravnavam hišo na kvadratasti osnovi, ki je pričevalno pomembna. Na tem mestu omenjam samo povednejše prvine hiše pravokotniškega tlorisa, ki vsaj v spodnjem delu sodi v (ali malo pred) leto 1567, kot spričuje ohranjena letnica na ramenskem delu polporušenega portala. Ostanki kažejo dvocelično nadstropno pravokotniško hišo, ki so ji pozneje prislonili še eno stavbo. Nasproti je zravnano zemljišče, na katerem je najbrž stala še ena gradnja. Zunanje mere hiše so 715 x 573 cm, zid je debel dobrega pol metra; notranja tlorisna površina je torej obsegala dobrih 34 m² – enako velik je bil nadstropni del. Zidana enakostrana trikotniška zatropa sta precej ohranjena: strešno sleme je potekalo vzdolžno. V spodnjem prostoru sta dve odprtini: polkrožno zaključen portal v južni podolžni steni, ki je v odprtini meril približno 180 x 148 cm in sredi zahodne fasade linasto okence, visoko okoli 36 cm in široko okoli 10 cm, ki se v notranjščini lijakasto razširi na 43 cm. V notranjščini sta v južni steni prizmatični pohošteni niši (merita 33 x 45 x 33 cm in 33 x 36 x 46 cm), kar kaže na bivalni prostor. Prtlični strop je nosilo 8 stropnikov, ki so delno ohranjeni; način zidave njihovih ležišč kaže, da niso prvotni. Zgornji del stavbe je precej zrušen. Zidava nadstropja kaže na obnavljanja, od katerih sta dve izpričani z letnicama: na ostankih vratnega krila pravokotniške hiše je letnica 1947, na kvadratasti hiši je letnica obnove 1900.

Rekonstrukcija hiše na kvadratasti osnovi

Risbe kažejo rekonstruirano hišo, fotografije pa stanje leta 1997. Besedni komentar k stavbnim prvina utemeljuje rekonstrukcijo.

Portala in vrata (gl. sl. 1, 2, 5 – 7)

Spodnji portal je zaključen s segmentnim lokom. Toda v notranji strani zidu sta nad današnjim portalom in ob njem ohranjena polkrožni lok in jasna sled prvotnega desnega podpornega podboja večjega portala, ki je upodobljen na risbah. Odprtina je merila 193 x 166 cm. V današnjem portalu je obdržal prvotno funkcijo levi podporni podboj. V notranjščini je v kotu zgoraj ob portalu vzdidan masiven kamnit obroč; v njem se je vrtel lesen tečajni drog vratnega krila prvotnega portala; spodnje tečajno ležišče ni ohranjeno.

Način prezidave ob odprtini zgornjega portala kaže, da je ta portal drugoten. Datiran je z vklesano letnico 1900 desno zgoraj zunaj ob portalni odprtini. Drugje v zidu severne fasade ni sledov predelav: vhod je ostal na prvotnem mestu.

Okna (gl. sl. 3, 5 – 7)

Nespremenjena zidava ob okenskih odprtinah priča, da so vsa okna izvirna. Prtličje je osvetljeno skozi pravokotniško okno s prizmatičnim ostenjem, veliko 33 x 42 cm in

skozi linasto okno, veliko 55 x 20 cm, ki pa se v notranjost lijakasto razširi na pol metra. Nadstropje je osvetljeno skozi pravokotniško okno s prizmatičnim ostenjem, deloma še z dimno lino vrh prvotnega trikotniškega zatrepa. Okrog okenskih odprtin ni v zidu nikakšnih sledov: pritrjenih oknic ni bilo, po potrebi so lahko okna le zamašili s slamo ali podobnim.

Niši (gl. sl. 5, 6)

Niši sta le v nadstropju. Njuna priročna višina kaže, da sta rabili v shramben pohištven namen.

Tla

V spodnjem prostoru so tla zemljena. Zidava ob ležiščih stropnikov, ki nosijo pod nadstropnega prostora, kaže, da so (deloma tudi v prvotne tramovnice) nameščeni drugotno; morda tudi način namestitve glavnega stropnika na vzdano kamnito konzolo ni izviren. Seveda pa je bila konstrukcija prvotnega stropa oziroma poda podobna danes ohranjeni.

Streha (gl. sl. 3, 6, 7)

V zgornjem delu vzhodnega pročelja je razločno ohranjen obris prvotnega enakostraničnega zatrepa pred nadzidavo; sled omogoča rekonstrukcijo notranjščine z odprtim ostrejšem in spričuje (strm) naklon prvotne strehe, ki izključuje korčasto streho. Vendar ne vemo, ali je bila prvotna kritina slama, škodle ali morda trstika (pokrivanje s škrlmi, škrljem ali bobrovcem ni verjetno, ker ob prezidavah praviloma vsaj nekaj ostankov takšnih kritin vstavijo v nov zid, tu pa je v nadzidavi zatrepev samo kamenje). Tudi o konstrukciji prvotnega ostrejša ni sledu; ostrešni del na risbi notranjščine je ponazorilo izpričane omejitve prostora in ne rekonstrukcija.

Namembnost prostorov (gl. sl. 5 – 7)

Niši in dimna lina v nadstropju pričajo, da je bil tu bivalni prostor. Širina prvotnega portala v pritličju kaže na vhod v hlev.

Ognjišče

O ognjišču priča dimna lina. Skoraj gotovo je bilo talno; nizka nameščenost okna in niš namreč zanesljivo kaže na talni stanovanjski horizont. O mestu ognjišča ni sledov; po temeljiti obnovi stavbe ga niso več postavili. Sledov nosilcev prestrezala isker ni; ob južni in severni steni bi zato ogenj z ognjišča zažgal ostrešje, ki se je tam spustilo pod dva metra. Sredi zahodne stene je niša, tam ognjišča ni bilo. Diagonalno čez sredjo prostora je bil prepih med vhodom in oknom. Zato domnevamo, da je stalo ognjišče ob vzhodni steni pod dimno lino; to je bilo (glede na prej povedano) edino primerno mesto, ki je bilo tudi osvetljeno skozi okno; kuhati v temi je seveda težavno.

Datacija (gl. sl. 4)

Na levem monolitnem podpornem delu podboja, ki je nedvomno del prvotnega spodnjega portala na izvirnem mestu, so (s kovinsko konico) vrezane letnice s številkami renesančnih oblik: 1523, 1527, 1547 in 1553. To seveda niso letnice zidav, ampak priložnostni graffiti. Enaki načini vrezovanja, potez in oblik številki pričajo, da so delo istega človeka, ki jih je zapisoval v večletnih presledkih v obdobju štiriinštiridesetih let (4, 20, 6 in 14 let; tudi letnico 1567 na hiši na pravokotniškem tlorisu je vrezala ista roka); najbrž je z letnicami označeval obiske. Nastanek hiše torej sodi vsaj v leto 1523, prejkone pa je stavba starejša; drugo številsko izraženo orientacijo more predstavljati letnica 1489 na Benkovi hiši na Črnem Kalu, ki ima enako zasnovo kot hiša v Atuci in je prav tako nastala pod beneško oblastjo v okviru istega kulturnega vpliva.

Sklep

Hiša na kvadratasti osnovi v Barški Atuci omogoča rekonstrukcijo, ki kaže enega od tipov stanovanjsko-gospodarske stavbe na zahodu slovenskega ozemlja v renesančnem obdobju, tedanji način stanovanja in posredno nekaj značilnosti bivanja.

Nadstropnost je očitno posneta po meščanskih hišah, vendar s prilagoditvijo. Vrhlevnost je bila v obmorskih mestih znana, toda v takšnih hišah je bil dostop v nadstropje po fasadnem stopnišču ali pa po notranjih stopnicah, tudi če je imela pribrežno postavljena stavba še zunanji vhod z brega; najbolj znana takšna hiša pri nas je »Benečanka« iz srede 15. stoletja na Tartinijevem trgu v Piranu. V Barški Atuci pa je hiša pribrežno vkopana tako, da omogoča vstop samo neposredno z zemljišča tako v pritličje kot v nadstropje. Na takšen način zasnovane štiri pričevalno pomembne starejše hiše so ohranjene v zahodni Sloveniji v Šmartnem v Brdih (tako imenovana »romanska« hiša zraven h. št. 50), v Črnem Kalu (omenjena Benkova hiša, h. št. 42), v Štanjelu (hiša s kamnitimi žlebovi na križišču v zgornjem delu naselja) in zlasti spodnji ostanek takšne hiše v Vipavskem Križu (v starem delu naselja »v gasah« nasproti h. št. 41). V zadnjih dveh omenjenih naseljih je tako zasnovanih hiš sicer več, vendar so ali mlajše od 16. stoletja ali močno predelane, tako da je njihova pričevalnost brez posebnih preiskav in rekonstrukcijskih analiz majhna.

Hiša v Črnem Kalu je datirana z letnico 1489. Hiši v Šmartnem in Štanjelu moremo po polkrožno zaključenih portalih časovno najprej omejiti v obdobje, ko na podeželju posnemajo to renesančno obliko, torej v čas od srede 15. stoletja do konca 17. stoletja (navidezno srpasta oblika, zaradi katere so ti hiši pogojno datirali v romansko obdobje, je nastala zaradi pomanjkljivega znanja in ne zaradi stilnega hotenja), nato pa ju glede na obliko oken, kakršnih na datiranih stavbah iz 17. stoletja ni, lahko časovno zožimo na 16. stoletje in nekaj desetletij prej. Ostanki porušene pribrežne hiše v Vipavskem Križu pa kažejo večjo starost takšnega hišnega tipa. Prvotno hišo na tem mestu spričuje do metra visok, na skalo postavljen spodnji del obstoječega zidu, ki je pravilno plasten na romanski način. Kamniti zidaki tega zidu kažejo površino, kakršna nastane ob požaru, nad njimi pa se dviga zid hiše, ki je že stala (kot spričujejo stiki zidav), ko so ji prislonili hišo, v kateri so izvirno vgrajeni gotski kamnoseški deli. Prvotna hiša je najbrž pogorela, nato so jo v isti velikosti na istem pribrežnem mestu pozidali, potem so k nji prislonili hišo, ki jo moremo glede na oblike gotskih kamnoseških delov datirati v 15. stoletje. Glede na lego v starem jedru naselja, na listinsko izpričanost naselja v 13. stoletju in glede na opisano relativno kronologijo je mogoče sklepati, da so prvotno hišo postavili med 13. in 15. stoletjem. Z drugimi besedami: tip pribrežne hiše, ki ima vhoda z zgornjega in spodnjega zemeljskega nivoja, je bil znan v poznem srednjem veku.

Hiša na kvadratasti osnovi v Barški Atuci sodi v konec srednjega veka ali v začetek novega veka in predstavlja nadstropni tip dvocelične pribrežne hiše, ki je starejši od tega spomenika. Hlev in samotna lega ob njivah na okolnih terasah kažeta na kmetijo. Seveda so bili tedaj v navadi tudi drugi, predvsem pritlični kmečki hišni tipi; spomenik potrjuje mnenje, da razvoj kmečke hiše ni potekal preprosto od enostavnejše h kompleksnejši obliki, ampak zapleteno po več različnih sočasnih poteh, oziroma da je razvoj kmečke hiše neločljiv del razvoja pokrajinskega stavbarstva sploh.

Kmečka družina v Barški Atuci je živela v mračnem nadstropnem prostoru, kjer je bilo odprto talno ognjišče; zgornji del prostora je bil zadimljen. Skupno bivanje priča o

odsotnosti zasebnosti, stalnem nadzoru nad družinskimi člani in o njihovi tesni povezanosti. Prostor meri slabih 19 kvadratnih metrov; skupaj z zidnima nišama in posredno izpričanim talnim stanovanjskim horizontom ta velikost kaže, da je bila pohištvna oprema skromna in bivanje utesnjeno. Domnevamo lahko tudi spanje v hlevu. Toplotna izolacija je bila slaba; okno so lahko le zatlačili s slamo ali podobnim, vendar pozimi stanovalcev najbrž ni zeblo. Prostor je obsegal le okoli 57 m³, v ognjenici pa so toplotne izgube minimalne.

Vse ilustracije kažejo hišo na kvadratasti osnovi v Barški Atuci.

Sl. 1: Pogled na južno pročelje. Levo in desno spodaj kažeta puščici na zidova prizidkov, prislunjena k hišnim vogaloma, zidanima z velikimi lomljenci; srednja puščica kaže na okno, delno skrito za debli; leva zgornja puščica kaže, kje se začne nadzidava prvotnega pročelja. Viden je drugotni zaključni lok zoženega portala in levi podporni monolitni podboj, na katerem so vrezane letnice.

Sl. 2: Pogled na zahodno pročelje in severni prizidek. Pod prizidkom so vidna vrata na mestu prvotnega zgornjega portala. Puščica kaže sled temenske točke prvotnega zahodnega zatrepca, vidne v zidavi.

Sl. 3: Zgornji del vzhodnega pročelja, danes pod streho vzhodnega prizidka. Spodaj je okno, zgoraj dimna lina; dobro je viden stik nadzidave in prvotnega zatrepa. – Foto Božidar Premrl.

Sl. 4: Letnice na levem podpornem podboju spodnjega portala: 1523, 1527, 1547, 1553.

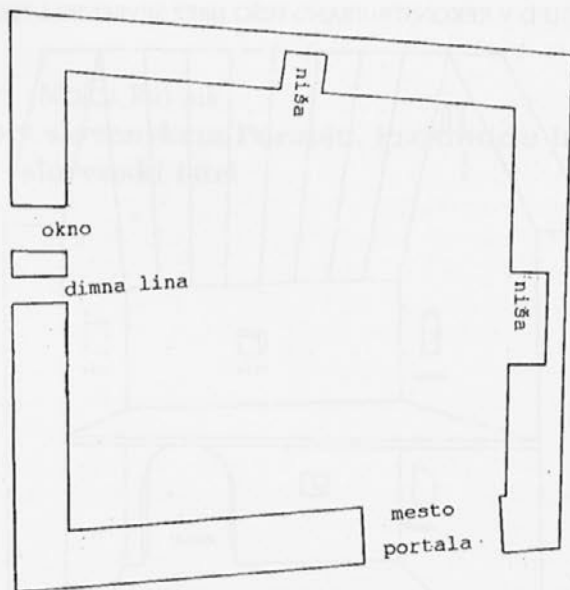

Summary

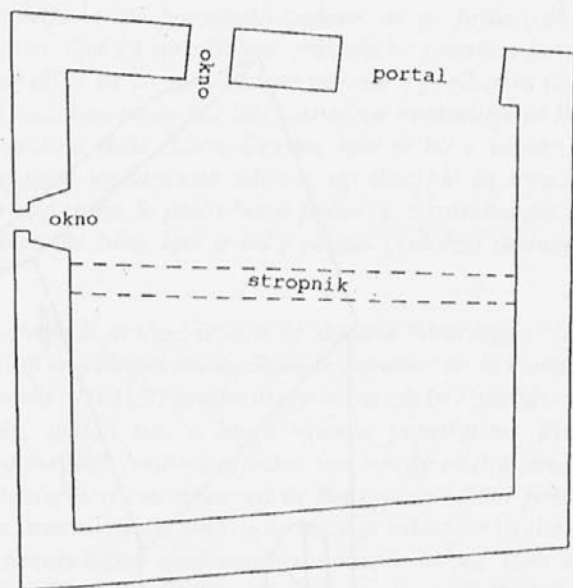
Barška Atuca. A House from the End of the 15th or the Beginning of the 16th Century

In the solitary, abandoned settlement of Barška Atuca in Slavia Veneta stands a ruin which enables a reconstruction of the original two-room littoral farmhouse. The house had two entrances on two different levels, one leading to a stable downstairs and the other to the dwelling above. The entire area of the building measured less than 38m². The dwelling was dark and contained a hearth on the floor. Most of the activities took place on the floor, the interior decoration was modest, living quarters cramped, windows shutterless. Since the loss of warmth is minimal in open-hearth houses its occupants were probably not cold despite insufficient isolation. Such living arrangements illustrate the circumstances in which a family lived its days: permanent lack of privacy, constant control over family members, and also their closeness.

TLORIS NADSTROPJA

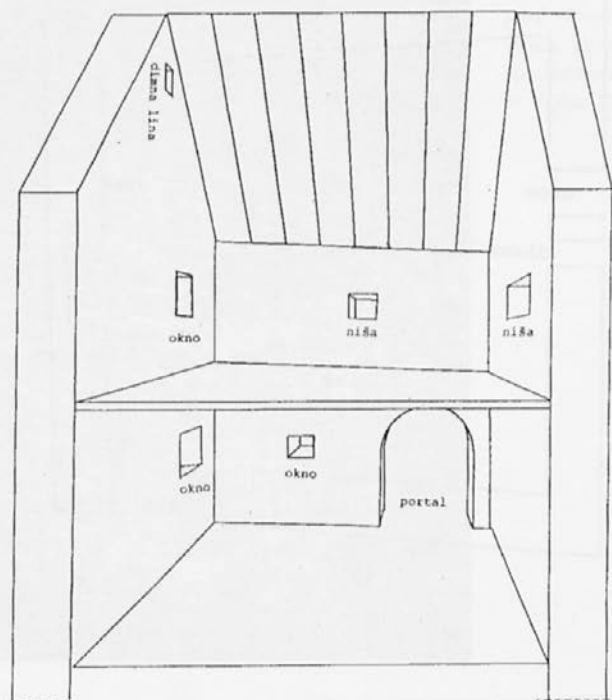

1 m

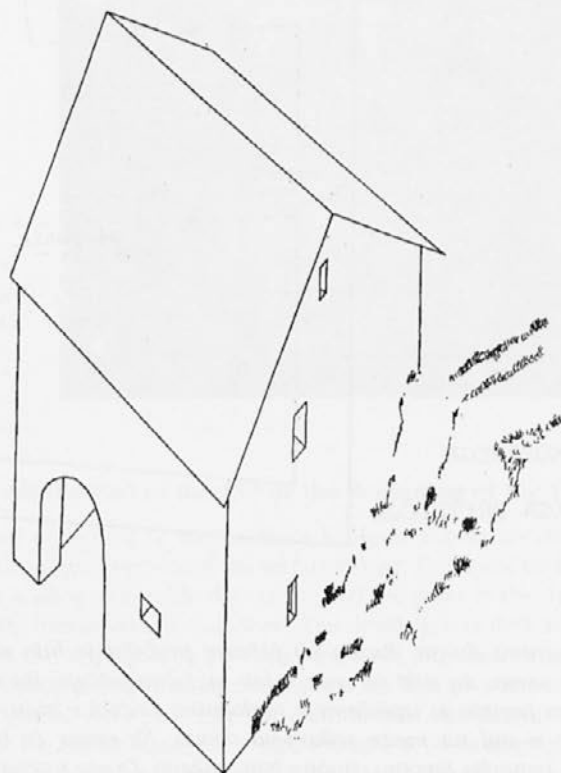
TLORIS VKOPANEGA
PRIBREŽNEGA PRITLIČJA

Sl. 5: Rekonstruirana tlorisa. Razen ob južnem pročelju je hiša danes obdana s prizidki; prvotno je stala sama, saj stiki in vrste zidav različno pričajo, da so vse dozidave poznejše. Širina spodnjega portala je izpričana z različnimi sledovi v zidu; prvotni zgornji portal je uničen, vendar je stal na mestu sedanjega vhoda. Ne vemo, če ohranjeni glavni stropnik pritličnega dela ponavlja prvotno stropno konstrukcijo. Druge narisane vrvine so prvotne.

POGLED V REKONSTRUIRANO HIŠO BREZ SEVERNEGA PROČELJA

Sl. 6: Rekonstruirana notranjščina. Spodnji del severne fasade, ki ni narisana, je seveda pod zemljo; edina odprtina v tem pročelju je portal desno zgoraj. Konstrukciji ostrešja in prtiličnega stropa oziroma nadstropnega poda nista izpričani. Od zgornje omejitve nadstropnega prostora je izpričan naklon, ne pa kritina; risba poševnine je simbol in ne rekonstrukcija.

Sl. 7: Pogled na južno in vzhodno pročelje rekonstruirane hiše

Mojca Ravnik

Družina in sorodstvo v slovenskem Porabju, Prekmurju in slovenski Istri

Pri Inštitutu za slovensko narodopisje teče raziskava družine in sorodstva v vaških naseljih v obmejnih pokrajinah. Avtorica povzema izsledke sondažne raziskave v slovenskem Porabju l. 1991. Najprej prikaže, kako so na porabske družine vplivali zgodovinski dogodki v tem stoletju, nato pa osvetli pojave, ki so pritegnili njeno pozornost na terenu in v literaturi. Gre za sorodstveno sestavljene soseske v porabskih in prekmurskih vaseh, za tip družine in za sorodstvene odnose v prejšnjem in v prvi polovici tega stoletja. Pred prvo svetovno vojno sta bila današnje Prekmurje in Porabje enovita Slovenska krajina v ogrskem delu Austro-Ogrske, kjer je bil v veljavi ogrski sistem delitve posesti, ki je pogojeval sorodstvene odnose, tip družine in sorodstveno sestavo sosesk. Vse te pojave bi bilo treba še podrobneje preučiti, zanimiva pa bi bila tudi primerjava z zaledjem slovenske Istre, kjer je bil v veljavi podoben dednopravni sistem.

One of the current research projects at the Institute of Slovene Ethnology is also the project on the family and kinship in villages along Slovene borders. In her article the author wishes to summarize results of a 1991 preliminary research in Porabje, a small area in southeastern Hungary, which has a large Slovene population. First she illustrates how historic events of the 20th century affected the family in this area, then she analyzes different elements she had encountered in the course of her field work and in literature: communities structured according to kinship relations in the villages of Porabje and Prekmurje, family types, and kinship relations in the 19th and in the first half of the 20th century. Prior to World War I the areas of today's Prekmurje in Slovenia and of the present Porabje in Hungary represented a uniform area called Slovenska krajina situated within the Hungarian part of the Austro-Hungary in which the Hungarian system of land division was in effect. Kinship relations, family types, and community kinship structure, all of which would need further research, were based on this system. Equally interesting would be the comparison with the hinterland of Slovene Istria in which a similar hereditary and inheritance system was in force.

Uvod

Pri Inštitutu za slovensko narodopisje smo pred desetimi leti začeli raziskovati družino in sorodstvo v vaških naseljih v obmejnih pokrajinah, ob obeh straneh meja z Italijo, Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško. Povsod sem nameravala opraviti daljše raziskave. Začela sem v slovenski Istri in nekaj let hodila na teren, urejala in preučevala gradivo in literaturo. Žal pa kasneje, zaradi zunanjih okoliščin, nisem mogla več delati tako temeljito, tako da sem v Prekmurju, slovenskem Porabju, v Benečiji, Reziji in Kanalski dolini doslej lahko opravila samo krajše, sondažne terenske raziskave.¹ Vendar pa sem povsod naletela na izredno zanimive pojave.

V obmejnih pokrajinah se srečujejo različni kulturni vplivi. Prej živahne kulturne regije so bile zaradi političnih mej v tem stoletju dolgo odmaknjene od sveta, spremenjene v nekakšne slepe rokave. Ljudje so se izseljevali, priseljevali pa le redki, zato so tisti stari prebivalci, ki so ostali, bolj kot drugod ohranjali spomine in izročilo. Vsaka obmejna pokrajina zase je zanimiva, še posebej pa se njihov pomen pokaže, če jih primerjamo. Zato smo tudi prijavi tako raziskavo, saj nismo želeli primerjati le družinskih in sorodstvenih odnosov na tej in na oni strani meje, ampak tudi posamezne pokrajine med seboj.

V članku želim najprej predstaviti gradivo, zbrano s sondažno raziskavo v slovenskem Porabju l. 1991, nato pa vprašanja, ki so se odprla ob njem. To ni zaključna razprava, ampak samo poizkus povzetka po tedenskem obisku terena. V njem želim strniti spoznanja o tem, kako so se porabske družine prilagajale burnemu zgodovinskemu dogajanju v tem stoletju, predstaviti nekaj značilnih vaških sosesk, odpreti vprašanja o dednem pravu, ki je veljalo v teh krajih, in zarisati nekaj hipotez za nadaljnje raziskave. Predvsem je zanimivo vprašanje, kako je delitev posesti vplivala na družine, na sorodstveno sestavo sosesk, na izseljenstvo in sezonstvo. Presentljivo je, da se v teh potezah ponuja primerjava slovenskega Porabja in Prekmurja s slovensko Istro.

Naj povem, da me je po Porabju vodila, spremljala in mi pomagala etnologinja Katalin Munda-Hirnök, domačinka iz Sakalovec. Sproti mi je pojasnjevala narečne in prevajala madžarske izraze, tako da sem tudi v podrobnostih razumela narečje, ki bi se mu morala sicer še privajati. Obiskali sva dvanajst hiš v Sakalovcih, na Gornjem Seniku, Dolnjem Seniku, v Slovenski vesi, Verici - Ritkarovcih, Andovcih in Števanovcih. Pogovarjali sva se s 13 prebivalci. Vsi so bili že starejši, deset jih je bilo rojenih pred l. 1920, se pravi starih čez 70 let. Bili so v paru ali sami, vdoveli. Samo v eni hiši je živelo skupaj več generacij, od starih staršev do vnukov. Ob tem je treba povedati, da sva sami prav iskali starejše ljudi, ki vedo veliko povedati za nazaj, da pa pretežno starejši prebivalci v Porabju tudi statistično prevladujejo.²

S kratko sondažno raziskavo je bilo možno grobo izluščiti najpomembnejša vprašanja za nadaljnje raziskovanje. K sreči se je tudi etnološka literatura o slovenskem Porabju v zadnjem času obogatila, predvsem z deli Marije Kozar-Mukič in Katalin Munda-

¹ Raziskava v slovenski Istri je bila objavljena v knjigi (Ravnik, 1996). Čeprav terenskega dela projekt ni omogočil, so se v preteklosti na srečo pokazale druge možnosti za terensko delo, in to na raziskovalnem taboru v Turnišču l. 1990, z medakademijsko izmenjavo z Madžarsko l. 1991 v slovenskem Porabju in na raziskovalnih taborih slovenskih srednješolcev v zamejstvu, kamor so me organizatorji iz Narodne in študijske knjižnice v Trstu povabili za mentorico l. 1996 v Benečiji, l. 1989 in 1994 v Reziji in l. 1997 v Kanalski dolini.

² V zvezi s staranjem prebivalstva navaja M. Kozar-Mukič, da je bilo l. 1990 24 % prebivalcev starejših od 60 let in le 18 % starih do 14 let (Kozar-Mukič, 1998, 74-75).

Hirnök, ki nam lahko osvetlijo nekatere pojave. Tudi v Porabju, časopisu Slovencev na Madžarskem, ki izhaja v Monoštru od l. 1991, izhajajo zelo dobri članki z etnološko vsebino, s katerimi si lahko veliko pomagamo.

Zgodovina 20. stoletja in družine v Porabju

Politični prevrati, vojne, spremenjene državne meje, politični pritiski in nasilno izseljevanje zamejujejo zgodovinska obdobja v tem stoletju. V njih so bile zelo različne življenjske razmere, ki so vplivale na način življenja in na družinske in sorodstvene odnose.

Ko se spominjajo ali pripovedujejo izročilo o prednikih, starejši ljudje še velikokrat omenjajo čas pred 1. svetovno vojno, ko sta bila današnje Porabje in Prekmurje še enovita Slovenska krajina⁵ v ogrskem delu Avstro-Ogrske. Domačini iz vasi, ki jih je pozneje razdelila državna meja, so bili povezani v gosto sorodstveno mrežo. Danes npr. pravijo, da je bil ded ali da je bila babica s Slavskoga,⁴ se pravi od tam, kjer je bila po 1. svet. vojni Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev in nato Jugoslavija. Takrat so se poročali tudi z ljudmi iz vasi, ki so danes v Avstriji.

Nekaj generacij nazaj, že pred prvo svetovno vojno, ko so živeli starši, strici, tete in stari starši, je bil skoraj iz vsake hiše vsaj eden v Ameriki. Iz mnogih hiš jih je odšlo večje število, tako da je danes kar težko ugotoviti, kdo je odšel prvi. To je bilo verižno izseljevanje sorodnikov. *V Ameriki so bili mama, stric in teta po očetu, moževa brat in sestra in moževi strici in tete z Janoševoga brega. - Mama je bila v Ameriki in dve sestrični. Ena očetova sestra je umrla v Ameriki.*

Marsikateri mladi ljudje so v Ameriki spoznali moža ali ženo, doma iz bližnje vasi, se tam poročili in prišli nazaj, a ne vedno v isto vas. Lahko je bil eden ali pa sta bila oba doma s Slavskoga, po povratku pa sta kupila hišo v vasi, ki je kasneje ostala na Madžarskem. Porabski izseljenci torej niso bili samo iz porabskih vasi, ampak so mnogi med njimi s Slavskoga preko Amerike prispeli do Porabja. *Že baba in ded, doma s Slavskoga, sta bila v Ameriki, mama se je tudi rodila tam, prišla sem in kupila hišo v Farkašovcih. - Imeli so dva mlajša, eden je šel v Ameriko, njegova žena s Slavskoga, drugi je doma.*

Nekateri pa so šli v nasprotno smer, da so bili rojeni v tem delu, ki je danes Porabje, priženili ali primožili pa so se na Slavsko.

Prišla je prva svetovna vojna. Mnogi očetje, strici in dedki so padli v prvi svetovni vojni, njihove sestre in bratje pa so takrat že umrli v Ameriki. *Sestra je umrla v Ameriki. - Ilonin ded je padel v prvi svetovni vojni. - Dva moževa brata sta padla v prvi svetovni vojni. - Dedek umrl v prvi vojni, oče bil na fronti v prvi svetovni vojni, njegov brat umrl v vojni, ena očina sestra ali tetica v Martinju, druga bila v Ameriki. - En sin je umrl v prvi svetovni vojni.*

Po prvi svetovni vojni je meja, ki so jo določili leta 1920 s podpisom trianske pogodbe, razdelila Slovensko krajino. Del je bil priključen Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, del je ostal v madžarski državi. Nekaj vasi gornjeseniške župnije je ostalo na

⁵ Slovenska krajina (Slovenska okroglina) – Zgodovinska pokrajina med Muro in Rabo v županijah Vas in Zala, kjer je živela večina Slovencev na Madžarskem do leta 1920. Po tem letu je ostalo na Madžarskem le devet slovenskih vasi v pokrajini Porabje. (Kozar-Mukič, 1996, 143).

⁴ Tako v Porabju imenujejo Prekmurje ali (redkeje) tudi Slovenijo nasplošno.

drugi strani meje.⁵ Odtlej je razvoj tekel drugače v Prekmurju, oz. na *Slavskom*, in v Porabju. Na drugi strani meje so ostali dedki, babice, očetje, matere, tete, strici, bratran-ci in sestrične in drugi sorodniki. Meja je razdelila tudi zemljo in gozd. Meja med Kraljevino SHS oz. Jugoslavijo in Madžarsko po prvi svetovni vojni pa ni bila tako stroga, da bi je ljudje ne smeli prestopati. Ded, babica, oče, mama in otroci so hodili čez obiskat sorodnike, k maši, delat v svoj gozd ali iskat zaslužek. *Moževa družina je imela v medvojnem času še gozd na jugoslovanski strani. - Med obema vojnama smo z biciklinom hodili v Budince k sorodnikom in sploh čez madžarsko-jugoslovansko mejo, saj je bilo veliko takih, ki so bili dvojni lastniki. - Možev oče je bil cimerman, hodil je delat v Jugoslavijo v neki mlin, vračal se je ob koncu tedna, sinovi so hodili na sezonsko delo. - Iz Martinjega so imeli na tej strani njive in gozd, z vozom so se pripeljali, hodili so košnice in kukarčo lupat,⁶ prišli so k maši na Gornji Senik, k sorodnikom na obed, k večernicam in zvečer domov.*

Sorodniki so ostali tudi v Avstriji. *Babičin brat po očetovi strani je bil kovač, živel in umrl v Gradcu na Štajerskem. - Moževa sestra je bila v Gradcu v Avstriji.*

Po prvi svetovni vojni se je izseljevanje nadaljevalo, stari severnoameriški smeri so se pridružile nove. Nekateri Amerikanci so se vrnil domov, nekateri pa so ponovno odšli. *Dve sestri sta šli v Ameriko, brat v Brazilijo. - Mož je imel šest bratov in sester; eden je odšel v Brazilijo v dvajsetih letih in je tam umrl. - Možev brat je l. 1928 odšel v Brazilijo, žena, tudi iz Ritkarovec, je čez eno leto odšla za njim. - Staršema v Braziliji se je rodil še sin, ki pa nikoli ni prišel v domačo vas svojih staršev. - Tretja sestra se je najprej omožila v Andovce, nato pa kot vdova, mož je padel v vojni, odšla v Ameriko, s sinom in hčerko, v Brazilijo in tam umrla. - Sestri sta pomagali bratu, da je tudi prišel v Ameriko, spoznal dekle iz Andovec, skupaj sta prišla domov in kupila grunt in hišo. V hiši je živel star mož in Francek je skrbel zanj. Še ena mamina sestra je odšla v Ameriko, se tam poročila in nikdar vrnila. - Tri sestre so bile v Ameriki, a so se vrnile domov.*

V tem času se je razmahnilo tudi sezonsko delo. *Na Nemškem, v Mecklenburgu, so kopali njive, to je bilo leta 1939.⁷*

Izseljevanje in sezonstvo sta stara, zelo značilna pojava za Slovensko Porabje.

Do prve svetovne vojne so bili, tako kot na drugih področjih življenja, njuni splošni razlogi in zakonitosti podobni kot v vsej Slovenski krajini, od prve svetovne vojne pa so se začeli razlikovati, saj je bilo življenje na Madžarskem v marsičem drugačno kot v Jugoslaviji. Tudi izseljenstvo in sezonstvo sta se odtlej razvijala drugače, saj npr. iz Porabja niso odhajali na sezonsko delo v Francijo. Zato ni čudno, da je bila med našimi sogovorniki v Porabju edina ženska, ki je bila pred drugo svetovno vojno na sezon-skem delu v Franciji, doma iz Budinec, poročena na Verico.

Doma so ostale okrnjene družine, otroci brez staršev, starši brez otrok, žene brez mož. Otroke so vzeli k sebi sorodniki, največkrat stari starši. *Odšel je v Brazilijo, žena je šla za njim. Hčerka je živela pri materini materi.⁸*

⁵ Državne meje so bistveno vplivale na stike med ljudmi. Vse to izčrpno opisuje M. Kozar-Mukič v knjigah o Slovenskem Porabju in Gornjem Seniku (Kozar-Mukič, 1983, 1988). Navaja, da so bile v slovenskem Porabju tri župnije: Gornji Senik, Dolnji Senik in Števanovci in da je bila najstarejša gornjeseniška, ki je nekoč obsegala še vasi Martinje, Trdkovo in Čepince. (Kozar-Mukič, 1983, 16–17)

⁶ – luščiti bučne peške in koruzo (Kozar-Mukič, 1996).

⁷ M. Kozar-Mukič piše, da so bile med obema vojnama v Nemčiji v pokrajini Mecklenburg ob Baltiškem morju najboljše okoliščine in najboljši zaslužek (Kozar-Mukič, 1988, 112–113; 1996, 140).

⁸ Morda je naključje, da so ljudje v zvezi s pomočjo med sorodniki največkrat omenjali sorodnike po materini strani. Npr.: Mladi par, ki si je zidal hišo, je medtem živel pri njeni babici. Deklici je umrla mati, vzela sta jo

V Ameriko so odhajali mladi ljudje, da so si z zaslužkom izboljšali življenje doma. Največkrat so si sezidali ali kupili hišo. *Sestrična, ki se je vrnila iz Amerike, je postavila hišo.* - *To je meriči ram,*⁹ *sezidal ga je gospodar z denarjem, zaslužnim v Ameriki.*

Po drugi svetovni vojni je bilo življenje težko, saj so se gospodarski nerazvitosti in revščini pridružili še politični razlogi. Neprehodne meje so ustvarjale občutek utenjenosti.¹⁰ Prihajalo je tudi do nasilnih izseljevanj. Forradalom (madž. revolucija) l. 1956 je pogosto omenjana prelomnica tudi v življenju družin. Izseljevanje se je nadaljevalo, še vedno v Ameriko, a tudi v druge države, v Nemčijo, Avstralijo, Kanado. *Leta 1953 smo bili nasilno preseljeni v Alföld. S seboj smo lahko vzeli štiri kg prtljage, nato pa v Szent Kereszt, kjer smo delali v zadrugi. L. 1956, ko je bil forodalom, smo prišli nazaj. Kasneje smo izvedeli, kdo je podpisal, se pravi, naznanil, da so nas izselili. V domači hiši smo našli naseljene Cigane, ki pa so še istega leta odšli.* - *Sestra z možem je v Nemčiji, l. 1956, ko je bil forodalom, so odšli.* - *Forodalom je bil, mladi so šli v Ameriko, tudi sin je z ženo, ki je tudi iz te vasi, odšel l. 1956 v Ameriko. V Ameriko je odšel tudi nečak z ženo, ki je bila doma s Slavskoga.* - *Dve sestri sta šli v Ameriko, brat v Brazilijo, sestra na Štajersko, brat v Maria Zell, brat v Feldbach, en brat je v Angliji.* - *Eden od bratrancev je l. 1956 odšel v Avstralijo.* - *Eden od sinov je odšel v Kanado 1951.* - *Pišta je odšel v Ameriko l. 1956.* - *Očetova sestra je šla v Ameriko.* - *Moževa sestra in dva brata so šli v Ameriko.*

Izseljenci se vračajo na obiske. *Sin Pišti je v Ameriki, pred petimi leti je bil tu, njegova žena je tudi iz vasi.*

Porabje je bilo po drugi svetovni vojni še dolgo gospodarsko zaostalo.¹¹ Mladi ljudje so odhajali in se zaposlovali v industriji. Veliko je bilo tudi zaposlovanja v poljedelstvu, sezonskega in stalnega.¹² *Potem je šla dol na delo, zemljo so delali.* - *En brat pa ni bil oženjen, z njim so še skupaj živeli eno leto, nato je odšel na Vogrsko za poljedelskega delavca.* - *Moža je spoznala na Nemškem, na Štajerskem, kamor je šla delat.* - *Sestra Treza je delala na Vogrskem in tam spoznala moža.* - *Njegova sestra je hodila delat na Ogrsko.*

Mnogi so ostali tam, kjer so dobili delo. Tako so se zunaj Porabja na Madžarskem ohranile večje skupine porabskih Slovencev.¹³

Dolga leta po drugi svetovni vojni je bila meja med Madžarsko in Jugoslavijo železna zavesa.¹⁴ Stiki med ljudmi niso bili možni, sorodniki se niso mogli obiskati. Dobra štiri desetletja so bila dovolj, da so sorodniki izgubili stik in za marsikom so

k sebi mamina starša. Zakonca brez otrok sta vzela k sebi hčerko njene sestre. Ob tem je zanimiva ugotovitev M. Kozar-Mukič v zvezi s štetjem sorodstva, da v Porabju prevladuje enostransko štetje sorodstva po materini liniji, najpomembnejše sorodnice so matrine sestre (Kozar-Mukič, 1996, 147).

⁹ Ameriški hram, ameriška hiša; M. Kozar-Mukič piše, da je bilo največ novogradenj -med obema vojnama, zlasti med 1930-1948, po vrnitvi izseljencev iz Amerike (Kozar-Mukič, 1983, 59).

¹⁰ K takemu razvoju so pripomogle politične razmere; odločilno je bilo obdobje po l. 1948, ko so preseljevali prebivalstvo ob jugoslovanski meji v notranjost države, in po 1956, ko so bežali v tujino predvsem mladi ljudje...-K obmejnemu pasu s posebno ureditvijo ob t.i. železni zavesi je pripadalo celotno Slovensko Porabje.- (Olas, Munda-Hirnök, 1995, 147-148).

¹¹ Glej Kozar-Mukič, 1984; 1988 in Munda-Hirnök, 1992

¹² O poljedelskem zaposlovanju glej Munda-Hirnök, 1992

¹³ V Porabju večkrat objavljajo članke o njih, npr. Dončec, 1995; Pavlič, 1994 itd.

¹⁴ Slovensko Porabje je zelo slabo prometno povezano z matično Slovenijo. Železniške zveze ni, cestna pa je le prek meddržavnega mejnega prehoda Martinje; ta je bil po 2. svet. vojni zaprt do 1992.- (Olas, Munda-Hirnök, 1995, 147-148)

izgubili sled. *Dve sestri na Jugoslawfskom, v Čepincih, od teh ena je umrla, za eno pa ne vemo, ali še živi.*

Obe avtorici, Kozar-Mukičeva in Munda-Hirnökova, pišeta o tem, da v Porabju in bližini ni bilo zaposlitvenih možnosti. Šele kasneje je razvijajoči se Monošter postal pomembno zaposlitveno središče porabskih Slovencev.¹⁵ (Munda-Hirnök, 1992, 200) Mladi ljudje se z vasi selijo v mesto, v Monošter in druga tudi bolj oddaljena zaposlitvena središča.

Soseske in dedno pravo

Ko sem l. 1991 prebivalce porabskih vasi opazovala in spraševala o zgodovini njihovih hiš in družin, sem opazila dve skrajnosti.

Ena je bila ta, da ljudje živijo na zemljišču, kjer so živeli že njihovi predniki, blizu hiš, ki so jih postavili že njihovi očetje, dedje, pradedje, v soseskah, kjer so sosedge tudi sorodniki. Naj navedem zgleda z Gornjega Senika in z Verice.

Neka vdova živi sama v hiši, v gornjeseniškem predelu, ki se imenuje Békavaraš¹⁶ (žabje mesto). Hišo sta postavila z možem. V neposredni sosesčini so njena stara rojstna hiša in hiše sorodnikov, ki so zrasle na nekoč enotnem fundušu, zemljišču. Hiša stoji ob cesti, ki pelje skozi vas. Kuhinjsko okno gleda na pobočje na drugi strani ceste, po katerem se od gozdnega roba spuščajo druga za drugo hiše njenih prednikov in sorodnikov. Najvišja je najstarejša, iz leta 1911. V njej so stanovali praded in prababica, dedek in babica in nekaj let še oče in mama, dokler nista spodaj sezidala svoje hiše, kasneje pa je vmes postavila svojo še sestrična, potem ko se je vrnila iz Amerike. Najstarejši brat je sezidal hišo zase leta 1936, a potem ko so se njegovi otroci odselili, se je sam preselil v najstarejšo hišo, svojo pa prepustil drugemu bratu. Tako je zrasla velika sorodstvena soseska. Njeni prebivalci so se poročali z ljudmi iz najbližje sosesčine. Vdova nam je povedala, da so dedovi bratje in sestre vsi bili oženjeni na razdalji enega kilometra. Tudi njeni sorodniki po materini strani živijo v bližini, saj je bila njena mama rojena pri sosedih. Rodbini njenega očeta in matere sta bili večkrat prepleteni s porokami. Neki poroki je npr. sledila druga, na kateri sta se poročila nevestin brat in ženinova sestrična, nato pa se je še ženinova sestra poročila z ženinovim bratrancem; se pravi, da so na svatbah mladi ljudje iz dveh na novo povezanih svaštev spoznali svoje bodoče partnerje.¹⁷ Povedala je tudi, da je bilo to zato, da se kmetije niso drobile.

Za drugi zgled pa naj navedem še manjšo sorodstveno sosesko na Verici, kjer sta dve hiši na nekoč enotnem kmečkem posestvu. Ded je posestvo in imetje razdelil na dva dela, za dva sina. Pol hiše je dobil eden, pol drugi. V stari je danes tudi že vnuk z družino, drugi vnuk pa je sezidal svojo, novo. Sosesko torej naseljujejo potomci dveh bratov.

V sorodstvenih soseskah, kakršni sta navedeni na Gornjem Seniku in na Verici, ljudje še živijo v stiku s staro rodovno in naselbinsko kontinuiteto.

¹⁵ M. Kozar-Mukič navaja, da je bilo leta 1982 v industriji v Monoštru zaposlenih okoli 850 Slovencev. -Ženske so večinoma zaposlene v tovarni svile, ki sta jo leta 1900 ustanovila Avstrijca, brata Bujatti. Večina moških iz slovenskega Porabja dela v tovarni kos, ki deluje od leta 1896. Veliko Slovencev je zaposlenih tudi v opekarni (ustanovljena leta 1909).- (Kozar-Mukič, 1983, 45).

¹⁶ -Del vasi od mostu 'Pintarin most' naprej se imenuje 'Békavaraš' (svoje ime je dobil po žabah).- (Kozar-Mukič, 1988, 105).

¹⁷ O tem predelu Gornjega Senika zanimivo piše tudi Kozar-Mukičeva: -Tukaj živeči ljudje so se do tridesetih let ženili le med sabo. Nazadnje so se zaradi vse bližjih sorodstvenih vezi vendarle morali poročati tudi z ljudmi iz drugih hišnih skupin.- (Kozar-Mukič, 1988, 105).

Čisto drugačna pa je druga skrajnost, kjer se je ta povezanost že pretrgala. Ljudje živijo v hišah, ki nimajo nobene zveze z njihovo rodbino, v vaseh, ki niso njihove rojstne vasi. Sezidali so jih sami ali pa so jih kupili od države ali od prejšnjih lastnikov, ki so se odselili drugam. Sami so že bili zaposleni v industriji, v Monoštru ali dlje in so se po več letih vrnili v Porabje. Za zgled naj navedem par na Dolnjem Seniku. Oba sta bila rojena v Porabju, ona je bila delavka v tovarni svile v Pešti, tam je tudi živela s prvim možem. Kupila sta hišo od države. Hišo pa sta zgradila prejšnja gospodarja z denarjem, prisluženim v Ameriki, in se ponovno vrnila v Ameriko.

Če primerjamo obe skrajnosti, vidimo, da so situacije družin in posameznikov zelo različne. Prvi so obkroženi z družinsko dediščino in spominom, drugi so od nje že ločeni.

O sorodstveni sestavi nekaterih sosesk na Gornjem Seniku zanimivo piše M. Kozar-Mukič: »Posamezne hiše tvorijo skupine hiš (króšeo-krog, okrožje). Med raziskavo sorodstvenih vezi se je izkazalo, da so prebivalci v določeni skupini hiš ponavadi sorodniki. Potomci so si največkrat gradili hiše na posestvu svojih staršev. Pozneje pa je hiše podedoval kak bližnji ali daljni sorodnik. Prvotno družinsko posestvo se strnjeno razprostira v okolici skupine hiš in so samo tista zemljišča oddaljena od domačije, ki so jih pozneje podedovali ali kupili. Večina hiš se je imenovala po prvem lastniku posestva (npr. Čameštarin krošeo: od 16 hiš je danes naseljenih le 8).« (Kozar-Mukič, 1988, 103)

V porabskih vaseh se torej nahajajo izredno zanimive soseske in zaselki s sorodstveno sestavo, ki je, kljub mnogim spremembam, še opazna. V pogovorih s prebivalci je možno slediti ji v preteklost, obnoviti njeno starejše stanje, ugotavljati, kako se je enovita posest delila na manjše dele, kako so na njih zrasle nove hiše, kdo jih je sezidal, kdo je v njih živel, kdo se je odselil. Iz nastanka, razvoja in razkroja se vse bolj lušči osnovna značilnost, ki pogojuje vse ostalo, to pa sta sistem delitve posesti in njena razdrobljenost.

Ogrsko običajno pravo

Slovensko Porabje je le del širše Slovenske krajine, ki je bila v ogrskem delu Avstro-Ogrske, zato je potrebno starejše pojave obravnavati v okvirih, ki jih je obsegala, se pravi skupaj z današnjim Prekmurjem. V teh krajih je bila po ogrskem dednem pravu običajna delitev posesti. Razdrobljenost posesti je bila njegova posledica. Poglejmo, kako so o njem pisale F. Šarf (1988), M. Kozar-Mukič (1983) in K. Munda-Hirnök (1992).

Šarfova ugotavlja, da po ogrskem običajnem dednem pravu posestva ni v celoti podedoval najstarejši sin, ampak je morala biti 1/4 zemlje razdeljena med vse otroke. »Če je posestnik umrl brez oporoke, je bilo celotno posestvo razdeljeno med vse dediče. V praksi so gospodarji zapuščali posestvo z oporoko in z željo, da bi vsi otroci dobili enake deleže.« (Šarf, 1988, 12) Kozar-Mukičeva in Munda-Hirnökova tudi pravita, da je še v prvi polovici 20. stol. o delitvi odločal izključno oče. »Po njegovi odločitvi je lahko dedoval tudi samo en otrok. Značilno pa je bilo, da je pol posesti dobil otrok, ki je ostal pri hiši, drugo polovico pa so si med sabo razdelili njegovi bratje in sestre. Danes dobi vsak otrok enak del.« (Kozar-Mukič, 1984, 13) Munda-Hirnökova pravi, da je bila zemlja razkosana na majhne dele »zaradi običajnega dednega prava Madžarov, po katerem imajo vsi otroci enako pravico do zemlje. Za Porabje je bilo značilno, da je najstarejši ali najmlajši med otroki podedoval hišo in druge nepremičnine. Sicer pa so si posestvo ali razdelili, ali pa je tisti, ki je ostal doma, izplačal ostale.« (Munda-Hirnök, 1992, 200)

Vidimo, da se opisi treh raziskovalk nekoliko razlikujejo, vendar pa so v bistvu usklajene. Šlo je za delitev posesti, ki pa je imela več inačic.

Družine, sorodstvena sestava sosesk, izseljenstvo in sezonstvo

Način dedovanja pomembno vpliva tudi na tip družine. Tam, kjer je veljalo načelo, da posestvo prevzame eden, ki vse druge izplača, so bile družine drugače sestavljene kot tam, kjer je bila v navadi delitev med vse potomce. Kakšna je bila družina v Porabju in Prekmurju oz. v Slovenski krajini, ko je bilo v veljavi ogrsko dedno pravo?

Iz literature je znano, da je s sistemom delitve povezan tudi obstoj kompleksnih, sestavljenih ali velikih družin, v katerih je živelo skupaj več poročenih parov. Navidez protislovno dejstvo, da je bila taka družina razširjena ravno tam, kjer je bila delitev dovoljena, je lahko razumeti, če vemo, da delitev zaradi različnih razlogov ni bila vedno lahko izvedljiva ali zaželjena in da je bilo skupno življenje često edina in najboljša rešitev. Take družine so bile ponekod v zaledju slovenske Istre do polovice tega stoletja. Povedati je treba, da taka družina ni bila nikakršna stalna, povsod prisotna velika družina, ampak je bila le ena od družinskih oblik v okviru splošnih možnosti, ki jih je nudil sistem delitve.

Zanimivo bi bilo vedeti, ali so v Slovenski krajini tudi poznali katero od oblik sestavljene družine. V zvezi s tem vprašanjem je F. Šarf v svoji knjigi o Lendavi zapisala izredno zanimiv odstavek, ki to potrjuje: »Izredno dolgo, vse do 2. svetovne vojne, so se v nekaterih vaseh ohranile družinske skupnosti. V Dobrovniku je zadnji mladi zakonski par ostal pri starših, kjer so že živeli drugi poročeni otroci z družinami, okoli l. 1933. To so bile večje kmetije z močnim gospodarstvom, ki ga je vodil stari gospodar do smrti. Znane take družine v Dobrovniku so bile Šoš, Berden, Horvat in Ferenc. Na Kobilju je družina Bukovec živela v družinski skupnosti do l. 1952.« (Šarf, 1988, 56) Literarno pričevanje o taki skupnosti pa je ustvaril tudi Miško Kranjec (Kranjec, 1983), saj je njegov roman *Strici* so mi povedali zasnovan prav na dramatičnih odnosih med starim očetom Fajsom, ki hoče po vsej sili ohraniti rodovno skupnost, in med sinovi, posebno najstarejšim od njih, ki vztraja, da gredo narazen.

Naj dodam, da smo na raziskovalnem taboru l. 1990 obiskali med drugim tudi Kobilje. Postala sem pozorna na izredno lepo ohranjeno sestavo naselja iz sorodstveno zaokroženih sosesk, skupin hiš ali ulic. Imenovale so se z domačimi imeni: Vogrincovi, Bükcovi, Lavrčovi, Vilicovi, Malčovi, Mátjašini itd. Vogrincovi so imeli priimek Bukovec. Člani te velike sorodstvene skupine so nam pokazali vse Vogrincove hiše, ki se vrstijo ob vaški ulici. Povedali so tudi, da se je pri njih delilo na enake dele. Tisti, ki je ostal pri starših, pa je moral dobiti malo več. Očitno so hiše v soseski nastale na nekdanjem enotnem posestvu, bile so naseljene z daljnimi sorodniki. To je bila podobna sorodstveno sestavljena soseska, kakršne je opisala M. Kozar-Mukič in kakršne smo videli v Porabju.

Šele kasneje sem družino Bukovec, ki sem jo sama spoznala, povezala z zapisom F. Šarfove. Ali to, kar je ugotovila o letu 1952, velja za isto družino Bukovec, ki sem jo spoznala l. 1990?¹⁸

¹⁸ S Fanči Šarf sva se pogovarjali o tem in zahvaljujem se ji za dodatna pojasnila. Vprašanje bo treba v prihodnje še raziskati.

Zapis Fanči Šarf govori o veliki družinski skupnosti, verjetno ravno pred razpadom. Je možno sklepati, da so tudi drugod v Prekmurju in v Porabju obstajale družinske skupnosti oz. sestavljene družine, preden so se dokončno razdelile? So sorodstvene soseske in zaselki v Porabju in Prekmurju sledovi njihovega obstoja?

Sorodstvene soseske v porabskih in prekmurskih vaseh bi bilo potrebno še podrobneje raziskati, seznaniti pa se bo treba tudi z raziskavami na Madžarskem.¹⁹

Terensko gradivo in ugotovitve M. Kozar-Mukič govorijo o posebnem tipu soseske v Porabju in Prekmurju, podatki F. Šarf in roman M. Kranjca govorijo o posebnem tipu družine, gradivo, ki sem ga zbrala v Porabju in Prekmurju, kaže na različne stopnje kontinuitete in propada stare sorodstvene strukture.

V literaturi je razdrobljenost kmetijskih zemljišč omenjana kot poglaviti vzrok za revščino, ki je pogojevala tudi izseljevanje. Zanimivo bi bilo vedeti, po eni strani, koliko je ne samo revščina nasplošno, ampak prav stiska v družini ob delitvi in zaradi prenaseljenosti pogojevala tako množično sezonstvo in izseljenstvo, in po drugi strani, koliko je tip družine tudi omogočal take verižne, množične selitve, saj je bilo vedno dovolj nadomestnega sorodstva v družini in soseski, da so medtem poskrbeli za otroke in druge, ki so ostali doma v okrnjenih družinah.

Primerjava s slovensko Istro

Dedno običajno pravo je bilo v preteklosti odločilnega pomena za nastanek in obstoj družinskih tipov. Delitev posesti na enake deleže je privedla do različnih družinskih tipov glede na njihov sorodstveni, generacijski, spolni sestav in odvisno od gospodarske usmerjenosti, blagostanja, bližine zaposlitvenega središča. Na slovenskem etničnem ozemlju je to možno opazovati v slovenskem Porabju, Prekmurju in zaledju slovenske Istre, kjer je bila delitev v navadi. Zato ni presenetljivo, da mnoge poteze načina življenja v Porabju in Prekmurju, pogojene z delitvijo, kot so sorodstvena sestava sosesk in tip družine, odpirajo primerjave s slovensko Istro. O tem, kakšna je bila družina v severovzhodnih krajih, ki so bili v ogrskem delu Avstro-Ogrske, bo treba še marsikaj raziskati, vendar pa je že sedaj možno nakazati zelo zanimiva vprašanja. Tako se na primer ob opisu krošla na Gornjem Seniku (Kozar-Mukič, 1988, 103) ponuja primerjava s korto v Zanigradu ali kaki drugi vasi v istrskem zaledju. V pogovorih o istrskih družinah, kjer so se odločili živeti vsi skupaj, sem na terenu večkrat izvedela o kom, ki ni hotel na famejo, se pravi družino, kjer je živelo več poročenih bratov, zelo podobno pa je bil tudi v romanu M. Kranjca neomajen najstarejši Fujsov sin, da v gmajni ne bo živel (Kranjec, 1983, 22).

Podobni običaji glede dedovanja so ustvarjali podobne družinske stiske. Za vse pokrajine, Porabje, Prekmurje in Istro, je bilo značilno iskanje dela in zaslužka zunaj doma, vendar so bile možnosti popolnoma drugačne. Istranom je številne možnosti za zaslužek nudil bližnji Trst, kjer so lahko prodajali, delali dnevno in sezonsko, se zaposlovali in naseljevali. Zato je bilo iz Istre izredno malo izseljevanja. Prekmurci in Porabci pa takih možnosti v bližini niso imeli in so se zato odseljevali množično in daleč.

¹⁹ Pomembna avtorja sta R. Andorka in T. Faragó. P. P. Viazzo (Viazzo, 1989, 244–245) se pri razlaganju sestavljene družine (joint family) v Alpah opira na njune ugotovitve o -madžarskem- vzorcu in navaja, da sta prikazala ta tip družine v prvi polovici 19. stol. na Madžarskem. M. Mitterauer (Mitterauer, 1990, 108) pa navaja njuno naziranje, da je madžarska velika družina novodobni pojav, pogojen s prenaseljenostjo, strahom pred revščino, potrebami po delovni sili in datjavami zemljiškemu gospodarstvu, kar je v nasprotju z domnevami etnologov o njeni visoki starosti.

Zaključek

V raziskavi družine in sorodstva v obmejnih pokrajinah so se odprla zanimiva vprašanja za nadaljnje raziskave. Z enotedensko sondažno raziskavo v Porabju l. 1991 smo ugotovili, da bi bilo v Porabju izredno zanimivo raziskovati družinsko izročilo in spomine, a tudi današnje družinsko življenje in sorodstvene odnose, še posebej odnose med sorodniki, ki živijo v Porabju, in tistimi, ki so se odselili. V tem članku sem povzela samo del gradiva in vprašanj, ki se odpirajo o preteklosti družin v Porabju in ki navajajo na primerjave s Prekmurjem in slovensko Istro.

Porabje je potrebno o vprašanih, ki zadevajo preteklost, obravnavati kot del nekdanje Slovenske krajine, se pravi tistega dela slovenskega etničnega ozemlja, ki je v Avstro-Ogrski sodil v ogrski del države. Zaradi ločenosti nekdanje enovite pokrajine z novimi političnimi mejami, ki so bile po drugi svetovni vojni dolgo neprehodne, so se oblikovale posebne poteze družinskega življenja in sorodstvenih odnosov. Dedna delitev kmetijskih posestev po ogrskem običajnem pravu pa je bila podlaga mnogim značilnostim v načinu življenja v slovenskem Porabju. Njena posledica je bila velika razdrobljenost kmetijskih površin, ki je bila najpomembnejši razlog za izseljevanje in sezonstvo. Z delitvijo posestvi pa so bili povezani tudi tipi družin in sosesk, ki so jih naseljevali sorodniki. Posebej bi bilo potrebno raziskati, kakšna je bila družina v Porabju in Prekmurju oz. Slovenski krajini v prejšnjem in prvi polovici tega stoletja. Po nekaterih skopih poročilih povzemamo in glede na obstoj sorodstvenih sosesk v porabskih in prekmurskih vaseh sklepamo, da so tudi tu obstajale velike družinske ali rodovne skupnosti. Ne samo z revščino in razdrobljenostjo posesti, ampak tudi s sorodstveno strukturo družin je morda mogoče razložiti tudi značilnosti izseljevanja in sezonstva iz teh krajev.

Vse značilne poteze načina življenja v slovenskem Porabju in Prekmurju, ki jih je pogojevalo načelo (enake) delitve kmečkih posestev, navajajo na primerjavo z vasi v zaledju slovenske Istre s podobnimi dednopravnimi običaji.

Literatura:

Dončec, Ibolya, 1955, Prvo srečanje Slovincov v Mosonmagyaróvári in Hegyeshalmi, v: Porabje, leto V, št. 5, str. 3.

Kozar-Mukič, Marija, 1976, Pridobivanje bučnega olja na Gornjem Seniku, v: Glasnik SED, 16, 1, str. 21.

Ista, 1983 (1984), Slovensko Porabje Szlovendvidék, Ljubljana Szombathely.

Ista, 1988, Felszszölnök – Gornji Senik, Szombathely, Ljubljana.

Ista, 1996, Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem, Monošter – Szombathely.

Ista, 1998, Slovensko Porabje, v: Enciklopedija Slovenije 12, str. 73–75.

Kranjec, Miško, 1983, Strici so mi povedali. Ljudje, viri in pojasnila. Murska Sobota, Pomurska založba.

Mitterauer, Michael, 1990, Historisch-anthropologische Familienforschung. Fragestellungen und Zugangsweisen. Wien, Böhlau Verlag.

Munda-Hirnök, Katalin, 1992, Vzroki in razvoj poljedelskega zaposlovanja med porabskimi Slovenci na Madžarskem, v: Traditiones 21, 1992, str. 199–208.

Olas, Ludvik, Munda-Hirnök, Katalin, 1995, Porabski Slovenci, v: Enciklopedija Slovenije 9, str. 146–149.

Pavlič, Irena, 1994, O delu slovenskega društva v Budimpešti, v: Porabje, leto IV, št. 1, str. 4.

Ravnik, Mojca, 1996, Bratje, sestre, strniči, zermani. Družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri, Ljubljana, Koper.

Šarf, Fanči, 1988, Občina Lendava. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Viazzo, Pier Paolo, 1989, Upland communities. Environment, population and social structure in the Alps since the sixteenth century, Cambridge University Press.

Summary

Family and Kinship in Porabje, Prekmurje and Slovene Istria

A decade ago a research project was initiated at the Institute for Slovene Ethnology on the family and kinship in villages along both sides of the borders of Slovenia with Italy, Austria, Hungary, and Croatia. These border areas had been chosen due to certain characteristics in which they differ from the rest of the Slovene ethnic territory. Each is interesting in itself, but when compared to others their importance acquires an even deeper meaning. In her article the author first summarizes the material collected in the course of her preliminary field work research in Porabje in 1991, then discusses various problems which had arisen during her research. The article does not represent a final treatise on the subject, but rather a summarized conclusion after a week-long field research project strengthened by ethnological literature, especially by the work of M. Kozar-Mukič and K. Munda-Hirnök.

Political upheavals, changed state borders, political pressures and forced immigration characterize historical periods of the 20th century. Circumstances which had affected the way of life and family and kinship relations differed from one another to a great extent: the period prior to World War I in which the present Porabje and Prekmurje still represented the uniform area of Slovenska krajina in the Hungarian part of the Austro-Hungarian Monarchy; chain emigration to America; World War I; a new border separating Porabje, which now belonged to Hungary, from Prekmurje which became incorporated into the Kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenes; relatives remaining on the other side of the border, divided fields and forests; continued emigration after the war; increased seasonal work; closed borders, poverty and political pressures after World War II; emigration, seasonal work, working in agriculture; political changes, open borders; emigration of the young and obtaining employment in the growing town of Szentgotthard and in other centers which offered job opportunities.

Analyzing house and family history in the villages of Porabje the author noticed two extremes. One of them was the fact that people lived on the same plot of land on which their ancestors had already lived, close to the houses built by their fathers, grandfathers and great-grandfathers. These represent kinship communities in which residents live in touch with their old stemtribe and settlement continuity. Then there are others who live in houses which bear no connection to their family whatsoever, in villages which are not the villages of their birth. They had built their houses either by themselves, or had bought them from the state or from their previous owners and had already been working as industrial workers in Szentgotthard or in a more distant industrial center. It is evident that by comparing both extremes we can see that family and individual situations in them are very different. In the first case people are surrounded by relatives, family heritage and memories while in the second case they are separated from it. The author also cites an interesting description of kinship structure of some communities in Felsőszölnök from a book by M. Kozar-Mukič (Kozar-Mukič, 1988).

Since Porabje had been but a small part of much larger Slovenska krajina situated within the Hungarian part of the Austria-Hungary it is imminent that older elements be analyzed within these frames, that is together with the present area of Prekmurje. According to the Hungarian

hereditary laws land division was common. The author wonders what the family in Slovenska krajina, that is in Porabje and Prekmurje, had been like when these laws were still in force. Based on a brief description by F. Šarf who mentions a composite family in a Prekmurje village as late as 1952, and on writer M. Kranjec's literary description of the disintegration of such a family at the turn of the century it is possible to conclude that the large or the composite family type had been characteristic of Prekmurje and Porabje, or even throughout the entire Slovenska krajina before that. Numerous elements of the way of life in Porabje and Prekmurje which had been conditioned by division - family type, kinship communities, partition into small plots of land, emigration - stimulate interesting speculations and invite comparisons with Slovene Istria.

Jelka Radauš Ribarić

Ukrasno nabiranje na košulji u ženskom tradicijskom ruhu zapadne Istre

Autorica predstavlja poseban način krašenja ženske srajce u noši hrvatskega prebivalstva v zahodnem delu istrskega polotoka, ki je bil v navadi do prvih desetletij 20. stol. Gre za način ročnega gubanja blaga ("krišpanje") v vodoravnih vrstah okoli vratnega izreza in pri dolgih rokavih nad zapestjem; vzorec reliefno izstopa v obliki romboidov.

The article describes the decoration on blouses of Croatian women of the western part of the Istrian peninsula. Such decoration was customary until the first decades of the 20th century. The decoration was made by pleating the material around the neck and above each wrist. The draped and afterwards stretched pattern displays relief pleats or rhomboidal designs.

Obradujući građu tradicijskog odijevanja hrvatskog stanovništva na zapadnom dijelu poluotoka Istre, zamijetila sam da se ukras na ženskoj košulji ovdje bitno razlikuje od načina ukrašavanja u svim ostalim inačicama istarskih ženskih košulja. U svojoj knjizi *Ženska narodna nošnja u Istri*¹ specifičan način ukrašavanja košulje nabiranjem tek sam usput spomenula, poprativši ga samo s dva slikovna priloga.² Zato toj pojavi posvećujem ovaj svoj rad, jer je ukrasno nabiranje u tradicijskom folklornom ruhu i u samoj Istri sasvim iznimno. Ispitujući o toj građi u Rovinjskom Selu u proljeće 1998. g. dobila sam dragocjene podatke od gospođe Olge Pokrajac, žene veoma bistra duha i izvrsna sjećanja, iako već u podmakloj dobi.³

U Selu više nisam mogla vidjeti košulju opremljenu ukrasnim nabiranjem. Moja se kazivačica ipak dobro sjeća kako je njezina prabaka «baba Zvana» iz Maružini kraj Kanfanara, rod. 1864. g., a udata u obitelj Pokrajac u Rovinjsko Selo 1890. g. imala

¹ RADAUŠ RIBARIĆ, Jelka, *Ženska narodna nošnja u Istri*, Pazin 1997.

² Ibid., str. 107, sl. 31 i 81.

³ Olga Pokrajac, rođena 1918. g. u Rovinjskom Selu u uglednoj obitelji Pokrajac od oca Mate i majke Jage.

ukrasno nabrane, tj. *nabijene košulje*, *košulje na naboj*. Baba Zvana doživjela je duboku starost pa se njena praunuka sjeća da ju je u svome djetinjstvu još vidjela kako izvodi to nabiranje. Konac, koji joj je pritom služio, bio je namotan *na roketu*,⁴ tj. na cjevčici i nije ga prekidala dok bi ga *na vlake* provlačila red ispod reda na otvoru za vrat, odnosno u zapešću rukava. Radila je to brojenjem razmaka na podlozi po shemi zamišljenog uzorka. Bilo je to krajem dvadesetih godina ovoga stoljeća, kad je baba Zvana bila u svojim šezdesetima, a umrla je 1956. g. u dobi od 92 godine. Prema tome taj nam podatak otkriva i vrijeme do kad se takav način nabiranja u tom dijelu Istre još izvodio.

Već ranije prilikom svog terenskog istraživanja tradicijskog načina odijevanja u Istri i otkupa građe za Etnografski muzej u Zagrebu (1948–1954) nabavila sam dvije nošnje kod kojih je košulja izvedena ukrasnim nabiranjem. Jedna je iz sela Rapanji kod Svetvinčenta (sl. 2), druga iz Barata blizu Kanfanara (sl. 3, 4). Jedna košulja, nabavljena 1975. g. u selu Pusti, južno od Svetvinčenta također je tako nabirana (sl. 5).⁵

U jesen 1998. godine, boraveći u Sv. Lovreču Pazenatičkom i razgovarajući o toj izuzetnoj pojavi dobila sam osobito vrijedne podatke od gđe Snježane Matošović koja mi je naknadno o tome i pisala.⁶ Njezino pismo od 12.11.1998. glasi:

... Razgovarala sam s nekoliko starijih ženskih osoba, koje pamte svoje majke i bake u narodnim nošnjama. Za nabore na ovratniku upotrebljavaju termin *splitice*, a što se tiče broja konaca u ovratniku, kažu, nije ni bio određen i jedinstven, nego ga je određivala mustrica koju su želile izraditi. Međutim, broj konaca na manžeti bio je uvijek za pola manji – pa je i mustrica bila polovična i izgledala je kao cik-cak mustra.

Uz pismo gđa Matošović poslala mi je i fotografije uzoraka s dviju košulja što ih ona posjeduje, kao i iscrpne podatke o porijeklu svake od njih. Jedna je košulja iz Seline, sela udaljenog od Sv. Lovreča 4 km u pravcu Kanfanara (sl. 6). Radila ju je

Luca Licardo, rođena Matošević u selu Selini 19. X. 1885. g., udata u selo Voštene i umrla 24. XI. 1969. godine. (Voštene je selo udaljeno od Sv. Lovreča 2 km u pravcu Kringe.) Košulju, koju je sama izradila u mladosti dala je svojoj kćeri Foški udatoj Janko u Zgrabliće (rođenoj 9. IV. 1913. g., umrlj 17. VII. 1986.), a ona svojoj unuci, kćeri svog sina Dinka Janka, poznatog narodnog svirača na mihu i vidalicama.

Zatim nastavlja:

Košulju su mi poklonili on i njegova obitelj 1992. godine, znajući za moje zalaganje oko izrade istarske narodne nošnje Lovreštine. Na ovratniku ove košulje je 20, a na manžetama po 10 konaca.

Podatci uz drugu košulju glase:

Kata Zgrablić (rođena Jašić 8. III. 1900. g.) iz Zgrablića, udata u Zgrablićima i umrla 6. VI. 1986. godine. 1984. godine, u svojoj 84-oj godini života, uzela je jednu staru plahtu i izradila košulju kakvu je ona nosila i kakva se je nosila u okolici Sv. Lovreča, a da meni pokaže, kako se košulja izrađuje – posebno ovratnik i manžete. Nabore na ovratniku

⁴ Rokel, od tal. *rochetto*, tj. cjevčica za namatanje konca. DEANOVIĆ M. - JERNEJ, J. *Talijansko-hrvatskosrpski rječnik*, III. izd., 1960., Zagreb, Školska knjiga.

⁵ Inventarni brojevi košulja u Etnografskom muzeju u Zagrebu: Rapanji (2 km zapadno od Svetvinčenta), inv. br. Et 14953a (1948. g.); Barat (3 km sjeverno od Dvigrada), inv. br. Et 16834a (1954. g.); Pusti (1,5 km južno od Svetvinčenta), inv. br. Et 24836 (1975. g.).

⁶ Snježana Matošović, rod. Češljarević 1945. g. u Karlobagu, došla je 1964. g. na Osmogodišnju školu u Sv. Lovreč, gdje je nastavnica muzičkog i likovnog odgoja. Od 1975. g. vodi folklornu grupu, a skupila je i lijepu etnografsku zbirku Lovreštine, koja se čuva u školi.

nazvala je *splitama* – *spliticama* i upotrijebila je 10 konaca za ovratnik a 5 za manžete. (Zgrablići – selo udaljeno 3,5 km od Sv. Lovreča u pravcu Kringe.)

Na uzorku te košulje, koji predstavlja na ovratniku niz rombova, a u zapešću cik-cak prugu, vidi se da ju je radila starica, koja uz najbolju volju nije više mogla nabiranja izvoditi tako pomno, kako to ta tehnika zahtijeva. Sam način rada prikazat ću nešto kasnije.

U Etnografskom muzeju Istre u Pazinu nalazi se nekoliko ženskih košulja s takvim ukrasnim nabiranjem iz okolice Svetvinčenta. Dvije su iz sela Bokordići, a dvije iz sela Krmed.⁷

Među građom, što ju je krajem prošloga stoljeća nabavio u Istri slikar Ludwig Hans Fischer za tadašnji Volkskundemuseum (sada Österreichisches Volkskundemuseum) u Beču, nalazi se također jedna takva košulja, koju u svom objavljenom radu autor opisuje u okviru ženske nošnje iz Motovuna⁸ te donosi crtež cjelovite košulje kao i detalje ukrasnog nabiranja.⁹ Opisujući košulju on kaže:

Ženska je košulja najčešće sprijeda otvorena na muški način, rukavi su na krajevima stegnuti tako da nastaje neke vrste nabor. Stezanje na košulji ponekad je izvedeno osobito umjetnički, tako da prošivanjem nastaju mali ukrasi... Ovratnik je sasvim neobičan te je zbog mnogih sitnih nabora debeo oko 4 mm, ali je zato vrlo kratak (10 centimetara) te pokriva samo stražnji dio vrata. I on je izveden s ukrasima.¹⁰

Dragocjenu obavijest o odijevanju »slavenskih žena« u Istri u prošlosti dao nam je u svom rukopisu napisanom sredinom 17. st. novigradski biskup Giacomo Filippo Tommasini gdje kaže:

Žene sa sela, koje su većinom Slavenke, bolje predstavljaju starinsku nošnju kraja... Na tijelu nose veoma grubu košulju, nabranu oko vrata, a one najprostranije obasižu oko vrata i sprijeda oko pola dlana.

(Slijedi daljnji opis nošnje.)¹¹ Tommasinijev opis košulje bio bi nam potpuno nerazumljiv, kad ne bismo još danas raspolagali sačuvanim primjercima, na kojima je vratni izrez nabiranjem doista toliko sužen, da pokriva samo stražnji dio vrata.

Tommasini govori općenito o nošnji »slavenskih seoskih žena«, bez pobliže oznake kraja. Kako je bio biskupom u Novigradu (Cittanova), možemo pretpostaviti da je u prvom redu opisivao nošnju hrvatskog seoskog stanovništva svoje bliže okolice, tj. na sjeverozapadu istarskog poluotoka.

⁷ Bokordići je selo 4 km istočno od Svetvinčenta. Košulje su nabavljene od Marije Racan 1963. godine, koja ih je posljednja koristila, a izradene su oko 1930. godine (Inv. br. EO 711 i 712).

Krmed je selo zapadno od Svetvinčenta starom cestom za Bale oko 6 km. Oba su primjerka otkupljena od Dragutina Drandića 1966. g. (Inv. br. E 1408 i E 1409).

⁸ FISCHER, Ludwig Hans, »Die Tracht der Tschitschen«, *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*, Wien - Prag 1897., II. (1896.), str. 6-23. Dio članka što se odnosi na nošnju istarskih Hrvata nosi podnaslov »Kostüm der Tschitschen in Montona«, str. 12-23. Autor napominje da se pod nazivom *Tschitschen* (tj. Čiči) podrazumijevaju svi stanovnici poluotoka Istre, koji govore hrvatskim jezikom, a žive uglavnom južno od pravca Trst - Rijeka, izuzevši stanovnike gradova (str. 8). Naziv *Čiči* odnosi se, međutim, na dio hrvatskog stanovništva iz Čičarije na Kraškoj visoravni između Trsta i Rijeke pa se stanovnici Motovuna a ni njegove okolice ne mogu nazivati Čičima.

⁹ Ibid., str. 17, 18 i sl. 21, 22, 24.

¹⁰ Ibid., str. 19 i 20.

¹¹ TOMMASINI, Giacomo Filippo, *De commentariis storici-geografici della provincia dell'Istria* (Rukopis iz god. 1645. u Biblioteca Marciana u Veneciji pod signaturom Cod. Marc. It. VI, 159-160 (6006-6007)). Rukopis je objavljen u *Archeografo Triestino*, IV, Trieste 1837. Navedeni je citat u poglavlju XXI., str. 66.

Na primorskom području zapadne Istre, gdje su sela bila u užem saobraćaju s gradovima na obali, hrvatsko se seosko stanovništvo već u drugoj polovici 19. st. postepeno prilagođavalo jednostavnoj nošnji skromnoga gradskog puka, kako u tipu odjeće, prihvaćajući ruho rezano u pasu zv. *kamižot* s prslučićem i nabranim donjim dijelom tako i uporabom gotovog tekstilnog materijala. Najprije se domaće platno zamijenilo kupovnim, koje se donosilo iz Furlanije i Kranjske, kako je to za istarske građane naglasio već Tommasini u 17. stoljeću.¹² Prijelaz s domaćeg debelog platna na ono kupovno, tanje, odrazio se i na sam postupak ukrasnog nabiranja, što ćemo ga ovdje obraditi.

No prije nego što prikažemo način ukrasnog nabiranja, moramo se osvrnuti na kroj one istarske košulje, na kojoj se takav ukras izvodio (sl. 7). Košulja je ravna, izrađena od jedne pole platna koja je presložena na ramenima te seže preko koljena do pola lista. I rukavi su nekoć bili ravni, s laticom u pazuhu. S vremenom su se u zapešću stegnuli tako da je na kraju nastao nabor, *kamiž* ili *nafrlotani zapès*. Otvor za glavu urezan je po pregibu u širini vrata i sredinom niz prsa gotovo do struka. Osim nabiranja oko vrata i u zapešću rukava, na starinskoj košulji u zapadnoj Istri nema nikakva drugog ukrasa.¹³

Po osnovnom načinu izrade takva košulja pripada tipu kasnorimske košulje s rukavima zvane *tunica manicata* odnosno *tunica dalmatica* pa ovaj drugi naziv otkriva, da je bila udomaćena u Dalmaciji. U hrvatskom za nju se uobičajio naziv «košulja» od balkansko-latinskog *casulla*, što se i u druge slavenske jezike raširilo preko Crkve, a naziv «košulja» zamijenio je stari slavenski termin *rubina*.¹⁴

Ravni kroj kao i naziv *košulja*, *košūja* za taj odjevni predmet u Istri se susreće kod onog dijela hrvatskog pučanstva, koje se između 15. i 17. st. doseljavalo sa susjednog dalmatinskog kopna i njegova dubokog zaleđa pa i iz Bosne, nakon provale Turaka na Balkanski poluotok. Novi su doseljenici sačuvali kroj kao i naziv, ali su napustili negdašnji raznobojni vez izvođen brojenjem niti, koji je bio značajnim ukrasom na košulji njihova starog zavičaja.¹⁵

Način izrade ukrasnog nabiranja

Kao što smo već spomenuli, košulja u zapadnoj Istri nabire se na prorezu za vrat, od čega nastaje uspravni ovratnik zvan *kolarin*, koji se nabiranjem vrlo skratio, tako da zapravo pokriva samo stražnju polovicu vrata. Ukrasno se nabiranje izvodi i pri dnu dugog ravnog rukava, koji se ispod nabrane pruge produžuje u slobodni nabor što okružuje ruku i dio šake, a nazivlje se *kamuf*. Ponekad je *kamuf* od kupovne, bijelo vezene trake dodan na kraj rukava ispod ukrasne pruge.

Osobitost ukrasa sastoji se u tome da se u nabranjoj pruzi reljefno ističu određeni likovi. Svi su oni geometrijski, neki manje, neki više razvedeni. Među njima samo su dva osnovna lika. Jedno je nazubljena crta (cik-cak), koja može biti plića ili dublja pa čak i s vrlo dubokim zupcima (sl. 1/a, b). Drugi je osnovni lik romb manjih ili većih dimenzija (sl. 1/c, d). Od ta dva osnovna lika sastavljaju se sve daljnje kompozicije,

¹² Ibid., str. 65.

¹³ RADAUŠ RIBARIĆ, o.c., str. 105, kroj br. 2 (str. 103), karta br. 1 (str. 106).

¹⁴ SKOK, Petar, *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV, 1971-1974, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, s.v. *kasula*.

¹⁵ GUŠIĆ, Marijana, *Tumač izložene grade*, 1955., Zagreb, str. 168.

koje znaju biti vrlo maštovite. Za sve likove značajno je da su im stranice kose. Svaki lik nastaje sustavom okomito izbočenih djelića platna, zv. *splite*, *splitice*, dok prostor oko njih i među njima ispunjuje ravna površina zrnasta izgleda. To se ostvaruje provlačenjem konca ravno kroz platnenu podlogu brojenjem jedinica po kôdnoj shemi kakvu zahtijeva određeni lik. Rad se uvijek izvodi na naličju, brojenjem razmaka zamišljenog uzorka.

Ranije, dok je za košulju služilo domaće, odnosno kupovno laneno platno s jasnim rasternom jednostavnog platnenskog tkanja, možda se provlačenje izvodilo brojenjem niti samoga platna. Međutim, košulje kojima sada raspolažemo sve su od kupovnog tankog pamučnog platna guste fakture. Njima je nužno trebalo omogućiti potreban raster na drugi način. Zato se na početku buduće ukrasne pruge najprije provukao konac u jednakim sitnim razmacima, koji služi kao osnova za daljnje razbrojavanje pri izvođenju zamišljenih likova.

Jedinica za izbočeni štapić – *spliticu* – iznosi tri razmaka. Pomicanjem za jedan razmak na lijevo odnosno na desno u svakom sljedećem redu nastaje kosa stranica željenog izbočenog lika. Za gornje i donje vrhove romba treba preskočiti po pet razmaka, a isto tako pri izradi mreže rombova, dok se za vrhove rombova sa strane prelazi preko tri razmaka. Sav međuprostor popunjava se naizmjeničnim provlačenjem konca samo preko jednog razmaka. (Vidi priložene shematske crteže.)

Svaki lik odnosno pruga s razvedenim likovima zahtijeva određeni broj poprečno provučenih konaca tzv. *vlaka*, koji teku bez prekida od jednog do drugog kraja raspoloživog platna. Zato se i reklo za pojedinu prugu da je «na pet konci» ili «na deset vlaka». Košulja iz Barata među našim primjercima ima *kolarin* na 26, a zapešće na 16 konaca (sl. 3 i 4). (Ja sam rekonstruirajući način rada svaki red započinjala i završavala koncem, kojemu sam na krajevima ostavila dio potreban za hvatanje kod naknadnog stezanja. Ne znam jesu li tako radile i vezilje u Istri, jer o tome nema nikakvih podataka.) Tek kad su svi konci provučeni po određenoj brojnoj shemi, oni se stegnu pa na licu tkanine nastaje željeni reljefni uzorak od izbočenih *splita*.

Za ovaj sam prikaz izradila shematske nacрте pojedinih uzoraka, što sam ih priložila uz fotografije odgovarajućih istarskih košulja. Naše Istranke nisu kod svog rada raspolagale nacrtom, nego su sheme pojedinih uzoraka nosile u glavi kao trajno upisani kôd, neizbrisivo zabilježen u pamćenje. Među njima su se bez sumnje isticale one vještije, koje su u svoj rad unosile promjene, izmjenjujući i spajajući osnovne likove na najraznovrsnije načine, o čemu svjedoče uzorci koje otkrivamo na tim košuljama. Tu se razabire nekoliko raznovrsnih složenih likova:

- 1) Duboko nazubljena crta i u svakom zupcu po jedan romb
- 2) Dvostruka nazubljena crta na zapešću košulje iz Seline
- 3) Nazubljena crta sastavljena od rombova (sl. 2 i 4)
- 4) Dva mala romba spojena u lik broja 8
- 5) Romb sastavljen od četiri mala romba
- 6) Skupina od četiri romba između lika X (sl. 5)
- 7) Lik vertikalno sastavljen od po četiri mala romba (sl. 3)
- 8) Veliki romb ispunjen mrežom od šesnaest malih rombova (sl. 3)
- 9) Dva koncentrična romba jedan iznad drugoga (sl. 6)
- 10) Veliki romb sa stranicama od po četiri mala romba (sl. 6)

U ukrasno nabranoj pruzi likovi se nižu gusto jedan do drugoga ili se dva lika izmjenjuju s većim odnosno manjim međusobnim razmakom. Mogućnost sastavljanja likova bila je veoma široka, prepuštena slobodnom izboru, mašti i vještini svake

vezilje, ali i o njenoj sposobnosti da zamišljeni uzorak računski razradi, kako bi ga mogla izvesti. Svaki lik ima svoj određeni brojni kôd, što ga je vezilja pamtila i po njemu brojila razmake u svakom nizu zadanim redom, ravnajući se prema onoj prvoj pomoćnoj niti, ali i prema već djelomično izvedenim likovima u pruzi.

Kao što vidimo, izvođenje ukrasno nabrane pruge bilo je veoma složeno. Vezilja je morala znati slijed brojenja u svakom pojedinom redu i u tome nije smjela pogriješiti, jer bi se razmaci, točno zadani pomoćnom crtom, pobrkali pa crtež likova ne bi bio čist. Kad bi se slučajno u brojenju pogriješilo, trebalo je izvući nit sve do mjesta pogreške. Tek kad je cijela pruga s odabranim uzorkom bila ispunjena potrebnim brojem usporedno provučenih konaca, započelo je stezanje, tj. vučenje krajeva konaca s jedne i s druge strane. Pri povlačenju na pravoj se strani počinju uzdizati nabori, *splitte*, na onim mjestima, gdje se na krivoj strani prelazilo preko tri, odnosno pet razmaka. Stezanje se nastavlja prema sredini, pri čemu se pruga zbija što je čvršće moguće. Kao što smo već spomenuli kod toga od ispućenih nabora nastaju geometrijski likovi, dok je prostor među njima plošan, ali zrnaste površine.

Kad se zbijanje dovršilo, izvučeni su se krajevi konaca prošili kroz platno i tako se pruga učvrstila. Nabrani dio prekrivio se sa stražnje strane ravnim komadićem platna, koji je ukrasnu prugu zaštitio od neposrednog dodira s kožom, a ujedno je i pokrio sve naknadne nužne šivane zahvate. Na kraju treba spomenuti da se prije stezanja morao izraditi porub na platnu, kao i prišiti kamuf od kupovne vrpce na rukavu, a i sam porub oko vrata trebalo je stegnuti posebno provučenim koncem.

Termine što se u tom poslu javljaju narod je nepogrešivo stvorio u duhu svog govora i oni točno označuju način rada odnosno gotov proizvod. Za ukrasnu prugu sastavljenu od niza konaca (ponegdje zvanih *vlaka*) kaže se da je izrađena *na vlake* (od *vlačiti*, *vlačim*),¹⁶ jer se konci vuku da bi se izveo ukras. Košulja s takvim ukrasom zove se *nabijena košulja*, *košulja na naboj*, jer pri vučenju konaca treba nabore što nastaju, *splitte*, *splitice*¹⁷ *nabijati* jedne spram drugih, tj. čvrsto zbijati da bi se postigao konačni izgled ukrasa. Ukrasna pruga zbijena je približno na jednu četvrtinu cijelog raspoloživog platna pa se zato ono naokolo širi u brojnim slobodnim naborima. Način rada kako smo ga ovdje opisali odnosi se na ravnu ukrasnu prugu, kakva se nalazi na zapešću rukava.

Nešto drukčiji i složeniji je postupak u nabiranju izreza za vrat, jer ovisi o kroju košulje. Sve su košulje u zapadnoj Istri, kao što smo rekli, ravnoga kroja od jedne pole platna, presložene na ramenima, a prolaz za glavu urezan je po pregibu poprečno u širini vrata i sredinom niz prsa (sl. 7).

Izraditi nabiranje uz takav prorez nije bilo jednostavno, jer se nabiranje u pravilu izvodilo brojenjem razmaka u ravnoj pruzi. Na krajevima proreza za vrat, osobito kad se pruga izvodila sa širokim uzorkom, tj. na mnogo konaca, platna je u svakom redu bilo sve više. Nažalost, na terenu u Istri nisam našla više nikoga da mi pokaže kako se ta teškoća rješavala.

U svom pokušaju rekonstrukcije nabiranja ovratnika shvatila sam da poprečni vratni prorez treba izrezati u blago izduženu elipsu, kako bi se mogao podvinuti porub kojega je na prorezu trebalo najprije izraditi. Odmah ispod njega provuče se pomoćna nit s raspoređenim jednakim razmacima. Pri nabiranju mora se strogo pridržavati

¹⁶ SKOK, o.c., s.v. vući.

¹⁷ Ibid., s.v. plesti.

Novi su se doseljenici dijelom prilagodili odjeći kraja u koji su došli, kako se ne bi razlikovali od starosjedilaca među kojima su živjeli. Tako su napustili i vunenu pregaču, kojoj u Istri nema traga, iako je ona na cijelom dinarskom području, odakle su iz raznih strana dolazili, bila bitni dio nošnje. Međutim, sačuvali su svoj prastari način pokrivanja glave bijelim kvadratnim rupcem zvanim *facol*, *faco* prema mletačkom nazivu za to žensko pokrivalo, a nisu prihvatili dugu pokrivaču, kojom su domoroci omatali glavu, što se zvala *rušnik*, *rušnjak*, odnosno *peča*.²¹ Po tim nekim odjevnim elementima i njihovim nazivima, kao i po govoru mogu se točno odrediti tragovi starog, nasuprot novom stanovništvu u Istri.²²

Porijeklo ukrasnog nabiranja u Istri

Tražeci uzor ukrašavanja košulja nabiranjem utvrdila sam da se taj način razvio u okviru renesansne košulje, koja je stegnuta oko vrata i nema više oblik srednjovjekovne tunike. Sastavljena je od najmanje četiri osnovne pole platna, prednje i stražnje te od dviju pola za rukave. Sve zajedno one oblikuju kvadrat, koji se nabiranjem stegne na željenu širinu oko vrata, a stegnuti se otvor učvršćuje uskom ili širom ošvom ili se nešto ispod ruba prišije ukrasna vrpca, dok sam rub ostaje slobodan kao valoviti nabor (sl. 9). Tragove tako oblikovane košulje možemo pratiti na ženskoj i muškoj odjeći mnogih renesansnih slikara.²³ Međutim, nabiranje, koje bi kao ukrasna pruga zatvaralo stegnuti dio košulje zapažamo tek krajem 15. i u prvoj polovici 16. st. i to često kod slikara sa šireg područja Venecije. Kao primjer donosim samo dva priloga na kojima se razabire takav ukrasni porub na muškoj i na ženskoj košulji (sl. 10 i 11).²⁴ Veneciju moramo uzeti u obzir kao značajno mjesto, gdje se platnena košulja ukrašavala na taj osobiti način.

Međutim, o košuljama s ukrasnim nabiranjem pruža nam neobično mnogo podataka crtački opus velikoga europskog slikara Albrechta Dürera (Nürnberg 1471.-1528.).²⁵ U ogromnom broju njegovih crteža nalazimo tu posebnost na kojih pedesetak, pretežno muških likova. Oni se i vremenski podudaraju s tom pojavom u Italiji. Dürer je imao posebnu sklonost i izvanrednu sposobnost da do u pojedinosti zabilježi odjeću svojih likova. Njegovi nam crteži doista mogu poslužiti kao vjerodostojni dokumenti o odijevanju onoga vremena. Na svom prvom putovanju u Veneciju 1494/95. g. prikazao je Mlečanke u zavodljivoj odjeći s duboko spuštenim, ravnim dekolteom košulje, koja je široka, nabrana, a uz gornji rub pridržana pozamenterijskom pasicom, odnosno glatkom vrpcom, iznad kojih se valovito uzdiže nabrani okrajak košulje.²⁶ No, i među odjećom njegova zavičaja nailazimo na široku košulju, koja je jednostavno stegnuta

²¹ RIBARIĆ, Jelka, 'Il 'facol rakamani' nel costume popolare femminile istriano come elemento culturale mediterraneo', u *Lares, Organo della Società di etnografia italiana...* Atti del VI Congresso nazionale delle tradizioni popolari, Cagliari-Nuoro-Sassari (1956), 1957., Firenze, Leo S. Olschki, str. 164-168.

RADAUŠ RIBARIĆ, o.c., str. 170-174 i karta br. 5 (str. 172).

²² RIBARIĆ, Josip, 'Razmjestaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri', *Srpski dijalektološki zbornik* IX, 1940., Beograd, str. 46-50.

²³ FLOERKE, Hanns, *Die Moden der Italienischen Renaissance von 1300 bis 1550*, 1917., München.

²⁴ 'Izložba talijanskog portreta kroz vekove', 1938., Beograd, *Katalog izložbe*, tabla 62 i 70.

sl. 16 - Giorgio Barbarelli zvan Giogione, *Malteški vitez*.

sl. 17 - Paris Bordone, *Venecijanski ljubavnici*.

²⁵ DÜRER, Albrecht, 1471 bis 1528, *Das gesamte graphische Werk*, Handzeichnungen, Rogner & Bernhrad, IV. ed., 1971., München, I-II.

²⁶ Ibid., 91, 97.

oko vrata i sprijeda prorezana. Vidimo je na likovima seljaka neposredno pred kraj 15. st. kao i na portretu muškarca iz 1505. g. te na liku Marije što doji Dijete iz 1512. godine. Košulju s visoko uzdignutom, ali ukrasno nabranom ogrlicom zabilježio je Dürer prikazujući svog brata Endresa na dva crteža 1514. g., od toga se na jednom vidi i široki rukav stegnut u ukrasno zapešće, a takva se ogrlica nalazi na još nekoliko muških portreta iz tog slikareva razdoblja (1515.-1520. g.).²⁷

U bilježnici s Dürerovog putovanja u Nizozemsku (1520/21. g.) prikazana je sitno nabrana košulja na osamnaest muških portreta, iako nabiranje nije uvijek izvedeno u ukrasnoj tehnici.²⁸ (sl. 12) Među malobrojnim ženskim likovima takvu košulju s visoko uzdignutim nabranim vratom vidimo samo na slici *Djevojka u nošnji iz Kölna* (sl. 13) uz koju je prikazana i njegova supruga Agnes, što ga je na tom putu pratila.²⁹

U godinama nakon povratka s putovanja susrećemo nabranu košulju s dubokim ravnim dekolteom na slici sv. Barbare te na slici *Jedna okrunjena sveta mučenica*, zatim na jednom od apostola u *Posljednjoj večeri* iz 1523. g., na anđelu u *Navještenju Marijini* iz 1526., na portretu Lucasa Cranacha Starijeg iz 1524. g., na crtežu sv. Magdalene i na portretu lorda Heinricha Morleya iz 1523. godine. Zadnji Dürerov crtež s nabranom košuljom potječe iz 1527., tj. iz godine prije slikareve smrti.³⁰ Naveli smo toliko Dürerovih potvrda o nabranom košulji, jer one upućuju na istovremenu raširenost te pojave preko cijele zapadne Europe do u Englesku i prikazuju njezine brojne inačice, kojima bi se mogla posvetiti i posebna studija. U svakom slučaju, u Dürerovom je opusu zabilježena jedna veoma raširena modna pojava iz prvih desetljeća 16. stoljeća.

U to vrijeme u Italiji dolazi do zabrana dubokih dekoltea, a pod sve jačim utjecajem snažne Španjolske, nabrane se košulje pružaju do vrata i okružuju ga, završavajući valovitim naborom, koji će u drugoj polovici 16. st. postati jedna od istaknutih značajki španjolske mode.³¹

Nakon podataka što smo ih ovdje iznijeli s pravom se pitamo: «Odakle u odjeći istarskog seoskog ženskog svijeta takva rafinirana tehnika vezenja na njihovim košuljama? Kraj toga odmah moramo naglasiti da taj vez pri nošenju uopće ne dolazi do izražaja, jer je stegnut na stražnji dio vrata. Mnogo skromnije pruge u zapešću rukava mogle su se vidjeti samo u ljetnoj varijanti nošnje.

Već smo ranije spomenuli da se ukrasno nabiranje zapaža samo na košuljama onog uskočkog stanovništva koje je u Istru doseljavalo od kraja 15. stoljeća. Takav način ukrašavanja nije bio poznat u krajevima odakle su dolazili, a nema mu traga ni u drugim dijelovima Istre. Kod istarskih Talijana u Vodnjanu košulja je bila renesansnoga kroja, (sl. 9) ali se ne spominje da je bila ukrasno nabirana, što, međutim, ne znači da se u prošlosti nije i tako izvodila. No, ni biskup Tommasini u svom opisu vodnjanske nošnje ne navodi takvo istaknuto ukrašavanje.³²

Razmišljajući o tom problemu došla sam do zaključka da su se istarske uskočke žene s tim načinom rada morale upoznati u samoj Veneciji. Nažalost, znamo što znači biti izbjeglicom. Narod koji je sve izgubio u novoj će se sredini prihvatiti bilo kakvog

²⁷ Ibid., 190, 326, 580, 627, 628, 635, 640, 641, 644.

²⁸ Ibid., 899-975 (Mjesta što se uz pojedine crteže spominju, danas se uglavnom nalaze u Belgiji.).

²⁹ Ibid., 919.

³⁰ Ibid., 986, 1032, 1034, 1039, 1044, 1048, 1058, 1065.

³¹ BOUCHER, François, *Histoire du Costume*, Flammarion, 1965., str. 222 i dalje i sl. 443 – Ticianov portret Izabele Portugalske, žene španjolskog kralja Karla V. iz 1535. g.

³² RADAUŠ RIBARIĆ, o.c., str. 220 i 230 te broj br. 7 (str. 231).

posla da bi sebe i svoju obitelj sačuvao od propasti. I uskoci, koji su u 16. st. doseljavali u Istru, sigurno su se snalazili na razne načine pa i trgovinom. Doznajemo da je

Venecija u velikoj mjeri ekonomski iskorištavala Istru. Iz nje je, pored ostalog, izvozila sol, ulje, kamen i osobito drvo. Svu trgovinu Istre privlačila je sebi, prisiljavajući istarske brodove da pristaju najprije u Veneciji i tamo iskrcaju robu ili dobiju dopuštenje da plove u neku drugu luku.³⁴

Vjerujem da su uskoci iz Istre u Mletke vozili kamen i drva, a smatram vrlo vjerojatnim da su ih na putu ponekad pratile i žene, odnosno kćeri. One su u tom velegradu mogle prihvatiti posao u mletačkim obiteljima, gdje su imale priliku vidjeti kako se radi ukrasno nabiranje.

Vjerojatno ih u tome nitko nije posebno podučavao, ali ugledne su Mlečanke, osobito one iz patricijskih obitelji u 16. st. kao prave orijentalke provodile život zatvoren među kućnim zidovima. Uz majčinske brige i odgoj djece te pažnju vlastitom dotjerivanju³⁴ one su sigurno provodile vrijeme i u vezenju, a ukrasno je nabiranje upravo u to vrijeme dostiglo svoj vrhunac. Našim ženama vezenje nije bilo strano. Njihove su košulje u krajevima odakle su došle u Istru, bile ukrašene raznobojnim vezom, koji se radio brojenjem niti na platnenoj podlozi, a izvodio se također s naličja pa zato njima nije bilo teško shvatiti bit ukrasnog nabiranja.³⁵ Očito su tu vrhunsku vještinu željele primijeniti na svojoj odjeći, tj. na košulji, koja je, međutim, ostala ravnoga kroja tipa tunike. One je nisu zamijenile renesansnom košuljom sa širokim otvorom oko vrata. Zato se dogodilo da se cijeli taj vrhunski posao, nakon stezanja nabrane pruge, povukao na stražnji dio vrata, kao kratki, ukrašeni izbočak te je tako zapravo ostao nevidljivim.

To je primjer prožimanja tradicijskog odjevnog oblika s novom tehnikom ukrašavanja, koji zapravo nije uspio. Duboko ukorijenjena tradicija odijevanja, a vjerojatno i čvrsta patrijarhalna sredina, nisu dopustile da se sa zatvorene košulje prijede na onu oko vrata jače otvorenu. Promatrajući stegnute uzorke na istarskim košuljama, koji su pri nošenju ostali nevidljivi, imam osjećaj kao da su te žene htjele same sebi dokazati da one mogu i znaju ovladati tom tehnikom rada, bez obzira na to što se njenom ljepotom i svojom vještinom neće moći javno dičiti. Bila je to u neku ruku «igra staklenih perli» kojoj su žene u zapadnoj Istri ponegdje ostale vjerne sve do tridesetih godina našega stoljeća. Ukrasno nabiranje na zapadu istarskog poluotoka jedini je poznati primjer o sačuvanosti te vještine u europskom odjevnom inventaru, a time njegova dokumentarna vrijednost postaje još značajnijom.

³⁴ *Enciklopedija Jugoslavije*, Leksikografski zavod, 1960., Zagreb, sv. 4., s.v. Istra, str. 392.

³⁵ YRIARTE, Charles, *La vie d' un patricien de Venise au seizième siècle*, 1874., Paris, II. poglavlje «Žena u Veneciji u 16. st.», str. 40-58.

³⁶ PLEŠE, Adela, *Hrvatski narodni ornamenat*, 1944., Zagreb, list 25, vez zvan *opačak* iz Žumberka. RAĐAUŠ RIBARIĆ J. - SZENCZI B., *Vezak vezla...*, 1973., Zagreb, str. V. i sl. 102-107, vezovi s košulja iz zaleda Dalmacije i Konavala.

*Summary***Decorative Pleats on Blouses on Women's Traditional Costume of Western Istria**

The article describes the decoration on blouses of Croatian women of the western part of the Istrian peninsula. Such decoration was customary until the first decades of the 20th century. The decoration was made by pleating the material around the neck and above each wrist. The draped and afterwards stretched pattern displays relief pleats or rhomboidal designs.

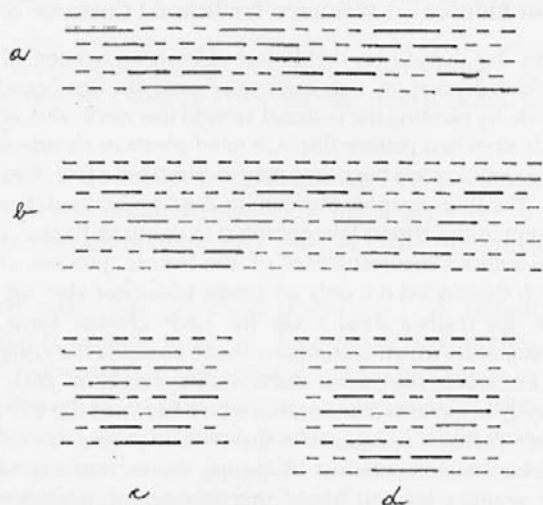
This manner of ornamentation has been forgotten in Istria, but a few families have preserved several such blouses. The Ethnographic Museum in Zagreb obtained three of them after World War II and four are kept at the Istrian Ethnographic Museum in Pazin. These seven blouses form the basis for the author's reconstruction of the whole process of executing this very specific ornament which demanded not only an artistic talent but also an exact skill and the capability to calculate the mathematical code for each chosen form. Schematic drawings, together with the photographs which accompany them, illustrate the complexity of such work.

In the final part of her article the author discusses the origin of such blouse decorations which could be found only in those Istrian families which between the 15th and the 17th centuries, during the period of Turkish conquests in the Balkans, were moved to the Venetian property in Istria. Since Istria maintained flourishing trade contacts with its metropolis in Venice these refugee women learned about this manner of ornamentation in Venice in the first half of the 16th century.

The refugee women of Istria transferred these decorative pleats, originally found on Renaissance blouses, to their blouses which were shaped like tunics. Pushed to the back part of the neck these complex decorations became fairly invisible; the ones on the sleeves just about the wrists were exposed only in the summer variant of this costume.

Since the decorative pleats on blouses worn by the Istrian women of the western part of the Istrian peninsula represent the only known example of preserving this skill in Europe this has further enhanced its documentary value.

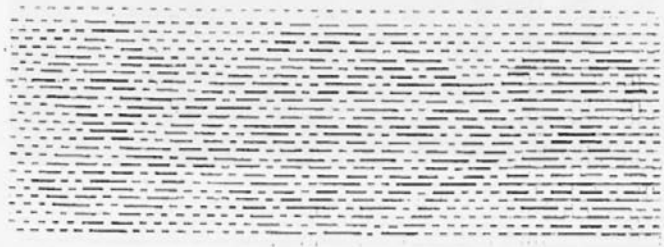
PRILOG

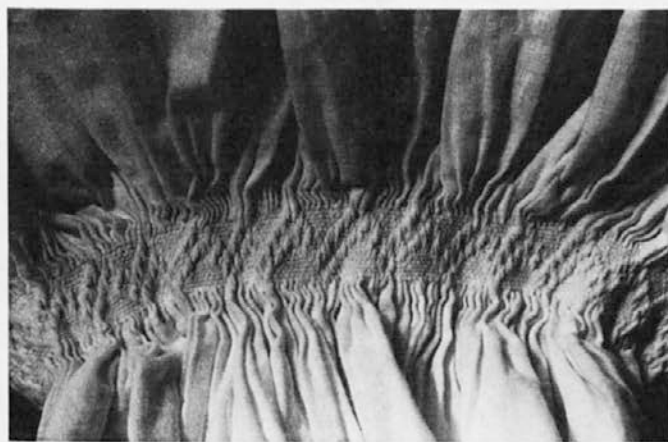
Sl. 1: Osnovni nabrani likovi: a i b plića i dublja nazubljena pruga, c i d mali i veći romb.

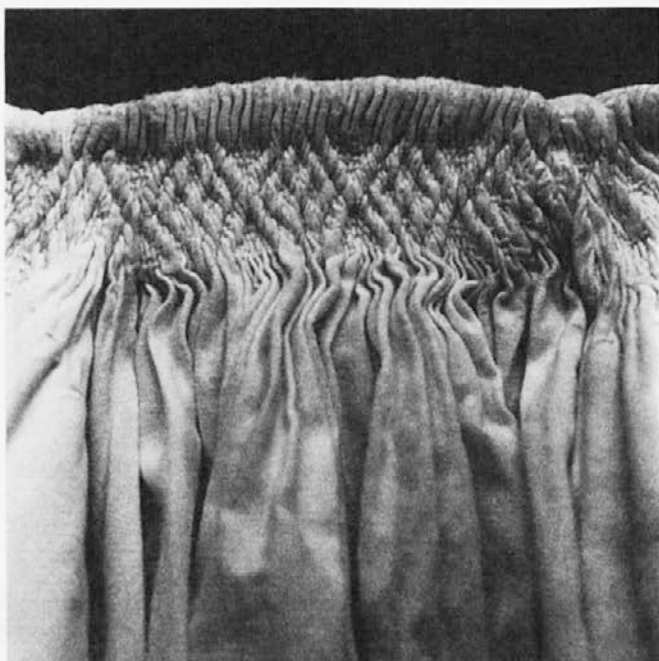
Sl. 2: Kolarin na košulji iz sela Rapanji sa shematskim prikazom motiva izvedenim na 17 konaca.

Sl. 3: Uzorak na kolarinu košulje iz Barata sa shematskim prikazom motiva izvedenom na 26 konaca.

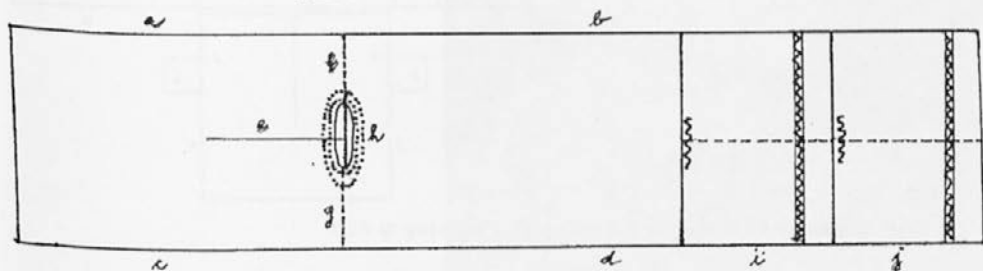
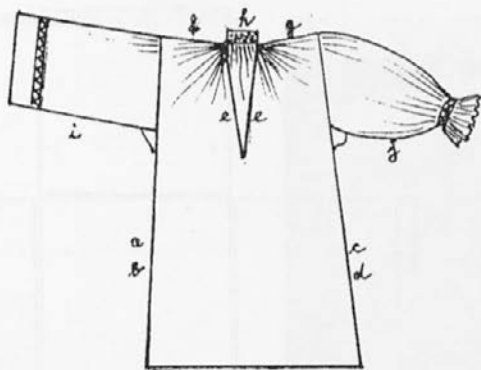
Sl. 4: Zapešće na košulji iz Barata sa shematskim prikazom motiva izvedenom na 16 konaca.

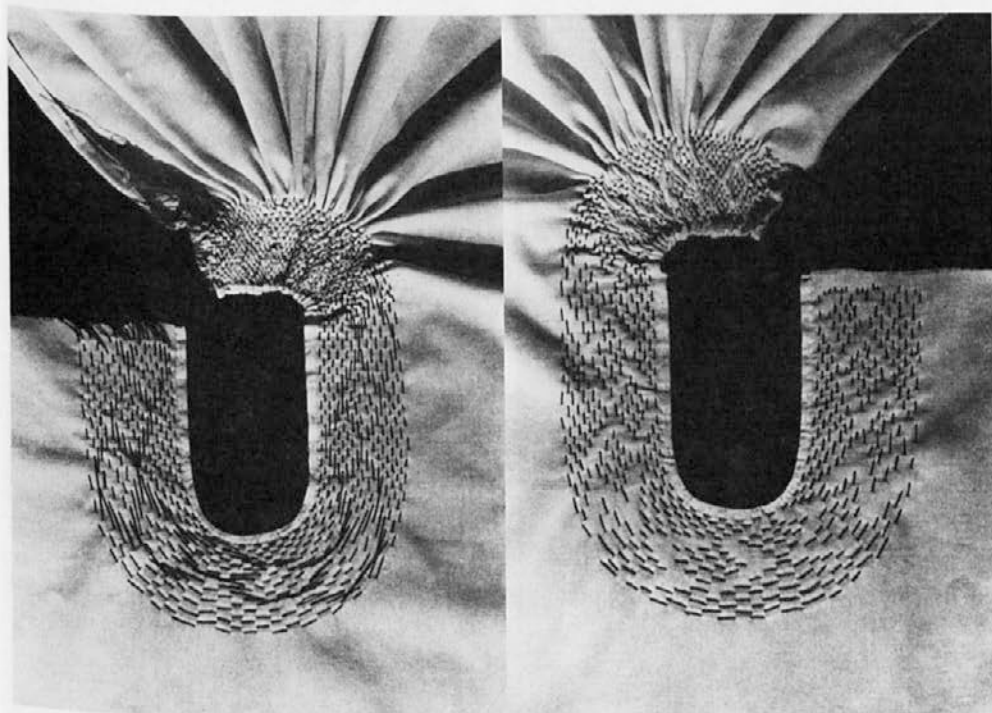
Sl. 5: Kolarin (uzorak nabiranja ovratnika) na košulji iz sela Pusti sa shematskim prikazom motiva na 17 konaca.

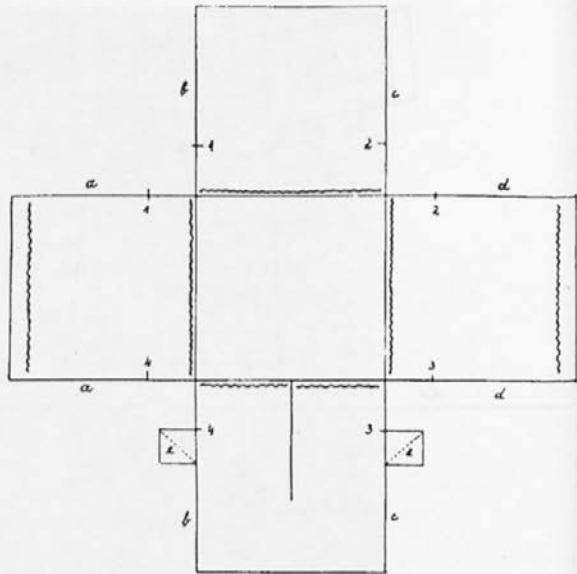
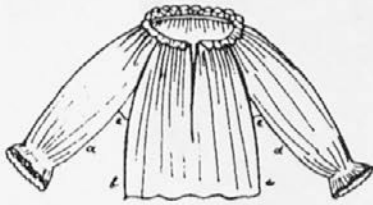
Sl. 6: Kolarin na košulji iz sela Seline.

Sl. 7: Kroj negdašnje duge košulje s nabranim ukrasom iz zapadne Istre.

Sl. 8a, b: Način nabiranja oko vratnog izreza s uzorkom nazubljene crte sastavljene od po tri veća romba. Uzorak je stegnut do polovice, a - naličje, b - lice.

Sl. 9: Kroj renesansne košulje prema nošnji iz Vodnjana u Istri.

Sl. 10: Giorgio Barbarelli zvan Giorgione (1477.-1510.). Mletački vitez.

Sl. 11: Venecijanski ljubavnici, Paris Bordone (1500.-1570.).

Sl. 12: Portret muškarca, A. Dürer, 1521.

Sl. 13: Djevojka u nošnji iz Kölna, A. Dürer, 1521.

Milko Matičetov (2. z leve) med slovenskimi udeleženci na kongresu jugoslovanskih folkloristov v Bocu (1971) – Foto arhiv ISN

Maja Godina-Golija

Primorski begunci in njihov vpliv na prehrano v Mariboru pred drugo svetovno vojno

Prispevek obravnava vpliv migracij na spreminjanje vsakdanje in praznične prehrane. Migracije so bile pomembne zlasti v 20. stoletju, ko je zaradi vojn, spremenjenih političnih in gospodarskih razmer potekalo izseljevanje in priseljevanje v slovenskih pokrajinah in mestih. Pomembna skupina priseljencev so bili primorski begunci, ki so zaradi italijanske zasedbe Primorske in fašističnega nasilja pribežali v Kraljevino Jugoslavijo. V Mariboru so vplivali na uveljavljanje slovenske nacionalne zavesti, s svojimi drugačnim načinom življenja, npr. prehrano, pa so vplivali tudi na spreminjanje življenja in kulture večinskega prebivalstva.

The article focuses on the influence of migrations on the changes in everyday and festive food culture. Migrations were especially important in the 20th century when people emigrated from and immigrated into different towns and areas of Slovenia. Of special importance were emigrants from Primorsko who fled to the Kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenes to avoid fascist violence and to escape from Primorsko which was occupied by the Italians at that time. They strengthened the Slovene national consciousness in Maribor, but their different lifestyle also caused some changes in the lifestyle and culture of other Maribor residents.

Pred letom 1918 je imel Maribor predvsem značaj trgovskega in prometnega središča. V mestu je prevladovala trgovina z okoliškimi agrarnimi produkti in lesom, pa tudi s stroji, manufakturno in tehničnimi pripomočki. Bil je pomembno železniško križišče dveh glavnih avstroogrskih prog, ki sta povezovali Dunaj z Budimpešto in Dunaj s Trstom, tu so bile tudi največje delavnice za popravilo železniških vozil v monarhiji. Intenzivnejši razvoj mariborske industrije se začel je šele po prvi svetovni vojni, zlasti po zgraditvi hidrocentrale Fala na Dravi. Tedaj se je začelo ustanavljanje tujih tekstilnih tovarn v Mariboru, kar je povzročilo močno priseljevanje okoliškega prebivalstva v mesto pa tudi priseljevanje iz drugih krajev Kraljevine Jugoslavije in Primorske. Nekdanje trgovsko in prometno središče je dobilo značaj pomembnega obmejnega industrijskega centra.

Maribor je imel skozi stoletja na gospodarskem, družabnem in kulturnem področju tako značaj nemškega kot slovenskega središča na spodnjem Štajerskem. Spremenjene politične in gospodarske razmere po koncu prve svetovne vojne, ko nastane nova država Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, pa so povzročile močno izseljevanje avstrijskih in nemških državljanov iz mesta. Po nekaterih podatkih se je do leta 1935 prostovoljno izpisalo iz državlanske knjige celo 9121 mariborskih Nemcev.¹ Številna prosta delovna mesta v državni upravi, šolstvu, kulturi in industriji so vzpodbudila močno priseljevanje Primorcev v Maribor. V dvajsetih letih 20. stoletja se je v mesto naseljevalo predvsem primorsko izobraženstvo in uradništvo, ki zaradi pritiska italijanskih zasedbenih oblasti v domačih krajih ni imelo veliko možnosti zaposlitve in napredovanja. V Mariboru pa so zaradi izselitve Nemcev v številnih službah potrebovali prav takšne poklice. Za prve primorske emigrante so bili pogoji zaposlovanja v Mariboru zelo ugodni, saj so zaradi njihove trdne slovenske nacionalne zavesti in politične jugoslovanske usmeritve dobili številne državne službe. Zaposlili so se kot mestni in policijski uradniki, odvetniki, zdravniki, učitelji, trgovci in obrtniki. Težje je bilo najti ustrezno stanovanje in v težkih gospodarskih razmerah po prvi svetovni vojni zagotoviti zadostno hrano za svojo družino. O tem je Milica Ostrovška, hčerka znanega domoljuba in učitelja telovadbe Adolfa Schaupa, ki je z družino pribežal v Maribor iz rodne Primorske že konec decembra 1918. leta, zapisala: »Papa je povedal, da bomo najprej poiskali stanovanje, da bomo kupili pohištvo in da mu do prvega januarja 1919. leta ne bo treba poučevati. Stanovanja pa ni bilo moč najti in tako smo vsak dan hodili za kosilo in večerjo v začasno menzo v hotelu Erzherzog Johann, ki so jo ustanovili Maistrovi borci... Ko smo sedeli pri jedi, je prihajal nadzorovat menzo Maistrov borec, podpolkovnik Cvirn. S sabljo ob boku je strumno korakal po jedilnici. Pogled nanj nam je bil v tolažbo Žal smo morali tudi na sveti večer zdoma v menzo. Zvoljno smo stopali po zaseženem, s plinskimi svetilkami osvetljenem Tomšičevem drevoredu. Okna vil so bila skoraj povsod razsvetljena. Pri enem smo zagledali s svečkami prižgano božično drevesce. Svetloba se je odražala tudi nad snegom pod oknom. Srce me je zbolelo: drevo, darovi, bogata večerja. Mi pa capljamo po mrzlem drevoredu»²

Do konca dvajsetih let tega stoletja lahko ugotovimo, da so se primorski izobraženci priseljevali v Maribor zlasti iz političnih razlogov. V tridesetih letih so se priseljevali primorski delavci in propadli obrtniki, ki so upali, da bodo v močnem industrijskem središču našli boljše možnosti zaposlitve. Zaradi splošnih zaostrenih gospodarskih razmer v prvi polovici tridesetih let 20. stoletja je domače prebivalstvo v primorskih emigrantih videlo predvsem poceni delovno silo, ki jim je bila konkurenca v boju za iskanje ali ohranjanje delovnega mesta.³ Posebno v predmestjih, kjer so živeli delavci, so bila številna nesoglasja med Štajerci in Primorci. Te so pogosto imenovali s slabšalnim vzdevkom »Čiči« (die Tschitschen), kar je pomenilo revne, manj vredne ljudi – oglarje iz Čičarije, ki so nosili v mesta prodajat svoje oglje. Motile so jih tudi nekatere njihove lastnosti, npr. močna skupinska pripadnost, glasnost in prepevanje v nekaterih »primorskih« gostinskih lokalih, uporaba slovenščine na ulicah in v lokalih.⁴ To od-

¹ M. Žnidarič, Prispevek k zgodovini Nemcev v Mariboru med obema vojnoma. ČZN 54/1983, št. 1 – 2, str. 222.

² M. Ostrovška, Tako smo živeli, tipkopis, letnica ni označena, str. 30.

³ M. Grašič, Primorski emigranti v Mariboru 1915 – 1941. Raziskovalno poročilo, tipkopis. Maribor 1986, str. 9.

⁴ Podobno odklonilno stališče do primorskih priseljencev je bilo značilno tudi za druga slovenska mesta. Prim. B. Brumen, Na robu zgodovine in spomina. Urbana kultura Murske Sobote med letoma 1919 in 1941. Murska Sobota 1995, str. 72.

klonilno stališče domačinov do primorskih priseljencev je podpihovalo še nemško časopisje, ki je v njih spoznalo svojega konkurenta, ki je pomembno vplival na uveljavljanje slovenskega prebivalstva in nacionalne zavesti v mestu. Primorci, ki so se po prvi svetovni vojni začeli priseljevati v Maribor, so bili namreč po poklicni strukturi enakovredni Nemcem, ki so Maribor zapuščali predvsem zaradi spremenjenih političnih razmer. Zasedli so njihova delovna mesta v državni upravi, gospodarstvu, šolstvu in kulturi, tiste vitalne funkcije, brez katerih bi Maribor težko dobil slovenski značaj. Okoliški priseljenci so se namreč zaradi svoje nizke izobrazbe in socialnega položaja zaposlovali predvsem kot delavci v industriji.⁵

Po jugoslovanskem popisu prebivalstva iz leta 1931 je v mestu Maribor živelo 3907 Primorcev, pri tem številu niso upoštevani tisti, ki so živeli v tedanjih primestnih občinah, današnjih delih mesta Maribor.⁶ Njihovo število je v primerjavi z letom 1910 naraslo kar za 830 %, ostalo prebivalstvo pa le za 49 %. Tako je na pet Mariborčanov slovenske narodnosti prišel po en primorski priseljenec. Njihovo visoko število, še bolj pa skupinska in nacionalna zavest so pomembno vplivali na spreminjanje ne le politične, socialne in kulturne podobe Maribora, ampak tudi na spreminjanje mnogih sestavin vsakdanjega življenja tukajšnjega večinskega prebivalstva. Razen o drugačnih oblikah družabnosti, uporabi slovenskega jezika na ulici in javnih mestih pričajo sodobniki tudi o njihovem temperamentem, južnjaško neposrednem nastopu ter posebni eleganci, ki ni bila značilna za večinsko štajersko prebivalstvo. To je bilo najbolj opazno pri premožnih primorskih ženskah, ki so, vajene italijanskega modnega vpliva, tudi v Mariboru vzdrževale svojstveno oblačilno kulturo, značilno za Trst, npr. dosledno so nosile klobuke in slamnike. Profesor Franjo Baš je leta 1932 zapisal: »Po poreklu prebivalstva je večina Mariborčanov iz Podravja. Za Podravčani pridejo Primorci, ki so po vojni zunanje vplivali na Maribor s tem, da so, v prvi vrsti Primorke, dvignili poulično eleganco.«⁷

Nekatere sestavine življenja in kulture primorskih priseljencev so prevzeli tudi Mariborčani. Postopno so jih spoznali, se jih navadili in jih vključili v svoje vsakdanje življenje tako kot npr. nekatere primorske jedi.

Prehrana Mariborčanov je bila pred priseljevanjem Primorcev pod močnim vplivom tako imenovane dunajske kuhinje, za katero so bile značilne nekatere mesne jedi, npr. pečenke, zrezki, golaži, in številne sladke močnate jedi, npr. praženci, omlete in kipniki.

Revnejše mestno prebivalstvo: delavci, hišni posli, manjši obrtnik pa tudi nekateri nižji uradniki so večinoma uživali brezmesno, enolično in preprosto pripravljeno hrano. Po sestavi je bila podobna prehrani okoliškega podeželskega prebivalstva, le da so poleg okopavin (zelja, krompirja in repe), stročnic (fižola, boba in leče), ajdovih in koruznih žgancev zaužili še veliko bele kave, pripravljene iz kavnih nadomestkov, in kruha. Kava in kruh sta bila priljubljeni živili, ki so ju uživali ob različnih dnevnih obrokih, saj za pripravo nista zahtevali veliko časa. To je bilo značilno tudi za revnejše prebivalstvo v drugih evropskih mestih, saj je bil kruh, kot je ugotovil angleški socialni zgodovinar John Burnett, za mestno prebivalstvo najcenejše živilo z visoko energijsko vrednostjo.⁸ Poraba mesa je bila v prehrani te skupine prebivalstva skromna. Najcenej-

⁵ M. Grašič, navedeno delo, str. 13.

⁶ F. Baš, Razvoj Maribora v letih 1918 – 1938. Kronika slovenskih mest 5/1937, str. 7.

⁷ F. Baš, Vodnik po Mariboru. Ljubljana 1932, str. 38.

⁸ J. Burnett, Plenty & Want. A social history of food in England from 1815 to the present day. London 1989, str. 282.

še meso – govedino – so uživali za nedeljska kosila, kuhano v juhi, med tednom so jedi največkrat le zabelili. Včasih so k jedem iz okopavin, stročnic ali žit uživali tudi posušeno svinjsko meso in drobovino. Malo so zaužili mleka in mlečnih izdelkov ter sadja, to so bila namreč živila, ki so jih morali večinoma kupovati. Večji pomen v prehrani revnejših Mariborčanov je imela zelenjava, ki so jo pridelali na domačih vrtovih ali na najetih okoliških njivah.⁹

Premožna skupina mariborskega prebivalstva: tovarnarji, advokati, zdravniki, višji uradniki, večji trgovci in obrtniki, vojaške in politične osebnosti, je uživala dobro meščansko hrano, pripravljeno po tedaj prevladujočih evropskih, zlasti dunajskih in francoskih, gastronomskih pravilih. Za ta način prehranjevanja so bili značilni na mesnih jedeh zasnovani vsakdanji jedilniki, sestavljeni iz številnih in raznolikih jedi. Med mesnimi jedmi so bile priljubljene zlasti razne pečenke, golaži, zrezki, obare, zarezbrnice in frikaseji. Med sladkimi močnatimi jedmi so pripravljali carski praženec, palačinke, omlete, rižev, zdrobov, orehov ali mandeljnov narastek, pa tudi jabolčni, češnjev ali sirov zavitek. V vsakdanjih jedilnikih premožnih Mariborčanov so bile pogosto tudi jedi iz kvašenega testa, npr. šarklji in buhteljni, v pustnem času pa krofi in flancati. V teh gospodinjstvih so uživali tudi raznovrstno zelenjavo, tudi tisto najdražjo, npr. beluše, ki večinskemu prebivalstvu ni bila dostopna. Razširjeno je bilo tudi pogostejše uživanje sadja, predvsem sezonskega, ki so ga kupovali vsak dan, za zimo pa so ga pripravljali konzerviranega v kompotih, marmeladah, želejih in džemih.

Čeprav so se Primorci priselili v Maribor z različnih območij italijanskega zasedbenega ozemlja, je imela njihova prehranjevalna kultura kljub nekaterim krajevnim razlikam pglavitne skupne lastnosti. Zanj je bila značilna pogosta priprava polente, tudi za vse tri jedilne obroke, uporaba olivnega oz. belega olja za beljenje, večja poraba zelenjave, tudi nekatere sredozemske, ki na Štajerskem ni bila znana, kultura belega in prazničnih maslenih kruhov, priprava različnih testenin in riža, uživanje in priprava morskih rib. Značilnosti tega tipa prehranjevalne kulture so primorski priseljenci ohranjali tudi v novem okolju. Pomenila jim je tisti del regionalne identitete, ki so ga med domačimi štirimi zidovi gojili še lahko naprej. Identiteto namreč etnologi razumemo kot povezanost in istovetenje ljudi samih s predmeti in pojavi, tako tudi s prehrano, ki sestavljajo njihovo kulturo in način življenja, in s človeško skupnostjo, v kateri živijo.¹⁰ Primorci so sprejeli le nekatere prehranjevalne navade večinskega štajerskega prebivalstva, npr. uporabo štajerske zaseke za beljenje.

Med primorskimi priseljenci so bile nekatere družine, ki so se že na Primorskem ukvarjale z vrtnarstvom. Te so ob preselitvi na Štajersko nadaljevale vrtnarsko dejavnost in so v Mariboru ustanovile velike in cenjene vrtnarije, npr. vrtnarijo Požar. Prav Primorci so prinesli na Štajersko seme radiča, ki ga tu pred tem niso gojili. Vplivali so na domačine, da so ga začeli sejati na svojih vrtovih. Zaradi vrtnarskega znanja in bogatih izkušenj so pospešili tudi gojitev paradižnika, paprike, jajčevcev, cvetače, zelene in jedilnih bučk *cuketk*, zelenjave, ki je bila na Primorskem zelo priljubljena v pripravi jedilnih obrokov, na mariborskem območju pa je bila v obravnavanem času skoraj popolnoma neznana. Z razširitvijo gojenja novih oz. manj znanih vrst zelenjave so se te postopno začele uporabljati tudi v jedilnih obrokih Mariborčanov. Najhitreje se je razširila uporaba paradižnika, ki so ga pred drugo svetovno vojno le redko uživali,

⁹ M. Godina, Iz mariborskih predmestij. O življenju in kulturi mariborskih delavcev v letih od 1919 do 1941. Maribor 1992, str. 68.

¹⁰ Prim. M. Ravnik, Pretrgan kulturni razvoj iz roda v rod in težave z identiteto. Traditiones 26/1997, str. 238.

tako kot danes, surovega v solati. Največ so ga pripravljali kuhanega v omakah in juhah, veliko so ga vkuhivali kot paradižnikove mezge za zimo. Uporaba paprike, jajčevcev in *cuketk* v vsakdanji prehrani je bila majhna. Te so pripravljali le v nekaterih premožnih primorskih družinah, ki so znanje o njihovi raznovrstni uporabi prinesli v Maribor iz domačega okolja. Večina Mariborčanov je spoznala to zelenjavo šele po drugi svetovni vojni. Njihova priprava za vsakdanje jedilne obroke pa se je razširila šele od šestdesetih let tega stoletja. Na to so poleg primorskih priseljencev pomembno vplivali tudi priseljenci iz drugih delov Jugoslavije, ki so to zelenjavo pogosto uporabljali za pripravo značilnih in kmalu tudi pri nas priljubljenih jedi, npr. džuveča, sataraša, polnjene paprike ipd.

V vsakdanji hrani primorskih priseljencev je bila najpomembnejša jed polenta. Pripravljali so jo za različne obroke, v družinah revnih Primorcev naseljenih v Mariboru, npr. delavcev, celo za vse tri glavne obroke. Zjutraj in zvečer so jo uživali h kavi, skuhani iz kavnih nadomestkov in izboljšani z malo mleka, za kosilo pa k različnim zelenjavnim omakam, npr. iz ohrovt ali drobovine. Mnoge primorske družine so kljub skromni prtljagi, ki so jo lahko vzele na beg iz zasedene Primorske, prinesle s seboj tudi bakreni kotliček za kuho polente. Tega so skrbno negovale. Enkrat na teden so ga gospodinje ali starejši otroci tudi očistili s peskom ali brusnim papirjem. Polenta je nadomeščala uživanje kruha pa tudi koruznih žgancev, kar je bilo uveljavljeno pri revnem štajerskem prebivalstvu v mestu. Žganci so bili jed, na katero se Primorci niso mogli navaditi in so se o njih tudi mnogokrat slabšalno izražali. V neobjavljenih spominih Milice Ostrovske lahko preberemo: »Oče je kot telovadni učitelj imel skromno plačo, profesorji so bili na boljšem, posebno starejši, ker se jim je z leti plača zviševala. Mi pa smo morali živeti skromno ... V primorski kuhinji je kraljevala polenta. Zaseke prej nismo poznali, a nam je bila zelo všeč. Žgancev nismo kuhali. Mama je trdila, da je to hrana za kokoši.«¹¹

V vsakdanjih jedilnikih primorskih priseljencev so bile pogoste še močne juhe – mineštre, pripravljene iz sezonske zelenjave, jota, pripravljena iz kislega zelja in malo prekajenega svinjskega mesa, vampi na tržaški način – *tripe*, različne testenine, npr. testenine z omako – *pašta šuta*, testenine s fižolom – *pašta fižol*, testenine iz krompirjevega testa – *njoki* in doma narejene testenine iz jajčnega testa – *bleki* z različnimi zabelami in omakami. Kot boljša jed je bila priljubljena kurja rižota in dušen riž, ki so ga za nedelje pripravljali namesto krompirja k mesu. Kuhali so tudi ječmen s svinjskim mesom, ječmen s fižolom – *orzo*, za večerje pa proseno kašo s suhim sadjem. V bolj premožnih primorskih družinah so pripravljali za kosilo in tudi večerjo mesne jedi, kot prilogo k njim pa nekatere vrste redke zelenjave, npr. bučke – *cuketke*, jajčevce, cvetačo in artičoke. Kuhali so tudi morske ribe, zlasti polenovko, ki med Mariborčani niso bile priljubljene.

Za beljenje solat in zelenjave so uporabljali belo rastlinsko olje, olivno je bilo v tem času v Mariboru zelo drago in primorskim priseljencem večinoma nedostopno, prodajali so ga le nekateri trgovci. Priljubljeno in na štajerskem zelo razširjeno bučno olje je bila ena izmed redkih sestavin tukajšnje prehrane, ki je primorski priseljenci niso mogli sprejeti. M. V., informatorka iz Maribora, se spominja svojega očeta, Primorca iz Vipave, ki je z družino pribežal v Maribor v začetku tridesetih let 20. stoletja, da je o njem pogosto rekel: »Firneža pa že ne bom jedel!« Najbolj sta jih odvracala od uživanja temna barva in vonj olja, ki sta se zelo razlikovala od priljubljenega olivnega.

¹¹ M. Ostrovska, nav. delo, str. 56.

V praznični prehrani, zlasti tisti povezani z najbolj pomembnima koledarskima praznikoma božičem in veliko nočjo, so se ohranile sestavine jedilnikov z jedmi, ki so jih pripravljali tudi na Primorskem. Navezanost na dom in na jedi iz otroštva se namreč kaže, kot ugotavljajo etnologi, najbolj močno prav v prazničnih jedilnih obrokih. Njihova sestava oz. posamezne jedi se prenašajo v nespremenjeni obliki iz generacije v generacijo.¹² Tako so primorske gospodinje tudi v novem okolju pripravljale praznični bel masleni kruh *pinco*, za veliko noč pa še menihe, ptičke – *tičke* in kite. Namesto štajerske orehove potice so za božič in veliko noč peklo primorski *presn'c*, polnjen z mandeljni ali orehi in rozinami, in značilno drobno pecivo, npr. polnjene žepke – *kreačče*. O praznovanju božiča v družini priseljencev iz Primorske lahko v spominih Milice Ostrovške preberemo: »Na sveti večer smo nestrpno pričakovali očeta, da se vrne iz družbe. Prižgal je svečke in pozvonil, nakar smo se zvrstili v sobi. Voščene svečke so gorele, bengalične kresničke so rahlo pokljale, od njih se je tu in tam vnela kaka smrekova iglica, ki je nadvse prijetno zadišala po smoli. Zdaj smo vsi svečano, rahlo pridušeno zapeli: 'Sveta noč, blažena noč ...'. Bil je praznik miru in medsebojne ljubezni. Sledilo je obdarovanje, mi otroci smo bili obdarjeni skromno, v znamenju starševske ljubezni ... Po obdarovanju smo ugasili svečke in še vedno je bil v sobi duh po njih in smrekovi smoli. Sedli smo k dobri večerji, ki pa ni bila preobilna. Čaj s keksi in imenitnim primorskim 'prežnicem', ki je imelo masleno testo z obilnim nadevom iz mletih mandljev in rozin.

Pomenkovali smo se o darovih in o minulih božičnih praznovanjih. V prav svečanem razpoloženju smo šli spat. Božič je bil naš najlepši praznik.¹³

Primorskih jedi pa v tem času niso pripravljali le po domovih primorskih beguncev, ampak tudi v nekaterih mariborskih gostinskih lokalih. Nekateri Primorci so namreč v Mariboru najeli gostinske lokale in jih tudi uspešno vodili. Med najbolj znane sta sodila zakonca Povodnik, ki sta leta 1934 kupila od prejšnjih nemških lastnikov družine Goetz pivnico Halbwid in jo spremenila v priljubljeno slovensko restavracijo Novi svet. Poleg tedaj običajne gostinske hrane, ki je bila pod vplivom dunajske kuhinje, sta ponujala tudi različno pripravljene morske ribe. Zaradi teh sta slovela ne le med Primorci, ampak tudi med drugimi skupinami Mariborčanov. Premožni so k njima v uk pošiljali svoje hčere, da bi si pridobile kuharsko znanje, zlasti tisto o pripravi morskih rib in sadežev. Ta gostinska ponudba se je ohranila tudi po drugi svetovni vojni. - V strogem središču Maribora je znana restavracija Novi svet, ki jo stari Mariborčani poznajo tudi pod imenom Povodnik ... Na ribe se je hodilo k Povodniku nekoč in se hodi še danes, ko Povodnikov že zdavnaj ni več,« je leta 1995 zapisala novinarka.¹⁴ Danes žal tega gostinskega lokala z bogato zgodovino in kulinarčno tradicijo ni več.

Zelo znana gostinca primorskega porekla sta bila tudi zakonca Zemljič, ki sta prevzela hotel in restavracijo Orel. Ta je slovela po vrhunski kulinarčni ponudbi, ki je prav pod njunim vodstvom dosegala še večje uspehe. Poleg mednarodne kuhinje sta ponujala tudi primorske specialitete. Uvedla sta vsakoletno kulinarčno razstavo, na pepelnično sredo pa tradicionalno slanikovo pojedino. V mestu so obstajali tudi cenejši primorski gostinski lokali, zlasti tako imenovane dalmatinske oz. primorske kleti, npr. Jadranska klet v Mlinški ulici. Te so ponujale gostom cenena temna dalmatinska in bela vipavska vina, poleg pa primorske jedi, npr. pršut z bigo, vampe na

¹² G. Wiegelmann, *Alltags- und Festspeisen. Wandel und gegenwärtige Stellung*. Marburg 1967, str. 18.

¹³ M. Ostrovška, navedeno delo, str. 63 – 64.

¹⁴ N. Ravtar, *Premoženje iz predala zgodovine*. 7 D, 15. marec 1995, str. 20.

tržaški način – tripe ali pečeno modro ribo (sardine, girice). Obiskovali so jih manj premožni gosti – primorski delavci in obrtniki. Iz gostinskih lokalov, ki so jih vodili Primorci, so se te jedi postopno razširile tudi v druge mariborske gostinske lokale. Vampi na tržaški način – tripice s parmezanom ali sirom so izpodrinili do tedaj bolj razširjene vampe s krompirjem, priljubljen je postal tudi pršut in jedi iz morskih rib, rakov in sadežev, ki so nadomestile do tedaj bolj razširjene sladkovodne ribe. Morske ribe so začeli ponujati celo najbolj imenitni gostinski lokali v mestu, npr. restavracija Grajska klet, ki je v tridesetih letih tega stoletja ponujala tudi rižoto iz kalamarov, polenovko po tržaško, brodet s polento in marinirane škampe.¹⁵ Nekatere jedi, značilne za primorsko kuhinjo, so se torej v nekaterih gostinskih lokalih uveljavile že pred drugo svetovno vojno, še bolj pa po njej. Ker so bile po dostopnih cenah in so jih zato veliko prodali, so bili s tem pogoji za njihovo naglo razširitev zagotovljeni. Znano je namreč, da se hitreje razširijo jedi, ki so zaužite v širšem krogu ljudi, kot tiste, ki so vezane le na ozko družinsko skupnost.¹⁶ Počasneje so prodirale primorske jedi v domače jedilnike Mariborčanov, kjer so gospodinje še naprej najraje kuhale jedi, ki so jih poznale že iz otroštva.

Med družbenimi skupinami, ki so najprej in v največji meri prevzele nekatere sestavine prehrane priseljencev, je prevladovala nižja gornja družbena plast mestnega prebivalstva. Ta je s priseljenci prihajala najbolj v stik, saj je bila z njimi povezana zaradi tesnih službenih in prijateljskih stikov. Zaradi svojega gmotnega položaja in zanimanja za inovacije je bila ta skupina prebivalstva dovzetna tudi za tiste v prehrani. Ženske iz teh krogov pa so tudi zelo rade preizkušale različne kulinarične novosti, ki so jih nato ocenile na skupnih srečanjih ter si izmenjale izkušnje in recepte za njihovo pripravo. Pripadniki nižjih plasti mestnega prebivalstva so imeli do prevzemanja jedi drugih regionalnih ali etničnih skupin prebivalstva odpor, mnogokrat so imeli celo predsodke. Delno ta odpor lahko pojasnimo, podobno kot pri podeželskem prebivalstvu, z njihovo močno navezanostjo na samooskrbo z živili, pa tudi z večjo zaprtostjo in manjšo mobilnostjo teh družbenih skupin.

Prvine prehrane primorskih priseljencev na slovenskem Štajerskem so se najbolj uveljavile v gostilniški ponudbi in vsakdanji prehrani tukajšnjega mestnega prebivalstva. Zlasti so se razširile tiste jedi, ki so bile po tehniki priprave blizu že uveljavljeni tukajšnji hrani in niso zahtevale večjih sprememb ritma in sestave obrokov. Vampi na tržaški način, jota in na različne načine pripravljene testenine so postale v nekaterih mariborskih družinah priljubljene že pred drugo svetovno vojno, še bolj pa po njej. Le redko so se jedi priseljencev uveljavile v prazničnih jedilnih obrokih, ti so močnejše kot drugi povezani z verovanjem, s šegami in s pripravo jedi iz domačega okolja. Prav pri pravi prazničnih jedi so se tudi v mestih ohranile nekatere zelo stare, tradicionalne oblike življenja. Za praznično hrano je namreč skoraj v vseh družinah značilna močna navezanost na dom in na jedi iz otroštva, ki so jih tudi mestne gospodinje pripravljale v skoraj nespremenjeni obliki.

¹⁵ M. Godina, Maribor 1919 – 1941. Oris družabnega življenja. Dialogi 10, Maribor 1986, str. 19.

¹⁶ G. Wiegmann, Innovationen in Speisen und Mahlzeiten. V: H. J. Teuteberg, G. Wiegmann, Unsäre tägliche Kost. Münster 1986, str. 326.

*Summary***Immigrants From Primorsko and Their Influence on the Changes in the Food Culture of Maribor Residents Prior to World War II**

At the beginning of the 20th century the town of Maribor represented an important traffic and trade center of Spodnja Štajerska. Its rapid industrialization has not begun until the end of World War I with the construction of the Fala hydroelectric power plant. Attracted by cheap electricity and labor force foreign capitalists started to build a number of textile factories in the town. The newly-established Kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenes after World War I and subsequent political and economic changes caused intensive migrations of the population. Austrian and German citizens started to leave especially the towns in Štajersko which were soon filled with immigrants from Primorsko fleeing the rising Italian fascism. These immigrants had different social origins and were either intellectuals or civil servants who obtained employment in civil services, schools or professions related to trade or culture, or workers who started working in the emerging textile and metal industries. The importance of the refugees from Primorsko was considerable; they represented the second largest population group in town. They had brought with them certain characteristics of the Mediterranean culture, for instance different dishes. After their example other Maribor residents started to grow and consume chicory, tomatoes and green peppers, in some families even eggplant and zucchini. Tripe with potatoes, once a very popular dish, was replaced by "tripice", the Mediterranean variant of spicy tripe with Parmesan or some other kind of cheese originally from Trieste. Beside freshwater fish a growing number of restaurants started to serve sea fish and seafood which also found their way into some homes. Well-to-do homemakers even started to learn how to prepare these in certain Maribor restaurants which specialized in seafood. Restaurants also started to offer the biga, a white roll characteristic of Primorsko, with prosciutto, and tripe and fish, Trieste style. Even in their new surroundings immigrants from Primorsko consumed popular Mediterranean everyday dishes such as polenta, jota (sauerkraut and bean soup), pašta šuta (pasta with sauce), pašta fižol (pasta with beans), orzo (barley with beans), gnocchi (potato dumplings). These dishes became incorporated into everyday menus of other Maribor residents only gradually, for the most part in the 1960's.

Martina Piko

Vlačenje ploha v Pliberku in okolici

Šega vlačanja ploha v Pliberku se razlikuje od iste šege v okoliških slovenskih vaseh. V razpravi so predstavljene spremembe v izvanjanju šege na podlagi pisnih virov in intervjujev. Ugotovitve dopolnjuje vizualna analiza vlačanja ploha v mestu Pliberk, Naška Križnarja na str. 383.

The custom of dragging a plank in Bleiburg, Austria differs from the one practiced in nearby Slovene villages. Based on written sources and interviews the author writes about the changes in the custom; her conclusions are further supplemented by Naško Križnar's visual analysis which is described in his article on page 383.

1 Uvod

V predpustnem času novinarji iz Avstrije in Slovenije v Slovenskem narodopisnem inštitutu Urban Jarnik v Celovcu mnogokrat sprašujejo po »tipičnih«¹ pustnih šegah in navadah ter pustnih prireditvah pri koroških Slovencih. Skušamo jim ustreči z informacijami o primerni etnološki literaturi, o novih rezultatih terenskih raziskav ter z opozorili na časopisne napovedi. In vendar kljub našemu običajnem zanimanju za pustne šege koroških Slovencev na podeželju ne bi ugotovili, da je vlačenje ploha v mestu Pliberk še živo, če nam pri tem ne bi pomagalo naključje.

O vlačanju ploha v mestu Pliberk tudi prebivalci okoliških dvojezičnih vasi niso bili bolje obveščeni. Ko smo jih na pustni torek spraševali, ali vedo, kdaj in kje bodo v Pliberku vlekli ploha, so večinoma odgovarjali, da vedo za pustno prireditev popoldne, o vlačanju ploha pa nič. Domnevali smo, da nepoučenosti botrujejo redki stiki med »nemškimi«¹ mestom Pliberk in okoliškimi pretežno slovenskimi vasi. Stiki med prebivalci »mesta«¹ in podeželja so v glavnem omejeni na storitvene dejavnosti – v Pliberk okoličani hodijo kupovat, k zdravniku, v lekarno in po drugih opravkih – kulturno

¹ Pliberk je podeželsko mesto s približno 2000 prebivalci. Mestne pravice ima od leta 1370.

življenje pa poteka ločeno v slovenskih in nemških lokalnih društvih in skupnostih. Zato je tudi pretok informacij med slovenskimi društvi in skupnostmi v okoliških vaseh intenzivnejši od stikov med slovenskimi društvi in skupnostmi na podeželju in nemškimi v mestu.² In res se je kasneje izkazalo, da šego izvajajo samo nemško govoreči meščani.

Vendar to ni glavni vzrok za nepoznavanje šege. V pogovoru z informatorjem iz Pliberka smo kasneje izvedeli, da je vlačenje ploha nekakšna »intimna šega«: z njo so povezani izključno izvajalci, večinoma Pliberčani in neporočene Pliberčanke, opazijo pa jo še osebe, ki so na pustni torek dopoldne naključno v Pliberku. Šege namreč ne izvajajo za širšo javnost, temveč za meščane.

Na pustni torek, 16. februarja 1999, je dr. Naško Križnar, (ki je na Inštitutu Urban Jarnik spraševal po še živih pustnih šegah na Koroškem in s tem pripomogel, da smo odkrili ploharje v Pliberku), z videokamero spremljal izvajalce šege na njihovem obhodu.

Po ogledu njegovih posnetkov se je odprla vrsta vprašanj: Ali je šega krajevna tradicija? Gre za oživljeno šego ali za novost, s katero želi krajevno kulturno društvo poživiti pustne prireditve? So šego prevzeli po pustnih šegah na podeželju? Kako je bilo s to šego v okoliških vaseh?

Pisni viri o vlačanju ploha v Pliberku so skromni, zato smo se odločili, da natančneje povprašamo prebivalce okoliških vasi in pliberške meščane.

2 Pisni viri o vlačanju ploha v Pliberku

Slovenske zapise o vlačanju ploha v Pliberku sta Pavle Zablatnik in Niko Kuret povzela po zapisih Georga Graberja in Hermanna L'Estocqa. Georg Graber je v delu *Volksleben in Kärnten* leta 1934 zapisal:

»V mestu Pliberk se je vlačenje ploha ohranilo do zadnjih časov. Tam se meščanski sinovi (*Bürgersöhne*) našemijo v divjarje, obraze si namažejo z govejo krvjo in sajami ali pa si jih zakrijejo z maskami. S cepinom (*nemško Zepin*) ali sekiro v roki spremljajo voz, na katerem vozijo plohe. Voz se ustavi pred vsako hišo, kjer imajo za ženitev zrelo hčer, ki se skriva. Tisti, ki vodi konja, vzame iz žepa steklenico žganja in jo da drugim. Počasi odžagajo kos ploha in ga med šalami zvalijo v vežo. Mati ali svojci dekleta, ki mu namenijo ploh, morajo plačati primeren znesek (*»Blochzins«*). Šega se je ohranila v mnogih vaseh spodnje Podjune.«³

Georg Graber je v svojih narodopisnih razpravah dokazoval germanski izvor šeg in navad na Koroškem, zato je seveda poudaril, da se je šega ohranila v (nemškem) mestu Pliberk ter da jo izvajajo (nemško govoreči) meščanski sinovi. Pavle Zablatnik in Niko Kuret sicer navajata Graberja, vendar ne omenjata, da šego izvajajo *v mestu Pliberk*, temveč *v Pliberku*, kar bi lahko pomenilo v občini Pliberk, prav tako ne omenjata, da šego izvajajo *meščanski sinovi*, temveč na splošno *fantje*.⁴

Leta 1986 je novinar in germanist Bertl Petrei v knjigi spominov na otroška leta nadrobno opisal vlačenje ploha v Pliberku. V knjigo z naslovom *Der Kokolore* je uvrstil poljudnoznanstvene opise šeg in navad v mestu in kraju Pliberk, kjer je doraščal

² Simbol narodnostnega ločevanja na kulturnem področju je nemški kulturni dom Grenzlandheim, kamor slovenska društva do nedavnega niso imela dostopa.

³ Georg Graber, *Volksleben in Kärnten*, Graz 1934, 231–232.

⁴ Prim. Pavle Zablatnik, *Čar letnih časov*, Celovec 1984, 94. Niko Kuret, *Praznično leto Slovencev* (1. knjiga), Ljubljana 1989, 41–42.

pri starih starših. O vlačanju ploha pravi, da so šego poznali v več krajih in jo izvajali na več različnih načinov. V vseh krajih je izvajanje šege predstavljalo do karikature izmaličene ženitvene šege in navade: od celotne navidezne poroke do ženitvenega sprevoda s harmonikarjem. V Pliberku se je ohranil slednji, bolj preprost način izvajanja šege.

V času med obema vojnama so se pliberški fantje zbrali na žagi grofa Thurn-Valsassina, ki je daroval drevo. Drevo so očistili in okrasili ter ga pritrdili na enoosno prikolico. Vsi so bili našemljeni, četudi preprosto. Glavni izvajalci šege so bili harmonikar, ki je skrbel za glasbo; tisti, ki je vodil konja; tisti, ki je nosil mošnjič za denar in tisti, ki je nosil žakelj za jedila; dva fanta s cepinom in žago, ki sta žagala ploh, in še tisti, ki je sramotil dekleta.

Ploh so dobila vsa neporočena dekleta – »preostala« dekleta. Predajanje ploha je bilo povezano z zelo osebnim in krutim sramotenjem dekleta. V taktu polke so odrezali »čokej»,⁵ manjši kos ploha, in ga s cepinom prinesli do dekleta. Dekle je moralo sodelujoče pogostiti ali pa plačati ploh.

Vlačenje ploha v Pliberku. – Foto Karel Treven

Petrei omenja, da so v času gospodarske krize množično sodelovali pri vlačanju ploha zaradi brezplačne hrane, po drugi svetovni vojni pa so sodelovali le še nekateri mladi fantje.⁶

Petrei v dodanem narečnem slovarju razlaga, da nemške besede Zappin, Zeppin, Zappl, ki jih je zapisal v besedilu, izhajajo iz slovenske besede cepin.⁷

⁵ Petrei piše »ein Tschokerl« (nar. čokej; manjši čok).

⁶ Bertl Petrei, *Der Kokolore*, Klagenfurt 1986, 118–123.

⁷ Knjiga *Der Kokolore* je zanimiva v jezikovnem pogledu, ker odseva avtorjevo »vindišarsko identiteto«, ponos na poseben južnokoroški jezik in kulturo.

V novejših raziskavah najdemo zapis o vlačanju ploha v kraju Pliberk v knjigi Osem stoletij Vogrč, izšla leta 1995:

«Vlačenje ploha je v Vogrčah še zelo nova šega, čeprav jo drugod dobro poznajo. Semkaj so jo vpeljali gasilci in jo tudi sami izvajajo. Največkrat se zbere osem do deset fantov. Iz gozda privlečejo dolg ploh in ga privežejo na traktor. Tako otovorjeni se potem odpravijo po vasi. Sprva so se ustavljali pri hišah, za katere so vedeli, da imajo za ženitev primerna dekleta. Tam so odžagali kos ploha, dekleta pa ga je moralo plačati. Kmalu se je vlačenje ploha razširilo na celo vas. Pravijo, da je bilo petja veliko in smešno tudi, vendar se stara in od drugod povzeta navada v Vogrčah kljub temu ni dolgo obdržala.»⁸

Pisnih poročil o izvajanju šege v okoliških vaseh, razen omenjenega iz Vogrč, ni, vendar je bila šega živa skoraj v vseh okoliških vaseh, kar je razvidno iz intervjujev, posnetih v maju 1999.

3 Terensko gradivo: posnetki iz leta 1999

Kot že omenjeno, je dr. Naško Križnar na pustni torek, 16. februarja 1999, posnel vlačenje ploha v Pliberku na videokaseto. Maja 1999 pa je bilo o vlačanju ploha v Pliberku posnetih in zapisanih šest intervjujev s prebivalci okoliških vasi in en intervju s predsednikom kulturnega društva v Pliberku. Tri intervjuje sem najprej zapisala z informatorji, o katerih sem domnevala, da ne bodo pripravljene spregovoriti pred kamero. Ko sva se s kolegom Križnarjem odločila za snemanje intervjujev tudi s kamero, sem namreč za sodelovanje pridobila le ljudi, ki so vajeni javnega nastopanja. Kulturno ali javno delujoči ljudje so bili hitro pripravljene za sodelovanje, težje pa je bilo pridobiti tiste, ki niso vajeni govoriti v javnosti. Kamera je zanje simbol javnosti (-ker te lahko vsakdo vidi-), ki razkriva predvsem jezikovne pomanjkljivosti. Ta strah imajo narečni govorci, ki pravijo, da ne govorijo »pravilno«. Snemanje pred kamero avtomatično povezujejo s prisilo, da je treba govoriti knjižno, torej drugače, kot so vajeni.

Pri štirih intervjujih, posnetih s kamero, so razen enega, sodelovali ljudje, dejavni v različnih društvih.

Iz terenskega gradiva je razvidno, da je šega vlačanja ploha živa le še v mestu Pliberk in v Vogrčah. Po drugi svetovni vojni so to šego poznali še v okoliških vaseh Libuče, Čirkovče in Vidra vas, pred drugo svetovno vojno tudi v Dobu, ne spomnijo pa se je v Nonči vasi.

V Pliberku smo posneli pogovor s predsednikom kulturnega društva KIB (Kulturinitiative Bleiburg) Arthurjem Ottowitzem.⁹ Drugi sodelujoči niso bili pripravljene spregovoriti pred kamero, češ, naj zastopa društvo v javnosti – kot ponavadi – predsednik.

Po spominu Arthurja Ottowitzja so v mestu Pliberk najprej vlekli ploh delavci z žage grofa Thurn-Valsassina. Ko so ti prenehali, je skrb za izvajanje šege prevzel Cölestin Fleiß (-Fleiß Cele-), ki je bil dolga leta glavni izvajalec šege. Ta je za pet let zamrla, ko je Cölestin Fleiß zaradi starosti in boleznih opustil vlačenje ploha.

⁸ Maja Logar, Društveno življenje in povezovanje na vasi, v: Marija Makarovič (ured.), Osem stoletij Vogrč, Celovec 1995, 319.

⁹ Informator: Arthur Ottowitz, roj. 1959, Pliberk. Pogovor je bil posnet 27. 5. 1999; snemal: Naško Križnar; spraševala: Martina Piko.

Člani kulturnega društva KIB so se zavedali, da bi bilo škoda, če bi šega izumrla in so jo leta 1983 znova oživili. V zadnjih letih vlačijo ploh člani kulturnega društva KIB, ki so v prijateljskih odnosih.

Ploh vlečejo vsako leto na pustni torek dopoldne pred glavno pustno prireditvijo, ki se začne popoldne ob 14. uri. Do tiste ure morajo zaradi velike gneče na glavni pustni prireditvi tudi končati vlačenje ploha. Vlačenje ploha zahteva namreč veliko časa in miru.

Priprave trajajo nekaj dni. Ploh še vedno daruje grof Thurn-Valsassina. Na pustni torek se plohariji zberejo v prostorni dvorani trgovine Zwick, da okrasijo konja, voz in ploh. Sodelujoči so oblečeni v drvarje. Ob devetih se odpravijo z južne strani mesta po ulicah Bahnhofstraße in Postgasse na Glavni trg.

Pri hišah, kjer so neporočena dekleta, se ustavijo, odrežejo kos ploha, ga s cepinom prinesejo do dekleta in mu ga ponudijo. Pri predajanju ploha pojejo pesem, ki so jo sami sestavili. V pesmi opevajo vlačenje ploha kot staro šego in napovedujejo, da bodo drugo leto spet prišli. Vse skupaj poteka ob šalah in smehu. Dekle mora za ploh plačati prostovoljni prispevek, ki ga sodelujoči še isti dan porabijo za skupno večerjo.

V Pliberku dobijo ploh neporočena dekleta in trije »večni samci«. Plohariji se ustavljajo pri hišah, kjer so neporočena dekleta, v trgovinah, na banki, pri frizerju itn. Sodelujoči so v glavnem meščani, le harmonikar in kmet, ki vodi konja, prihajata iz okoliških vasi.

Vlačenje ploha je danes ohranjeno le še v **Vogrčah**, eni izmed okoliških vasi, kjer poteka vsako drugo leto. Šego so oživili člani krajevnega gasilskega društva, zato smo posneli pogovor z vodjem gasilcev Antonom Visotschnigom.¹⁰

V Vogrčah so po drugi svetovni vojni vlekli ploh »pijanci«, da so dobili denar. Vlekli so ga k dekletom, o katerih so pravili, da bi se morala v preteklem letu poročiti. Šega je bila živa do sedemdesetih let, potem je zamrla, pred petnajstimi leti pa jo je oživilo krajevno gasilsko društvo.

Član gasilskega društva Fritz Nachbar¹¹ se spominja, da je začela šego izvajati skupina gasilcev, ki so vsa leta skupno trenirali za okrajna in deželna tekmovanja gasilcev in tako ustvarili trdno skupnost. Prvotna skupina je prenehala po petih letih, ko so se glavni sodelujoči poročili.

Ploh so vlekli na pustni torek s traktorjem na enoosni prikolici.¹² Na dodatnem vozu so peljali vejalnico in hišico s pečjo, mizo in dvema stoloma, kjer so kuhali čaj in gostili ljudi.

Gasilci so se ustavili pri vsaki hiši in vselej odrezali kos ploha, ker so zbirali denar za gasilsko društvo. Izdelali so poseben žig z letnico, ki so jo vžgali v hlod.

Pri hišah neporočenih deklet in fantov so opravili poseben obred. Gasilci so bili oblečeni v poročne svate: v pustnem sprevodu so sodelovali ženin in nevesta, teta in »camar«, poročni priči (ta »široka« in mož) in duhovnik. Neporočena dekleta in fante so čakale posebne preizkušnje v žaganju lesa, morali so vrteti vejalnico, v katero so jim nasuli saj in smeti, preverili so jim doto itn. Vsa dela so opravljali na vozu. Pri preizkušnjah sta neporočenim dekletom in fantom pomagala našemljena nevesta in ženin iz sprevoda. Po prestanih preizkušnjah so jim izročili listino, da so zreli za ženitev ali možitev. Sprevod je spremljal harmonikar, ki je igral za ples.

¹⁰ Informator: Anton Visotschnig, roj. 1941, Vogrče. Pogovor je bil posnet 22.5.1999; snemal: Naško Križnar; spraševala: Martina Piko.

¹¹ Informator: Fritz Nachbar, roj. 1965, Vogrče. Pogovor je zapisala Martina Piko 2. 5. 1999.

¹² Enoosna prikolica = nar. pudixvc

Velikost odrezanega ploha so neporočenim dekletom in fantom odmerili po višini njihovih postelj¹³. Ko so ploh žagali, sta ga morala fant ali dekle ujeti. Kdor ga ni ujel, so mu rekli, da bo spet »skozi padel«.

Pri vlačanju ploha v Vogrčah, kjer je šega še živa, sodelujejo, kot v drugih vaseh, samo fantje. V zadnjih letih sme pri sprevodu sodelovati tudi ženska, ki jo našemijo kot ženina. Pri pripravah pomagajo tudi ženske.

Drevo posekajo v farnem gozdu. V zadnjih letih je moralo biti okrog 15 metrov dolgo, saj vlečejo ploh k vsaki hiši. Ker je vas velika, zadnja leta ploha ne vlečejo le v torek, temveč tudi v soboto in nedeljo, skupno tri dni.

V Vogrčah vlečejo ploh zadnja leta vsako drugo leto, ker je začelo ponovno oživiljeno Katoliško kulturno društvo Vogrče prirejati tudi pustne veselice, vaščani, ki so večinoma člani obeh društev, pa ne zmoreje priprave dveh pustnih prireditev.¹⁴

Nadalje se je šega ohranila v vaški skupnosti v **Spodnjih Libučah**.¹⁵ Po spominu Amalie Hartmann¹⁶ so v Spodnjih Libučah vlekli ploh tudi leta 1939, ko je ona prišla v Libuče. Hodili so brez mask, vlekli pa so manjše hlode. Leta 1942 so bili Hartmannovi izseljeni.

Po drugi svetovni vojni so v Libučah vlačenje ploha oživili v okviru vaške skupnosti enega dela Spodnjih Libuč, ki ga sami imejajo Srednje Libuče ali Mala vas. Ploh so začeli vleči pred približno tridesetimi leti, zadnjič v začetku devetdesetih let.

V Libučah so vlekli ploh na pustno nedeljo popoldne, ker ob torkih zaradi dela ni bilo časa. Sprevod so organizirali in izvajali samo moški, spremljali so jih otroci.

Vlačenje ploha v Spodnjih Libučah sredi sedemdesetih let. Foto: Johann Hartmann

¹³ Informator: Fritz Nachbar.

¹⁴ Informator: Anton Visotschnig.

¹⁵ Informator: Johann Hartmann, roj. 1942, Spodnje Libuče. Pogovor je zapisala Martina Piko 1. 5. 1999.

¹⁶ Informator: Amalia Hartmann, roj. 1910, Spodnje Libuče. Pogovor je zapisala Martina Piko 1. 5. 1999.

Plohe so vlekli z manjšim traktorjem. K traktorju so privezali okrašen voz, na njem so peljali gornji del smreke in bora. Drevesi sta bili neolupljeni, s skorjo, smolo in vejami vred. Na vozu so sedeli tudi otroci.

Ko so prišli do hiš neporočenih fantov in deklet, so jih najprej ošteli, zakaj se niso poročili. Sprevod je spremljal sodnik, ki je imel pripravljeno za vsako (vsakega) posebno besedilo, posebno oštevanje. Dekle ali fant sta morala najprej plačati ploh, kajti velikost kosa je bila odvisna od plačanega zneska. Če je bilo pri hiši dekle, so odrezali kos bora (bor je moškega spola), če je bil pri hiši fant, pa kos smreke (smreka je ženskega spola). Odrezani kos sta dva sodelujoča s cepinom privlekla do hiše.

Hlude so privlekli tudi k »starim stricem« ali »tetam« (starejšim neporočenim osebam), včasih tudi k vdovam.

Sprevod je spremljal harmonikar, ki je pri hišah in med potjo skrbel za zabavo.

S prejetim denarjem so zvečer pri zasebnikih pripravili zabavo, ki so se je udeležili vsi vaščani iz omenjenega dela vasi.

Vlačenje ploha se je nehalo pred desetimi leti, ko so glavni izvajalci postali starejši, mlajši pa niso nadaljevali šege.

Medtem ko skrajni spodnji del Libuč šege ni izvajal, so v začetku devetdesetih let začeli vleči ploh tudi v **Gornjih Libučah**, kjer so plohe vlekli štirikrat, zadnjič pred tremi, štirimi leti. V Gornjih Libučah so se ustavili pri vsaki hiši in povsod odrezali kos ploha, ker so prvenstveno zbirali denar. Šli so tudi v Spodnje Libuče, a so se ustavili le pri osebnih znancih.

V Nonči vasi,¹⁷ ki je najbližja vas mestu Pliberk, šege vlačjenja ploha niso poznali, pripravljali pa so pustne veselice, ki so se jih udeležili vsi vaščani od kmetov do hlapcev. V Nonči vasi so v pustu otroci v cunjah hodili od hiše do hiše in nabirali krape na palico. Georg Graber v delu *Volksleben in Kärnten* omenja, da se je ohranila na Komeljski gori posebna šega, ki jo on imenuje Krapfenpechtra ali Brotpechtra.¹⁸ Na Komlju so v pehtre oblečeni fantje nabirali krape ali kruh, šega pa je bila znana tudi v Nonči vasi, ki leži ob vznožju Komlja, se pravi, med Pliberkom in Čirkovčami, v obeh krajih pa je bila po drugi svetovni vojni šega vlačjenja ploha še živa.

V Čirkovčah so zadnjič vlekli ploh pred dvajsetimi leti. Ploh so po drugi svetovni vojni privlekli k dekletom, o katerih so pravili, da se bodo poročila, a se niso do pusta. Na pustni torek so pripeljali ploh in odrezali kos, dekle pa je moralo plačati odškodnino. Ploh so privlekli v opomin, naj se do drugega leta poroči. Čim bolj spretno se je dekle izgovarjalo, tem manjši ploh je prejelo in tem manj je bilo treba plačati.

V snegu so ploh vlekli na saneh, če ni bilo snega, so ga vlekli na enoosni prikolicici. Ploh so vedno vlekli s konjem, le zadnjikrat s traktorjem in vozom.

Šega je bila fantovska zadeva, spremljali pa so jih tudi otroci. Zvečer so z zbranim denarjem pripravili pustno veselico za celo vas.

Danes ni možnosti, da bi v vaški skupnosti šego oživili. Humška skupnost,¹⁹ ki v drugačni obliki nadaljuje nekdanjo vaško skupnost, se je usmerila v druge dejavnosti, predvsem v šport.

¹⁷ Informator: Marija Buchwald, roj. 1924, Nonča vas.

¹⁸ Graber, *Volksleben ...*, str. 234.

¹⁹ Humška skupnost (Heiligengraber Gemeinschaft) je društvo, v katero so včlanjeni prebivalci Čirkovč in Vidre vasi. Obe vasi ležita ob vznožju Božjega groba (nar. Humeč).

Vlačenje ploha v Čirkovčah leta 1977. Foto: Lipej Kolenik

Aktivni kulturnik Lipej Kolenik²⁰ je opozoril na alternativne pustne prireditve, ki jih organizira slovensko kulturno društvo Edinost. V Pliberk zahajajo zadnja tri leta kurenti s Ptuja, društveniki pa upajo, da se bodo ljudje z leti navezali na kurentovanje.

V Vidri vasi, kjer smo posneli pogovor z informatorko Marijo Nachbar,²¹ je bilo vlačenje ploha živo do sedemdesetih let. Vlekli so ga na pustni torek s konjem na enoosni prikolicici. Privlekli so ga k hišam, kjer so bili fantje in dekleta, ki bi se morali v preteklem letu poročiti. Tem osebam so odrezali kos ploha in ocenili, koliko je vreden. Šli so k vsaki hiši, kos ploha pa so odrezali le tistim, o katerih so pravili, da so *»na zoreh ostali«*. Zore so tisti del njive, kjer pri oranju niso mogli zorati do konca in so nato počez *»odrezali«* nekaj brazd. O tistih, ki se niso utegnili poročiti, so tudi rekli, da je *»med dva stola na tla sedel ali sedla«* (da se je v prazno usedel ali usedla).

Ploh so vlekli mladi vaški fantje, ki so nekčali šolanje. Dekleta niso smela sodelovati. Privlekli pa so ga tako dekletom kot fantom.

Dekletovi starši so morali kos ploha plačati z denarjem. Ploharjem je bil le denar nekaj vreden. Z njim so si zvečer plačali veselico.

Z vlačanjem ploha so nehali, ko so se glavni izvajalci postarali, mlajši pa niso več nadaljevali šege.

²⁰ Informator: Lipej Kolenik, roj. 1925, Čirkovče. Pogovor je bil posnet 22. 5. 1999; snemal: Naško Križnar; spraševala: Martina Piko.

²¹ Informator: Marija Nachbar, roj. 1923, Vidra vas. Pogovor je bil posnet dvakrat: 29. 4. 1999 brez kamere in 27. 5. 1999 s kamero.

V Dobu²² so šego vlačjenja ploha poznali pred drugo svetovno vojno. Ploh so vlekli na pustni torek, šli pa so k tistim dekletom, ki naj bi se poročila do pusta, a se niso. Dekle je moralo plačati ploh; čim več je dala, tem večjega je dobila. Ploh je bil osušeno drevo, odžagali so ga z ročno žago. K neporočenim fantom ploha niso vlekli, ker so sodelovali pri vlačanju. Sodelovali so samo moški, otroci so tekli za njimi. Fantje so smeli sodelovati, ko so bili stari 1000 tednov, t. j. nad 19 let. Dekleta sama niso smela nikamor, tudi na večerno veselico so prišla s starši.

Ploh so vlekli s konjem na enoosni prikolici. Našemljeni so bili bolj preprosto, ker ni bilo denarja za posebne obleke. Na koleslju so vozili vaškega siromaka, oblečenega v ženina in ga ponujali nevestam. Sprevod je spremljal tudi harmonikar.

Šli so k vsaki hiši in povsod so prejeli denar ali jedila. Z nabranim denarjem in jedili so vaščani zvečer pripravili veselico v gostilni Likeb.

V Dobu so nehali vlačiti ploh okrog sedemintridesetega leta, ko je gostilno prevzel Južni Tirolec, ki šege ni poznal. Tako niso imeli več priložnosti, da bi pripravili veselico v njegovi gostilni. »Južni Tirolec je imel štiri hčere, ki so bile pri 'Heimatkreislu', v gostilni je vse bolj nemško postalo, zato so se domačini umaknili,« je poudaril informator Franc Kuežnik.

4 Pustna šega vlačjenja ploha: tradicija in inovacije

Ob primeru zgoraj opisanih variant izvajanja ene in iste šege je mogoče razbrati več dejavnikov, ki vplivajo na izvajanje šeg: zunanji družbeni vplivi, spremembe, ki potekajo brez vidnih zunanjih vplivov, zavest o pomembnosti ohranjanja tradicij in inovacije, ki preidejo v »tradicijo« ali pa ne.

Pri izvajanju pustne šege v Pliberku in okolici opazimo spremembe na več ravneh.

4.1 Spremembe v sestavi skupin izvajalcev šege

Vlačenje ploha je bila in je izrazito fantovska in moška šega. Le v Vogrčah je v fantovsko skupnost ploharijev prodrla ženska, našemljena v ženina.

Izvajanje šege je bilo vedno omejeno na eno vas. Fantovska skupnost je nastopala v imenu vaške skupnosti. Danes so pri še živih šegah vaško skupnost nadomestila krajevna društva: v Vogrčah gasilsko društvo, v Pliberku kulturno društvo.

V Pliberku je skrb za izvanje šege prevzela skupina med sabo prijateljsko povezanih članov kulturnega društva KIB, vendar glavni izvajalci trdijo, da bi šego še izvajali, tudi če društva ne bi bilo več, ker ima v mestu dolgoletno tradicijo. Za Pliberk je tako značilna kot tradicionalno velikonočno petje²³ in Pliberški jormak,²⁴ je poudaril predsednik društva KIB Arthur Ottowitz.

V Vogrčah je izvajanje šege odvisno izključno od gasilskega društva. Na pustovanjih Katoliškega kulturnega društva, ki so vsako drugo leto, ne vlačijo ploha.

Najdlje se je šega v okviru vaške skupnosti ohranila v Spodnjih Libučah, kjer si je del Spodnjih Libuč ustvaril izredno močno vaško skupnost in identiteto tudi s tem, da so svoj del vasi poimenovali Srednje Libuče ali Mala vas.

²² Informator: Franc Kuežnik, roj. 1926, Dob. Pogovor je posnela in zapisala Martina Piko 19. 5. 1999.

²³ V Pliberku po slovesni maši na velikonočno soboto ob polnoči začnejo z velikonočnim petjem pri vseh hišah v mestu.

²⁴ Pliberški tridnevni sejem ima nad 600-letno tradicijo.

4.2 Spremembe v funkciji šege

Pomen ploha kot simbola rodovitnosti pozna kulturnik Arthur Ottowitz iz Pliberka predvsem iz etnološke literature, s katero je dobro seznanjen, omenili so ga tudi v Vogrčah, a tam se ta pomen vse bolj pozablja.

Sklicujoč se na pisne vire, je Arthur Ottowitz poudaril, da se je v Pliberku bistveno spremenil nekdanji pomen šege. Včasih je imela šega vlačjenja ploha izraziti pomen sramotjenja neporočenih deklet, kar je bilo povezano z neugodnim položajem neporočenih deklet v družbi. Starejše neporočene žene iz Pliberka se npr. še danes bojijo, da bi dobile ploh, ker je bilo to včasih sramotno. Danes se je spremenil status neporočenih v družbi. Šega ne pomeni več sramotjenja, temveč željo za srečo v partnerstvu ali pri iskanju partnerja. Danes se dekleta ne sramujejo, če dobijo ploh, temveč ga čakajo kot simbol sreče.

Po drugi svetovni vojni tudi v okoliških vaseh prejetje ploha niso občutili kot sramoto, temveč le kot šalo.²⁵

Pri izvajanju šege, poudarja Arthur Ottowitz, je zelo važna pieteta. Pliberčani npr. ploha ne vlečejo tja, kjer so imeli smrt v družini, pa tudi ne starejšim neporočenim ženskam, za katere vedo, da tega ne želijo.

Prvotno so prejemale ploh samo neporočena dekleta (npr. v Pliberku, v Vogrčah) ali fantje in dekleta, o katerih so pravili, da se bodo v tistem letu poročili, pa so poroko odložili. Nekateri informatorji iz okoliških vasi poudarjajo, da je v tem »pravi pomen šege«, ki se danes izgublja. Zelo malo razumevanja imajo za šego, če je glavni namen zbiranje denarja. Okoličani gledajo tako predvsem na še živo šego v Pliberku, kjer gredo ploharji v vse trgovine, in v Vogrčah, kjer pri vsaki hiši odrežejo kos ploha.

V Vogrčah se je vlačenje ploha razširilo na celo vas, ker je pomemben namen izvajanja šege tudi zbiranje denarja za gasilsko opremo. Vaščani so zbiranje denarja s tem namenom sprejeli kot del šege in za gasilsko društvo radi darujejo več, kot za večerno veselico. Vendar v Vogrčah izvajalci poudarjajo tudi izredno pomembnost šege za krepitev vaške skupnosti. Prvotni način izvajanja šege – predajanje ploha neporočenim – ohranjajo v Vogrčah s posebnimi obredi pri hišah neporočenih.

Vlačenje ploha je imelo za vas povezovalni pomen, predvsem večerni del šege – pustna veselica. V večini vasi so zvečer z zbranim denarjem pripravili veselico, ki so se je udeležili sodelujoči (v Pliberku, v Vidri vasi) ali pa vsi vaščani (v Dobu, v Čirkovčah in v Libučah). Pomembnost pustnih veselic za ohranjanje vaške skupnosti vidimo v primeru Spodnjih Libuč, kjer veselico – sicer v popolnoma novi obliki – pripravljajo še zdaj, čeprav ploha ne vlečejo več. Veselica jim daje možnost, da se sosedje vsaj enkrat na leto srečajo, ker danes ni več v navadi, da »greš k sosedu«.²⁶

4.3 Spremembe v načinu izvajanja šege

Vlačenje ploha so do druge svetovne vojne poznali v mestu Pliberk in v večini okoliških vasi. Ploh so vlekli s konjem na enoosni prikolici, dobila so ga neporočena dekleta ali pa dekleta in fantje, ki bi se morali v preteklem letu poročiti, a se niso do pusta, zvečer pa so z zbranim denarjem pripravili veselico. Po drugi svetovni vojni je bila šega v navadi v Vidri vasi, v Čirkovčah, v Libučah, v Vogrčah in v Pliberku. V vseh krajih je šega zamrla vsaj za nekaj let, znova so jo oživili v Libučah, Vogrčah in Pliberku.

²⁵ Informator: Marija Nachbar, Vidra vas.

²⁶ Informator: Johann Hartmann, Libuče.

Pri oživiljenih šegah opazimo precejšnje razlike med izvajanjem v mestu Pliberk in v okoliških vaseh Libuče in Vogrče.

V Pliberku so šego oživili kulturniki, ki so seznanjeni s pisnimi izročili o vlačanju ploha v mestu. Ustno in pisno izročilo močno vpliva na izvajanje šege: ploh vlečejo, če je le možno, s konjem na enoosni prikolici kot nekoč, sodelujoči so oblečeni v drvarje, kakor je to opisano v poročilih, ploh dobijo – razen redkih izjem – le neporočena dekleta. Izvajanje šege se v Pliberku le malenkostno spreminja, čeprav poudarja informator Arthur Ottowitz, da je to živa šega, ki se prilagaja današnjemu času, kar je edino smiselno. »Če bi hoteli izvajati šego iz konzervatorskih nagibov, bi se vedno le bali, ali delamo vse prav, kar pa ne bi bilo smiselno.«²⁷

V okoliških vaseh Libuče in Vogrče, kjer ni pisnih izročil o izvajanju šege in je tudi niso izvajali prvenstveno zaradi ohranjanja tradicije, je oživljeno vlačanje ploha tudi v načinu izvajanja doživelo več inovacij: v obeh krajih opazimo, da so si sodelujoči oblikovali šego na način, ki je bil primeren za vsakokratno (vaško ali društveno) skupnost.

V mestu Pliberk je izvajanje šege danes torej bolj vezano na (pisno in ustno) izročilo kot v Vogrčah (edini okoliški vasi, kjer je šega še živa); tam izvajanje šege funkcionalno prilagajajo potrebam gasilskega društva.

4.4 Spremembe brez vidnih zunanjih vplivov

V krajih, kjer zavest o ohranjanju tradicije ni važen motiv za izvajanje šege, se šega funkcionalno spreminja.

V Vogrčah je gasilsko društvo prilagodilo način izvajanja šege svojim potrebam. Oblikujejo jo po vzorcu navideznih porok pri hišah neporočenih in s tem ohranjajo nekdanji način izvajanja šege. Navezanost na izročilo pa jim omogoča, da se ustavljajo pri vseh hišah in povsod odrežejo kos ploha in tako zbirajo denar za svoje društvo. Na ta način združujejo namen ohranjanja pustne šege in namen samofinanciranja gasilskega društva.

V Libučah so šego, ki je bila živa do začetka devetdesetih let, oblikovali prebivalci enega dela Spodnjih Libuč. Ožja vaška skupnost tega dela Spodnjih Libuč se je oblikovala, ko so opustili vaško gostilno Marin, ki je bila prej komunikacijsko središče za vse prebivalce Spodnjih Libuč.²⁸

Vlačanje ploha so v Libučah oblikovali po vzorcu navideznih porok pri hišah neporočenih. Izročilo so upoštevali na ta način, da so izročali kos ploha le neporočenim. Zvečer so z zbranim denarjem pri zasebnikih organizirali veselico za vaščane iz tistega dela vasi.

Ko so v Spodnjih Libučah pred desetimi leti opustili vlačanje ploha, so večerni del šege – pustno veselico – nadomestili z novo veselico poleti. Ker v Spodnjih Libučah ni primerne gostilne za taka druženja, pri zasebnikih pa je bilo zaradi velikega števila ljudi (okrog 50 oseb) praznovanje povezano z velikimi težavami, so bili prisiljeni pripraviti veselico na prostem. V zadnjih letih so vaščani kupili šotor za petdeset ljudi in vse, kar je potrebno za taka praznovanja. Veselico, ki traja tri dni, pripravijo vsako leto na prvo avgustovsko nedeljo. Na veselici pripravijo tudi posebna tekmovanja (npr. tekmo koscev, tekme v kegljanju idr.), poteka pa po ustaljenih pravilih.

²⁷ Informator: Arthur Ottowitz, Pliberk.

²⁸ Informator: Johann Hartmann, Libuče.

V Spodnjih Libučah so torej letno pustno veselico nadomestili s praznovanjem po vzorcu t. i. veselic v šotoru, ki se v zadnjih desetletjih vedno bolj uveljavljajo. Veselice v šotoru navadno pripravljajo društva, ki si na ta način financirajo del letne društvene dejavnosti, odprte pa so za najširši krog ljudi. V Spodnjih Libučah ostaja praznovanje le za ožji krog vaščanov.

4.5 Spremembe zaradi družbeno-gospodarskih zunanjih vplivov

Največja vidna sprememba – povezana z gospodarskimi spremembami – je zamenjava konja s traktorjem. Le v Pliberku vleče ploha konj, da šega ohranja tradicionalni videz. Vlačenje ploha s traktorjem namesto s konjem so obsodili predvsem kulturniki, ki vidijo v tem »izmaličenje starega običaja«.²⁹

Družbeno-gospodarske spremembe so vplivale predvsem na opuščanje šege. V Vogrčah je informator Anton Visotschnig navedel kot vzrok za opuščanje raznih šeg v sedemdesetih letih mehanizacijo in s tem povezano večanje blaginje. Ljudje v teh letih niso imeli smisla za druženje, za družabnost.

Omenila sem že posledice spremembe lastništva gostilne Likeb, kar v Dobu navajajo kot vzrok za opustitev šege.³⁰

V okoliških vaseh ostro obsojajo, da v mestu Pliberk nesejo kos ploha v vse trgovine »samo zaradi denarja«. Vzrok za to spremembo je družbeni razvoj: danes se vsa dekleta šolajo ali pa so zaposlene in jih v dopoldanskih urah ni doma. Zato gredo ploharji po Glavnem trgu v trgovine, k frizerju, na banko, v gostilno itn., kjer je navadno v enem samem prostoru zbranih veliko neporočenih deklet.

Bistvena sprememba je povsem drugačen položaj neporočenih v družbi. Predajanje ploha neporočenim danes nima istega pomena kot nekoč, zato je šega odprta tudi za funkcionalne spremembe na tej ravni (npr. predajanje ploha vsem vaščanom v Vogrčah).

5 Sklep

Lahko torej ugotovimo, da je bila šega vlačnja ploha v vseh krajih v rokah lokalnih vaških skupnosti ali društev. Tudi pri oživiljenih primerih ne opazimo tendenc, ki jih v strokovni literaturi označujemo z Moserjevim terminom »folklorizem«.³¹ Šege niso nikjer razkazovali širši javnosti, temveč so jo izvajali izključno za lokalno skupnost, zato je povsod prilagojena potrebam posameznih lokalnih skupnosti in ne zahtevam občinstva.

V mestu Pliberk je na pustni torek popoldne na sporedu glavna pustna prireditve, ki jo obišče mnogo ljudi iz ožje in širše okolice. Vlačenje ploha kljub temu ni vključeno v glavni program pustovanja: ploha vlečejo dopoldne, pred glavno pustno prireditvijo, ko se v mestu znajdejo le naključni obiskovalci. Glavni izvajalci želijo na ta način ohraniti »intimnost« šege, čeprav poteka javno.

Pliberški ploharji se zavedajo, da bi jim »folklorizacija šege« uničila tradicijo in posebnost šege, na katero so zelo ponosni. Zato bo ostala še naprej komaj zaznavna za širšo okolico pa tembolj občutena za izvajalce.

²⁹ Informator: Lipej Kolenik, Čirkovče.

³⁰ Informator: Franc Kuežnik, Dob.

³¹ Hans Moser, Vom Folklorismus in unserer Zeit, v: Zeitschrift für Volkskunde, 58 (1962), 177–209. Hans Moser, Folklorismus als Forschungsproblem der Volkskunde, v: Hessische Blätter für Volkskunde, 55 (1964), str. 9–58.

*Zusammenfassung***Das Blochziehen in Bleiburg und Umgebung**

Am Faschingsdienstag, dem 16. 2. 1999, machte Dr. Naško Križnar Videoaufnahmen vom Blochziehen in der Stadt Bleiburg, einem Faschingsbrauch, bei dem nichtverheiratete Mädchen und Frauen gegen eine Geldspende einen sogenannten »Bloch« (Teil eines entasteten Baumstammes) erhalten.

Nach der Durchsicht der Aufnahmen stellten sich viele Fragen, die mit einer genauen Analyse des Videobandes nicht beantwortet werden konnten, deshalb haben sich die Autorin des Beitrages und Dr. Naško Križnar für weitere Interviews mit Mitwirkenden und Bewohnern der Stadt Bleiburg und Umgebung entschlossen.

Im Mai 1999 wurden sechs Interviews mit Bewohnern aus den umliegenden Dörfern und ein Interview mit dem Vorsitzenden des Kulturvereines »Kulturinitiative Bleiburg« (KIB) aufgenommen. Drei Interviews wurden von der Autorin ohne Kamera aufgenommen und aufgeschrieben, mit Personen, von denen angenommen werden konnte, daß sie nicht bereit gewesen wären, vor der Kamera zu sprechen. Vier weitere Interviews wurden von Dr. Naško Križnar mit einer Videokamera aufgenommen.

Über das Blochziehen in Bleiburg und Umgebung gibt es wenig schriftliche Quellen. Das Blochziehen in der Stadt Bleiburg wurde von Georg Graber im Jahre 1934 im Werk »Volksleben in Kärnten« beschrieben. Weiters erschien im Jahre 1986 ein ausführlicher Bericht über das Blochziehen in Bleiburg im Buch »Der Kokolore«, in dem der Publizist und Germanist Bertl Petrei seine Jugenderinnerungen niedergeschrieben hatte. Petrei führt an, daß dieser Brauch in mehreren Gegenden ausgeübt wurde und überall karikaturistisch verzerrtes Brauchtum dargestellt hätte, das von einer ganzen Scheinhochzeit bis hin zur einer Einbettung der ganzen Begehung in einen Umzug reichte. In Bleiburg hatte sich die einfachere Form erhalten.

Slowenische Berichte über das Blochziehen in Bleiburg und Umgebung finden wir bei Pavle Zablatnik und Niko Kuret. Die Berichte basieren auf den Angaben von Georg Graber und Hermann L'Estocq, die auch erwähnt hatten, der Brauch sei in den umliegenden Dörfern bekannt gewesen, ohne genauere Angaben anzuführen.

In neueren Forschungsberichten finden wir Aufzeichnungen über das Blochziehen in Rinkenberg im Buch »Osem stoletij Vogrč« aus dem Jahre 1995. Schriftliche Aufzeichnungen über das Blochziehen in den umliegenden Dörfern gibt es so gut wie keine, obwohl der Brauch, wie aus dem Feldforschungsmaterial ersichtlich wurde, nach dem zweiten Weltkrieg auch in den Dörfern weitestgehend ausgeübt wurde.

Aus den Aufzeichnungen, die bei der Feldforschung im Mai gewonnen wurden, ist ersichtlich, daß der Brauch nach dem zweiten Weltkrieg in der Stadt Bleiburg sowie in den umliegenden Dörfern Loibach (Libuče), Rinkenberg (Vogrče), Schilterndorf (Čirkovče) und Wiederndorf (Vidra vas) bekannt war, vor dem zweiten Weltkrieg wurde er auch in Aich (Dob) ausgeübt, keine Erinnerungen an den Brauch gibt es in Einersdorf (Nonča vas). Heute wird der Brauch nur noch in Rinkenberg (jedes zweite Jahr) und in der Stadt Bleiburg ausgeübt.

Die Varianten in der Ausübung des Brauches und der Wandel des Brauches in der Stadt Bleiburg und Umgebung zeigen, welche Faktoren auf das Brauchleben Einfluß nehmen. Diese Faktoren sind soziale und wirtschaftliche Veränderungen, der Stellenwert, der der Erhaltung von Traditionen beigemessen und die Funktion, die der Brauch für lokale Gemeinschaften inne hat. Innovationen im Bereich des Brauches erfolgen ohne sichtliche äußere Einflüsse, wenn die Funktion des Brauches durch eine andere – an die Gemeinschaft angepaßte – Funktion ersetzt wird.

Den Brauchwandel können wir bei den Elementen des Brauches und in der Funktion des Brauches feststellen.

Bei der Zusammenstellung der Gruppen, die den Brauch ausüben, hat eine wesentliche Veränderung stattgefunden. Einst bildeten die ausführende Gruppe überwiegend junge unverheiratete Männer aus einem Ort. In Orten, in denen der Brauch heute noch ausgeübt wird,

sind an die Stelle von Ortsmitgliedern Mitglieder von örtlichen Vereinen getreten (in Bleiburg Mitglieder des Kulturvereines, in Rinckenberg Mitglieder der Freiwilligen Feuerwehr Rinckenberg).

Am längsten hat sich der Brauch innerhalb einer Dorfgemeinschaft in Unterloibach erhalten (bis zu den 90er Jahren), wo ein Teil des Dorfes eine eigene Dorfgemeinschaft gebildet hatte.

In allen Orten, in denen der Brauch nach dem zweiten Weltkrieg ausgeübt wurde, ist er auch in Vergessenheit geraten, neu belebt wurde er in Loibach, Rinckenberg und Bleiburg.

Bei den neubelebten Formen erkennen wir einige Unterschiede in der Ausübung des Brauches in der Stadt Bleiburg und in den Dörfern Loibach und Rinckenberg.

In Bleiburg wurde der Brauch nach mehrjähriger Vergessenheit im Jahre 1983 von Mitgliedern des Vereins »Kulturinitiative Bleiburg« (KIB) wieder belebt, die mit mündlichen und schriftlichen Überlieferungen vertraut sind. So wird beim Ausüben des Brauches zwar versucht den Brauch der neuen Zeit anzupassen, die Elemente des Brauches bleiben jedoch – so weit es möglich ist – unverändert.

In den Dörfern Unterloibach und Rinckenberg, wo man den Brauch nicht belebt hatte, um Traditionen zu pflegen, kann man bei der neu belebten Form verschiedene funktionelle Veränderungen feststellen; in beiden Orten versuchten die Mitglieder den Brauch den Bedürfnissen ihrer (dörflichen oder Vereins-) Gemeinschaft anzupassen.

In den umliegenden Dörfern wird heute der Brauch nur noch in Rinckenberg gepflogen, wo er von Mitgliedern der örtlichen Freiwilligen Feuerwehr ausgeübt wird. Die Mitglieder der FF Rinckenberg versuchen bei der Ausübung des Brauches zwei wesentliche Elemente zu verbinden: die Erhaltung des Faschingsbrauches und die Selbstfinanzierung der Vereinstätigkeit. Da sie sich nicht an Überlieferungen gebunden fühlen, ist es möglich, den »Bloch« gegen eine Geldspende nicht nur Unverheirateten zu überreichen, sondern allen Bewohnern des Ortes, womit die Ausstattung für die Freiwillige Feuerwehr finanziert wird.

Weil sich der Status der Unverheirateten in der Gesellschaft wesentlich verändert hat und das Empfangen des »Bloches« heute nicht mehr als Schande und Aufforderung zum Heiraten empfunden wird, ist der Brauch auch auf dieser Ebene für funktionelle Veränderungen offen.

Das Blochziehen war und ist in allen Orten in der Funktion von lokalen Gemeinschaften oder Vereinen. Auch bei den neu belebten Formen finden sich keine Tendenzen, die in der Fachliteratur als »Folklorismus« bezeichnet werden. Der Brauch wurde in keinem Ort einer breiteren Zusehergemeinschaft präsentiert, sondern innerhalb einer örtlichen Gemeinschaft ausgeübt. Deshalb ist der Brauch immer den Gegebenheiten der lokalen Gemeinschaften und Vereine angepaßt und nicht den Bedürfnissen eines Publikums.

In der Stadt Bleiburg ist am Nachmittag des Faschingdienstages eine Faschingsveranstaltung angesetzt, an der Besucher von nah und fern teilnehmen. Das Blochziehen wird dennoch am Vormittag durchgeführt, als sich in der Stadt nur zufällige Besucher aufhalten.

Die »Blochzieher« in Bleiburg sind sich bewußt, daß eine »Folklorisierung« des Brauches die Tradition und die Besonderheit des Brauches, auf den man sehr stolz ist, zunichte machen würde.

Naško Križnar
Vlačenje ploha v Pliberku
Vizualna analiza

Vlačenje ploha je mestna pustna šega, pri kateri skupina fantov, našemljenih v drvarje, prodaja kose smrekovega debla neporočenim dekletom. Namen raziskave s pomočjo vizualne metode je bil opisati in analizirati šego na pojavni ravni in odkriti možne povezave v širšem prostoru, ki izhajajo iz vizualne analize. To je del skupne raziskovalne naloge vlačjenja ploha v Pliberku in okolici. Razširjenost in razvoj šege v okoliških slovenskih vaseh prikazuje mag. Martina Piko v razpravi na strani 369.

Dragging a plank is an urban Shrovetide custom in which a group of boys masked as loggers sells pieces of pine trunk to unmarried young women. The purpose of this visual research was to describe and analyze the custom and to discover possible connections within the broader geographical area. This research is part of a joint research project entitled Vlačenje ploha v Pliberku in okolici (Dragging a Plank in Bleiburg and Its Vicinity). The development and expansion of this custom in nearby Slovene villages is described by Martina Piko in her article on page 369.

Uvod

Na pustni torek, 16. 2. 1999, sem v Pliberku (Bleiburg) posnel šego vlačjenja ploha,¹ ki jo izvajajo člani kulturnega društva KIB (Kulturinitiative Bleiburg). Ta njihova dejavnost je vključena v javni pustni program in je oglaševana tudi na plakatih, ki napovedujejo organizirane pustne prireditve v Pliberku. Sodeč po tipografiji na plakatu in po času, ki je tej šegi odmerjen, bi lahko sklepali, da ne sodi med glavne pustne prireditve, morda zato, ker ne obeta velikih komercialnih učinkov. Zato je pa tem bolj zabavna za same izvajalce in za njihove naključne, a nepogrešljive »stranke«, ki se nenamerno vključujejo v pustni igrokaz.

O dogodku me je obvestila Milka Olip, sodelavka Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik. Na Koroškem tisti dan ni potekalo nobeno podobno pustovanje

¹ Ploh je izraz za hlod (iz nem. Bloch) in v kontekstu obravnavane šege tudi za njegov del.

in tudi v arhivu omenjenega inštituta še niso imeli njegovih posnetkov, v arhivu Avdiovizualnega laboratorija ZRC SAZU pa tudi ne. Razen tega je vlačenje ploha v Pliberku tradicionalno mestno pustovanje, katerega povezavo z okoliškimi vaškimi pustovanji z istim imenom bi kazalo še podrobno preučiti. Tega se je lotila kolegica mag. Martina Piko s Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik v Celovcu. Moje videosnemanje in pričujoča vizualna raziskava sodita v najino skupno raziskovalno nalogo preučitve vlačnja ploha v Pliberku in okolici.

Podobno kot druga (ljudska) pustovanja je tudi pliberško časovno, prostorsko in zvočno zelo razgibano in zato primerno za vizualno dokumentiranje in obratno, videokamera je verjetno najprimernejše sredstvo za dokumentiranje pustne šege. Videokamera ujame več preučevane kulture, kot jo lahko zavestno zaznamo, in vizualni dokument dopušča natančno in večkratno pregledovanje. Zato je kamera idealno orodje za beleženje vseh kulturnih podatkov, ki so hkrati zapleteni in vizualni: ritual, ples, tehnični postopek ali interakcijo skupine ljudi (Hockings, 1988).

Snemal sem z malo priročno kamero formata Hi 8, z optičnim stabilizatorjem slike in z mikrofonom na kameri. Uporabljal sem pretežno širokokotni objektiv, da bi v sliko zajel čim več prepletajočih se dejanj glavnih akterjev. Zato tudi nisem posegal v dogajanje tako, da bi kakorkoli vplival na ravnanje protagonistov, razen s svojo snemalsko prisotnostjo.

Bližnje plane sem dosegel s fizičnim približevanjem osebam in dogajanju, ne s pomočjo zoomiranja. Omenjena oprema se je izkazala za izjemno primerno. Nisem vzbujal pozornosti z veliko kamero in stojalom ali z asistentom. Male akumulatorje sem občasno ogreval v hlačnem žepu, celo kamero pa pod zimsko suknjo. Jutro je bilo jasno, s temperaturo pod -10 stopinj C. Občasno mi je delala težave zarositev optike po hitrem prihodu v toplejši prostor.

Ob slovesu sem predstavniku skupine izročil svojo posetnico in mu pojasnil namen snemanja.²

Pustna skupina

Pustno skupino vlačnja ploha so leta 1999 sestavljali: konj, vodič konjske vprege, godec, pobiralec denarja, dva gozdarja, dva žagarja, nosač lesenih čokov in spremljevalec, razen konja skupaj 9 udeležencev različnih poklicev in starosti, od 20 do 45 let. Samo najstarejši od njih je poročen. Njihova dejavnost bo razvidna iz opisa dramaturgije dogajanja v naslednjem poglavju.

Skupina pri svojem nastopu uporablja sledeče pripomočke: enoosni voz z ojesi za konjsko vprego, rdeče in rumene papirnate trakove za okrasitev vprege, tri smrekove »plohe« (debla manjše debeline), lesen križ (kozy) za žaganje debel, žago lokarico, dva cepina, harmoniko frajtonarico, kovinsko pušico na palici in maske.

Oblačila, maske in vloge protagonistov:

VODIČ KONJSKE VPREGA: hlače iz džinsa, rjava podložena bunda, delovne rokavice, črn, cilindru podoben klobuk, po obrazu ni maskiran. Vloga: vodenje konjske vprege in skrb za konja ves čas prireditve.

² Maja 1999 je Martina Piko izročila predsedniku KIB videokaseto z zmontiranim gradivom v zahvalo za intervju.

Omenjena skupinska fotografija ploharjev pred pekarno. Na levi je vodič s konjem. Na vozu zadaj od leve: pobiralec denarja, godec in spremljevalec. Na sredini sedi: drugi žagar. Stojijo od leve: drvarja, nosač čokov in prvi žagar. – Foto: Rühl Christine

GODEC: svetlo modre dokolenke, rjave irhaste hlače, temno rjav pulover in lajbič z rožicami, koničasti hrilbovski klobuk sive barve, frajtonarica, očala. Vloga: igranje na harmoniko in zabavanje »strank«.

POBIRALEC DENARJA: temnordeče dokolenke, bež pumparice, siva volnena suknja, sive rokavice, rjav klobuk, pušica za denar na palici, okrašeni z rumenimi papirnatiimi trakovi, bradavičast plastični nos. Vloga: spravlja denar, ki ga plačujejo za ploh, v kovinsko pušico na palici.

PRVI DRVAR: črne hlače in jopič, črn klobuk, delovne rokavice, nahrbtnik, cepin, očala, nos, brki. Vloga: ves čas ima pri sebi cepin z napičenim plohom, kosom smrekovega debla, ki ga ponuja neporočenim dekletom.

DRUGI DRVAR: spuščene bež pumparice, na desni nogi bela obveza, siva suknja z roževinastimi gumbi in zelenim ovratnikom, črne usnjene rokavice, siv klobuk, nahrbtnik, cepin, očala. Vloga: ista kot prvi drvar.

PRVI ŽAGAR: spuščene bež pumparice, siva volnena suknja, rjave rokavice, rdeče nogavice, volnena kapa, lesena koza za žaganje, viseč plastični nos. Vloga: z drugim žagarjem skrbi, da je vedno nažaganih dovolj plohov. Nosi žago lokarico in občasno tudi križasti podstavek (kozy) za žaganje drv.

DRUGI ŽAGAR: sive dokolenke, rjave pumparice, bež suknja, po obrazu ni maskiran. Vloga: ista kot prvi žagar.

NOSAČ LESENIH ČOKOV: temnordeče dokolenke, črne pumparice, rjava volnena jopica, volnen siv suknjič, črn klobuk s peresom, delovne rokavice, nahrbtnik, umetni trebuh, plastična očala, nos in brki. Vloga: v nahrbtniku ima vedno zalogo plohov, s katerimi oskrbuje drvarja. Pomaga žagarjema pri žaganju ploha.

SPREMLJEVALEC: bele dokolenke, pumparice, temno rjav usnjen suknjič, črn klobuk, po obrazu ni maskiran. Vloga: pomaga vsem in občasno nosi kožo za žaganje ploha.

Vsi so nosili zimske čevlje ali gojzarje, drugi žagar pa nizke čevlje.

Dramaturgija

Glavni del šege se začne s prihodom pustne skupine po Postgasse na Glavni trg okoli devetih zjutraj.

Konjska vprega se ustavi ob strani trga, da ne moti avtomobilskega prometa.

Glavni del skupine s harmonikarjem na čelu se nemudoma napoti v lekarno, ki je osrednja stavba gornjega, južnega dela trga.

Vodič konjske vprege ostane pri konju.

Žagarja medtem predstavita leseno kožo pod »ploh« in začneta žagati kratke, približno 20 cm dolge čoke. Ko pride skupina po opravljenem delu iz lekarne, se vsi, s harmonikarjem v sredini, postavijo v loku okoli žagarjev, ki začneta žagati v ritmu polke, ostali pa se ritmično pozibavajo. Nosač lesenih čokov spravlja odžagane kose v nahrbtnik. Nato se glavnina skupine odpravi v naslednji lokal.

Konjska vprega se pomika za njimi po sončni strani trga.

Ta vrstni red se ponavlja ves čas izvajanja šege. Na vrsto pridejo vsi lokali izmenično po eni in drugi strani Glavnega trga. Naloga je opravljena nekaj pred drugo uro popoldne, ko se na trgu navadno začne glavna pustna prireditev. Vmes gredo plohariji okoli dvanajste ure skupaj na kosilo v restavracijo Breznik. Prej še prodajo nekaj kosov »ploha« natakarcam v restavraciji.

Namen šege je namreč, da ponudijo neporočenim ženskam ali dekletom kos »ploha« v odkup med petjem priložnostne šaljive pesmi. »Tiste dobijo ploh, ki niso poročene. Mrš zraven iti,« mi je dejal prijazni vodič konjske vprege, ko sem ga med snemanjem vprašal, kaj se dogaja. »Ploh« ponujata drvarja na konici cepina. Vsaka »žrtev« mora sama sneti čok s cepina, pri čemer je deležna šaljivih komentarjev. Plačilo znaša od 50 do 100 ATS, ki jih spravi pobiralec.

Do svojih žrtev pridejo plohariji v lokalih na obeh straneh trga, pri čemer oberejo tako državne urade (pošta, banka) kot zasebne trgovinice in gostilne. Vmes zaustavijo tudi kakšen avto z žensko voznico in številne pešakinje. »Ploh« ponudijo vsem, ne glede na to, ali so poročene ali ne, saj včasih to ugotovijo šele kasneje v razgovoru.

Nastop v lokalih poteka takole.

Drvarja sta že prej, med žaganjem »ploha« ali pa na pločniku nasadila vsak svoj čok na cepin. Če jima v trgovini zmanjka plohov, jima jih priskrbi nosač iz svojega nahrbtnika. Iz videoposnetkov je razvidno, da ni pravila, kdo bo prvi vstopil v lokal. Včasih je to godec, včasih drvar, lahko tudi pobiralec. Važno je, da godec pravočasno začne igrati melodijo njihove posebne »nastopne« pesmi, v kateri povedo, zakaj so prišli. Pesem se glasi takole:

•Blochziagn is a älter Brauch, Blochziagn tua ma heuer auch,
viele Mädchen sind schon hier, kriegen einen Bloch von mir.

Blochziagn is a älter Brauch, Blochziagn tua ma heuer auch,
Blochziagn dás ist wunderschön, nächst's Jähr werma wieder gehn.

NOTNI ZAPIS

(Tonski zapis transkribirala Maša Komavec, notografiral Drago Kunej)

J. 96 - 104

Bloch - ziagn is a al - ter Brauch, Bloch - ziagn tua ma heu - er auch,
 vie - le Mäd - chen sind schon hier, krie - gen ci - nen Bloch von mir.
 Bloch - ziagn is a al - ter Brauch, Bloch - ziagn tua ma heu - er auch.
 Bloch - ziagn das ist wun - der - schön, nächst's Jahr wer - ma wie - der gehn.

Pesem pojejo unisono med vstopanjem v lokal in med ponujanjem »ploha«. Drvar med petjem ritmično ziblje »ploha« na cepinu in ga tišči žrtvi pod nos, dokler se ta med smehom ne odloči za sodelovanje. Ženska navadno prime čok z obema rokama in ga skuša sneti s cepina. Včasih to ne gre tako lahko, kar ploharji bolj ali manj duhovito komentirajo in se pri tem zabavajo, žrtvi pa je nerodno. Razen tega je čok tudi smolnat, kar predstavlja nežnim ženskim rokam dodaten problem. Med hrupnim govorjenjem in pogajanjem žrtev izroči plačilo pobiralcu. Godec ves čas razteguje meh, razen takrat, ko vsi dobijo čašico okreplila Med zvoki harmonike zapustijo lokal.

Zunaj se sproti odločajo, kam bodo šli. Nosač čokov se pri žagarjih oskrbi z novimi kosi »ploha« in tudi sam pomaga pri žaganju tako, da drži »ploha«. Harmonikar igra ritmično poskočnico, drvarja napičita vsak svoj čok in vse se začne znova.

Zunaj na trgu, ko hodijo v skupini od trgovine do trgovine, vsak od njih gleda za ženskami. Ko npr. drvar izbere svojo žrtev, gre urno proti njej in kliče godcu: »Musik, Musik!« To pomeni, naj godec začne igrati njihovo pesem, ostali ploharji pa naj priskočijo na pomoč s petjem. Vsi obstopijo žensko in pojejo, eden od drvarjev pa ji moli cepin s plohom pod nos, dokler ne sname čoka in plača. Mimoidoči se od daleč muzajo.

Vsebina vizualnega dokumenta

Popis posameznih kadrov, njihove slike in tona.

Kratice: T - splošni plan; S - srednji plan; B - bližnji plan; V - veliki plan

1. Skupina s konjsko vprego na čelu prihaja po Postgasse proti kameri.
T, S, zvok harmonike.
2. Skupina pride pred apoteko. Glavnina zavije v apoteko na Glavnem trgu, konjska vprega se ustavi na levi strani kadra. T, zvok harmonike in petje, začetek ploharske nastopne pesmi.

SLIKA • *Prihod ploharjev na Glavni trg, pred apoteko. Konjska vprega se ustavi ob strani, ploharji pa se podajo v lokal.*

3. Drvarja začeta žagati ploh. S, zvok žaganja.

SLIKA • *Žagarja žagata ploh na približno 20 cm visoke čoke. Eden od njiju je levičar; kar je še posebej prikladno, ker lahko oba pridržujeta deblo. Leseno kozo, na kateri sloni ploh, nosi eden od njiju na rami, ko se premikajo na novo lokacijo.*

4. Drvarja žagata ploh, zadaj Glavni trg. S, zvok žaganja in prometa.
5. Žagarja kot prej, nato zasuk na apoteko, iz katere prihaja skupina ploharjev. Odidejo mimo kamere. S, žaganje, harmonika.
6. Skupina pride k žagarjema in ju obstopi. Vidimo plohe, žagarja in skupino z godcem na sredi. Žagarja žagata v ritmu glasbe. Drugi se ritmično pozibavajo. S, žaganje, harmonika.

SLIKA • *Po vrnitvi iz apoteke ostali obstopijo žagarja. Godec daje takt s prigradno polko, katere ritem narašča. Nosач plohov drži novi čok, da ga bo spravil v nahrbtnik, brž, ko bo odžagan. Ostali se zibljejo v ritmu polke.*

7. Skupina vstopa v pošto. Zasuk na konjsko vprego. T, harmonika, vriskanje.
8. Vodič konjske vprege govori nerazločno v narečju in nemško. V, govor.
9. Vodič konjske vprege govori nemško o šegi. V, govor.
10. Mimoidoči mož govori o šegi par nemških in par narečnih besed. V, B, govor.
11. Vodič konjske vprege pove nekaj o šegi v narečju. V, govor.

* Fotografije iz video gradiva Naška Križnarja izdelal Igor Lapajne.

SLIKA • Vodič konja je stalno pri vpregi in odgovarja na vprašanja mimoidočih.

12. Glavni trg, T, zvok prometa.

SLIKA • Glavni trg v Pliberku, prizorišče vsakoletnega vlačjenja ploha, ob pol desetih, temperatura okoli -10 stopinj C

13. V poštni veži. Po stopnicah iz nadstopja pridejo ploharji in se napotijo v poštni urad. Kamera gre za njimi. Pojejo in ponujajo ploh. Enega sname uradnica, drugega njena stranka. Odidejo na trg in kamera za njimi. S, V, harmonika, petje, govor.

SLIKA • Poštna uradnica snema ploh s cepina.

SLIKA • Mitsch, najstarejši plohar, zapeljevo ponuja ploh stranki na pošti.

14. Žagarja na ulici žagata ploh. Enega nasadi drvar. Odidejo proti trafiki. Pred vhodom začnejo peti svojo pesem. Kamera gre za njimi čez prag. Trafikantka vzame ploh in plača. Ploharji se poslovijo in odidejo. S, V, žaganje, promet, harmonika, petje, govor.

SLIKA • Žagarja, nosač okov in drvar v značilni pozi ob žaganju. Drvar si je privoščil cigareto.

SLIKA • V prvem planu Mitsch nasaja čok na cepin, zadaj nosač polni nahrbtnik.

SLIKA • Godec, pobiralec denarja in drvarja gredo proti trafiki.

SLIKA • Trafikantka je pravkar začela snemati ploh s cepina.

15. Skupina prihaja po pločniku proti kameri. Zasuk na konjsko vprego. Vidimo okrašene ročice na vozu. S, harmonika.

SLIKA • Enoosna konjska vprega in trije plohi na njej. Oplen in ročici so okrašeni s pisanimi papirnatimi trakovi.

16. Glavni trg, na desni konjska vprega s plohi. T, promet.

17. Drvar napiči ploh s cepinom in stopi v trgovino. Kamera za njim. Prodajalka natoči pijačo, pijejo. Na pultu je odkupljeni čok. S, V, harmonika, govorjenje.

SLIKA • Prodajalka pri optiku ponuja pijačo drvarju.

SLIKA • Čok na pultu pri optiku.

18. Ploh na cepinu. Pijejo. V, harmonika, govor.
19. Glavni trg s konjsko vprego v daljavi. T, šum mesta.
20. Skulptura na Glavnem trgu. V, šum mesta.
21. Skupina pride iz trgovine, oklevajo, nato odidejo po trgu. S, harmonika, govor.

SLIKA • Prvi žagar, drvar, spremljevalec, godec, drugi žagar in nosač čokov se posvetujejo, kam bodo šli.

SLIKA • Drvarja na čelu skupine. Lepo vidimo čok na cepinu.

22. Godec stopi z eno nogo na odbijač avtomobila, ki se zaustavi. Drvar ponudi ploh voznici, ki ga sname in plača. S, V, harmonika, govor.

SLIKA • Godec z nogo na odbijaču zaustavlja avtomobil, zadaj pobiralec.

SLIKA • Drvar ponuja čok voznici, ostali opazujejo akcijo.

SLIKA • Pobiralec jemlje denar.

23. Žagar zaustavi rdeč avto z razširjenimi rokami. Pojejo in ponudijo ploh voznici. S, V, hamonika, petje, govor.

SLIKA • Žagar zaustavlja avto z razširjenimi rokami.

SLIKA • Ploharji pojejo predstavitevno pesem voznici.

SLIKA 22 • Drvarja ponujata čoka.

24. Voznica plačuje. Drvar nasadi nov ploh. B, harmonika, govor.
 25. Žaganje ploha na ulici. Nosač spravi kose v nahrbtnik. S – B, žaganje.
 26. Žaganje na ulici. S, žaganje.
 27. Žaganje, zasuk na žagarja. B, žaganje.
 28. Žagarja žagata, drvar drži ploh. B, žaganje.
 29. Pride skupina z godcem. Vidimo nasajanje ploha, nato odidejo v trgovino, Kamera za njimi. Dobivajo plačilo in odidejo. Kamera jih spremlja na ulici, mimo vprege. S – B, harmonika, petje, govor. (Opomba: v prizorih v notranjosti zarošen objektiv!)

SLIKA • Ključni liki vlačanja ploha: drvar, godec in pobiralec denarja.

30. Vstopijo v pekarno. Prodajalka vzame ploh in plača. B, petje, govor.
31. Pridejo iz trgovine. Drvar se napoti k znanču na trgu. S, B, govor.
32. Drvar nasadi ploh. Odpravijo se čez trg. Ponudijo ploh ženski ob stojnici. Nekateri vstopijo v gostilno. Kamera se suče od enega do drugega dogajanja. Končno gredo vsi v gostilno, kamera za njimi. Ponudijo ploh uslužbenki pri šanku. Stojijo ob šanku. Godec igra. B, T, B, harmonika, govor.

SLIKA • Drvar ponuja čok ženskam pri stojnici sredi trga.

SLIKA • Ploharji gredo k Brezniku na kosi-
lo. V prednjem planu vidimo čok na
cepinu.

33. V gostilni. Godec igra. Zasuk na zvočnik s popularno glasbo. S – B, harmonika, glasba.
34. Stojnica na trgu s prodajalcem in ljudmi. S, šum mesta.
35. Živila na stojnici, medeno žganje, mesnine. B, šum okolja.
36. Konjska vprega ob pločniku. Mimo prihaja vrsta našemljenih otrok. T, šum mesta.
37. Stojnica s kmečkimi živili. B, šum mesta.
38. Med živili na stojnici tudi majželni.³ B – S, šum mesta.
39. Stojnica, zasuk na promet in otroke na pločniku. S, T, šum mesta.
40. Vrsta maskiranih otrok prejema kornete iz rok slaščičarja. B – S, šum mesta.
41. Starec s kučmo pri stojnici, prodajalec mu streže. S – B, šum mesta, govor.
42. Majželni. B, šum, govorjenje.

³ Majžel je koroška ljudska jed – svinjska glavina z dodatki, zavita v mreno in najprej kuhana, nato pa pečena.

43. Konjska vprega na trgu, zasuk na grad. T, šum mesta.
44. Stojnica, zasuk na ploharje, ki prihajajo iz gostilne. Prečkajo trg do vprege. Z njimi je dekle s fotoaparatom, ki jih razporeja za fotografiranje ob vpregi. T, S, harmonika, šum mesta, govorjenje.
45. Rühl Christine razporeja ploharje za skupinsko fotografijo. B, govorjenje.
46. Christine fotografira skupino, kamera gleda vse. B, S, T, govorjenje, šum mesta.
47. Skupina v zasuku, se razidejo. S, govorjenje.
48. Žaganje ploha v ritmu polke. S – B, harmonika, žaganje.
49. Dva žagata, eden drži odžagani ploh. B, žaganje, šum mesta.
50. Starejša mimoidoča ženska se začudeno ozira in odide. B, S, žaganje.
51. Nehajo žagati in odidejo za godcem. S, žaganje, harmonika.
52. Vstopajo v trgovino. S, šum mesta. (Opomba: ponesrečen posnetek!)
53. Vodič s konjsko vprego. S, šum mesta.
54. Vodič konjske vprege ob konju. B, šum mesta.
55. Maskirana mati z otrokom hiti v trgovino. S, šum mesta.
56. Iz trgovine prihajajo ploharji: drvar, godec, nosač plohov, spremljevalec s kožo, drvar. Kamera gre za njimi čez trg, pred banko. Ponudijo ploh ženski na pločniku. Pojejo in se šalijo. Ona plača. S, B, harmonika, petje, govor.

SLIKA • *Drvar ponuja čok ženski na ulici.*

SLIKA • *Ženska plačuje pobiralcu denarja, zadaj drvar in godec.*

57. Vstopajo v banko, zasuk na napis: Raiffeisen Bank. S, šum mesta, oddaljeno petje.
58. Konjska vprega na trgu. T, šum mesta.
59. Pogled na zgornji del trga. T, šum mesta.
60. Prihajajo maskirani otroci z učiteljicami. T, zvok tolkal.
61. Sprevod prihaja proti kameri in po obeh straneh mimo nje. T, B, zvok tolkal in trušč otrok.
62. Sprevod odhaja od kamere mimo stojnice proti spodnjemu delu trga. T, trušč otroškega karnevala.
63. Sprevod prěčka trg, zadaj vidimo konjsko vprego. T, trušč otroškega karnevala, šum mesta.
64. Konjska vprega z vodičem in mimoidočimi. T, trušč otroškega karnevala in mesta.

Značilnosti in sklepne misli

Nikdar prej še nisem spremljal šege vlačjenja ploha. Prvič sem jo opazoval skozi okular kamere. Zato sem največ podrobnosti zaznal in dojel šele ob kasnejši analizi videoposnetkov. Dober videoposnetek omogoča precej natančno sistematizacijo vidnega dogajanja, ki bistveno dopolnjuje njegove besedne opise.

Vizualni dokument sem si najprej večkrat ogledal neobremenjeno, kot vsakdanji gledalec, da sem si osvežil splošen vtis o dogajanju. Tako gledanje imenuje Collier odprto analizo (Collier 1981, 169), za razliko od strukturirane. Iskal sem stične točke med vtisom, ki ga naredi posnetek, in svojim spominom na realno dogajanje. Šele v naslednjih gledanjih sem se podrobneje posvečal količinskimi podatkom, npr. številu udeležencev, noši, obnašanju, vlogam, načinu gibanja, prostorskemu razporedu dogajanja ipd., ki so mi pomagali pri rekonstrukciji pustnih likov, vlog in dramaturgije šege. Skušal sem pač kar najbolje izkoristiti prednosti vizualne metode pri zbiranju in analizi gradiva. V resnici videoposnetka ni nič lažje brati kot originalni dogodek (Hockings, 1988). Ponovno pa se je izkazalo, da je ena od prednosti vizualne metode možnost večkratnega pregledovanja posnetkov in zato izdelava veliko natančnejše faktografske podobe šege kot s standardno metodo enkratnega ogleda realnega dogajanja.

Priprav na vlačenje ploha nisem posnel, ker nisem našel zbirnega mesta pustovalcev. Zato sem jih čakal na Glavnem trgu od osme ure dalje. Snemati sem začel nekaj pred deveto uro s prihodom skupine na Glavni trg. Snemanje sem prekinil kmalu po kosilu, ko so se še skupaj slikali, nato pa šli prodajat ploha v banko. Presodil sem, da sem v času snemanja zajel vse najznačilnejše prizore tega pustovanja, ki zadoščajo za rekonstrukcijo vzorcev na več ravneh. Zadnji kader kaže konjsko vprego na Glavnem trgu, izgubljeno sredi opoldanskega vrveža. Gradivo traja 28 minut in vsebuje 64 kadrov.

Na začetku je videti, da so udeleženci še neuigrani, kar je tudi posledica mrzlega jutra. Nato se počasi ogrejejo, uskladijo in se začnejo zabavati. Skupina začne delovati

sproščeno in se neprisiljeno vključuje v okolje. Zato daje občutek avtentičnosti. Vsak udeleženec najde prostor za svojo vlogo. Srečujejo tudi znance in prijatelje, s katerimi se veselo pogovarjajo. Večinoma pa se disciplinirano držijo skupine in se posvečajo svojim vlogam brez odvečnega govorjenja. Samo enkrat sem videl, da je kadilec med njimi izkoristil priložnost in si prižgal cigareto med žaganjem ploha. Samo v eni trgovini so si privoščili ponujeno alkoholno pijačo.

Vlačenje ploha, čeprav javna pustna prireditev, je namenjeno zlasti zabavi samih nastopajočih, saj na trgu v začetku ni veliko ljudi, še posebej, če je tako mrzlo, kot je bilo v času snemanja. Tudi lokali so večinoma prazni, tako da vse poteka skoraj brez prič.

Lastnice ali uslužbenke uradov, trgovinic in drugih lokalov z razumevanjem sprejmejo plohaje, verjetno so jih že navajene iz prejšnjih let. Takoj razumejo, za kaj gre in se povečini vse z dobro voljo vključijo v dogajanje kot njegov bistveni sestavni del.

Vlačenje ploha v Pliberku je tudi neke vrste gledališka predstava, katere oder je ves trg, pločniki, trgovinice, uradi in lokali. Plohari so igralci, ki imajo določen tradicionalni dramaturški okvir igrokaza, znotraj posameznih prizorov pa ima vsak od njih priložnost pokazati svoje igralske, komedijantske sposobnosti. Vendar bi veliko število gledalcev motilo njihovo pustno predstavo. Narejena je za spletnje in utrjevanje občestvenih vezi, podobno kot obhodi od hiše do hiše pri večini drugih ljudskih pustovanj. Pustovanja z obhodi so se okrepila zlasti v drugi polovici 19. stoletja, po uvedbi osebnih svoboščin kot protiutež začetku razpadanja vaških skupnosti, ko je slabela »skupinska vaška identiteta« (Makarovič 1995, 110).

Najverjetneje so se vaška pustovanja zgledovala pri mestnih in ne obratno. In vendar dramaturgija vlačnja ploha v Pliberku ni tako kompleksna kot dramaturgija nekaterih vaških pustovanj, ki sem ji preučeval. Ne more se primerjati npr. z dramaturgijo kurentovanj (npr. oračev) ali drežniškega pustovanja v Sloveniji. Pri slednjih traja dogajanje več dni z menjajočo se silovitostjo in na veliko večjem prostoru. Udeleženci so bogato maskirani in povzročajo veliko več hrupa in pritegujejo več pozornosti kot plohari. V to jih sili konkurenca med skupinami v vasi ali med sosednjimi vasi. Tudi podobna šega, ki temelji na uporabi drevesnega debela, to je borovo gostüvanje v Porabju in na Goričkem, poteka bolj hrupno. Udeleži se ga vsa vaška skupnost in je osrednji pustni dogodek v vasi. V zadnjem času je borovo gostüvanje v obliki množične turistične prireditve postalo med porabskimi Slovenci celo priznan zaščitni znak etnične skupnosti.

Skupina plohajev je po eni strani nasprotje sodobni podobi Glavnega trga. Na to lahko pozornega opazovalca opozori že njihova oprema. Konjska vprega, cepini, plohi in ročno žaganje so iz drugega časa in okolja kot avtomobili in urejene izložbe. Po drugi strani pa bo površen opazovalec morda videl v ploharih samo skupino okoliških kmetov, ki so prišli po opravkih v mesto in se obnašajo malo bolj robato kot drugi ljudje. Njihovo minimalno maskiranje namreč ne priteguje pretirane pozornosti mimoidočih in tako se šega nekako skriva v vsakdanji mestni vrvež. Ta značilna razlika ustvarja posebno fino dramsko napetost, lahko bi rekli kar patetiko, ki je značilna za slovesne šege.⁴ Tak primer sem odkril med Srbi v Dalmaciji v času pravoslavnega božiča – »badnjaka«, kjer so se sestavine tega družinskega rituala skrile med vsakdanje

⁴ S to ugotovitvijo se ujema izjava samih plohajev, da je njihova šega »intimne« narave.

dogodke, da jih nepoučeni ne bi biti opazil (Križnar 1989), kar je pomagalo, da se je šega sploh ohranila v časih prevladovanja ateistične ideologije in v prostoru katoliške večine. Tudi v Pliberku bi močnejše poudarjanje šege ali njenih sestavin vodilo v folklorizem in komercializem, dolgoročno lahko celo v njen razpad.

Bolj kot obrazna maska pride do izraza zvočno maskiranje skupine. Razen petja je to predvsem zvok harmonike. Vsa dejavnost ploharjev je zavita v njen zvočni oblak. Zato jih ni težko najti, če zamudimo začetek. Razen že omenjene spremljave nastopne pesmi ploharjev igra godec tudi druge viže, med njimi je moč prepoznati številne viže slovenskih narodnozabavnih ansamblov (Slak, Avsenik).

Precej zanimivo je gibanje nastopajočih. Večina od njih izvaja vsakdanje kretnje, le drvarja imata poseben način gibanja, ko ponujata ploha na cepinu. Zlasti eden od njiju, Mitsch, zna izredno izrazno zibati telo in cepin v ritmu glasbe, pri čemer se nagajivo smehlja, kar je mogoče podoživeti le ob gledanju videoposnetka. Omenil sem že ritmično zibanje udeležencev, ko godec igra poskočnico ob žaganju ploha. Tudi žagarja pospešita žaganje po taktih glasbe.

Skupina se od enega do drugega prizorišča giblje zelo dinamično, v strnjeni skupini, korajžno korakajoč za godcem. Pri tem se ne ozirajo na avtomobilski promet. Hodijo na različne načine; razposajeno, ko so veseli, in poklapano, ko so utrujeni, mestoma pa tudi samozavestno, da bi na ta način predstavili javnosti svojo dejavnost kot nekaj izjemnega in pomembnega. Iz tega lahko sklepamo, da so srčno privrženi šegi, ki jo izvajajo iz leta v leto in na ta način ohranjajo živo.

Ob vprašanju izvora plohanja v Pliberku bi kazalo omeniti, da je tudi ta šega morda daljni odmev antičnega kulta Kibebe, Velike matere, Matere bogov. Tezo povzemam po Slavku Ciglencekem, ki jo je postavil, ko je iskal poreklo borovega gostüvanja v Porabju in na Goričkem in korantov na Ptujskem in Dravskem polju (Ciglenceki, 1999). Do nje je prišel s primerjavo arheološkega in etnološkega gradiva. Kult Kibebe je živel v južnem delu Norika še v času vzpona krščanstva, podobno kot mitraizem in kult boginje Isis. Izvajali so ga v času marčnih praznovanj boga Atisa. Kibela je posebej vegetacijsko moč in bujnost narave. Zaljubljena je bila v Atisa. Ker ji ni bil zvest, ga je udarila z blaznostjo. Kasneje ga je oživila v podobi bora. Njuna zgodba tvori enega od orgiastičnih in orfičnih misterijev o vstajenju (Schmid, 1995). Prav lahko, da se je kult ohranil sprva kot konkurenca prihajajočemu krščanstvu, njegove posamezne sestavine pa nato še daleč v srednji vek. V 19. stol. so bile stare sestavine uporabljene v novonastajajočih skupinskih pustovanjih oz. nadgrajene z novimi sestavinami. V pliberškem primeru so to liki drvarjev, rezanje ploha in obhod s prodajanjem ploha. Vsi pustni obhodi imajo za enega od glavnih ciljev zbiranje denarja oz. hrane. Socialni korektiv je bil pri številnih pustovanjih v bližnji preteklosti pomembnejši od mistične orgiastičnosti oz. od vere v mitološko ozadje rituala.

V ključnem prizoru današnjega borovega gostüvanja na Goričkem javno omožijo dekle z borom za sramotni opomin, ker se tisto leto ni poročila. Po Ciglencekem bi to lahko bila aluzija na Kibelo, ki doseže ponovno vstajenje Atisa (njegov simbol je bor) in se nato z njim združi (Ciglenceki, 1999). V pliberškem vlačanju čok nadomešča celo deblo, z odkupom pa ga dekle dobi v last, kar bi bilo lahko nadomestek za poroko, saj je prvotno pri porokah šlo prvenstveno za pogodbeno izmenjavo materialnih dobrin. To bi bila lahko najstarejša sestavina šege. Najnovejša sestavina pa je pesem, ki jo pejejo plohari. Sami pravijo, da so jo sestavili komaj pred nekaj leti.

Literatura:

Ciglencečki, Slavko (1999), Late traces of the cult of Cybele and the origins of the Kurenti and of the pinewood marriage (-borovo gostovanje-). *Studia mythologica Slavica*, letn. 2, Založba ZRC, Ljubljana, str. 21–31.

Collier, John (1967), *Visual Anthropology: Photography as a Research Method*. Holt Rinehart & Winston, New York.

Hockings, Paul (1988), *Ethnographic Filming and the Development of Anthropological Theory. Cinematographic Theory and new Dimensions in Ethnographic Film*, National Museum of Ethnology, Osaka, str. 205–224.

Križnar, Naško (1989), Tradition as Illusion: The analysis of a video research project. *Glasnik SED* 28, vol. 28, str. 55–63.

Makarovič, Gorazd (1995), Slovenci in čas: Odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja. Krtina, Ljubljana.

Schmidt, Joël (1995), *Slovar grške in rimske mitologije*. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana.

*Zusammenfassung***Das Blochziehen in Bleiburg (Kärnten)**

Das Blochziehen in der Stadt Bleiburg ist ein traditioneller städtischer Faschingsbrauch, dessen Zusammenhang mit den umliegenden dörflichen, gleichnamigen Faschingsbräuchen noch genauer erforscht werden sollte. Der Brauch wird von den Mitgliedern des Kulturvereines "KIB" (Kulturinitiative Bleiburg) durchgeführt. Am Faschingsdienstag, dem 16. 2. 1999, hatte der Autor diesen Brauch auf Video aufgenommen. Die visuelle Dokumentation dauert 28 Minuten und enthält 64 Klappen, die im Beitrag genau beschrieben sind. Die Faschingsgruppe bilden ein Gespannführer, ein Musikant und ein Geldsammler, weiters treten noch zwei Förster, zwei Säger, ein Träger der Holzklötze und ein Begleiter auf, alles zusammen also neun, 20 bis 45 Jahre alte Teilnehmer, wobei nur der unter ihnen älteste verheiratet ist.

Bei ihrem Auftritt benutzt die Gruppe verschiedene Requisiten, das wichtigste ist das Gespann mit drei, auf einem Einachsanhänger liegenden, mittelstarken Fichtenstämmen, – "Blöchen" ("plohi"). Diese werden nach Bedarf von den Sägern auf 20 cm lange Stücke zersägt und spielen bei der Brauchausübung eine entscheidende Rolle.

Der Hauptteil des Brauches beginnt mit dem Ankommen der Faschingsgruppe von der Postgasse auf den Hauptplatz, vormittags um 9 Uhr. Den unverheirateten Frauen und Mädchen wird während des einstimmigen Singens eines Scherzliedes, das auch beim Betreten des Lokals gesungen wird, ein Stück vom Bloch zum Kauf angeboten. Während des Singens wird der Bloch auf eine Spitzhacke vom Holzer rhythmisch geschaukelt und einem Opfer unter die Nase gehalten, bis sich dieses lachend entscheidet mitzuspielen. Mit beiden Händen versucht das Opfer den Bloch von der Spitzhacke zu lösen. Unter lautem Gerede und Verhandeln zahlt das Opfer dem Sammler 50 bis 100 ATS.

Die Blochzieher finden ihre Opfer in Lokalen auf beiden Seiten des Marktplatzes, wobei sie sowohl Ämter (Post, Bank) als auch Geschäfte und Gasthäuser besuchen. Es werden auch Autos mit Fahrerinnen und zahlreiche Fußgängerinnen angehalten. Das Blochziehen endet kurz vor 14 Uhr, als auf dem Marktplatz die Hauptveranstaltung beginnt. Dazwischen gehen die Blochzieher noch gemeinsam Mittag essen.

Da der Autor früher nie dem Brauch des Blochziehens beigewohnt hat, nahm er die meisten einzelnen Details erst bei der späteren Analyse der Videoaufnahmen wahr. Eine gute Videoaufnahme ermöglicht es, nach mehrmaliger Betrachtung eine ziemlich genaue Systematisierung des

Geschehens und ergänzt wesentlich verbale Beschreibungen. Die quantitativen Daten halfen bei der Rekonstruktion der Faschingsfiguren, ihrer Rollen und der Dramaturgie des Geschehens.

Obwohl das Blochziehen eine öffentliche Faschingsveranstaltung ist, dient sie vor allem dem Vergnügen der Mitwirkenden, da sich am Anfang nur wenige Zuschauer auf dem Marktplatz einfinden. Trotzdem ist das eine Art von Bühnenvorstellung; die Bühne ist der Marktplatz samt Gehsteigen, Geschäften, Ämtern und Lokalen. Die Blochzieher selbst sind die Schauspieler mit einem bestimmten traditionellen dramaturgischen Schauspielrahmen, in den einzelnen Akten hat jedoch jeder die Gelegenheit seine eigene Schauspielerei zum Ausdruck zu bringen.

Bei der Frage nach dem Ursprung dieses Brauches sollte man erwähnen, daß dieser Brauch vielleicht ein entfernter Nachklang des antiken Kibelekultes, des Kultes der Großen Mutter, sein könnte. Diese These wurde von Slavko Ciglencéki vertreten und vorgestellt, als er dem Ursprung des pannonischen Brauches "Borovo gostúvanje" in Porabje (Raabgebiet) und in Goričko, wie auch der Herkunft der Koranti auf dem Ptujsko und Dravsko polje nachgegangen ist. Die Kibela personifiziert die Vegetationskraft und die Üppigkeit der Natur. Sie hatte sich in Atis verliebt. Da er ihr nicht treu war, hatte sie ihn bestraft und ihn später, nach seinem Tode in Form eines Kieferbaumes wieder ins Leben gerufen. Ihre Geschichte ist eines der orgiastischen und orphischen Mysterien von der Auferstehung. Es könnte sein, daß sich der Kult zuerst als Konkurrenz zum wachsenden Christentum erhalten hat, einzelne Elemente bewahrten sich jedoch tief in das Mittelalter hinein. Im 19. Jh. wurden die alten Elemente in den neuentstandenen Fastnachtsfeierlichkeiten verwendet, bzw. mit neuen Bestandteilen, (z. B. das Blochschneiden und -verkaufen, neuen Maskentypen) ergänzt.

Als Schwerpunkt der heutigen "Kieferhochzeit" ("borovo gostúvanje") in Goričko dient die Szene der öffentlichen, als schandhafte Mahnung hingenommenen Vermählung, eines im letzten Jahr nicht verheirateten Mädchens mit einem Kiefer. Beim Blochziehen in der Stadt Bleiburg wird der ganze Baumstamm durch einem Bloch ersetzt, der Verkauf desselben könnte jedoch als Ersatz für eine Hochzeit betrachtet werden. Das neueste Brauchtumselement des Blochziehens in Bleiburg ist das Lied, das von den Blochziehern gesungen wird. Sie selbst betonen, daß es zu diesem Zweck erst vor einigen Jahren komponiert wurde.

Ob 80-letnici na gradu Kromberk. – Foto J. Fikfak

Polona Šega
**Pritožbe nad krošnjariji na Slovenskem med svetovnimi
vojnama**

Članek obravnava pritožbe proti krošnjarijem na Slovenskem, ki so jih Zbornici za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani pošiljali posamezni trgovci in njihova interesna združenja med svetovnimi vojnama in jih hrani Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani. Trgovci so krošnjarijem, njihovi močni konkurenci, očitali prekrške v pravnem, političnem, zdravstvenem in moralnem pogledu.

The article focuses on complaints against peddlers in Slovenia which in the period between World Wars I and II were forwarded to the Chamber of Commerce, Trade and Industry in Ljubljana. These complaints, kept at the Republic of Slovenia Archives in Ljubljana, had been written by individual merchants or their associations and concerned legal, political, health and moral violations by peddlers who were their strong competitors.

Krošnjarije kot družbenopoklicno skupino opredeljuje prodaja blaga in v manjši meri opravljanje različnih storitev od hiše do hiše, iz kraja v kraj brez stalnega delovnega mesta. Prihajali so do potencialnih strank, še preden so te pomislile na nakup blaga oziroma še preden so se same odpravile do najbližje (lahko dejansko tudi zelo oddaljene) trgovine. Krošnjariji so jim tako prišli nasproti in med drugim tudi s tem pomenili močno konkurenco trgovcem, prodajalcem s stalnim prodajnim mestom. Kot poročajo časopisni članki v Trgovskem listu¹ in arhivsko gradivo za čas med svetovnimi vojnama,² so trgovci to konkurenco, v nekaterih primerih lahko tudi nelojalno, le težko prenašali. Zbornica za trgovino, obrt in industrijo je pritožbe posameznih trgovcev ali trgovskih združenj prejemale vse do 2. svetovne vojne.

¹ Npr. Novi načrt pravilnika o krošnjarstvu odpira krošnjarstvu vrata na stežaj, v: Trgovski list, 22, Ljubljana 1939, št. 50, str. 2; Protidraginjska uredba tudi za krošnjarije, v: Trgovski list, 22, Ljubljana 1939, št. 121, str. 1; Sleparije krošnjarijev se ne nehajo, v: Trgovski list, 23, Ljubljana 1940, št. 6, str. 1.

² TOI, fascikel 42, Arhiv Republike Slovenije.

Trgovci so opozarjali, da nekateri delujejo v obmejnih srezih, kar je bilo razen izjemam prepovedano. Menili so, da so obmejna območja med krošnjarji priljubljena zaradi bližine meje, čez katero naj bi pretihotapljali blago, in zaradi manjšega števila krošnjarjev in torej manjše konkurence. Nekatera sreska načelstva naj bi izdajala krošnjarska dovolila, ne da bi posebej navedla, da v obmejnih krajih ta ne veljajo. Nadalje so nasprotovali temu, da krošnjarji hodijo tudi po državnih uradih, kjer naj bi motili delo.

Poostritev nadzora nad krošnjarstvom so zahtevali zaradi trgovanja z blagom državnega monopola (npr. s saharinom), z blagom iz tujine (npr. z manufakturno) in z vtihotapljenim, ukradenim in nizkokakovostnim blagom. Obtoževali so jih, da prodajajo blago pod lažnimi znamkami. Največ je bilo pritožb nad krošnjarji z manufakturnim blagom, ki naj bi bilo nedovoljeno (tujega izvora itd.). Izdajatelj dovolila naj bi imel v mislih ročno izdelano blago, krošnjar pa kupljeno tkanino. Kot nepravilnost so omenjali, da tovarne sicer pripeljejo naročeno blago naročnikom s tovornim avtomobilom. Ker pa naročil ni bilo toliko, da bi vozilo v celoti izkoristili, naj bi v tovarni naložili še nenaročeno špecerijsko in kolonialno blago in ga prodajali na krošnjarski način.

Krošnjarstvo so po 1. svetovni vojni urejali krošnjarski patent iz leta 1852,³ odločba o krošnjarjenju iz leta 1925,⁴ uredba osrednje vlade iz leta 1928,⁵ z letom 1931 pa zakon o obrtih.⁶ Po patentu iz leta 1852 je bilo prepovedano krošnjariti s špecerijskim blagom in destiliranimi olji, s pijačami, sladkorjem, čokolado in drugimi sladkarijami, z mazili, obliži in kakršnimkoli zdravili za ljudi ali živali, s strupi, z živim srebrom in blagom, ki vsebuje živo srebro ali svinec, z anorganskimi kislinami, z dragimi kamni, zlatom in srebrom v kakršnikoli obliki, kovanci iz kakršnekoli kovine, z liturgičnimi oblačili, prti in drugimi tovrstnimi predmeti, z orožjem in strelivom, z loterijskimi srečkami in podobnimi lističi za sodelovanje pri igrah na srečo, z literarnimi in umetniškimi deli, kot so knjige, pesmi, koledarji, slike in kipi, ter s predmeti državnega monopola.⁷

Patent iz leta 1852 so istega leta povzele Novice, v uvodu pa zapisale: »Preden je ta postava prišla na dan, so se slišale zlo navskriž misli; eni so se poganjali za to, da naj bo kramarstvo po hišah (hausiranje) pripušeno, ker se ljudem po kmetih s tem vstreže, da jim kramarji na dom blaga prinesó, – drugi so mislili, da je bolje, če se ta kramaritev prepové, ker je že sedaj tako skoraj v vsaki vasi kramar, tedaj pohišnjiga kramarenja treba ni, in ker se marsikaj goljufije po tem zgodi.

Mi smo bili vedno *pervih* misel, ker se zares ljudem po deželi večkrat vstreže, ako se jim blago na dom prinese, – kar pa goljufanje vtiče, se ne smé soditi, da bi *v s i* taki bili, če ta ali uni ni pošten, kar se tudi v velikih kramarijah včasih primeri.

Da se pa kramarstvo po hišah ne privoli vsakimu, je prav, in zato je nova postava ...»⁸ Novice so v nadaljevanju navedle pomembnejša določila patenta. Že sredi 19. stoletja so torej krošnjarstvu nekateri nasprotovali, očitki so se kasneje le še stopnjevali.

Zakon o obrtih iz leta 1931 je, podobno kot patent iz leta 1852, prepovedoval krošnjarjenje s predmeti državnega monopola, z državnimi in drugimi vrednostnimi papirji in loterijskimi srečkami, z blagom, kupljenim v tujini, s starinami, cunjami in

³ Kaiserliches Patent vom 4. September 1852, v: Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich, 252, Wien 1852, str. 1103–1108.

⁴ Gl. Rudolf Sterle (priređil), Zakon o obrtih, v: Zakoni in uredbe, 33. zvezek, Ljubljana 1933, str. 135.

⁵ Gl. Uredbe osrednje vlade, 266., v: Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, 10, Ljubljana, 7. avgusta 1928, str. 529–530.

⁶ Gl. R. Sterle, Zakon..., str. 133–139.

⁷ Kaiserliches Patent ..., str. 1103.

⁸ Nova postava za kramarstvo po hišah, v: Novice, 10, Ljubljana 1852, št. 104, str. 413.

kakršnimkoli odpadki, z zdravili in sanitetnim materialom, s strupi in sredstvi, ki vsebujejo strup, z alkoholnimi pijačami, z rudninskimi in drugimi lahkovnetljivimi olji in gorilnim alkoholom, z zlatimi, srebrnimi in platinastimi izdelki, žepnimi urami, staro zlatino in srebrnino, dragocenostmi, optičnimi inštrumenti itd., s kartami, z orožjem in kakršnimkoli strelivom, s prepovedanimi knjigami, brošurami in knjigami, ki izhajajo v nadaljevanjih.⁹

Po arhivskih podatkih je bilo leta 1937 na območju dravske banovine zabeleženih 250 krošnjarskih dovolil za krošnjarjenje z manufakturo, 494 za trgovanje z drugim blagom in 95 za rokodelske obrti brez lokala.¹⁰ Krošnjarsko blago je bilo tedaj poleg manufakture galanterijsko (vključno z igračkami) in mešano blago, obleke, pletenine, kape, nogavice, perilo, izdelki suhe robe, doma izdelane čipke, pletarski izdelki, domače platno, vezenine, krtače, rože, zelenje, cvetlična semena, knjige, kipi iz mavca, slike, senčniki za luči, nestrupena sredstva za pokončevanje mrčesa, dežniki, steklo, porcelan, namizni pribor, igle, milo, slaščice, južno in kandirano sadje. Navedena številka dovoljenj za rokodelske obrti brez lokala vključuje delo brusarjev, potujočih kinematografov, popraviljalcev dežnikov in kuhinjske posode, mlatenje z mlatilnim strojem in žaganje drv z motorno žago.

Poleg omenjenega so se med svetovnimi vojnami kot krošnjarsko blago pojavljali lončena, keramična, steklena in emajlirana kuhinjska posoda, pozlačene verižice in ostali nakit, hrenovke, klobase, kruh, pecivo, kvas, špicerijsko blago, brezalkoholne pijače, mineralna voda, suho sadje, bučno olje, kis, arašidi, slamniki, obutev, vezalke, čistila za čevlje, premog, bosanske preproge, kovinsko orodje, copati, metle, krzno, vrvarski in ščetarški izdelki, kose, brusilni, steklenice, strup za miši in podgane, kostanj, poljski pridelki, izdelki iz konoplje, dišave, nabožne knjige, lepilo, naramnice, denarnice itd. Med prepovedanim blagom so se pojavljali saharin, vžigalni kamenčki, igralne karte, nežigosani vžigalniki, tobak, žgane pijače, vino in cigaretni papir. Obrtni zakon iz leta 1931 je prepovedal krošnjarjenje z zdravili, in vendar so nekateri prodajali zdravila za zobe, ki pa naj bi bila le gorilni špirit.¹¹

Trgovci so v pritožbah poudarjali, da krošnjarji nimajo urejenega dovoljenja ali ga sploh nimajo; da delujejo zunaj zakonsko dovoljenega delovnega časa, npr. ob nedeljah, oziroma tedaj, ko morajo biti trgovine zaprte. Nadalje naj bi prodajali na stojnicah, za kar bi morali v večini primerov imeti posebno dovoljenje.

Pritožbe, ohranjene v arhivskem gradivu, ki pa praviloma niso bile nikoli usmerjene proti krošnjarjem z izdelki domače obrti, so nasprotovale temu, da imajo krošnjarji pomočnike, da vozijo blago s kolesom, motornim kolesom ali avtomobilom, opozarjale so na to, da so premladi, da niso revni, ampak bogati ljudje, ki ne plačujejo davkov. Trgovci so opazili, da krošnjari vsakdo in ne le fizično nesposobni za drugo delo in prebivalci privilegiranih območij; da v savski banovini lažje izdajajo krošnjarska dovolila kot v dravski banovini, kjer so bile oblasti pri izdajanju dovolil strožje; da so nekateri sicer imeli pooblastilo, a ni bilo izdano v skladu s predpisi ali pa je bilo sploh ponarejeno; krošnjarsko knjižico naj bi si nekateri podaljševali sami.

Trgovci so menili, da so bili krošnjarji vprašljivi tudi z moralnega stališča. Sodelovali naj bi pri tatvinah, pretepih, se ukvarjali s tihotapstvom in razpečevali zdravju in morali

⁹ R. Sterle, Zakon ..., str. 137.

¹⁰ TOI, fascikel 42, mapa št. 18280 ex 1937, Arhiv Republike Slovenije.

¹¹ TOI, fascikel 42, spis št. 19630 ex 1937, Arhiv Republike Slovenije.

ZDRUŽENJE TRGOVCEV

za srez ljutomerski-gornjeradgonski

V LJUTOMERU

Štev. 765.

Sviteks, krošnjarstvo.

Ljutomer, dne 14. 11. 1936.

Zbornica za trgovino, obrt in industrijo,

Ljubljana.

Podpisano združenje predlaga v prigibu reklamne dopise tvrdke "Sviteks" v Mariboru, ki pripravlja očividno krošnjarstvo v velikem slogu, ker njen potnik ne bo prihajal samo z vzorci, ampak tudi že z blagom samimi. Združenje prosi, naj blagovoli naslov opozoriti pristojna mesta na delovanje te tvrdke ter preko kr. banske uprave pozvati sreska načelstva, da preprečijo krošnjarjenje z ostanki.

Predsednik :

«SVITEKS»

Najprikladnejša trgovina finih
tkanin najnovejših vzorcev

Ostanki

Pri nas dobite ostanke najnovejših modernih vzorcev za obleke, bluže, krila in okrasce v vseh barvah in kvalitetah po neverjetni nizki ceni

Obiščite nas in oglejte si našo veliko zalogo brezobvezno

S spoštovanjem

«SVITEKS»

Maribor, Ulica 10. oktobra 5

Ostanki

Ostanki

Pritožba Združenja trgovcev za srez ljutomerski-gornjeradgonski v Ljutomeru iz leta 1936 proti tovarni Sviteks, ki naj bi pripravljala prodajo ostankov blaga na krošnjarski način. Priložili so tudi reklamni list tovarne.

TOI, fascikel 42, mapa št. 16803 ex 1936,
Arhiv Republike Slovenije.

Sreskemu naćelstvu
v
Škofji Loki

Podpisani Alojzij Košenina mesarski
pomoinik pženjen pi 3. otek brez stalnega
zagluška. Prosim Sresko naćelstvo v
Škofji Loki, da bi se mi prošnja uslišala
za krošnjarsko dovolilo za prodajo koe
in brusne kamenje. Prosim, da bi bila
moja prošnja uslišana.

Alojzij Košenina.

Ljubljana 17. 4. 1939.

NAĆELSTVO		НАЧЕЛСТВО	
SREZA ŠKOFJELOK		SREZA ŠKOFJELOK	
ENSOJA LOKA		ENSOJA LOKA	
Dobro 17. IV. 1939 103.			
Šifra	Šifra	Šifra	Šifra
4284	/		

Škofja Loka, dne 20. IV. 1939.

Predmet: Košenina Alojzij,
prošnja za dovolitev brez
poslovnega lokala za pro-
dajo koe in brusnih kamnov.

Zbornici za trgovino obrt in industrijo

Ljubljana.

S prošnjo za mišljenje, če bi bilo izdati zaproseno dovolilo.

Sreski naćelnik:

Handwritten signature

Prošnja za krošnjarsko dovoljenje iz leta 1939.

TOI, fascikel 42, mapa št. 8031 ex 1939, Arhiv Republike Slovenije.

škodljive predmete.¹² V zadnjih letih pred 2. svetovno vojno je čedalje več pritožb nasprotovalo domnevni politični dejavnosti krošnjarjev, ki naj bi razširjali alarmantne in defetistične vesti. Združenje trgovcev za sreze Celje, Gornji Grad in Šmarje pri Jelšah v Celju je v dopisu Zbornici za trgovino, obrt in industrijo 9. januarja 1940 zapisalo: »Oblasti pa je treba prav posebno opozoriti še na to, da mnogi krošnjari delujejo naravnost proti

¹² TOI, fascikel 42, spis št. 4065 ex 1930, Arhiv Republike Slovenije.

Zadava: Krošnjarstvo.

St. Štomž, 14. nov. 36,

Zbornici za trgovino, obrt in industrijo.

LjubljanaNajboljdušje si Vas dovoljnjem vprašati za nasvid
v sledeči zadevi:

Pod domne tudorne je v našem kraju prodajala
platno (lebo) v celih talah neka nemško govoreča
oseba, ki se je izdajala za belca. Blago je imela uvelo-
ženo v avtu in je obiskovala samo trgovce, se osebe. Tu
nes je pregovorila neko gospo, da je kupila platno za
več tisočakov na obroke, kateri bi se pričeli 1. jan.
Gospa je podpisala račun in dobila duplikat, ki
pa je brez tucun firme. Podrobnosti računa naj bi
dostila pravej in tudi komu bi pošljala obroke (baje
v Zagreb) Do danes ni dobila še nič hi tudi ona se ni
palo dala za blago, ki se uha ja nedotaknjeno
priujej. Pri trgovcih pa se je poverila, da je pla-
čala najmanj 100000 / prece / pride ji meter 70cm
znaka na tri 35. / Znamke je, Spinnerin.

Je taka vrsta krošnjarstva pri nas dovolj
in je bi dovoljen tolikšen dobiček?

4 pričakovanju Variga seuj. trgovca istojam

Isložitna znamka
za trgova.

Z vollenim spötevanjg

Luq. yozé iz me
trgovina
St. Štomž pri (Štomž)

Pritožba trgovca iz leta 1936 nad »neko nemško govorečo osebo«, ki je krošnjarila s platnom. Apor dopisa je prosil Zbornico za trgovino, obrt in industrijo za pojasnilo glede krošnjarstva in priložil znamki za odgovor.

TOI, fascikel 42, spis št. 16813 ex 1936, Arhiv Republike Slovenije.

državnim interesom. V novembru p. l. je bil eden teh ovaden pristojnemu sreskemu načelstvu, ker je javno v gostilni omalovaževal našo državo, na vse pretega pa hvalil druge države in se prav posebno ogreval za komuniste.¹³ V dopisu 16. januarja 1940 pa: »Tudi se je ugotovilo, da krošnjariji prav pridno agitirajo za komunistično ureditev države in da najdejo med ljudstvom vnete poslušalce, posebno če jih poprej še prestrašijo z že omenjenimi poročili (tj. da se bliža draginja; da ne bo več mogoče kupiti blaga, ker so

¹³ TOI, fascikel 42, spis št. 604 ex 1940, Arhiv Republike Slovenije.

P.N.

Ljubljana, 12. maja 1936.

ZBORNICI ZA TRGOVINO OBRT IN INDUSTRIJO

v Ljubljani.

Podnisan, Franc Primožič, vljudno prosim za zaposlitev kot nadzorni organ nad nedovoljenim krošnjarstvom in opiram to svojo prošnjo na sledeča dejstva:

V nadzorniški in izsledniški službi sem dobro izurjen, ker sem služboval v žandarmariji, potem v vojaško tajni poročevalski službi in končno kot rešeršer pri informačnem oddelku Društva industrijcev in veletrgovcev v Ljubljani.

V žandarmarijski službi sem se seznanil z občnim državnim zakonikom, v vojaško poročevalni službi sem se izuril v spazovanju in izsledovanju, pri informačnem oddelku Društva industrijcev in veletrgovcev pa v trgovsko-poročevalski stroki.

Dovršil sem 5 razredov ljudske šole, 2 razreda Drž. obrtne šole in tečaj za nemščino.

Obvladam slovenski in srbohrvatski jezik v govoru in pisavi ter nemščino.

Rojen sem 7.7.1893 v Škofji Loki.

Službo nadzornika in izslednika bi lahko opravljal tako v Ljubljani kot na deželi, posebno pa v krajih Gorenjske, Notranjske in Dolenjske, ker poznam v teh predelih vsa sklonišča in tajna pota tihotarcev in njim sličnih ljudi, ter sem prepričan, da bi neverjence mi službo opravljal z uspehom in v popolno zadovoljstvo.

V pričačovanju blagohotne rešitve te moje prošnje, beležim

z odličnim sroštovanjem:

Prošilec je bil nad leto dni naš stalni rešeršer za Ljubljano in okolico in je vse mu poverjene posle opravil v naše polno zadovoljstvo. Prepričani smo, da razpolaga tudi z vsemi lastnostmi, ki so potrebne za nadzorniško službo nad krošnjarstvom in ga zato toplo priporočamo. V svojem poslu je zanesljiv, vesten in vztrajen.

V Ljubljani, dne 12/5.1936.

Društva industrijcev in veletrgovcev
LJUBLJANA
Za tajništvo

Primožič Franc
Pravljica št. 78.

Prošnja Franca Primožiča za zaposlitev iz leta 1936. Izrazil je željo, da bi rad delal kot -nadzorni organ nad nedovoljenim krošnjarstvom-.

TOI, fascikel 42, spis št. 7584 ex 1936, Arhiv Republike Slovenije.

tovarne ustavile proizvodnjo; da bo zmanjšana vrednost denarja za 20 do 30 odstotkov itd., op. avt.).¹⁴ Na drugem mestu je isto združenje istega leta predlagalo, naj krošnjarjenje prepovedo tudi v srezih Celje in Šmarje pri Jelšah. Tu naj bi bilo veliko ljudi, ki so sicer

¹⁴ TOI, fascikel 42, spis št. 1181 ex 1940, Arhiv Republike Slovenije.

«naši državljani, mrzijo pa Jugoslavijo iz dna svoje nehvaležne duše».¹⁵ Krošnarji naj bi jim pomagali pri njihovem spletkarjenju ipd.

Združenje trgovcev za srez Logatec v Novi vasi pri Rakeku je v dopisu 28. avgusta 1940 opozarjalo: «Pripominjamo, da je naš srez poln vojaštva, obmejni objekti so sicer zastraženi, vendar obstoja bojazen, da bi kateri anacionalen tip izkoristil krošnjarsko legitimacijo v svrhu špijonaže.»¹⁶ Zapisalo je, da «krošnarji trosijo okrog kmečkih ljudi (s tem jih pridobe za svoj posel) neresnične alarmantne vesti, ki naš obmejni živelj do skrajnosti razburjajo. Poleg tega pa še goljufajo na debelo, pretiravajo s cenami, posebno sedaj, ko je posameznemu blagu težko določiti pravo ceno».¹⁶

Kot lahko razberemo iz omenjenega arhivskega gradiva, so bili kaznovani le redki. Dejanje je zastaralo, oblasti jih niso učinkovito preganjale, obsodbe ni bilo zaradi pomanjkanja prič in dokazov ali pa naj bi krošnarji priče podkupili. Tudi če so bili kaznovani, so bile kazni nizke in storilcev prekrška niso prizadele ali pa kaznovani preprosto ni plačal kazni. Sankcij ni bilo. Lahko pa so dobili samo ukor, ki ni imel nikakršnih posledic. Po obtožbah trgovcev naj bi bili žandarji premalo stimulirani za zasledovanje goljufivih krošnarjev ali pa naj bi bili celo povezani in prijateljevali z njimi.

Summary

Complaints against Peddlers in Slovenia between World Wars I and II

Peddlers, a profession which is defined by peddling goods or services from door to door, from one town to another with no permanent workplace, represented the target of severe attacks by merchants or their associations already in the 19th century and even more in the period between World Wars I and II. This is also evident from the preserved archival materials as well as articles in the *Trgovski list* (Merchant Newspaper) from that time. Complaints against those who were peddling handcrafted goods were infrequent; most complaints were directed against peddlers who were selling manufactured articles. According to the data in the archives in 1937 250 peddlers obtained permits for peddling manufactured goods, 494 for selling other articles, and 95 for selling handcrafted goods or services without their own working premises.

In their complaints merchants alleged that peddlers' permits were not in order, that they did not even own a permit, or that they had been forged; that they did not obey peddling decrees; that they were of doubtful moral standards since they had participated in thefts or fights, in smuggling and in selling harmful or morally objectionable articles. Complaints frequently asserted that peddlers worked along the borders which - aside from rare exceptions - was illegal. Merchants also resented the fact that peddlers were reputedly selling state monopoly articles, foreign goods or goods which had been smuggled, stolen or of poor quality. The article also lists the goods which according to the 1852 peddling patent and the 1931 trade law were forbidden by law. During the final years before the outbreak of World War II an increasing number of complaints referred to the alleged political activities of peddlers who were said to spread alarming and defetistic news, especially just before the war started.

Judging by the archival material peddlers were only rarely punished. Their actions fell under the statue of limitations, state authorities did not persecute them effectively enough, or there were no convictions due to the fact that there were no witnesses or proofs, or because the suspects had allegedly bribed the witnesses. Even if a peddler was punished the punishment was mild and did not hurt him or her much, or they simply did not pay their fines. According to merchants constables were either insufficiently payed to pursue the cheating peddlers, were on friendly terms with them or were even their accomplices.

¹⁵ TOI, fascikel 42, mapa št. 11291 ex 1940, Arhiv Republike Slovenije.

¹⁶ TOI, fascikel 42, mapa št. 16218 ex 1940, Arhiv Republike Slovenije.

Andrej Vovko

Udje Družbe sv. Mohorja v videmski nadškofiji do leta 1900

Ljudska knjižna založba Družba sv. Mohorja, ki je pospeševala narodno osveščanje, izobraževanje in kulturni napredek med Slovenci na podlagi krščanskih načel, je bila prisotna tudi med Beneškimi Slovenci in Rezijani v videmski nadškofiji. Avtor na podlagi seznamov Mohorjanov v Družbinih koledarjih predstavlja celovit popis vseh njenih udov v videmski nadškofiji do leta 1900.

Družba sv. Mohorja, a publishing company which supported national awareness, education and cultural progress among Slovenes on the basis of Christian principles, was equally active among the Slovenes living in Slavia Veneta and Resia in the Udine archdiocese. Based on the roster of St. Mohor's Association (Družba sv. Mohorja) listed in the association's calendars the author gives a complete survey of all its members in the Udine archdiocese prior to 1900.

Ljudska knjižna založba Družba sv. Mohorja je nastala v Celovcu na pobudo Antona Martina Slomška z namenom pospeševati narodno osveščanje, izobraževanje in kulturni napredek med Slovenci na podlagi krščanskih načel. Svoje prve knjige je izdala leta 1852 kot Društvo sv. Mohorja, njen pravi vzpon pa se je začel šele potem, ko se je leta 1860 preoblikovala v cerkveno bratovščino Družbo sv. Mohorja. Do I. svetovne vojne je doživljala silovit razcvet, po njenem koncu pa se je morala umakniti v tedanjo Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, najprej na Prevalje in nato v Celje. Ker so fašistične oblasti preprečevale prihajanje mohorskih knjig preko meje, je goriški nadškof Frančišek B. Sedej leta 1924 ustanovil Goriško Mohorjevo družbo. Po koncu II. svetovne vojne je Družba sv. Mohorja spet začela delovati in izdajati knjige tudi v Celovcu kot posebna, »tretja sestra« in poleg koroških Slovencev povezala tudi povojne politične begunce po vsem svetu. Družbo sv. Mohorja v Sloveniji pa so leta 1955 v duhu takratne vladajoče totalitarne ideologije preimenovali v Mohorjevo družbo, ki ni bila več bratovščina, ampak »skupina državljanov.« V novejšem času, posebno po osamosvojitvi Slovenije, se stiki in sodelovanje med tremi družbami sv. Mohorja postop-

no krepijo. Družba sv. Mohorja je tako enotna ali v troje v več kot 140 letih svojega delovanja opravljala in še opravlja svoje dragoceno versko-vzgojno, narodno-prebudno, kulturno in izobraževalno delovanje tako v slovenskih matičnih deželah, kot tudi med Slovenci v zamejstvu in izseljenstvu.¹

Pravila Družbe sv. Mohorja so v času, ki ga obravnavamo, določala, da je njen namen podpirati *»pobožno, lepo obnašanje in ohranjevati katoliško vero med slovenskim ljudstvom, v ta namen se bodo na svetlo dajale in razširjale med Slovenci dobre katoliške bukve»*. V Družbo lahko vstopi *»usak katoliški kristijan obojega spola, vsakega stanu in vsake starosti»*. Dolžnosti članov so, da molijo, da bi se ohranjala in razširjala katoliška vera nasploh, in še posebej med slovenskim narodom in da plačajo predpisano članarino, *»dobički družbenikov»* pa so poleg prejema popolnih in delnih odpustkov tudi pravica, da dobijo *»od vsakih knjig, ki jih izda družba ... po jeden iztis za svoje plačilo»* in *»take spise, ki se mu za slovensko ljudstvo potrebni ali koristni dozdevajo, družbenim odbornikom pripročevati, naj se na svetlo spravijo»*.²

Koledarji Družbe sv. Mohorja so v proučevanem obdobju vsako leto prinašali pomenski seznam članov omenjene Družbe, ki so se po njenih pravilih imenovali *»družbeniki»* ali *»udje»*. Pravila so poznala dve vrsti članov – dosmrtni in letne. V želji, da bi bile njene knjige dostopne tudi najširšemu krogu bralcev, je bila udnina zavestno postavljena kar najnižje. V avstro-ogrskem obdobju do začetka 1. svetovne vojne, ko država skoraj ni poznala in inflacije, so dosmrtni člani do uvedbe kron v razmerju 1 goldinar – 2 kroni konec 19. stoletja enkrat za vselej plačali 15 goldinarjev dosmrtnine ali dvakrat po 8 goldinarjev v enem letu, letni v tem času pa po 1 goldinar letnine, v kronah pa dvakrat več.

Vodstvo Družbe sv. Mohorja je vsako leto s kako občasno manjšo spremembo svojim udom – družbenikom in še zlasti poverjenikom predpisovalo način poslovanja. Tako je naglašalo, naj se *»nabira družnikov ... prične koj po prejetih knjigah in sklene z zadnjim dnevom meseca februarja vsacega leta, vpisovalne pole z denarjem vred pa naj se ... pošljejo ... vsaj do 5. marca vsakega leta družbinemu blagajniku»*. Ude so pozivali, naj svoje *»letne doneske»* poravnajo ob za to določenem času, novi udje naj ob pristopu to dejstvo posebej poudarijo, imena udov pa naj se *»blagovole zapisati razločno ... iz vsake fare in kjer se stan pripisuje, udje jedenga in istega stanu zaporedoma, da se s tem preobširni imenik v koledarju kolokor mogoče okrajša»*. Vodstvo je še poudarilo, da se tisti udje, ki so iz Družbe sv. Mohorja izstopili in se potem spet vključili vanjo ali pa so se preselili iz ene v drugo faro, ne štejejo kot novi, ampak kot stari.³

Družba sv. Mohorja je do konca 1. svetovne vojne delovala predvsem v slovenskih deželah avstrijske polovice (na Koroškem, Štajerskem, Kranjskem, Goriškem...), v manjši meri, a nič manj odločilno in koristno za verski ter kulturni dvig in prebujanje ter ohranjanje slovenske narodne zavesti, pa tudi v ogrski polovici, predvsem med Slovenci v Prekmurju in Porabju, ki so bili zelo ogroženi zaradi madžarizacijskega

¹ Več o Družbi sv. Mohorja v: Andrej Vovko, Marijan Smolik, Branko Marušič, Mohorjeva družba.– Enciklopedija Slovenije 7, Mladinska knjiga, Ljubljana 1993, str. 205–206, kjer je navedena tudi osnovna literatura

² Družbe sv. Mohorja postave in vodila opravljalnega reda.– Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1902, Celovec 1901, str. 133 (Dalje KDM za...)

³ KDM za 1890, str. 119.

raznarodovalnega pritiska,⁴ pa tudi drugje, zlasti na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini. Kar lepo število Mohorjanov zasledimo v omenjenem času tudi med slovenskimi izseljenci v ZDA, pa tudi v Vestfaliji, Egiptu, Južni Ameriki (Argentina, Brazilija) in še kje drugje, kjer so le-ti med drugim na svojevrsten način tudi kažipot do slovenskih izseljenskih naselbin.⁵

Po tem zelo kratkem uvodu pogledimo, kako zakoreninjena je bila ta zaslužna ter vsega spoštovanja in priznanja vredna versko in kulturno-prosvetna ter vzgojno-izobraževalna organizacija med Slovenci v Beneški Sloveniji in Reziji, ki so od leta 1866 dalje politično pripadali kraljevini Italiji, cerkveno-upravno pa videmski nadškofiji. Ker bi bil pregled razširjenosti udov Družbe sv. Mohorja v videmski nadškofijo za vse obdobje do začetka 1. svetovne vojne preobsežen, jih na tem mestu predstavljam vključno do leta 1900. Prikaz delovanja Družbe od leta 1901 do leta 1914 bo predmet posebne bodoče raziskave. Podatke sem črpal iz že omenjenih letnih seznamov mohorjanov v Koledarjih Družbe sv. Mohorja za ustrezna leta. V matičnih slovenskih pokrajinah in še kje zunaj njih je bila temeljna organizacijska enota Družbe sv. Mohorja župnija. Pri Slovencih videmske nadškofije temu ni bilo tako, saj so imeli v tem času v videmski nadškofiji le nekaj svojih župnij (predvsem Špeter Slovenov, Svet Lenart, Dreka, Gorenji Tarbij, Rezija), zato pa znotraj njih veliko število podružnic. Glede na število udov posamezne mohorjanske postojanke v videmski nadškofiji predstavljam na tri načine. Velike mohorjanske postojanke, ki jih kot take označujem glede na število udov in dolgotrajnost njihovega delovanja, prikazujem v obliki tabel s skupnim številom udov ter številom posameznih kategorij in seznamov udov z imeni in priimki ter podatki o njihovih poklicih ali stanu, kjer so v seznamih navedeni. Gre za 11 mohorjanskih postojank, ki si glede na skupno število udov od začetka njihovega delovanja do leta 1900 sledijo takole: Dreka (63), Špeter Slovenov (61), Mrsin (60), Topolovo (54), Videm (50), Oblica (42), Grmek (41), Svet Lenart (38), Trčmun (36), Srednje (35) in Kodermaci (31). Srednje postojanke, ki jih je 21, so predstavljene z navedbo gibanja števila njihovih udov brez tabel in s seznamami posameznih kategorij udov, manjše, ki jih je 29, pa z navedbo udov po posameznih letih. Mohorjane sem v seznamih razvrstil po poklicih oz. stanu, ob začetku vsake kategorije pa sem navedel število udov, ki sodijo vanjo. Vse postojanke so urejene po abecednem redu krajevnih imen, največje in srednje skupaj, manjše pa posebej. Tisti udje iz tokratnega mejnega leta 1900, ki sem jih zasledil še naslednje leto, imajo v seznamih za letnico pomišljaj (1900–), tisti, ki jih leta 1901 ni več, pa so brez njega (1900). Na koncu pregleda je dodana še skupna tabela vseh mohorjanov v videmski nadškofiji, vzporedno z njo pa še tabela vseh udov Družbe sv. Mohorja skupaj in po posameznih kategorijah.

Pogostokrat se zgodi, da so imena in priimki istih mohorjanov v različnih letih zapisani različno. Tako sem vedno najprej navedel tisto verzijo imen oz. priimkov, na

⁴ Več o tem v:

Andrej Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja med Muro in Rabo v letih 1870-1892.– Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 69/34/1998, št. 1, str. 133–154,

Andrej Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja med Muro in Rabo v letih 1893–1918.– Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 69/34/1998, št. 2, str. 317–343.

⁵ Več o tem:

Andrej Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja v ZDA do leta 1900.– Dve domovini, Two Homelands, ZRC SAZU, Ljubljana 1/1990, str. 121–135

Andrej Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja v ZDA od leta 1901 do leta 1916.–Traditiones, ZRC SAZU, Ljubljana, 26/1997, str. 117–134.

katero sem naletel prvo, v oklepaju pa sem ji dodal naslednjo ali naslednje. Pri nekaterih spremembah se da dovolj upravičeno domnevati, da gre za težave pri razbiranju očitno nečitljivih zapisov v omenjenih seznamih, drugje pa je mogoče vmes zavestna sprememba priimka iz slovenske v italijansko verzijo ali obratno. V več primerih se pojavlja v posameznem kraju več Mohorjanov s povsem enakim imenom in priimkom, tako da je včasih težko določiti, kdo izmed njih je prenehal biti ud Družbe oz. se je po premoru spet vključil vanjo. Podobna težava je s priimki ženskih družbenic, ki so jih spreminjale po poroki. Pri imenih krajev sem upošteval obliko, kot jo navaja dr. Lavo Čermelj,⁶ ki sem v oklepaju dodal še imena, na katera sem naletel v seznamih v koledarjih Družbe sv. Mohorja. Imena, ki jih nisem mogel povsem natančno ali pa sploh ne razbrati iz omenjenega seznama, sem opremil z vprašajem.

Arbeč (Erbeč, Rubeč)

Dva dosmrtna uda Družbe sv. Mohorja v letih 1895–1900, poleg njiju še po 2 letna uda v letih 1893–1900, skupaj 6 do 1900

Poverjenik:

Alojzij Klinjon, kaplan (1898–)

Dosmrtni udje:

Jože Hvala (1895–), Jože Mučič (1895–)

Letni udje:

Jože Hvala (1893–94), Jože Mučič (1893–94), Ant. Hvala (1897–)

Ažla

En letni ud v letih 1867, 1875–76, 1882 in 1795, 2 v letih 1894 in 1996, 0 leta 1897, 4 leta 1899 ter 5 v letih 1899 in 1900, skupaj 7 do 1900

Poverjenik:

Jak. Tropana, kaplan (1898–)

Letni udje:

duhovniki (4): Anton Pušini (Pušin), kaplan, (1867, 1882), J. Pušini, kaplan (1875–76), Jak. Tropana (Tropina), kaplan (1894–96), Jože Venturini, duhovnik (1896, 1898–1900)

Jož. Butera (Butara), kmet (1894, 1898–),

brez navedbe poklica ali stanu: Josip Batajin (1898–), Alojz Venturin (1899–)

Bjača

Sedem letnih udov leta 1890, 6 leta 1891, 8 leta 1892, 7 v letih 1893 in 1894, 4 leta 1895, 0 leta 1896 in 4 leta 1897, skupaj 14 do 1900

Poverjenik:

Jož. Rakar (Raker), cerkovnik (1892–95, 1897)

Letni udje:

Jož. Rakar, cerkovnik (1890)

⁶ Lavo Čermelj, Tržaško ozemlje ter Goriška in Videmska pokrajina.– Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani, 1958, str. 75–78.

Jož. Zujan, krčmar (1890–92)
 posestnika: Anton Birtič (1890), Alojz Blankin (1890–95, 1897)
 Anton Puler, kamnosek (1890–94)
 Iv. (Janez) Šukaja, kovač (1890–93)
 Roža Gujon, gospdinja (1890–91)
 brez navedbe poklica in stanu (7): Virgil Bankič (1892–93), Katra Manzini (1892–95, 1897), Iv. Žuber (1892), Tereza Leban (1893–95), Antonija Španjut (1894), Marija Špekonja (1894), Jož. Gujon (1897)

Brišče (Brišca)

Osem letnih udov leta 1890, 12 leta 1891, 5 leta 1892, 3 leta 1893, 4 leta 1894, 5 leta 1895, 10 leta 1896, 12 leta 1897, 13 leta 1898, 9 leta 1899 in 5 leta 1900, skupaj 27 do 1900

Poverjenik:

Ant. Trušnik, kaplan (1890–)

Letni udje:

Marija Turolo, učiteljica (1890)

Lucija Gorjup, kuharica (1890–)

krčmarja: Mar. Manfreda, (1890–91), Jože Uršič, (1890–)

Janez (Ivan) Manzini, posestnik (1890–91)

Roza Cenčič, gospa (1890–91)

Brez navedbe poklica ali stanu (20): Marija Berginjan (1891), Amal. Blazutič (1890), Jože Domenis (Domeniš) (1891, 1896–99), Peter Domenis (Domeniš) (1891, 1896), Angela Manzini (1891, 1895–96), Katra Manzini (1891), Mar. Manzini (1891), Jan. Kručil (1894, 1896–), Jan. Juretič (1895), Jan. Manzini (1896–), Miha Sirak (1896–99), Ant. Špekonja (1896–99), Virginija Bankič (1897), Neža Stergar (1897), Mar. Špekonja (1897), Ant. Birtič (1898), Štefan Domeniš (1898–99), Jožef Kosmačin (1898), Roža Manzini (1898), Ivan Žuber (1898)

Čanebola (Čenebola)

En letni ud leta 1886, 2 leta 1887, 1 leta 1888, 3 v letih 1891–92, 4 leta 1893, 5 v letih 1894–1898 in 6 v letih 1899–1900, skupaj 8 do 1900

Poverjenika:

Alojz Klinjon, duhovnik (1887–88), Pet. Ker, duhovnik (1891–)

Letni udje:

Alojz Klinjon, duhovnik (1886)

Marij. Skolc, gospodinja (1887)

brez navedbe poklica ali stanu (4): Ang. Cenčič (1891–), Angelj. Trakonja (Frakonja) (1891–1900), Anton Trakonja (1893–), Ant. Čenčič (1894–1900)

Družba Marijinih sester (1899–)

Dolenji Barnas

En dosmrtni ud leta 1896, 2 letna uda leta 1891, 1 v letih 1892–93, 2 leta 1894, 1 leta 1895, 4 leta 1896, 3 leta 1897, 4 leta 1898, 5 leta 1899 in 4 leta 1900, skupaj 9 do 1900

Poverjenika:

Alojzij Mulič, duhovnik (1898), Ant. Klemenčič, kaplan (1899–)

Dosmrtni udje:

Val. Perdih, kaplan (1896)

Letni udje:

Alojzij Mulič, duhovnik (1899–)

Al. Becja, župan (1891)

brez navedbe poklica ali stanu (5): Marija Sitar (Šitar, Sitaro) (1891–99), Roža Šitar (1894), Jože Klemenčič (1896), Alojz Špaljut (1896–), Ana Vižintin (1896–)

Domeneži (Domenža, Domeniš)

Pet letnih udov leta 1892, 4 leta 1893, 3 leta 1894, 4 leta 1895, 0 v letih 1896–1899 in 2 leta 1900, skupaj 6 do leta 1900

Letni udje:

brez navedbe poklica ali stanu (6): Jože Domenis (Domeniš) (1892–95, 1900–), Peter Domenis (Domeniš) (1892–), Štef. Domenis (1892, 1900–), Ivan Guzola (1892), Ant. Špehonja (Špekonja) (1892–95), Miha Sirak (1893, 1895)

Dreka (Drenkija)

Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1874	1	3	4
1875	1		1
1876	1	1	2
1882		11	11
1883		12	12
1884		12	12
1885		13	13
1886		17	17
1887		19	19
1888		12	12
1889		12	12
1890		11	11
1891		1	1
1892		14	14
1893		18	18
1894		21	21
1895		21	21
1896		26	26
1897		29	29
1898		20	20
1899		21	21
1900		19	19
1874–1900			63

Poverjeniki (3):

Anton Gujon, kurat (1882–89), Jože Cuferli, učitelj (1890), Jožef Gožnjak, kurat, župnik (od 1896) (1892–)

Dosmrtni udje:

Jože Strazolini (Straculin), kurat (1874–76)

Letni udje:

duhovniki (4): Valentin Domeniš, kaplan (1874), Štefan Čiabej, kaplan (1874), Ivan (Janez) Manzini (Manzin), kaplan (1885–90, 1892–93), Lucijan Križetič, kaplan (1894–1900)

Jože Zuferle (Cuferli, Cufferli), učitelj (1874, 1876, 1882–89), Ter. Stucco, učiteljica (1887)

Ivan Bernik, cerkovnik (1889)

cerkvena ključarja: Ivan Čičigoj (Cicigoj) (1882–87), Anton Krajnik (1882–90, 1893–97)

posestniki (15): Ivan Cuferli (1882–85), Jože Cuferli (Čuferli) (1882–90), Andrej Dreščik (1882–87), Ivan (Janez) Dreščik (Drešček) (1882–87, 1893–94), Miha Faletič (1882–88, 1892–97), Anton Krajnik (Crainik) (1882–87, 1889–90, 1892–95), Jožef Trinko (1882–88, 1890, 1892–), Anton Cicigoj (1885–87, 1890, 1892), Ivan Cicigoj (1886–87), Jož. Cicigoj (1886–88, 1895–97, 1899–), Ivan (Jan.) Trinko (1886–87, 1892–93, 1895–), Ivan (Janez) Bernik (Bernjak) (1887–88, 1893–), Jož. Dreščic (Dreščik) (1888, 1897), Jože Rutar (1889–92, 1894–97), Jožef Trušnik (Trusnik) (1890, 1892–94)

kmečke žene (11): Ana Krajnik (1883–87), Marija Cuferli (Cufferli) (1886–89), Ana Faletič (Feletič) (1888–90), Ana Tomažetič (1889), Ter. Bernik (1890), Marija Dreščak (1895–), Lucija Faletič (1893–), Marijana Faletič (1892–94), Antonija Trušnik (1895–97), Ana Matelič (1898–), Alojzija Zufferli (1898–1900)

Neža Stergar, služkinja (1889)

brez navedbe poklica ali stanu (24): Anton Bernjak (1892–), Ant. Gerbič (Gerbec) (1892–1900), Anton Rutar (Rovtar) (1892–93, 1898–1900), J. Trinko (1892–94), Ant. Znodler (1892), Anton Bernjak (1893), Ant. Trinko (1893–97), Jožef Trinko (1893–99), Al. Cicigoj (1894), Anton Gerbec (1894), Anton Matevžič (1894–97), Jan. Bernjak (1895–), Andr. Trinko (1895–), Jan. Bernjak (1896–98), Ant. Guš (1896), Jož. Guš (1896), Jan. Krajnik (1896–97), Jan. Tomažetič (1896–97), Jož. Tomažetič (1896–97), Mat. Trinko (1896–1900), Ant. Trušnik (1897–), Peter Trušnik (1897–), Jern. Guš (1898–1900), Val. Tomazetič (1899)

Gorenji Barnas

Po en letni ud Družbe sv. Mohorja v letih 1892–1896, 4 leta 1898, 3 leta 1899 in 1 leta 1900, skupaj 5 do leta 1900

Poverjenik:

Janez Manzini, duhovnik (1899–)

Letni udje:

Ant. Kosmačin, kaplan (1892–93), Iv. (Jan.) Manzini, duhovnik (1894–96, 1900–), brez navedbe poklica ali stanu (3): Anton Blažutič (1898–99), Antonija Blažutič (1898), Jož. Černoja (1898–99)

Gorenji Tarbij (Tarbilj, Terbelj)

Po en letni ud Družbe sv. Mohorja od 1883 do 1886, 4 v letih 1887–1888, 2 leta 1889, 4 leta 1890, 3 v letih 1891–1893, 6 leta 1894, 1 leta 1895, 2 leta 1896, 1 leta 1897, 0 leta 1898, po 2 v letih 1899 in 1900, skupaj 8 do leta 1900

Poverjenik:

Jože Bernik, kaplan, župnik (1887, 1899–), (od 1895 dekan v.p., 1900 zlatomašnik)

Letni udje:

Jože Bernik, kaplan (1883–86)

And. Hvalica, krojač (1887–88)

Ivan (Janez) Hvalica, zidar, posestnik (1887–90, 1894)

posestnika: Jakob Hvalica (1887–88, 1890–94, 1896), Anton Benčar (Beučar, Bevčar) (1890–94)

brez navedbe poklica ali stanu (3): Marija Benčar (1894), Štef. Štulin (1894), Peter Hvalica (1899–1900)

Grmek (Garmak)

Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1882		3	3
1883		5	5
do			
1886		5	5
1887		4	4
1888		5	5
1889		5	5
1890		9	9
1891		10	10
1892		15	15
1893		13	13
1894		10	10
1895		8	8
1896		18	18
1897		15	15
1898		–	–
1899		8	8
1900		11	11
1882–1900			41

Poverjenika:

Anton Guš, kaplan (1882–89), Peter Černota, kaplan (1890–97, 1899–)

Letni udje:

Štefan Čebaj (Čibej), posestnik (1882–97, 1899–) (od 1888 župan)

Val. Loščak, trgovec (1890–94)

Al. Vogrič, cerkovnik (1890–91)

Luka Bukovac, krojač, fant, (1882–84)

gospodinj: Roza Bergnonovo (Regnonova) (1890, 1897), Jož. Bukovac (1890–91) mladeniči (5): Ivan Cuferli (1885–89, 1891–92, 1894–97) Št. Kanalec (Kanalac) (1887–92), Val. Loščak (1888–89), Jan. (Iv.) Čebej (Čebaj) (1890–97, 1899), Jož. Hlodič (Klodič) (1890–93, 1900–)

dijaka: Ant. Trušnik (1883–86), Ivan Zdravlič, (1883–86)

brez navedbe poklica ali stanu (28): Štefan Petruša (1891), Jan. Šaligoj (1891), And.

Cebaj (Čebaj) (1892–97, 1899–), Iv. Florjančič (1892), A. Marinič (1892–93), Ant. Trušnik (1892–), Mat. Trušnjak (1892–97), Al. Zdravlič (1892), Ivan Zdravlič (1892–93, 1900–) Al. Bukovac (1893–94), Al. Cuferli (1893), Jož. Čebaj (1893), Val. Vogrič (1893), Ant. Bernjak (1894), Ivan Frletič (Feletič) (1894–99), Štef. Rukli (1894), Iv. (Jan.) Beučar (Bevčar, Belčar) (1895–97, 1899–1900), Mar. Florjančič (1896–97), Mohor Florjančič (1896–97, 1899–1900), Viktor Hlodič (1896) Ivan Jurman (1896–97), Mar. Kanalec (1896), Alojz Peternel (1896–97, 1899–), Filip Trušnjak (1896–97, 1899–), Viktorija Zdravlič (1896), Ant. Bukovac (1897), Marija Feletič (1900–), Pija Feletič (1900–)

Hrastovje (Hrastje, Hrastovlje)

Trije letni udje leta 1887, 2 leta 1888, po 3 v letih 1889–1892, skupaj 4 do leta 1900

Poverjenik:

Jožef Rukin, posestnik (1887–89)

Letni udje:

Jožef Rukin, trgovec (1890–92),

Jožef Skavnik (Slavnik), fant (1887–92), Miha Obid, fant (1889–92)

Roža Skavnik, dekle (1887)

Kodermaci

Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1896		10	10
1897		11	11
1898		12	12
1899		25	25
1900		16	16
1896–1900			31

Poverjenik:

Ant. Trušnik, kaplan (1896–) (od 1896 do 1900 2 iztiska)

Letni udje:

posestniki (24): Anton Bordon (1896–97, 1899–1900), Alojz Čubac (1896–97, 1899), Alojz Durjava (1896–), Andr. Kodermac (1896–97), Josip Pavša (1896–98, 1900–) (1896, 1898 2 iztiska), Pij Pavša (1896–97), Andrej Salamant (1896, 1899–1900), Miha Breščak (1897–98), Miha Velišček (1897), Josip Bordon (1898–99), Ant. Ciubiz (Čubac) (1898–99), Anton Kodermac (1899–1900), Ivan (Janez) Kodermac (1898–1900), Anton Kovačenščak (1898–99), Andrej Paravan (1898), Pij Breščak (1899), Val. Durjava (Durjavič) (1899–1900), Ivan (Janez) Floriančič (1899–1900), Jan. Kodermac (1899), Št. Lesica (1899), Evg. Mugerli (1899), Peter Paravan (1899), Julijan Ragiano (1899–1900), Al. Velušček (1899)

fantje (3): Štefan Žnidarčič (1897–1900), Ant. Kodermac (1899–1900) Ahil Breščak (1900)

dekleta (3): Roza Jerončič (1899), Antonija Kodermac (1899–), Angela Zidanšček (Zelenšček)? (1899–1900)

Kosica (Kožica, Kosca)

Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1882	1	3	4
1883	1	4	5
1884	1	4	5
1885	1	7	8
1886	1	9	10
1887	1	9	10
1888	1	9	10
1889	1	12	13
1890	1	10	11
1891	1	9	10
1892	1	10	11
1893	1	9	10
1894	1	9	10
1895	1	6	7
1896	1	7	8
1897	1	8	9
1898	1	1	2
1899	1	2	3
1900	1	2	3

Poverjenika:

Peter Černota, kaplan (1885–89), Ant. Guš (Gus), kaplan (1890–97, 1899–)

Dosmrtni udje:

Janez (Iv.) Obid, posestnik (1882–)

Letni udje:

Ant. Guš (Gus), kaplan (1898)

Tereza Salamant, krčmarica (1885–94)

Vincenc Perdih, dijak (1882–86)

mizarja: Jak. Oviščak (Aviščak) (1882–94, 1897), Val. Trušnik (Trušnjak) (1886–93)

posestniki(3): Jože Cendov (Cendol) (1882–97), Anton Tomazetič (1885–87, 1889),

Miha Bledič (1886–92)

Marija (Minca) Dugar (Dagar), posestnica (1883–92, 1894–97)

mladeniča: Valent. De Monte (1888–92), Favštin Černota (1889–97, 1899–)

dekleta (3): Marija Sitar (1887–90), Antonija Franko (1889–90), Marija Bledič (1892–96)

brez navedbe poklica ali stanu (6): Jož. Oviščak (1893–94), Ivan Rukli (1893),

Anton Franko (1894–97), Iv.(Jan.) Salamant (1896–97), Jan. Obid (1897), Mar. Oviščak (1897)

Kravar

Pet letnih udov v letih 1890–92, 4 leta 1893, 8 leta 1894, 5 leta 1895 in 3 leta 1896, skupaj 12 do leta 1900

Poverjenik:

Ant. Trušnik (Trušnik, Trušnjak), kaplan (1890–95)

Letni udje:

krčmarja: A. Kručil (1890), Jernej Terliker (Terlikar) (1890–96)
 posestnika: Alojzij Predan (1890–94), Ivan Predan (1890–91)
 brez navedbe poklica ali stanu (7): Iv. Kručil (1891–92), Alojz Hvalica (1892–96),
 Ant. Dugaro (1894), Evg. Hvalica (1894, 1896), Ant. Predan (1894), Felicita Predan
 (1894–95), Angel. Šibav (1895)

Landar

Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1866		1	1
1867		1	1
1886		8	8
1894		2	2
1895		2	2
1896		7	7
1897		1	1
1898		8	8
1899		13	13
1900		13	13

Poverjenika:

Jož. Jusič, kaplan (1886), Ant. Kosmačin, kaplan (1896, 1898–)

Letni udje:

Jož. Jušič, kaplan (1866–67), Ant. Kosmačini, kaplan (1894–95, 1897)

Virgin. Bankič, cerkovnik (1894–96)

Jož. Zujani, župan (1886)

brez navedbe poklica ali stanu (20): Alojz Blankini (Blankin) (1886, 1896, 1898–99), Ivan Gubana (1886), Ant. Plata (1886), Ivan Rakar (1886), Jožef Rakar (Raker, Rakaro) (1886, 1896, 1898–), Ivan Žuber (Žubar) (1886, 1899–1900), Jože Gujon (1896), Katra Manzini (1896, 1898–1900), Marija Špekonja (1896, 1898–99), Ivan Bjankin (Blankin) (1898–), Jož. Cujan (Gujon?) (1898), Evg. Bankič (1898), Virgin Bankič (1899–), Anton Birtič (1899–), Roza Manzini (1899–), Jože Kosmačini (Kosmačin) (1899–), Anton Štrukelj (1899–), Antonija Teon (1899–1900), Emilij. Floran (1900–), Ivan Sukaja (1900–)

Laze

Po en letni ud v letih 1883–1894, 2 leta 1885, 1 leta 1886, 0 leta 1887, 4 leta 1888, 3 leta 1889, 2 leta 1890, 0 v letih 1891–92, 1 v letih 1893–94, 0 leta 1895, 1 leta 1896–98, 2 v letih 1899–1900, skupaj 7 do leta 1900

Letni udje:

Jan. Domeniš, kaplan (1896–)

Anton Plata, cerkovnik (1883–85, 1888–90)

Ivan Gubana, ključar (1885, 1888)

posestnika: Ivan (Jan.) Rakar (Raker) (1888–90), Ivan Korenič (1888)

Jan. Guzuja, fant (1889)

brez navedbe poklica ali stanu: Marija Plata (1893–94, 1899–)

Matajur

En letni ud leta 1876, 3 leta 1888, 8 leta 1889, 7 leta 1890, 6 leta 1894, 4 leta 1895, 5 leta 1896, 7 leta 1897, 8 leta 1898, 11 leta 1899 in 9 leta 1900, skupaj 27 do leta 1900

Poverjenika:

Alojz Povša, kaplan (1888–90), Ant. Vižintin (Vižintini), kaplan (1896–)

Letni udje:

Janez Bezzia, kaplan (1876), Ant. Vižintin, kaplan (1894–95)

brez navedbe poklica ali stanu (24): Anton Franc (1888–89, 1897–99), Evgen Gožnjak (1888–89), Andr. Franc (1889–90), Ant. Gožnjak (1889–90, 1894, 1897, 1900), Mat. Gožnjak (1889–90), Mar. Medveš (1889–90), Mar. Medveš (1889–90), Al. Golež (1890), Jan. Franc (1894), Marija Franc (1894), Marija Manzini (1894), Luka Medveš (1894–), Anton Goleš (1895–97, 1899–), Ter. Medveš (1895–1899), Jože Goleš (1896–98), Angelina Gožnjak (1898), Andrej Gožnjak (1898–), Al. Franc (1898), Ant. Golež (1899–), Jan. Loščak (1899–), Miha Loščak (1899–), Mar. Franc (1899), Jan. Zvanela (1899–), Jož. Medveš (1900–)

Mažerole (Mažarola)

Po en letni ud v letih 1892–96, 0 1897, 2 leta 1898, 4 leta 1899, 6 leta 1900, skupaj 8 do leta 1900

Poverjenika:

Ivan Zdravljčič, kaplan (1899), Valent. Pinoza, kaplan (1900–)

Letni udje:

Ivan (Janez) Domenis (Domenis), kaplan (1892–95), Ivan Zdravljčič, kaplan (1896, 1898)

Družba Marijinih sester (1898–1900)

And. Kadalín, cerkovnik (1899–1900)

Mar. Klinjon, pos. (1899–1900)

brez navedbe poklica ali stanu: Tekla Borjanec (1900), Roža Špelat (1900)

Mrsin (Mersin, Marsin)

Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1888		1	1
1890		7	7
1891	1	21	22
1892	1	21	22
1893	1	27	28
1894	1	38	39
1895		9	9
1896		10	10
1897		8	8
1898		7	7
1899		8	8
1900		7	7
1888–1900			60

Poverjenika:

Vinc Perdih, kaplan (1890–94), Miha Zaberščak, kaplan (1896–)

Dosmrtni udje:

Vinc.Perdih, kaplan (1891–94)

Letni udje:

Ivan (J.) Oballa (Obalo) , župn. v.p. (1891, 1893)

Jan. Juretič, župan, sod. spravn. (1890–92,1894)

Andrej Obala (Obola), ključar (1890–92)

Jan. (Iv.) Savli (Šavli, Saul), mizar (1890–)

posestniki (3): Št. Gorenšak (Gorenšak (1888, 1890–), Anton Gošnjak (Gošnjak) (1890–92, 1894, 1896) Val. Zorza (1890, 1892, 1894–)

Judita Medveš, gospa (1893)

brez navedbe poklica ali stanu (50): Val. Batistič (1891–93), Andrej Jereb (Jerep) (1891, 1893–), Štef. Juretič (1891), Štef. Juretič (1891), Jože Birtič (1892–93), Marija Birtič (1892–95, 1897), Anton Gošnjak (1891–92, 1894), Matija Koren (1891), Filip Marsev (1891, 1894), Ivan (Janez) Medveš (1891–94), Marija Medveš (1891–92, 1894), Val. Medveš (1891–96), Jak. Obola (1891–93), Jozefa Spehonja (1891), Jan. Jereb (1892), Marija Juretič (1892, 1894), Valentin Juretič (1892–95, 1898), And. Markič (1892), Jak. Medveš (1892–93), J. Rukavac (1892), Lucija (Lojza?) Zorza (1892–94), Matija Juretič (1893–94), Štefan Koren (1893), Al. Kukovac (1893–94), Ant. Kukovac (1893–94), Anton Marsev (1893–94), Al. Marsev (1893), Ant. Medveš (1893–94), Jozefa Medveš (1893–94), Judita Medveš (1893–94), Štef. Obala (1893), Alojz Zorza (1893), Jož. Zorza (1893–), Roza Birtič (1894, 1899–1900), Anton. Juretič, (1894), Jozefa Juretič (1894), Ter. Gorenšek (1894), Lojza Koren (1894), Lojza Kukovac (1894), Marija Macuola (1894), Antonija Marsev (1894), Mar. Marsev (1894), Terezija Marsev (1894), Amal. Medveš (1894), Lovr. Medveš (1894), Terez. Medveš (1894), Angel. Zorza (1894), Alojzija Medveš (1896), Št. Medveš (1896), Angela Medveš (1897, 1899)

Oblica

Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1882		7	7
1883		6	6
1884		6	6
1885		7	7
1886		4	4
1887		4	4
1888		1	1
1889		8	8
1890		3	3
1891		3	3
1892		6	6
1893		8	8
1894		9	9
1895		7	7
1896		15	15
1897		10	10
1898		–	–

1899	7	7
1900	7	7
1882–1900		42

Poverjeniki (6):

Anton Trušnik, kaplan (1882–85), Miha Šalguj, posestnik (1886), Val. Kufol, kaplan (1887), Iv. Krstnik Kruder, kaplan (1889–91), Iv. Zdravljčič (Zdraulič), kaplan (1892–95), Ant. Domeniš (Domenis), kaplan (1896–97, 1899–)

Letni udje:

Štefan Hvalica, zidar (1882–87)

posestniki (9): Jožef Dugar (1882–97), Janez Florijančič (1882), Štefan Florijančič (1882–85, 1896), Miha Šalguj (1882–85), Štefan Hvalica (1889), Peter Krajnik (1889–90, 1897, 1899–), Ivan (J.) Predan (1889, 1893–94, 1899–), Iv. Borgu (1889, 1894), Ivan Saligoj (Šaligoj) (1889, 1891–97, 1899–)

Peter Krajnik, fant (1885–87)

Lucija Gorjup, kuharica, služkinja (1882–85)

brez navedbe poklica ali stanu (24): Ter. Predan (1892), Marj. Kanalec (1892), Roža Borgu (1892), Miha Bledič (1893), Marijana Bergu (Borgu) (1893, 1899–), Miha Florjančič (1893), Miha Predan (1893–94), Mar. Florjančič (1894), Andrej Hvalica (1894, 1896–97, 1899), Marija Pjerih (1894), Roža Predan (1894, 1896), Jože Dugar (1895–96), Al. Trušnjak (1895–97), Jož. Perdan (1895–97), Mar. Perdan (1895–97), Anton Dreščak (1896), Jože Dugar (1896), Jože Dugar (Dugaro) (1896, 1899–), Štef. Dugar (1896–97), Ivan Florjančič (1896–97), Roža Predan (1896), Mar. Borgič (1897), Alojzija Predan (1897), Marijana Borgu (1900)

Oborča

En letni ud leta 1887, 2 leta 1889, 3 v letih 1890–91, 4 leta 1892, 3 v letih 1894–95, skupaj 5 do leta 1900

Poverjenika:

Ant. Pauša, duhovnik (1892), Alojz Plavša (Plauša), kaplan (1893–94)

Letni udje:

Alojz Pavša, kaplan (1887, 1891–92)

brez navedbe poklica ali stanu (3): Jožef Pavša (1887, 1889–94), Evg. Pavša (1889–92), Pij (Pio) Pavša (1890, 1893–94)

Platišče

Štirje letni udje v letih 1883–1885, 6 leta 1886. 4 v letih 1887–1890, 3 v letih 1891–92, 4 leta 1893, 5 v letih 1894–95, 2 leta 1896, 3 leta 1897–98. 4 v letih 1899–1900, skupaj 9 do leta 1900

Poverjenika:

Peter Ker, duhovnik (1883–90), Jos. Pelico (Pelizzo), kaplan (1894–95, 1897–)

Letni udje:

bogoslovca: Alojz Krater (1886), Alojz Zlobe (1886)

Ivan Mihelica, obhodnik (1883–)

posestnika: Andrej Moderjano (Modrjano, Modrjanc) (1883–), Jože Kormons (1883–95), brez navedbe poklica ali stanu: Valentin Mihelica (1893), Valentin Sedula (1894–95)

Prosnid (Prosenik)

Po en letni ud v letih 1874–75, 5 v letih 1883–84, 4 leta 1885, 3 v letih 1886–87, 6 leta 1888, 3 leta 1889, 6 leta 1890, 4 leta 1891, po 1 v letih 1892–93, 2 leta 1894, 7 leta 1895, 4 leta 1896, po 2 v letih 1897–99, 3 leta 1900, skupaj 22 do leta 1900

Poverjenika:

Anton Pavša, duhovnik (1883–91), (1887 2 iztiska), Jan. Kruder, kaplan (1896–)

Letni udje:

Angelo Veviaqua (Bevil'acqua), duhovnik (1874–75), Iv. (Jan) Kruder, kaplan (1891–95)

Alojzij Pavša, bogoslovec (1883–84)

Družba Marijinih hčera (1900–)

posestnika: Ivan Miškorijski (1883–86, 1888), Matija Budulič (1885–89)

Marina Budala, šivilja (1883–85)

Jože Pavša, mladenič (1883–84)

brez navedbe poklica ali stanu (13): J. Filipič (1888), Alojzij Mokorič (Makorič) (1888–89, 1891), A. Budulič (1890), I. Černetič (1890), Len. Filipič (1890–91), Inocenc Miškorijski (1890), Bernard Miškorijski (1890–91), Anton Miškorijski (1894), Ana Mihelica (1895–1900), Jan. Miškorijski (1895–96), Mat. Šimic (1895), Jože Škur (1895), Jože Špelat (1895–96)

Rezija

Po en letni ud v letih 1874–76, 2 v letih 1881–82, po 1 v letih 1886–89, skupaj 4 do leta 1900

Letni udje:

Štefan Valente, duhovnik in učitelj (1874–76) Ivan Rukin, župnik (1881–82), Peter Černota, duhovnik (1881–82)

Ana Foladore, krčmarica (1886–89) (od 1889 Ana Foladore-Barbet)

Ronce (Ronac, Ronec)

Po en letni ud v letih 1886–87, 6 leta 1890, 10 leta 1891, po 8 v letih 1892–93, 4 leta 1894, 2 leta 1895, 1 leta 1896, 0 leta 1897, 1 leta 1898, 0 leta 1899 in 2 leta 1900, skupaj 21 do leta 1900

Poverjenik:

Jož. Kormons, kaplan (1890–93, 1898, 1900–)

Letni udje:

Jože Kormons, kaplan (1894–96)

Ivan Tuomac, cerkovnik (1894)

Miha Sirk (Sirak), posestnik (1886–87, 1891, 1894)

Marijana Berginjan, posestnica (1890, 1892–93)

brez navedbe poklica ali stanu (17): Jože Domenis (1890), Pet. Domenis (1890), Ivan Šturam (1890), Vinjuda Berginjan (1891), Alojzij Domenis (1891), Jožef Kukovac (1891), Ter. Marsev (1891–93), Mar. Medveš (1891–92), J. Sakič (1891), Jan. (Ivan) Sirak (1891–93), Anton Tonac (Tuomac) (1891–93), Valent Birtič (1892–93), Marijana (Morelac Mor-jelac) (1892–94), Ivan Pokovac (1893), Janez Mancini (1895), Val. Domeniš (1900–)

Srednje

Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1882		5	5
1883		4	4
do			
1886		4	4
1887		8	8
1888		8	8
1889		7	7
1890		4	4
1891		5	5
1892		10	10
1893		5	5
1894		2	2
1895		12	12
1896		6	6
1897		4	4
1898		–	–
1899		–	–
1900		7	7
1882–1900			35

Poverjeniki (4):

Filip Simončič, cerkovnik (1882), Fr. Skavnik, kaplan (1883–88), Alojz Želobbe, kaplan (1889), Al. Blažutič, kaplan (1890–97) (1893 4 iztisi)

Letni udje:

Filip Simončič, cerkovnik (1883–90, 1892–94)

Jož. Durjavič, mizar, ključar (1886–90)

posestniki (8): Janez Tomažetič (1882–89, 1895), Anton Hvalica (1882), Jože Kržetič (1882), Janez Podstrenja (1882), Jože Hvalica (1887–89, 1895), Štefan Hvalica (1887–89, 1891 (?), 1895–97), Ant. Kržetič (Križetič) (1887–89, 1892), Štefan Hvalica (1888, 1891 (?))

fanta: Anton Hvalica, (1883–85), Peter Tomažetič, (1889–91)

brez navedbe poklica ali stanu (20): Janez Hvalica (1887), Matevž Černetič (1891, 1895–97, 1900–), Jože. Simončič (Šimončič) (1891, 1895–97), J. Blažutič (1892), Andr. Durjava (1892, 1900–), Miha Hvalica (1892), Ant. Jerončič (1892, 1895), Mat. Krizetič (1892), Andr. Močjunjak (Močivnjak) (1892, 1895), J. Predan (1892), Ter. Cernetič (1895–96), Anton Drekonja (1895), Ant. Hoščak (1895), Andrej Jurman (1895), Mar. Jurman (1896), Terezija Gorjup (1900–), Jak. Lovo (1900), Jak. Kuleto (1900), Peter Pinoža (1900), Valentin Pinoža (1900)

Svet Lenart (Sv. Lenart, Sv. Lenart na Beneškem)

Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1882		1	1
1883		3	3
1884		3	3

1885	3	3
1886	5	5
1887	4	4
1888	7	7
1889	12	12
1890	9	9
1891	9	9
1892	7	7
1893	10	10
1894	11	11
1895	11	11
1896	15	15
1897	19	19
1898	18	18
1899	18	18
1900	17	17
1882–1900		38

Poverjeniki (3):

Anton Bankič, župnik (1883–87), Peter Podreka, kaplan (1888), Fr. Skavnik, župnik (1889–)

Letni udje:

duhovniki (5): Anton Bankič, župnik (1882), Peter Podreka (Podreka), kaplan (1883–87, 1889–98), Val. Bledič, duhovnik (1889–91), Val. Pinoža, kaplan (1897–99), Jožef Durjava, kaplan (1898–1900)

Vinc. Predan, občinski tajnik (1888–89)

Alojz Hvalica, občin. obhodnik (1888–91, 1896–)

Peter Obid, mizar (1883–84)

posestniki (5): Jože Dornjak (Dornjak), (1885–87), Mohor Dornjak (Dornik), (1888–), Jarnej (Jernej) Terliker, (1889, 1897–), Jan. Barbarino (1888–91), Št. Pik (1889–91)

fantje, mladeniči (4): Jožef Rukin (1886), Alojz Podreka (1888–), Anton Dornjak (Dornik) (1889–97), Ivan Rukin (1889)

dekleti: Roža Skavnik (1886), Lucija Paravan, (1887–90)

brez navedbe poklica ali stana (19): Roža Gambužič (Gambožič) (1891–) Henr. Barbarino (1892, 1894–98), Filip Bevčar (Bevcer) (1893–95), Jožef Fon (1893–), Jožef Rukin (1893–), Peter Skavnik (1893–), Ivan Bledič (1896–98), Karla (Karola) Hvalica (1896–), Marija Komešič (1896–99), Emerencijana Regnonovo-Feletič (1896–98), Mar. Bledič (1897), Anton Predan (1897), Ant. Ciačič (Cačič) (1898–), Antonija Perdik (1898), Alojz Cjuk (Čuk) (1899–), Jak. Oviščak (1899–), Mar. Oviščak (1899), Jož. Simončič (1899–), Marija Tomazetič (1900–)

Špeter Slovenov (Sv. Peter Slovenov, Sv. Peter slovenski)

Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1866		2	2
1867		3	3

1870	9	9
1871	9	9
1872	10	10
1873	9	9
1874	11	11
1875	16	16
1876	13	13
1877	17	17
1878	14	14
1879	11	11
1880	12	12
1881	10	10
1882	11	11
1883	10	10
1884	10	10
1885	9	9
1886	4	4
1887	14	14
1888	8	8
1889	19	19
1890	3	3
1891	3	3
1892	3	3
1893	3	3
1894	3	3
1895	4	4
1896	5	5
1897	5	5
1898	4	4
1899	5	5
1900	4	4
1866–1900		61

Poverjeniki (4):

Miha Mucič (Mucič, Mučić, Mužič), župnik (1870–87), Jož. Jusič, kaplan (1888), Peter Podreka, kaplan (1889), Anton Gujon, župnik (1890–)

Letni udje:

kaplani (15): Jožef Jušič (Južič) (1866–67, 1870–85, 1887), Peter Podrieka (1866–67, 1870–88), Anton Pušini (Pusini) (1867, 1870–74), Ivan (Janez) Becia (Bečja, Becija) (1870–75, 1877–81), Jož. Bernik ml. (1870), Jožef Blankin (1870–74), Ivan (Janez) Klemenčič (1870–75), Evgenij (Evžen) Quarina (Kvarina) (1870–82, 1890–), Ivan (Janez) Domeniš (Domenis) (1871–78), Janez Pusini (1872–75), Tone (Anton) Podrieka (1874–75), Janez Mancini (1878), Jože Cormons (1880–81) Anton Tružnik (1889), Jak. Tropina (Tropana) (1897–)

bogoslovci: Janez Domenis (1875–77), Jože Gožnjak (1875)

Angelina Zujani (od 1879 Belida), učiteljica (1877–80, 1882)

Jože Zujani, župan (1885), obrtnik (1887), trgovec (1888)

Jan. Žuber, občinski zastopnik (1885)

Jože Rakar, cerkovnik, posestnik (1875–85, 1887–89)

Anton Puler, kamnosek (1887–89)

Ivan Šukaja, kovač (1889)

Lucija Gorjup, kuharica (1889)

Mar. Manfreda, krčmar (1889)

cerkvena ključarja, posestnika: Janez (Ivan) Gubana (Gabana) (1877–82, 1887), Janez Mancini (Manzini) (1876–77, 1879–86)

posestniki (14): Štefan Gorenščik (Gorenščak) (1874–76, 1878–87, 1889), Jože Domenis, (1875–77), Andrej Marsev (1875), Velantin Domenis (1876–77), Miha Sirak (1876–77), Tone Kjabatin (1878), Jože Klinjon (1882), Alojz Blankin (1883–85, 1887–89), Ant. Gožnjak (1883–84), Jože Zujani (Zujan) (1883–84, 1889), Ivan (Janez) Žuber (1883–84, 1887–89), Anton Becja (1887–89), Janez Mancini (1889), Anton Birtič (1889)

fantje (5): J. Sturam (1877), Jože Medveš (1877), Tone Markič (1877), Anton Kromac (1878), A. Urbančič (1889)

dekle (3): Roza Mancini, dekleta (1877–80, 1882), Mar. Mancini, dekleta (1889), Amal. Blažutič (1889),

gospodinja: Roza Gujon (1887–89), Roza Cenčič (1889)

Neža Stergar (Stargar), kuharica (1890–96, 1898–1900)

brez navedbe poklica ali stanu (6): Tone Plata (1887), Ivan Rakar (1887), Jože Butera (1895–96), Ant. Podreka (1896–), Jože Batajin (1897), Jož. Tomažetič (1899)

Topolovo (Topole)

Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1876		1	1
1882		3	3
1883		8	8
1884		8	8
1885		8	8
1886		16	16
1887		17	17
1888		13	13
1889		8	8
1890		2	2
1892		6	6
1893		19	19
1894		4	4
1895	1	2	3
1896	1	9	10
1897	1	7	8
1898	1	7	8
1899	1	3	4
1900	1	3	4
1876–1900			54

Poverjeniki (7) :

Peter Černota (Cernota), kaplan (1882–84), Val. Skok, posestnik (1885), Anton Trušnik, kaplan (1886–88), Al. Blažutič, kaplan (1889), Lucijan Križetič, duhovnik

(1892–93), Jak. Lovo, kaplan (1896–99), Andr. Čačič, kaplan (1900–)

Dosmrtni udje:

Ant. Trušnjak (Trušnik) (1895–)

Letni udje:

kaplana : Anton Prušnik (1876), Jožef Blažutič (1888)

krojača: Janez Gorjup (1882–88), Anton Faletič (1886)

trgovca: Janez Gorjup (1883–90), Andrej Bukovec (1886–87)

posestniki (8): Anton Bernik (1882–86), Anton Filipič (1883–88, 1893), Matevž Gorjup (1883–88), Miha Rukli (1886), Val. Skok (1886–88, 1893), Val. Bernik (Bernjak) (1887–88, 1892–98, 1900), Št. Rukli (1887–88), A. Bukovac (1888)

Antonija Cenčič, posestnica (1886–87)

Lucija Gorjup, služkinja (1886–88)

fantje (6): Aleks. Bukovac, (1883–84, 1893), Miha Rukelj (1883–85), Jan. Trušnik (1887–88), Anton Filipič, (1889), Štefan Rukli (1889, 1896–), V. Bernik (1890)

dekleta (7): Angela Trušnik (1885–88), Marija Faletič (Falatič) (1886–87, 1889, 1892–93, 1896), Katarina Rukli (1886–87), Antonija Skok (1886–89), Antonija Cenčič (1889), Marija Skok (1889), Julija Gorjup (1896)

brez navedbe poklica ali stanu (18): Ana Kundrič (1887–88), Ana Gorjup (1893), A. Gorjup (1893), Jožef Gorjup (1892–94), Štefan Gorjup (1892–93, 1896), Valentin Trušnjak (1892–1900), Anton Filipič (1893, 1897–98), Janez Filipič (1893), Andrej Rukli (1893), Anton Rukli (1893), Marija Rukli (1893), Miha Rukli (1893), Mohor Rukli (1893), Št. Trušnjak (1893–94), Ivan (Janez) Gorjup (1896–98), Jož. Kromec (1896), Antonija Rukli (1897–98), Jož. Cendol (1899)

Trčmun (Tarčmun)

Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1882		11	11
1883		19	19
1884		19	19
1885	1	17	18
1886	1	13	14
1887	1	12	13
1888	1	14	15
1889	1	16	17
1890	1	16	17
1891	1	12	13
1892	1	11	12
1893	1	11	12
1894	1	7	8
1895	1	7	8
1896	1	9	10
1897	1	9	10
1898	1	9	10
1899	1	2	3
1900	1	7	8
1882–1900			36

Poverjenik:

Valentin Domenis, duhovnik (1882–)

Dosmrtni udje:

Jožef Mašera, posestnik (1885–)

Letni udje:

Valentin Domeniš, kaplan (1875–76)

Ivan Trinko, bogoslovec (1882–85)

Ivan (Janez) Leban, cerkovnik (1882–89)

Blaž Franc, mizar, posestnik (1882–85, 1886, 1900–)

posestniki (16): Alojzij Loščak (1882–91), Val. Petričič (1882–85), Andrej Polavščak (Poljavšček) (1882–84, 1894–98, 1900–), Matija Trušnjak (1882), Štefan Trušnjak (1882), Šimon Cendau (Cendol) (1883–91, 1896–98, 1900–), Jožef Duš (1883–84, 1891, 1894–98), Štefan Duš (1883–86, 1889–93), Ivan (Janez) Polavšček (Polanšček) (1883–85), Miha Sirk (1883–85), Ivan Trinko (1883–85, 1890), Matija Velikac (1883–93), Miha Vogrič (1883–85, 1892–93), Janez Mašera (1885–91), Janez Martinič (1889), Štefan Trinko (1889–98, 1900–)

kmečke žene (3): Marija Jelina (1882), Roza Jelina (1882), Marijana Kudrič (1886–90)

fantje (4): Jožef Duš (1886–88), Iv. Trinko (1886–88), Janez (Ivan) Zaberščak (1887–1900), Blaž Franc (1888)

dekleta (4): Marija Jelina (1883–85, 1888–89), Marijana Kudrič (1883–85), Marija Mašera (1883–85, 1887–91, 1893–98, 1900–), Marijana Žlunder (1883–90, 1892–93)

brez navedbe poklica ali stanu (4): Kat. Petričič (1890), Jož. Šekel (Šekli) (1890–93, 1896–98), Ivana Duš (1892), Janez Šekli (1892–93)

Videm

Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1886		5	5
1887		17	17
1888		14	14
1889		14	14
1890		4	4
1891		10	10
1892		7	7
1893		11	11
1894		13	13
1895		16	16
1896		15	15
1897		18	18
1898		21	21
1899		19	19
1900		13	13
1886–1900			50

Poverjenik:

Iv. Trinko, bogoslovec (1886–) (od 1887 profesor in katehet)

Letni udje:

duhovniki (3): dr. J. Pavlica (1889 2 iztiska), dr. Al. Pelizzo, profesor cerkv. prava,

vicerektor semenišča (1893–), Jos. Jušič, ekonom (1899)

bogoslovci (24): Anton Bankič (1886–88), Andr. Florijančič (1886–87), Alojz Hobbe (1886), Anton Vižentini (1886–89), Bogoslovci in dijaki v nadškof. semenišču (1886), Lucijan Križetič (1887–91), Vinc. Perdih (1887–89), Ant. Trušnik (1887–89), Ivan Zdravlič (1887–91), Jož. Venturini (1889, 1891), Miha Zabreščak (1893–97), Ant. Domeniš (1894–97), Ant. Klemenčič (1895–98), And. Čjačič (Čačič) (1896–99), Jožef Jušič (1896–99), Iv. Petričič (1896–99), Natan. Zufferli (Cuferli) (1897–1900), Evgen Dobroló (1897–1900), Iv. Šinik (1897–98), Iv. Zlobe (1897), Ant. Gujon (1898), Iv. Gujon (1899–), Iv. Šturam (1899–1900), Nat. Monkar (1900–)

dijaki semenišča (27): Ant. Klemenčič (1887–88, 1891–94), Pij Kručil (1887–88, 1894), Ant. Tomažetič (1887–89), Miha Zaberščak (1887–89, 1891–92), And. Čjačič (Čjačič, Čačič) (1888–89, 1893–95), Jož. Durjava (1888–89, 1891–93), Evgen Dobroló (1889–96), Srečko Praprotnik (1889), Natan. Zufferli (Cuferli) (1889, 1891–96), Iv. Petričič (1891, 1895), Jož. Venturini (1892), Ant. Medveš (1893–95), Ivan Obid (1893–1900), Ivan Šturam (1893–98), Jožef Jušič (1894–95), Pavel Kručil (1895–97, 1899), Iv. Gujon (1895–97), Natal Monkero (Monchero, Monkar) (1895–99), Avg. Blažutič (1896–97), Jož. Domeniš (Domenis) (1896–), Ugon Komarin (1897–98), Ambr. Gujon (1898–), Jožef Saligoj (1898–1900), Peter Sitar (1898), Al. Šimonič (Simončič) (1898–1900), Jožef Škur (1898–), Aleks. Tomažetič (1898–)

brez navedbe poklica ali stanu (5): Al. Blažutič (1887), Ivan Kodermac (1887), Ivan Kruder (1887), Evgen Pavša (1887–88), Al. Zlobe (1887)

Berca (Brce, Brca)

Štefan Zakrajšek (Zabrščak), posestnik (1886–87)

Brezje

Januarij Lorio, duhovnik (1885–88), Anton Trušnik, duhovnik (1889 2 iztisa), Al. Zlobe, kaplan (1894)

Cavazzo (Karnija)

Al. Zlobe, vikar (1895–96)

Čela (Čigla)

Jan Guzula (1894–97), Ant. Guzula (1896), Mar. Klinjon (1896), Avgusta Klinjon (1897)

Čedad

Jože Straculin, župnik (1882–89) (dosmrtni)

Črneja

Alojzij Pikonja, posestnik (1888)

Fojda

Jože Kavčič, duhovnik (1885–86)

Grljan (Galijan)

Iv. (Jan.) Trušnik, župnik (1892–), (od 1897 kanonik), Pet. Domeniš (1898–)

Gorenja vas

Anton Hvala (1896)

Hlasta

Jožef Fon, posestnik (1889–1892)

Kras

Ant. Pater (1895), Marija Špekonja (1895)

Lesa (Lese, Liesa)

Štefan Čiabej (Čiabaj), kaplan (1875–76)

Medveži (?) (Mediuza (?))

V. Pedrih, duhovnik (dosmrtni) (1895)

Petjah

Jožef Jula (1900–)

Podcerkev

Jož. Vicuti, duhovnik (1892–), Ant. Beligoj (1897–)

Podutana (?)

Anton Trušnak, kaplan (1875)

Ponte di Pieris

Iv. Klun, mitničar (1889)

Podvrata (Potrata (?))

And. Florjančič, duhovnik (1891)

Prlešnje (?)

Jan. Dreščak, kaplan (1895–96)

Sarženta (Serženta)

Marijana Štruco (1897), Jože Tomažetič (1897–98, 1900–)

Sovodnje

Roža Birtič (1898), Antonija Loščak (1898), Mih. Matelič (1898)

Skorša (?)

Franc Faiduti, kurat (1874), Jože Kosareti, obč.odbornik (1874)

Subid

Jožef Vecuti, duhovnik (1886–88), Januarij Lorio, duhovnik (1889–)

Štolbank (Sv. Volbenk, Sv. Štolbank)

Janez (Ivan) Mancini (Manzini), kaplan (1882–84, 1891), Ant. Bernik (1891), Ant. Gerbič (1891), Ant. Znodar (1891)

Štupica

Jan Juretič (1894)

Tarčet (Tarčent, Terceta)

Anton Bankič, bogoslovec (1885–87), Ant. Birtič (1900), Ter. Klinjon (1900)

Tarpeč

Štef. Domeniš, duhovnik (1898–)

Tipana (Tojpana)

Jožef Vicuti, duhovnik (1890–91)

Zajci (Zajac)

Jan. Čendov, posestnik (1894)

Zavrh

Jožef Pinoza (1889–91), Jakob Kulet (Kuleto) (1890–91, 1896–97), Natalis Negro (1897), Val. Pinoza (1897)

Videmska nadškofija

Družba sv. Mohorja v celoti

Leto	Posto- janke	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1866	2		3	3	199	3.781	3.980
1867	3		4	4	243	6.843	7.086
1868	–		–	–	284	10.174	10.458
1869				17	329	13.337	13.666
1870	1		9	9	323	15.842	16.165
1871	1		9	9	368	17.027	17.395
1872	1		10	10	397	18.528	18.925
1873	1		9	9	438	21.454	21.892
1874	5	1	18	19	449	23.631	24.080
1875	8	1	22	23	467	25.869	26.336
1876	8	1	20	21	479	26.336	26.815
1877	1		17	17	485	25.378	25.863
1878	1		14	14	485	23.927	24.412
1879	1		11	11	499	24.834	25.333
1880	1		12	12	505	24.925	25.430
1881	2		12	12	517	24.567	25.084
1882	12	2	57	59	527	23.947	24.474
1883	15	2	83	85	512	27.848	28.390
1884	15	2	83	85	557	27.945	28.502
1885	17	3	87	90	568	29.022	29.590
1886	21	3	106	109	585	31.102	31.687
1887	20	3	131	134	605	34.405	35.010
1888	24	3	117	120	630	40.922	41.552
1889	24	3	146	149	658	45.384	46.042
1890	26	2	138	140	680	47.404	48.084

1891	25	3	147	150	775	51.052	51.827
1892	29	3	165	168	837	56.866	57.703
1893	26	3	184	187	915	56.483	57.398
1894	38	3	199	202	984	64.968	65.952
1895	34	6	161	167	1.057	71.040	72.097
1896	35	6	203	209	1.132	74.095	75.227
1897	29	5	194	199	1.168	70.372	71.540
1898	28	4	160	164	1.232	75.899	77.131
1899	28	5	192	197	1.309	76.794	78.103
1900	34	5	189	194	1.362	77.234	78.596

Do leta 1900 sem v zgornjih tabelah s seštevanjem udov v predstavljenih 61 mohorjanskih postojankah v videmski nadškofiji zabeležil skupno okoli 800 mohorjanov. Ob natančni analizi je omenjena številka za okoli 50 mohorjanov nižja, saj so bili nekateri v obravnavanem obdobju vključeni v dve, tri ali celo več različnih podružnic. K tej številki najbolj prispevajo duhovniki, ki so se vanje vključevali tako, kot so jih prestavljali. Z zgolj mehaničnim seštevanjem pridemo tako do okroglo 100 mohorjanov – duhovnikov v videmski škofiji, z natančno analizo njihovih poklicnih poti pa do realne številke 65. Okoli deset duhovnikov zasledimo že prej kot dijake in nato še bogoslovce v Vidmu in še kje. Selilo se je tudi nekaj kuharic oziroma služkinj, tako Neža Stergar (Stargar) med Špetrom Slovenov, Briščem in Dreko ter Lucija Gorjup med Briščem, Oblico, Špetrom Slovenov in Topolovim. V nekaj drugih primerih pa verjetno ni šlo za poklicne selitve, pač pa se je del mohorjanov iz posameznega kraja vključil v na novo nastalo mohorjansko postojanko kje v sosesčini, včasih pa celo vrnil v prvotno. Tako zasledimo nekaj mohorjanov, ki so se iz Špetra Slovenov po vrsti preselili v Demenžo, Ronce, Brišco, Bjačo, drugih nekaj pa iz Sv. Lenarta v Kravar in nato nazaj. Pri Špetru Slovenov je sploh prišlo do velike selitve udov, saj je očitno iz močne prvotne postojanke nastalo kar nekaj novih. Le tako lahko pojasnimo velik padec mohorjanov v tem kraju leta 1890 ob bistveno nespremenjenem skupnem številu mohorjanov v videmski nadškofiji.

Analiza poklicne oziroma stanovske sestave mohorjanov v videmski nadškofiji nam ob upoštevanju zgoraj omenjenih težav kaže, da sodi velika večina med njimi v kategorijo, ki je v koledarjih Družbe sv. Mohorja ni, sam pa sem jo poimenoval »brez navedbe poklica ali stanu«. Takih mohorjanov je okoli 360. Poleg njih je še do 130 posestnikov kmetov, med njimi tudi manj kot deset posestnic, že omenjenih 65 duhovnikov, med njimi tudi eden z dvojnimi poklicem duhovnik učitelj, do 10 kmečkih žena oziroma gospodinj, 35 fantov oz. mladeničev in 23 deklet. Pri slednjih dveh kategorijah je težko ugotoviti, kdaj spremenijo stan in postanejo posestniki oziroma kmečke žene. V množici mohorjanov »brez navedbe poklica in stanu« gre nedvomno skoraj v celoti za pripadnike osnovnih štirih zgoraj navedenih stanov – posestnikov, kmečkih žena, fantov (mladeničev) in deklet, nejasna je pač le njihova razdelitev. Poleg omenjenih petih kategorij, ki so tako v videmski nadškofiji kot tudi v vseslovenskem merilu pomenile ogromno večino vseh mohorjanov, naletimo še na dve, ki se v tem času, kot smo že omenili, v veliki meri prepletata in sta kasneje delno vključeni v duhovniško. Gre za dijake (30) in bogoslovce (28). Mohorjanov cerkvenikov je do leta 1900 10. Med ostalimi poklicnimi kategorijami pa v videmski nadškofiji pa nobena ne preseže številke 10. Tako zabeležimo do leta 1900 8 krčmarjev oz. krčmaric, 6 mizarjev, od katerih je eden hkrati naveden še kot kmet, drugi pa kot cerkveni ključar, 5 učiteljev oz. učiteljic, 5 trgovcev, 5 kuharic oziroma služkinj, 4

krojače, 3 zidarje, 2 kamnoseka in po 1 mitničar, »modroslovec« in šivilja. Kot posebna kategorija so označeni tudi cerkveni ključarji, ki jih je poleg omenjenih dveh še 8, dva od teh sta hkrati tudi posestnika, župani, ki jih je 5, kakšen med njimi je dodatno tudi posestnik, gospe (2) in po en občinski odbornik, občinski tajnik in »občinski obhodnik«. Poleg posameznikov naletimo tudi na dva »kolektivna člana« – bogoslovce in dijake v nadškofijskem semenišču v Vidmu v letu 1886 in na redovnice Družbe Marijinih sester v Mažerolah in Čeneboli ob koncu našega pregleda.

Kot sem že omenil, nameravam delovanje Družbe sv. Mohorja v videmski nadškofiji v letih 1901–14 predstaviti v posebni raziskavi. Mejna letnica 1914 je rezultat dejstva, da po tem datumu med prvo svetovno vojno Družba sv. Mohorja v videmski pokrajini ni mogla delovati. V to raziskavo bom vključil tudi obsežnejšo analizo delovanja Družbe v videmski nadškofiji v celotnem obdobju do 1. svetovne vojne, ob njej pa tudi predstavitev njenih najodličnejših udov na čelu z Ivanom Trinkom – Zamejskim in Petrom Podreko. Slednji je, kot je zapisal Simon Rutar, začel razširjati Novice, Danico in Mohorjeve knjige med Slovenci.⁷

Za zaključek prvega dela pregleda tako navedimo le nekaj ugotovitev oziroma dopolnil že objavljenih dejstev.

Kot vidimo iz sklepane tabele, letno število udov Družbe sv. Mohorja v obravnavanem obdobju ni preseгло številke 209, ki jo je doseglo leta 1896. Vodstvo Družbe, ki si je tako za Beneške Slovence in Rezijane kot tudi za Prekmurske in Porabske Slovence zelo optimistično zastavilo najprej po 500 ali 600 udov, »če bi od 100 prebivalcev pridobili le dva«,⁸ je čez dve leti razočarano priznalo, da so upali, da se družba v somboteljski škofiji in videmski nadškofiji povzpne vsaj do 1200 družbenikov po istem kriteriju dveh udov na sto prebivalcev, »iz tega pa očitno ne bo nič in ondi namesto životarjenja ne bo življenja.«⁹

Vzrokov za tako stanje je bilo več: prvi nedvomno izrazito sovražno stališče italijanskih oblasti do »panslavistične« Družbe sv. Mohorja in z njim povezan neizogiben pritisk na vse, ki so te knjige širili ali jih prejeli. Stanje je bilo zelo podobno tistemu v Prekmurju in Porabju v istem času. Podobno kot tam tudi tu zasledimo, da so bili poverjeniki Družbe ob častni izjemi treh cerkvenikov, dveh posestnikov in enega učitelja zgolj duhovniki, skupaj 55 do leta 1900. Čeprav so bili slovenski duhovniki pospeševalci Družbe sv. Mohorja, pa Ivan Trinko zelo samokritično ugotavlja, da se mu zdi, da naj bi bil prvi vzrok relativno majhnega števila mohorjanov v Beneški Sloveniji »pomanjkanje zadostnega pojasnila in priporočila ali agitiranja za Družbo od strani duhovščine«, ostali vzroki pa pomanjkljivo razumevanje knjižne slovenščine, nasprotovanje vladne strani, h kateremu jo priganja lokalna šolska oblast in pa »z zlim duhom navdano časnikarstvo«, ki uporablja vsa, tudi najpodlejša sredstva, da naščuva italijansko javnost in vlado »zoper mirne Beneške Slovence in zoper Družbo sv. Mohorja, ki baje širi med njimi svoje 'panslavistične ideale'«. Trinko dalje navaja, da so »napadli slavno Družbo celo v državnem zboru v Rimu«, v »povsem neupravičeni in nazadnjaški vojni« zoper njo pa se je posebno odlikoval poslanec čedajsko-špeterskega volilnega okraja »žid Morpugo«.¹⁰ Za Rezijo pa Trinko navaja, da »obče razširjena

⁷ S.(imon) Rutar, Beneška Slovenija, Prirodnoznanjski in zgodovinski opis.– Matica Slovenska, Ljubljana 1899, str. 175.

⁸ KDM za 1889, str. 101.

⁹ KMD za 1891, str. 118.

¹⁰ Ivan Trinko, Beneška Slovenija, Hajdimo v Rezijo.–Družba sv. Mohorja, Celje 1980, str. 45–46

'Družba sv. Mohorja' med tamkajšnjim prebivalstvom nima udov,¹¹ kar pa povsem ne drži, saj so v seznamih v koledarjih Družbe v kraju Rezija do leta 1900 navedeni štirje. O Družbi sv. Mohorja v Beneški Sloveniji do leta 1918 piše tudi Karel Šiškovič,¹² ki poudarja podobne italijanske politične ovire njenega širjenja kot Trinko. Za nekaj let navaja tudi število mohorjanov v Beneški Sloveniji, in to brez navedbe vira, razprava ima na koncu zgolj pregled uporabljene literature. Številke so precej različne od tistih, ki jih najdemo v omenjenih seznamih v koledarjih, in so navedene v pričujoči predstaviti. Tako navaja za leto 1882 112 članov, sezname mohorjanov pa 59, 1891 139 (sezname 150), 1893 168 (sezname 187), 1894 181 (sezname 202) in 1895 198 (sezname 167). Do podobne razlike prihaja tudi pri podatkih za leta po 1900, tako za leta 1904 (Šiškovič 139, sezname 238) 1905 (Šiškovič 202, sezname 230) 1909 (Šiškovič 219, sezname 239) in 1910 (Šiškovič 353, sezname 336).¹³ O razvoju Družbe sv. Mohorja v videmski pokrajini v obdobju po letu 1900 bo, kot že rečeno, govor v drugem delu tega pregleda. Seznane mohorjanov v Družbinih koledarjih visoko ceni Ludvik Zorzut,¹⁴ ki pa jih sam v svojem prispevku uporabi zelo bežno, ko zgolj z osmimi številkami povzame število mohorjanov v videmski nadškofiji »pred prvo svetovno vojno«. Iz navedene skupne številke udov 251 razberemo, da gre za leto 1911.

Italijansko uradno poročilo navaja za leta 1883 36.564 Beneških Slovencev in Režijanov, Ivan Trinko je bil mnenja, da jih je bilo leta okoli 40.000. V primerjavi s tem približna številka 750 mohorjanov, do katere smo prišli v tej razpravi, res zgleda precej neznatna in nepomembna. S seštevanjem po posameznih krajih pa dobimo precej višjo skupno številko 2.998 mohorjanskih »knjižnih darov«, ki jih je v prikazanem obdobju 1866–1900 sestavljalo z zelo redkimi izjemami praviloma šest knjig. Preprosto množenje nam pove, da je tako prišlo v tem času med naše od velike večine matičnega naroda z državno mejo odrezane in raznarodovalnemu nasilju izpostavljene rojake najmanj 17.900 knjig. Te niso bile zgolj nabožne, ampak so pokrivalo precej različnih področij: od leposlovja do poljudne znanosti. Rojakom v videmski nadškofiji so bile tako dragocena opora v njihovem neenakopravnem boju za ohranjanje in poživljanje njihove slovenske narodne zavesti.

Summary

St. Mohor's Association Members in the Udine Archdiocese Prior to 1900

Družba sv. Mohorja, a publishing company which supported national awareness, education and cultural progress among Slovenes on the basis of Christian principles, was equally active among the Slovenes living in Slavia Veneta and Resia in the Udine archdiocese. Based on the roster of St. Mohor's Association (Družba sv. Mohorja) listed in the association's calendars the author gives a complete survey of all its members in the Udine archdiocese prior to 1900. In the form of charts and lists he illustrates the membership in 61 localities, year by year. Members are listed by name, surname and years of active participation in the association during which each member also obtained the association's regular yearly "book gift." Of 750 members in this archdiocese most of them lived in Dreka/Drenchia (63), Špeter Slovenov/S. Pietro al Natisone (61), Mrsin/Mersino (60), Topolovo/Topolo (54), Videm/Udine (50), Oblica/Oblizza (42), Grmek/Grimazzo (41),

¹¹ Prav tam, str. 93.

¹² Karel Šiškovič, Beneška Slovenija 1866–1918.– Zgodovinski časopis, Ljubljana, 33/1979, št. 2, str. 275.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Ludvik Zorzut, Sv. Mohor jim je kazal pot.– KMD za 1973, str. 79–80.

Svet Lenart/S. Leonardo (38), Trčmun/Tercimonte (36), Srednje/Stregna (35) and Kodermaci/Codromaz (31). Professions or social class of most members are not listed, but it was possible to establish them for at least some of the members. Four farming categories prevailed: land-owners, farming women, young men or girls working on farms. These were followed by priests (65), seminarists and Catholic high school students; there are few other professions. In comparison with the entire Slovene population in the Udine archdiocese which numbered about 40.000 people at the end of the 19th century the proportion of the Družba sv. Mohorja members was relatively small. Their "book gifts", however, numbering around 17.900 books, were quite significant. These books were distributed among Slovenes who, separated from their parent country with the state border, were exposed to the pressures of denationalization. The books were not solely religious, but covered a wide range of topics from literature to popular science, therefore presenting an invaluable support in their unequal struggle for the preservation of their national identity.

Vesna Moličnik, Špela Pogorelec
Interaktivno pripovedništvo

Pripovedovanje je medij za posredovanje izkustva, njegova zmožnost za vključitev uma in vzbuditev čustev je odvisna od občutka in sposobnosti pripovedovalca. Ljudska pravljica nima več primarnega mesta v ustni tradiciji zahodne urbanizirane družbe, toda njena fleksibilna narava ji je omogočila transformacijo in preživetje v novih oblikah.

Narration is a means for mediating an experience. Its capability of engaging both the mind and one's feelings depends upon the sensitivity and capability of the narrator. Even though folk tales ceased to play an important part in the oral tradition of an urbanized society of the west, their flexible nature enabled their transformation and survival in new forms.

Gradivo, ki ga sestavljajo miti, pravljice in povedke, postaja z zgodovinskim razvojem vedno bolj obsežno. Ker je nastajalo v zgodovinskem času in se nanj odzivalo, predstavlja pogled na svet. Po Carlu Gustavu Jungu »mit, tako kot pravljica, vsebuje arhetipsko plast doživljanja in je ena od izraznih možnosti opisovanja sveta« (Šmitek, 1998: 7). Ali, kot je zapisal Milko Matičetov, marsikaj, kar »bi se nam danes zdelo sad razgrete domišljije, so naši bližnji ali daljni predniki sprejemali od staršev in sporočali otrokom kot neovrgljive resnice« (v: Kropelj, 1995: 20). Resnica torej ni v stvarno in zgodovinsko določljivih elementih, temveč prej v mišljenju in čutenju ustvarjalcev in tistih, ki so jim bile pripovedi namenjene. Krojili so jih namreč »po meri lastnega življenja, lastnega razumevanja, hrepenenja in upanja in jih šele tako polno vključili v svojo lastno podobo sveta« (Kretzenbacher v: Kropelj, 1995: 23). Ob tem je pripovedovalčeve možnosti omejevala dojemljivost občinstva. Sporočilnost so z vsebinskim spreminjanjem prilagajali poslušalstvu (pravljice so bile v Evropi še ob začetku 19. stoletja namenjene predvsem zabavi odraslih (Šmitek, 1998)) in danim družbenim zgodovinskim okvirom. Obstajajo štirje glavni vsebinski sklopi, ki so redno služili za ozadje ljudskega pripovedništva: kulturni, družbeni, individualni in primerjalni kontekst. V

tem smislu so pravljice in povedke nosilke pretekle in sedanje kulture. Dediščina predstavlja osnovo, na kateri nastajajo enkratne stvaritve ljudskega pripovedništva. Tisto, kar je enkratno, je še posebej zanimivo za narodopisje, saj s tem razkriva značilnosti posameznih področij. Le redko katera kulturna stvaritev ima pri različnih narodih toliko skupnih potez kot pripovedništvo. Prav mednarodni značaj pa omogoča raziskovanje narodnostnih oz. regionalnih posebnosti.

Vse bolj se pojavlja nuja po iskanju novih ali pozabljenih pomenov stvari okoli nas. Fokus zanimanja se je pomaknil od analize drugih k procesu, s katerim izražamo, določamo, opišemo z besedo našo analizo drugih. Imperializem se počasi končuje in se začenja določanje nas samih. Pred kakšen problem smo torej postavljeni v Sloveniji, če Šmitek ugotavlja, da »danes slovensko mitološko izročilo le še životari, pogosto neprepoznavno, v pravljicah, ljudskih pesmih in folklornih prireditvah« (Šmitek, 1998: 8). Ohranjeni drobci so se nekoč v okviru verskega obredja in obnašanja izvajali oz. predstavljali. V pravljico so prišli, ko so izgubili značaj svetega (Propp v: Kroepej, 1995). Zaradi tega pri raziskovanju sodobnega pripovedništva ne gre pozabiti vsakdanjih zgodb, spominov, avtobiografij ter »trač anekdot«. Danes lahko zasledujemo več smeri pripovedništva hkrati, zato bi težko govorili o prevladujočem toku načina njegove razlage: srečujemo se s historično, komparativno-mitološko, astralno-mitološko, teološko, teozofsko in psihoanalitično metodo, v ospredju pa je zanimanje za semantiko oz. semiologijo ljudskega pripovedništva (Kroepej, 1992).

Pripovedovanje je metoda, po kateri je izkušnja ubesedena. Ohranjanje vrstnega reda dogodkov v ustni obnovi je osnovno za našo definicijo pripovedovanja. To razlikuje pripovedovanje od drugih načinov poročanja izkušenj. Pripoved je zasnovana kot celota in ne le zgolj kot lista stavkov. Podajanje in sprejemanje sta močno osebni in imaginativni praksi. Obe namreč prikazujeta pripovedovalčevo oz. poslušalčevo kreativnost pri izrabljanju kulturnega miljeja.

Ljudsko slovstvo teži k več verzijam. Noben posamezen tekst ne more biti avtoritativen nad drugimi ali tisti pravi, saj je pripovedovanje »performing art« – torej nastop v javnosti. Pripovedovalec deluje v tradicionalni skupnosti in je odvisen od hipnega odziva občinstva. Poglavitna lastnost, ki opredeljuje pripovedovalca, je kreativnost vpletanja humorja in snovi, ki jo najde v okolju. Glavni namen pripovedovanja je zabava. Ljudstvo je postavilo visoke kriterije, ki jih je pri pripovedovanju potrebno upoštevati, da bi zadovoljili zahteve estetike (Dégh, 1995: 9). Pripovedovanje vključuje lingvistične in semiotične formule z izpiljenim, strukturiranim govorom in govorico telesa, ki ju uporablja za ustvarjanje bistrin in duhovitih dialogov. Pripovedovalci zgodb se tako ocenjujejo po stopnji domišljije, po pristnem razvijanju zgodbe, strukturiranju in osvetljevanju vsakdanje realnosti s fikcijo, z ustaljenim uvodom in zaključkom, značilnim za zvrst pripovedovanja. Pripovedovalec legend se mora, za razliko od pripovedovalca pravljic, držati točnosti informacije, saj mora okvir zgodbe ustrezati realnim okoliščinam in pričevanjem. Vsebovati mora dejstva o realni okolici in ne posegati po fantazijskih oblikah. Tako pripovedovalci legend kot pripovedovalci fikcije pa morajo ustvariti okolje, v katero umestijo svojo pripoved in s tem pridobijo zaokroženo celoto.

Pri multimedijskih izdelkih okvir zgodbe ni statičen, temveč je fleksibilen. Z interaktivnim posredovanjem je uporabniku omogočeno vstopanje v prostor, čas in kulturo. S širokim spektrom načinov komunikacije je omogočeno aktivnejše vključevanje v samo zgodbo, saj si vsak posameznik izbere načine komunikacije, ki so mu najbližji. Na ta način posredovanje zgodbe ni omejeno le na glas, besede in govorico telesa, temveč se

razširi na spremljajočo glasbo, slikovne podobe ter možnost vplivanja na potek dogodkov. Pri interaktivnem pripovedništvu se nekdanji aktivni pripovedovalec spremeni v zbirko možnosti, ki jih uporabnik, glede na svojo domišljijo, poljubno uporablja.

Posledica tehnoloških sprememb 20. stoletja je tudi eksplozija različnosti in kompleksnosti, ki prinaša vse bogastvo vsakdana na vpogled. To pa vpliva ne le na izmenjavo idej in znanja, temveč tudi na dostop do le-teh. Vse večja je potreba po povezovanju raznovrstnih informacij, zbranih na enem mestu. To nam vsak dan učinkoviteje in hitreje omogoča računalnik oz. multimedija kot združba teksta, grafike, zvoka, videa, animacije ter interaktivnosti. Nova oblika komunikacije združuje različne komponente, zaradi katerih se še najbolj približuje celostnemu komuniciranju človeka s svetom.

Evropske težnje prenašanja kulture v digitalni svet se izražajo v Unescovem podpiranju tehnološke transformacije v humanističnih znanostih, kot tistih, ki aktivno posredujejo vsebino za potrebe elektronske konservacije. Zahteve po integriranem podajanju snovi in zabavnem učenju pa v mednarodnem natečaju EuroPrix (glej: Moličnik, Pogorelec, 1999), katerega geslo je »multimedija z vsebino«. Tekmovalni del je bil razdeljen na pet kategorij. Kategorija znanja in odkritja je zajemala spekter izobraževalnih orodij in učnih programov, znanstvene in enciklopedične izdelke kot tudi on-line in off-line informacije, ki jih posredujejo šole in univerze. V katalogu za leto 1998 je bilo predstavljenih pet nominirancev, za področje etnologije in kulturne antropologije pa so zanimivi vsaj trije: Atlas afriške ljudske glasbe¹, Martin Luther 1483–1546² ter Sokrates³. Atlas ponuja vpogled v glasbeno tradicijo in identiteto afriškega kontinenta, na CD-ROM-u je zbranih več kot pet ur glasbe, pet različnih interaktivnih poti (od inštrumentov do moderne afriške glasbe), zemljevidi, podobe iz vsakdanjega življenja itd. Na CD-ROM-u Martin Luther 1483–1546 ni zgolj opis Luthrove biografije, temveč zbirka podob, zvokov, ki uporabniku omogočijo izkušnjo življenja v Luthrovem času. Sokrates pa je odličan primer, kako se na zabaven način učiti filozofije.

V kategoriji valorizacije evropske kulture sta bila dva zanimiva izdelka: Versailles 1685, igra intrig na dvoru Ludvika XIV⁴, ponuja v obliki 3D grafike z odlično resolucijo rekonstrukcijo versaillske palače, ki uporabnika ob pomoči 40 minut baročne glasbe in 200 baročnih slik ponesejo v 17. stoletje. Drugi multimedijiški izdelek z naslovom Umetnost šestdesetih – učenje s podobami pa predstavlja umetnike šestdesetih let in njihov vpliv na današnjo družbo.

V kategoriji Podpiranje SMEs⁵ na tržnem področju se je znašla zanimiva predstavitev vinske hiše⁶, pod povezavo info boste našli vinski leksikon, osnovne informacije o vinski hiši, opis poti, pod povezavo vinska karta pa podrobne informacije o različnih vrstah vina.

Iz kategorije Izboljšanje demokracije z multimedijo bi omenili dva izdelka. Iskanje Evrope⁷ je namenjeno mladim, stran je opremljena z elektronskim časopisom, sobo za klepet in igro, v kateri moraš rešiti Evropo iz Zevsovega gradu, in sicer s pravnimi

¹ African folk music atlas, opis CD-roma na strani <<http://www.silab.it/amharsi/>>.

² <<http://www.mib-berlin.de>>.

³ <<http://www.everscreen.com>>.

⁴ <<http://www.cryo-interactive.fr/V1.0/english/frames/frame.htm>>.

⁵ Small and Medium Enterprises (mala in srednje velika podjetja).

⁶ Izdelek je v celoti objavljen on-line <<http://weinhaus.opus5.de/cgi-bin/weinhaus.storefront>>.

⁷ Quest 4 Europe, izdelek je v celoti objavljen on-line <<http://www.quest4europe.nl>>.

odgovori na vprašanja o Evropski uniji. Drugi izdelek, objavljen v obliki CD-ROM-a, *Mafija – 150 let dejstev, osebnosti in obrazov*⁸, poskuša odpraviti napačne interpretacije in klišeje o mafiji ter prikazati ta fenomen v kulturno-zgodovinskih okvirih. Celostno podobo so izdelovalci skušali podati celo z upoštevanjem predstavitve mafije v medijih.

Zmagovalni CD-ROM kategorije »prvi koraki v multimedijo« je bil *Sneguljčica in sedem Jankov*⁹. Rahlo zmeden naslov je posledica multimedijske združitve treh znanih pravljic: *Sneguljčica in sedem palčkov*, *Janko in Metka* ter *Rdeča kapica*. Otrok (uporabnik CD-ROM-a) se mora najprej odločiti za glavnega junaka ene izmed naštetih pravljic, ki ga mora nato popeljati do pravljničnega srečnega konca. Pravljičice so razširjene z novimi možnostmi: možno je poljubno izbrati kje v pravljico vstopimo, kje izstopimo, sprehajanje naprej in nazaj po zgodbi, vodenje junaka ene pravljice v svet druge, tako lahko npr. *Sneguljčico* napotimo k hišici iz sladkorja, lahko pa se tudi znotraj same zgodbe odločimo ali naj lovec reši *Rdečo Kapico*, morda samo *babico*, morda pa potrebuje le *skodelico kave*. Nekatere povezave so namenjene zgolj zabavi, druge pa narekujejo potek zgodbe. Kljub novemu spektru možnosti, ohranjajo pravljice svojo izvorno pripovedno strukturo, saj le pravilno zaporedje in upoštevanje izvorne pravljične poti omogoča srečen konec. Če zaideš v drugo pravljico oz. zgrešiš potek znotraj prave pravljice, se zgodba konča žalostno ali prav absurdno. Ker pa mora biti konec pravljice tudi v multimediji srečen, te glavni junak prosi, da vztrajaš, dokler ga ne pripelješ do srečnega konca. Otroci tako kreativno izbirajo med danimi možnostmi, interakcija pa jim omogoča vstopanje v svet pravljic na način, ki se razlikuje od poslušanja oz. branja knjige.

Oblikovalci CD-ROM-a so črpali snov iz enega najpopularnejših virov za otroško literaturo, iz zbirke nemških pravljic, ki sta jih izdala Wilhelm in Jacob Grimm v začetku 19. stoletja. Zbiranje pravljic, ki sta se ga lotila brata Grimm, je bilo označeno kot »reševalna misija«, ki je pomagala ohraniti pripovedništvo zaprtega družinskega kroga in ga posredovati širši javnosti. Zapis pravljic sta tekstovno izboljševala do popolnosti. Folkloristi pa so ju kritizirali zaradi nekritičnega združevanja oralne in literarne tradicije, saj naj bi se njuna zbirka preveč oddaljevala od ustnega načina pripovedovanja in bila tako uporabna le za študij vsebine (Dégh, 1995). Kljub kritikam pa je njuna zbirka, ki je veljala za literarno, kmalu postala standard za komparativno filologijo pravljice (Dégh, 1995). Njuna zbirka pravljic oz. njeni deli so postali model za preučevalce pripovedovanih in pisanih pravljic ter za literate. Zbirka je pomenila osnovo za prilaganje in širjenje žanra v modernem svetu. Fleksibilna narava je bila tista, ki je pravljici omogočila transformacijo in preživetje. Tako danes kot v preteklosti, se pravljica prilagaja novim tehnologijam namenjenim komunikaciji. Prenašanje pravljic v digitalizirano obliko torej odraža globalne spremembe v načinu pridobivanja in širjenja informacij sodobne urbanizirane družbe.

* * *

»Wesselski trdi, da brez opore v knjižni obliki pravljice v moderni Evropi ne bi nikoli vzcvetele« (Dégh, 1995: 268). To dokazuje povratni vpliv literature na pripovedništvo. V naravi pravljice in povedke je, da je v določeni fazi svojega obstoja pripovedovana ali brana na glas. Moderna družba je razvila način amaterskega kakor tudi profesional-

⁸ The mafia – 150 years of facts, figures and faces, producenti so CLIOMEDIA Officina <<http://www.cliomedia.it>>.

⁹ Snow White and Seven Hansels.

nega podajanja pravljič. Mnogo ljudskih pravljič je prirejenih v otroško zabavo v več sto ilustriranih knjigah in nešteto filmih, pojavljajo pa se tudi prvi izdelki na CD-ROM-ih. Interaktivno pripovedništvo tako daje slutiti radikalno preoblikovanje besedila, grafike in zvoka v novo obliko. Interaktivno vstopanje v mikrosvetove, ki omogoča uporabniku večplastno doživljanje sveta, je eno od vznemirljivih področij, ki jih ostali mediji niso ponujali, ali pa vsaj ne v takšni meri.

Viri in literatura

BURNET, Ron (1999): Living Archaeology: Electronic Networks and a Life of Learning, <<http://unesco.org/education/educprog/lwf/doc/portfolio/opinion1.html>>, 14. 4. 1999.

DÉGH, Linda (1995): Narratives in Society: A Performer-Centered Study of Narration, FF Communication No. 255, Academia Scientiarum Fennica: Helsinki.

KROPEJ, Monika (1992): Raziskovanje ljudskega pripovedništva na Slovenskem v luči mednarodnih usmeritev, v: Traditiones 21(92), 73–84, SAZU: Ljubljana.

KROPEJ, Monika (1995): Pravljičica in stvarnost: odsev stvarnosti v slovenskih pravljičah in pripovedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine, ZRC SAZU: Ljubljana.

MOLIČNIK, Vesna, POGORELEC, Špela (1999): Če mi poveš, bom poslušal. Če mi pokažeš, bom videl. Če bom izkusil, se bom naučil, v: Glasnik SED 39/2, 54–57, SED: Ljubljana.

ORING, Elliott (1993): Folk Groups and Folklore Genres, Utah state university press: Logan Utah.

RANKE, Kurt (1984), ur.: Enzyklopädie des märchens: Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden erzählforschung, 4, Walter de Gruyter: Berlin, New York.

RAPPORT, Nigel J. (1999): Representing Anthropology, Blurring Genres: Zigzagging Towards a Literary Anthropology, v: Mediterranean Ethnological Summer School, vol. 3, 29–48, FF OEIKA: Ljubljana.

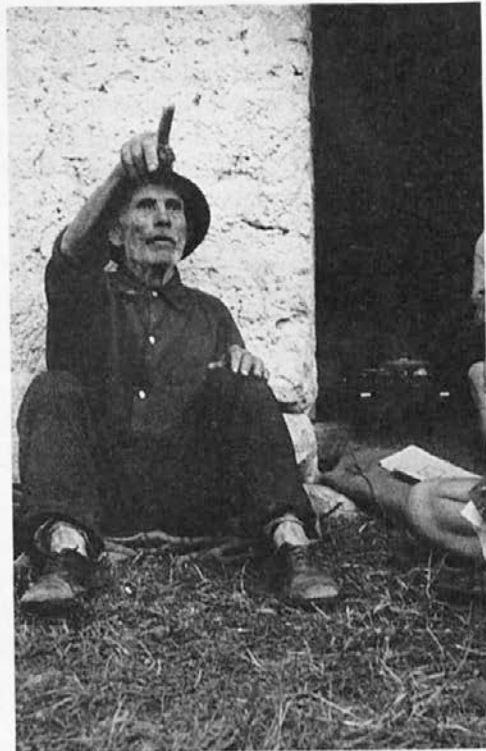
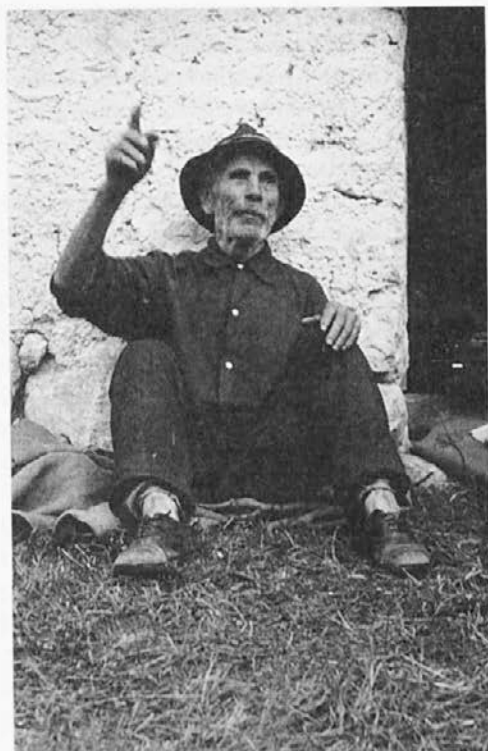
ŠMITEK, Zmago (1998): Kristalna gora: mitološko izročilo Slovencev, Forma 7: Ljubljana.

(1999): Learning Without Frontiers: Constricting Open Learning Communities for Lifelong Learning, <<http://www.unesco.org/education/lwf/>>, 14. 4. 1999.

Summary

Interactive Narrative

Since they contain a broad spectre of man's ideas and emotions folk narratives reflect a given society as well as the individuals who create and mediate them. The contents of folk narratives is flexible; equally subject to changes is the manner of mediating these narratives, depending upon the current demands and technological possibilities of a society or a community. The age of information our society is subject to at present equally transforms and steers the narrative toward new and diverse ways of mediating it. Oral tradition, once recorded only on paper, is gradually moving into the realm of multimedia whose main attraction and challenge is interaction.

Julija 1956 je Matičetovega povsem prevzel pravljčar Jozeta Kravanja Marinčič iz Trente. – Foto V. Vodušek

Naško Križnar
Besede in slike

Slavljenec akad. Milko Matičetov je pri svojem terenskem delu prišel tudi na Koroško. Na njegovem prvem magnetofonskem traku (16. 3. 1958) je posnel pripovedovalec Franc Izop-Leben iz Gorinčič pri Šentjakobu. Kasneje je z njim za TV Ljubljana posnel tudi film iz serije Pri naših pravljicarjih (1968). Na ta način se je Milko Matičetov vpisal med pionirje uporabe filma pri raziskovanju pripovedniške kulture in jezika. Kljub široki uporabi avdiovizualne tehnologije na različnih področjih, le-ta danes v znanosti še ni dobila mesta, ki ji gre. Zato se mi zdi primerno, da ob tej priložnosti pokažem primer sodobne uporabe video kamere pri raziskovanju kulture, jezika in narečja, ki bi je bil vesel tudi slavljenec.

Naslovna parafraza nemškega izraza Wörter und Sachen, ki je odigral velik pomen tudi v slovenski etnologiji, se v našem primeru nanaša na vizualno dokumentacijski opus dr. Herte Maurer-Lausegger, neutrudne raziskovalke in asistenčne profesorice na Inštitutu za slavistiko Univerze v Celovcu. Z njenimi video filmi sem se prvič srečal pred leti v Slovenskem etnografskem muzeju, kjer je predstavljala svoja prva izdelka: Narečje pod Vrtačo (1994) in Barbara Lucija pomoj... (1995) in kjer smo jo morali po projekciji tolažiti, da je s filmi vse v redu, le znanstveniki in profesorji ne sprejemajo vsi tako navdušeno vizualne metode pri raziskovalnem delu kot jo sprejemamo nekateri. Vesel sem bil, da sem v bližnji soseščini dobil kolegico z erosom za vizualne metode. Branila se je, da njeni filmi niso etnološki, da so dialektološki, da ne pozna vizualne antropologije in da nima stika z ustreznimi mednarodnimi ustanovami. To je bilo res, a so mi bili njeni filmi vseeno všeč, bili so prijetna osvežitev v našem strokovnem okolju, kamor smo vsi brž sprejeli dr. Herto Maurer-Lausegger tudi kot koroško rojakinjo.

Odtlej sem jo redno vabil na naše konference in posvetovanja. Na moje vabilo se je udeležila znanstvenega posvetovanja »40 let slovenskega etnološkega filma«, mednarodne konference »Znanstveni film kot komunikacija« (oboje 1996) in mednarodne konference »Pomen vizualnih informacij v znanosti« (1998). Povsod je vzbudila pozornost z energičnim zagovarjanjem svojega vizualnega pristopa. Po drugi strani pa so bili

njeni izdelki in njen pristop po izvornosti brez konkurence, kar je skoraj pravilo v krogih vizualnih raziskovalcev, ki so bolj na redko posejani v akademskem svetu. Zato vsak od njih zlahka najde še nezasedeno delovno področje. Ona je edina v tem prostoru, ki uporablja video kamero pri raziskovanju narečij.

Nazadnje sem se srečal s Hertinimi filmi 16. aprila 1999 v Borovljah (na deževni pomladni večer), ko je predstavljala svoja najnovejša izdelka *Orodje s koroških podstrešij* (1999) in *O saneh* (1999). Tam je še najbolj prišla do izraza vrednost njenega dela, ker se je bogastvo prikazovane kulture vrnilo k njenim ustvarjalcem, kar je eden najznačilnejših in najzanimivejših učinkov vizualne metode. Podeželska dvoranica je bila namreč polna ljudi iz krajev, kjer je nastajala Hertina vizualna dokumentacija. Nekateri so prvič slišali svoj narečni govor v javni predstavitvi. Mnogi so se morda prvič zavedli vrednosti starega izrazoslovja v povezavi z materialno kulturo svojih prednikov. Ali pa so sami pri sebi šteli koliko časa je že minilo odkar je iz njihovega življenja odšla narečna beseda skupaj s predmeti, ki jih je označevala. Kakorkoli, Hertini filmi so sprožili spraševanje in samospraševanje.

Pred menoj je spisek njenih video filmov, ki so nastali v obdobju od leta 1994 do leta 1999.

Narečje pod Vrtačo. Mlini in žage. Dokumentacija. 1994, VHS 20 min.

Barbara, Lucija, pomoj... Prispevek k 1100-letnici sončnih Djekš. 1995, VHS 19 min.

Schafzucht ohne Grenzen. Spracliche und volkskundliche Beobachtungen aus Südkärnten. 1996, VHS 26 min.

Bica, bica, su su su... Jezikovni in etnološki utrinki iz dvojezične Koroške. 1996, VHS 28 min.

Orodje s koroških podstrešij. 1999, VHS 30 min.

O saneh... 1999, VHS 47 min.

Producent vseh je formalno Univerza v Celovcu, Inštitut za slavistiko, projekt: »Raziskovanje slovenskih narečij na Koroškem«. Iz priloženih brošuric pa je razvidno, da so pri produkciji soudeleženi tudi Mohorjeva družba v Celovcu, Urad koroške deželne vlade, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik in družinsko gostinsko podjetje Lausegger. Prve štiri video filme je izdelala ekipa Inštituta za medijsko komunikacijo Univerze v Celovcu, zadnja dva pa sodelavci video studia Artis iz Celovca. Producenti ozadje kaže na pregovorno zahtevnost vizualne produkcije, ki navadno sega preko okvirov akademskega okolja. V pogovorih s Hertino sem izvedel, da ima pri produkciji podobne težave, kot jih imajo nekateri naši kolegi drugje po svetu. Po eni strani se morajo spoprijemati s predsodki svojih (nadrejenih) kolegov, po drugi strani pa z realno finančno in tehnično zahtevnostjo vizualne produkcije.

Vsakemu od omenjenih filmov je priložena brošurica s podatki o filmu, o sodelavcih in vsebini. Najpopolnejše so priloge k zadnjim trem filmom. Zato naj navedem njihovo sistematiko. Naslovu sledi podnapis: Priloga videofilmu, Fonološka transkripcija filmskega besedila s prevodom v slovenščino, kraj in letnica.

Sledijo podatki o sodelavcih pri »oblikovanju videokasete«. Hertino ime je navedeno pod rubriko »Znanstveno vodstvo/ organizacija/ vezno besedilo/ fotografije« ali pa »režija/ vodstvo produkcije«. Navedeni so še: snemalec, montažer, tehnično vodstvo, bralec komentarja, glasbenik, pevci in pomočniki pri izdelavi brošure.

Prvo poglavje so Uredniške pripombe v katerih so navedene posebnosti videokasete in brošure ter zahvale sodelujočim. Zanimiva je pripomba v brošuri *O saneh...*, kjer

Orodje s koroških podstrešij

Priloga videofilmu

ORODJE S KOROŠKIH PODSTREŠIJ – PODEN 1998

Priloga videofilmu.

Fonološka transkripcija filmskega besedila s prevodom v slovensščino.
(= Dialektdokumentationen - Narečne dokumentacije 6.1.1)

Pripravila in uredila:
Herta Maurer-Lausegger

Ovitek: Valentin Čertov

Natisnil in založil: Projekt "Raziskovanje slovenskih narečij na Koroškem" na Inštitutu za slavistiko Univerze v Celovcu

© 1999 Herta Maurer-Lausegger
Universität Klagenfurt/Univerza Celovec
Vse pravice pridržane

Izdala:
Mohorjeva založba - Hermagoras Verlag
Klagenfurt/Celovec - Ljubljana - Wien
ISBN 3-85013-656-6

Slovenji Plajberk, naselje v osrčju Karavank, kljub svoji odročni legi doživlja korenite spremembe življenjskih načinov. Dokumentacija razstave o kmečkem orodju „Poden 1998“ ponuja pogled v preteklost kraja.

Pripoveduje Plajberzan Lenci Tschertou, ki vse življenje posveča svoji domačiji. Ob razstavljenih predmetih je oživel njegov spomin na preteklost in se pretil v precizne in sistematične opise predmetov, opraviil in navad v domačem govoru.

Dialektdokumentationen
Narečne dokumentacije 6.1.1

© 1999 Herta Maurer-Lausegger
Universität Klagenfurt - Univerza Celovec

Mohorjeva Hermagoras

ISBN 3-85013-656-6

avtorica opozori, da nekateri narečni izrazi niso izpričani v Slovarju slov. knjiž, jezika in doda: »Razumevanje teh besed, ki smo jih dali v narekovaj, olajšuje avdiovizualni zapis«. S temi besedami je veliko povedano o upravičenosti vizualne dokumentacije pri dialektoloških raziskavah. Res je, čimbolj nerazločen je govor, tem pomembnejša je slika. Edino filmska ali video kamera povežeta živi govor in predmet v verbalno - neverbalno celoto v kateri beseda in podoba predmeta nista ločeni ena od druge.

Po uredniških pripombah je v brošuri predstavljen pripovedovalec ali pripovedovalci, če jih je več. Portret pripovedovalca vsebuje njegove življenjepisne podatke, ob njih pa tudi etnološke posebnosti kraja iz katerega prihaja.

Sledi pomembno poglavje Metodološke pripombe. V njih avtorica na kratko navaja razloge, ki so privedli do snemanja in posebnosti realizacijskega postopka. To poglavje je pomembno za določanje »znanstvenosti«¹ Hertinih filmov. Prinaša vpogled v ozadje tehničnih in strokovnih odločitev, ki omogočajo transparentnost realizacijskih postopkov in s tem reflektivnost celotne raziskave. »Listnica«² realizacije je pripomoček za amortizacijo motenj, ki jih povzroči snemalna ekipa v avtentičnem kulturnem okolju. Strokovnjak mora biti obveščen npr. o tem kdaj je govor ohranjen v celoti, kdaj pa je v montaži skrajšan. Vedeti mora ali je bilo posneto avtentično ali rekonstruirano dogajanje itd. Med primeri motenj, ki lahko nastanejo pri vizualnem zapisu narečja je naveden primer nemško govorečega snemalca, zaradi katerega je lahko v narečnih posnetkih več tujih jezikovnih sledov kot sicer. Da je lahko tudi drugače je avtorica spoznala pri zadnjih dveh filmih, ki jih je realizirala slovensko govoreča ekipa. Pri prvih štirih filmih je namreč delala z nemško govorečim snemalcem.

Svojo dejavnost avtorica imenuje: »avdiovizualno dokumentiranje narečij in govorov na jezikovno mešanem ozemlju Koroške«. V središču njenega zanimanja je jezik dvojezičnikov, ki ga popisuje predvsem na etnoloških temah. Zato je odveč stalno ponavljanje, da gre za dialektološke filme. Motiv za njihov nastanek je lahko preučevanje narečij, rezultat pa še zdaleč ni omejen zgolj na dialektologijo. Značilnost vizualne dokumentacije je, da je več disciplinarna in tak je tudi analitični aparat, ki se ga poslužujemo pri vizualnih raziskavah. Arhivsko enoto v filmskem arhivu lahko vrednotimo in preučujemo s stališča različnih znanstvenih panog. Tako bo v Hertinih filmih ob dialektologu našel veliko podatkov tudi etnolog, še posebej tisti, ki dela na narodnostno mešanih območjih. V jezikovni podobi, ki jo prinašajo njeni filmi »v živo«, se odraža vsa problematika življenja in asimilacije etnične skupine. Avtorica mimogrede navaja zanimivo simetričnost razvoja narečja. V nemškem koroškem narečju je vse manj slovenskih prvin, v slovenskem pa vse več nemških. V filmu *Bica, bica, su su*... je glavna govornica starejša žena, »katere jezik se je oblikoval v času, ko je bil slovenski govor skorajda edino sporazumevalno sredstvo domačinov, mladi govorec pa se sooča s stanjem, ko slovenščina vse bolj postaja zgolj hišni jezik, pa še v družini najmlajši slovenščine pogosto ne govorijo več«³ (*Bica, bica, su, su, su...* Priloga videofilmu, str. 6). Ta podatek nam pove, da je vizualni podvig Herte Maurer-Lausegger tudi »urgentnega«⁴ značaja. Na video trak beleži jezikovne položaje, ki jih kmalu ne bo več.

V Metodoloških pripombah k filmu *Orodje s koroških podstrešij* avtorica navede eksistenčne probleme v zvezi s financiranjem projekta in pravi, da so le-ti »narekovali produkcijo komercialnih filmov«. Po avtoričinem mnenju je bilo treba »namreč ugoditi tudi interesom nemško govorečih sodeželanov pa tudi gostov iz tujine, ki preživljajo svoj dopust na dvojezičnem Koroškem. Tako so začeli nastajati filmi v slovenskem in nemškem jeziku«. In res zasledimo v spisku doslej realiziranih filmov ob koncu prilog, da je vsak film izšel tudi v nemški verziji, razen zadnjih dveh. Nemška verzija je nastala

tako, da je že na snemanju vsak informator podal izjavo najprej v slovenskem, nato pa še v nemškem jeziku. O tem sem nekoč zasebno polemiziral z avtorico, a nisva do konca dorekla prednosti in slabosti tega načina realizacije. Moji pomisleki so bili naslednji. Že res, da je potrebna jezikovna komunikacija med etničnima skupinama na Koroškem, vendar bi pri tem morali računati na recipročnost. Dvojezičnost pomeni, da vsak deželan govori oba jezika, ne samo Slovenec. V tem primeru bi bila nemška verzija odveč. Po drugi strani pa v nemški verziji ni značilnega imenoslovja, ki je vezano na slovensko kulturno dediščino.

Kakorkoli, pri zadnjih dveh filmih je nemška verzija odveč, oz. je nemogoča. Govornik (Lenci Tschertou) je klen narečni govorec. Njegove besede so nerazdružljivo zvezane s predmeti in opravili, ki so nastali v okolju slovenske kulture. To je bilo mogoče prikazati samo s pomočjo vizualne metode.

Omenil sem že, da avtorica omenja »produkcijo komercialnega filma«. Ne vidim za kakšno komercialnost bi šlo v tem primeru. V slabšalnem pomenu bi to pomenilo cenenost. Te pa v Hertinih filmih ne vidim. Njeni filmi so vsi narejeni s poštenim namenom, da bi služili tako raziskavi kot predstavitvi obravnavane teme. Morda bi si pri raziskavi res lahko pomagala zgolj z grobim, nezmontiranim gradivom. Če pa se je odločila, da bo gradivo uredila v gledljivo celoto, to še ne pomeni, da so njeni izdelki komercialni. (Tudi, če jih prodaja na javnih projekcijah, da bi povrnila nekaj vložene denarja!) Nasprotno: brez montažnih posegov ne bi tako uspešno predstavljala vizualnega gradiva ljudem, ki so ji pomagali, da ga je sploh posnela. S tem pa bi v dobršni meri zožila doseg svojih prizadevanj.

V zadnjih dveh filmih je avtorica uvedla nekaj metodoloških novosti, ki še povečujejo kvaliteto njenih filmov. V filmih o orodjih in o saneh se hkrati z narečjem (terminologijo) zapisuje tudi etnološka vsebina. Govornik, ki je velik poznavalec tematike (v našem primeru orodij in sani) ima pri sebi skrit mikrofonski radijski oddajnik. Giblje se okoli predmetov in jih opisuje, kamera pa ga ves čas spremlja, ne da bi bil prekinjen govorni tok. Pripovedovanje je tako dokaj »dinamizirano«, kot pojasnjuje avtorica v Metodoloških pripombah. Delovni postopki v filmu O saneh so prikazani dejavno, brez rekonstrukcije, z odlično kamero Ivana Klariča. Slika se ravna po govoru, kamera drsi po predmetih o katerih je govor in se vmes večkrat vrača na govornika. Zaradi tega nastaja posebna vizualna estetika, izpričana v igri med kameramanom in govornikom, ki je v običajnih dokumentarnih filmih navadno presekana z montažnimi rezi.

Je pa res, da stalno govorjenje ne deluje vedno prepričljivo. Lencijev komentar je najbolj posrečen, ko poimenuje stvari in dejavnosti in manj posrečen, ko govori med delom.

Posebej pomembno je, da so vse glavne sekvence (npr. vpreganje, nakladanje hlodov) posnete v enem kadru. Tako je v vizualnem zapisu za bodočega raziskovalca shranjen tudi podatek o realnem trajanju delovnega postopka.

V priloženih brošuricah sledi poglavje Fonološka transkripcija filmskega besedila s prevodom v slovenščino. To je zelo koristno poglavje za vse, ki se želijo poglobiti v vsebino izjav in v razlike med narečjem in standardnim jezikom. Spet pride do izraza funkcionalnost avdiovizualnega zapisa govora. Nobena verbalna transkripcija narečja le-tega ne more tako živo predočiti kot slikovno zvočni posnetek. Izkaže se, da uho veliko lažje razbira zvočno podobo kot oko transkribirano narečje, zlasti, če pri tem lahko govorcu (nezavedno) beremo tudi z ustnic.

Brošure ob filmih so obogatene s številnimi barvnimi in črno-belimi fotografijami, ki so nastale med snemanjem filma ali ob njem. Z njihovo pomočjo se gledalčeva razdovednost spet obrne od besed k slikam.

Videofilmi Herte Maurer-Lausegger, zlasti zadnja dva, so svojstvena realizacija Murkovih zamisli o povezavi med materialno kulturo in govorom, med predmetom in besedo, med etnologijo in lingvistiko. Njegova ideja o uporabi fotografije v raziskavah kulture je bila prvič zapisana leta 1896, sam jo je delno realiziral leta 1930, v skoraj idealni obliki pa naša avtorica leta 1999, le da v njenih filmih slika nadomešča stvari iz pojma *Wörter und Sachen*. Beseda pa je tudi pri njej ostala, kar je na Koroškem že od vsega začetka: topos etnične identitete.

Marija Stanonik
Zrno do zrna ... kamen do kamna ...
Zbirka folklornih obrazcev iz Žirov

Članek skuša sistematizirati in razčleniti heterogeno gradivo, ki se je pod skupnim imenom »folklorni obrazci« zbiralo na mikroravni (Žiri) lokalne duhovne kulture več desetletij.

In this paper, the author systemizes and analyzes heterogeneous oral folklore material, which she collected within the last few decades in Žiri.

Uvod

»Ob priliki našega božičnega sestanka nam je gospod župnik¹ začrtal smernice, po katerih bi mi hodili. Vsi smo jih z veseljem sprejeli. Ker nismo odlaševalci, bomo takoj šli na delo. Najprvo hočemo urediti glede narodnega blaga v naši fari. Kako bomo nabirali narodno blago in kam z njim? Mislím, da tu ni treba ponavljati, kaj vse je narodno blago. Mi študenti smo v prvi vrsti poklicani na delo za narod. Čas imamo – no, če ni drugače, v nedeljo gotovo. Kako nedeljsko popoldne greš malo v hribe. Ustaviš se na kaki kmetiji. Bodi prijazen z ljudmi! Stopiš v stik, če le moreš s starim očetom, ki ga boš navadno našel pri čebeljnaku. Tam bo sedel in se grel na soncu. Prijazno se pogovoriš z njim. Prav vesel in zgovoren bo postal. In če ga poprosiš, da bi ti kaj povedal o starih časih, o njihovih šegah in navadah, bo zadovoljen prižgal staro pipo in začel. Tedaj napni možgane in natančno poslušaj! Saj tako preprosto govori naš dedek! Če si ne moreš vsega zapomniti, vzemi beležnico in v kratkih besedah zapiši glavne poteze, ki se ti zde važne. Zlasti o običajih glej, da ja ne boš kaj preslišal. To so pač predragocene stvari za tebe. Potem si dobro zapomni, da boš kako narodno pripovedko, bajko ali pravljico razlikoval od navadnega govora. Recimo, če ti bo pripovedoval o nastanku kake jame, jezera itd., tega ne smeš pozabiti. To je pristna

¹ Ivan Pečnik je bil za župnika v Žireh od l. 1936? do 1941, ko so ga Nemci izgnali iz Žirov in se potem po lastni odločitvi ni več vrnil v svojo nekdanjo faro.

narodna last. To kar boš zapisal, boš priobčil v našem listu. Paziti pa moraš, da boš ohranil prvotni spis. Ako bo potrebno, pošlješ to kakemu društvu, ki namerava v celoti izdati slovenske šege in običaje. K spisu moraš vedno pripomniti, kje si dobil to pripovedko ali to navado in kdo ti jo je povedal. Bržkone bomo sčasoma dobili kako sobo, ki bo služila popolnoma za naše namene. Čemu bi nam pa ta bila? V naši fari je mnogo takih znamenitosti pa bodisi zgodovinskih ali narodnih. Te bi mi zbirali in ustanovili nekak muzej. Seveda ne mislim tu kak velik muzej, ki bi zahteval ne vem kakšne gmotne vrste [sic], ampak preprosti in zanimivi. Mislim, da tega ne bi bilo težko izvesti, čim bomo dobili sobo. Sem bi spadale razne stare knjige, posode, denar, ostanki iz turških časov itd. Posebno vrsto bi tvorile seveda stare omarice ali celo skrinje, poslikane z narodnimi ornamentami. Potem zlasti končnice panjev, ki nam dosti povedo o naši preteklosti in o ljudski umetnosti. Stari predmeti bi prišli na splošno v poštev.²

Navedene vrstice so izredno dragocen dokument, saj je, kolikor je vsaj meni znano, prvo javno in načelno razmišljanje o smislu in ciljih folklorističnega in etnološkega dela v Žireh in hkrati tudi dokument o prvih dijaških poskusih te vrste. Žal, da njihov avtor ni naveden. Nekaj člankov v rokopisnem *Žirovskem študentu* že kaže prve sadove tega njihovega prizadevanja.

S tem se postavljajo v vrsto tistih, ki so se že pred njimi trudili vključiti v svoje kulturološko delovanje tudi etnološki in folkloristični vidiki, ne da bi ti dve področji izrecno tako imenovali. Vsi po vrsti so bili duhovniki. Začenši z *Jernejem Lenčkom*, ki se je ta čas dosledno podpisoval kot *kaplan v Žireh*,³ prek domačina *Lovrenca Oblaka*,⁴ ki z *Antonom Dolinarjem* iz Lučin⁵ dajeta vtis, da sta poskušala osnovati bolj organizirano domoznansko oziroma etnološko delovanje, a je bilo že v kali zatrto.

Tukajšnja zbirka folklornih obrazcev je sad priložnostnega zapisovanja iz skoraj treh desetletij, tako rekoč od začetka študijskih let dalje. Zapisani so po spominu ali pa so bili - v srečnih trenutkih! - prestreženi neposredno po uporabi ob obiskih večinoma v domačem krogu. Tu gre za prvi poskus njihove sistemizacije samih zase na prvi pogled tudi kdaj neuglednih drobcev - zrnec, ki so zdaj vsak v svojem lončku. Na njivi pa lahko postanejo seme za študij cele vrste tém iz duhovne kulture. Le nekatere enote so ostale zapisane v narečju, in sicer tedaj, če bi s prenosom v knjižni jezik izgubile svojo pomensko ali estetsko učinkovitost.

Uganke

1. Ko gori vržeš, je belo, ko doli pade, je rumeno. Kaj je to? Jajce (iz otroštva, 24. 11. 1981).⁶

² Anonim, O našem glavnem delu, *Žirovski študent*, št. 1, 25. XII, 1940, stran ni označena.

³ Prim. Marija Stanonik, Jernej Lenček, Slovenski romar in Žirovski svet, *Žirovski občasnik* (Žiri 1989), št. 15, 50-63. = Marija Stanonik, Kaj pa koledarji? (Zanemarjen vir za domoznansko in etnologijo), v: *Etnologija in domoznansko* (Ljubljana 1989), 105-126.

⁴ Prim. Marija Stanonik, Nekoliko črtic iz žirovske fare izpod peresa Lovrenca Oblaka, *Loški razgledi* 33 (Škofja Loka 1986), 178-179.

⁵ Prim. Marija Stanonik, Antona Dolinarja opis Lučinske krajnje iz leta 1870. *Loški razgledi* 31, (Škofja Loka 1984), 147-157.

⁶ Spominjam se, da sva s sošolko Mileno Trček na poti iz šole domov zastavljali uganke, a sem si do danes zapomnila samo dve.

2. Slamica pri slamici, pa vodo drži. Kaj je to? Slamnata streha (24. 11. 1981).
3. Hiša leti (= teče, to je žirovsko) / za njo se kadi. Kaj je to? (avto) (Viktorijan Demšar,⁷ Komenda, 17. 2. 1991)

Pregovori

«Kakor povesod med narodom, je tudi pri nas marsikak naroden pregovor shranjen, ki je znan tudi po drugih krajih, so pa tudi Žirovcem lastni, toda brez posebne vrednosti, in večina dokaz, da našim ljudem manjka vljudnosti in boljše olike.»⁸ Tako je zapisal Lovrenc Oblak (1849 – 1889) sredi druge polovice 19. stoletja, ne da bi se ob najznamenitejši od »majhnih form«⁹ slovstvene folklore kaj dlje zadržal. Tu nabrani so večinoma pravila za življenje, kakor bi dejal Viljem Urbas.¹⁰ Le nekaterim je dodana razlaga ali pa so že parafrazirani.

Zakon

1. Sa djal učas: ohcet pa payrieba (= pogreba) se j za bat. (ata, mama mu pritrdi, 24. 7. 1980)
2. Kdor se poroči, se v križe položi.
3. Zakon je križ, z medom namazan, med se poliže, ostane še križ. (mama)

Medsebojni odnosi

4. Na prošnji svet stoji. (mama)
5. Nasveti mičejo zgledi vlečejo.
6. Gliha vkap štriha. (mama, febr. 1982)
7. Zaflikane hlače niso nikol tudi cele hlače.
8. Dober glas gre v deveto vas. (slab pa še dlje!)
9. *«Vsaku tele ima saju vesêle.»* – Vsako tele ima svoje veselje. (mama, 9. 1. 1996) Je to žirovski pregovor, glede na narečje?
10. Sa djal učas: Kar je u radavin, je parrasen, ni daber pregainet. (ata, 25. 7. 1980)
11. «Jaz pa sem premišljeval o gobah in o pregovoru, ki pravi, da je maščevanje sladko.»¹¹
12. V mlinu se trikrat pove.¹²
13. Misli trezno,
delaj oprezno,
govori redko,
opuščaj spletke,
da ne prideš
sam v kletko!¹³

⁷ Doma iz Žirov. Prim. Žirovski občasnik 13/14, Žiri 1992/1993, št. 19/20, 93–104.

⁸ Lovrenc Oblak, Nekoliko črtic iz žirovske fare, Loški razgledi 33 (Škofja Loka 1986), 182–183.

⁹ Terminološko prim. Semiotika malyh form fol'klora, v: Nikita I. Tolstoj, Jazik i rodnaja kul'tura (Očerki po slavjanskoj mifologiji i etnolingvistike), Moskva 1995, 427 sl.

¹⁰ Prim. Vilhelm Urbas, O pregovorih in prilikah, sosebnost slovenskih, Jahresberichtes der Ober-Realschule, Görz (Gorica) 1869, 2–33.

¹¹ Matevž Pečelin, Okrog Žirov, Žirovski občasnik, Žiri 1983, št. 5/6, 191.

¹² Če je pregovor splošno znan, ne dodajam ničesar.

¹³ Verjetno vse skupaj sestavila in povezala Darina Konc. Žirovske Vaje (Unikat s črnilom, format A4. Sestavili in spisali žirovski četrtošolci v šolskem letu 1954–55. Uredila njihova učiteljica Darina Konc. Žal, ne vem, komu se imam zahvaliti za fotokopijo.

Življenjske izkušnje

14. Gmajna¹⁴ je lajna. Razlaga: v gozdu postaneš lačen. (ata, mama, 9. 8. 1981)
15. Papir vse prenese. (mama, 11.11.1977)
16. Neumni zamerka, pametni zapiše. (Janez Stanonik, 26. 7. 1995)
17. Dlje če greš, dlje ti kaže. (ata, 1976, pozimi 1978)
18. Še tako lepa roža ovne, če ne čuti svojih korenin.¹⁵
19. Muha ne da kruha. (Ivan Potočnik ni imel veselja do čebel. Pozimi I. 1976)
20. Noč ima svojo moč.
21. Zato pa rečem zdaj:
Najlepša je mladost -
Mladost ne pride več nazaj.¹⁶

Delo

22. Kdor dela, greši.
23. Kar se ne naredi, se ne zve (= kar se naredi, se zve). (Frančiška Arh^{16a}, teta, Mače, 12. 11. 1989)
24. Dan se zjutraj išče, noč pa sama pride. (redovni brat¹⁷, Brezje, 22. 8. 1976)
25. Ko je človek mlad, gara in zapravlja zdravje, ko je star, pa na debelo zapravlja / ta/ denar, da bi našel zdravje. (Janez Mlinar, 21. 2. 1972)
26. Bog obrača, človek in čas obrne.¹⁸ (= parafraza pregovora: Človek obrača, Bog obrne.)
27. »Petje je res moj najljubši predmet. Pesem bom imela vedno rada. Nekje sem brala tole: 'Kjer se lepo petje glasi, tam ni hudobnih ljudi.'¹⁹

Nravna pravila

28. Srednja pot je zlata pot. (mama)
29. Kdor izbira, izbirek dobi (= Dobi ostanke. Drugi prej vzamejo boljše.) (7. 12. 1978, april 1989)
30. Nobena reč nobenemu na srcu ne zrase. (Razlaga: »Če se kdo prav krega za kakšno stvar, se mu tako reče. Smreke na srcu mu niso zrasle ne M-u., katerega so, ne J-u, ki jih je vzel.«) (ata, avgust 1979).
31. »Kar ni za delat, ni za gavart.« (kar ni za delati, ni za govoriti.) (mama, /ms,²⁰ 6. 11. 1977)

Nekaj za razmišljanje v tihih urah...

32. Če brat bratu pomaga, sta kakor trdno mesto.
33. Drugi naj te hvalijo, ne pa tvoja usta.

¹⁴ »Gmajna« (narečno) = gozd.

¹⁵ Delo-življenje, glasilo delniške družbe Alpina 35, junij 1997, 8-9.

¹⁶ Verjetno vse skupaj sestavila in povezala Darina Konc. Žirovske Vaje (Unikat s črnilom, format A4. Sestavili in spisali žirovski četrtošolci v šolskem letu 1954-55. Uredila njihova učiteljica Darina Konc. Žal, ne vem, komu se imam zahvaliti za fotokopijo.

^{16a} Doma iz Žirov.

¹⁷ Doma iz Žirov.

¹⁸ Milena Kavčič, Bog obrača, človek in čas obrne, Gorenjski glas, Kranj, 18. februarja 1997, 22.

¹⁹ Anonim, Moj najljubši predmet (Rubrika: Naše šolske naloge) Žirovske Vaje (Unikat s črnilom, format A4. Sestavili in spisali žirovski četrtošolci v šolskem letu 1954-55. Uredila njihova učiteljica Darina Konc. Žal, ne vem, komu se imam zahvaliti za fotokopijo.

²⁰ Tako označujem enote, ki sem jih slišala ali si jih zapomnila od koga drugega.

34. Ni bolj praznega človeka mimo tistega, ki je sam sebe poln.
 35. Brez muke ni moke.
 36. Kdor zares teče, temu ni nič težko.
 37. Največja sila je moč vzgojene volje.
 38. Kdor sebe pozna, je gospodar svoje prihodnosti.
 39. Malo ljudi ima priliko za veliko junaštvo.
 40. Največje junaštvo na svetu je rodila ljubezen.
 41. Kdor sebe ne obvlada, je igrača valov življenja.²¹
 42. Nočem, da čas me kot steklo zdrobi!
 Skuje naj v močno, jekleno me ženo!
 Vzgaja srce mi v dobroti iskreni,
 žena bom, ki jo vesel bo moj rod!²²
 43. Sonce ne sije tako svetlo,
 kakor materino oko,
 naj ne bo zaradi tebe
 prav nikoli žalostno!²³
 44. "Ozrla sem se in videla, v ozadju Goropeke, moj rodni kraj. Zdelo se mi je, da je to najlepši prostorček sveta. Še celo našo hišico sem videla. Skromno ždi na zasneženem goropeškem hribu. Mislila sem: Moj domek, čeprav ga je samo za bobek."²⁴

Vremenski pregovori

45. Kar marc zeleni / april pasaši (= še zmrzne). (mama, 25. 3. 1985)
 46. A svetn Mehil / je vse zrel. (= O svetem Mihaelu je vse zrelo) (mama, 23. 9. 1979)
 47. Jeseni nima dan brata, pravijo stari ljudje, res dva dni ni enako (mama v pismu z dne 22. 10. 1979)

Frazemi

Telo

1. Tak si, de se komej ukap daržiš (= mršav, suh). (mama, 13. 11. 1976)
 2. Se boš na stebli posušil. (mama)
 3. Tok je suh, de se kar māj'. (Tako je suh, da se kar maji)
 Je dvoumno, biti suh od sonca, zato se kaj lušči, a tu je mišljena človekova mršavost.

Beseda/govorjenje

4. Prazno slamo mlati. (Govori nepomembne reči, v prazno.)

²¹ Verjetno vse skupaj sestavila in povezala Darina Konc. Žirovske Vaje (Unikat s črnilom, format A4. Sestavili in spisali žirovski četrtošolci v šolskem letu 1954-55. Uredila njihova učiteljica Darina Konc. Žal, ne vem, komu se imam zahvaliti za fotokopijo.

²² Verjetno vse skupaj sestavila in povezala Darina Konc. Žirovske Vaje (Unikat s črnilom, format A4. Sestavili in spisali žirovski četrtošolci v šolskem letu 1954-55. Uredila njihova učiteljica Darina Konc. Žal, ne vem, komu se imam zahvaliti za fotokopijo.

²³ Verjetno vse skupaj sestavila in povezala Darina Konc. Žirovske Vaje (Unikat s črnilom, format A4. Sestavili in spisali žirovski četrtošolci v šolskem letu 1954-55. Uredila njihova učiteljica Darina Konc. Žal, ne vem, komu se imam zahvaliti za fotokopijo.

²⁴ Breda Peternel, Na Mrzlem vrhu. Žirovske Vaje (Unikat s črnilom, format A4. Sestavili in spisali žirovski četrtošolci v šolskem letu 1954-55. Uredila njihova učiteljica Darina Konc. Žal, ne vem, komu se imam zahvaliti za fotokopijo.

5. Je snedel besedo (= ni držal besede). (12. 3. 1977)
6. Snesti besedo (= ne držati besede). (dec. 1984)
7. Ima namazan jezik (= je zgovoren). (1. 6. 1978)
8. Ima namazan jezik (= mu dobro teče). (mama, 20. 6. 1980)
9. Če kdo laže, pravijo, da jih spod paske (= izpod pazduhe) jemlje. (Apolonija Rupnik, Gorenja vas, 20. 5. 1984)
10. Iti okrog riti v varžet (kaj po ovinku povedati). (23. 9. 1980)
11. Še pal se j žalu (= se je pritoževal). (ata, 25. 7. 1980)

Značaj

12. Takišn ni neč, ka sam od dans do zutrej.
13. Je z vsemi žavbami namazan (= prebrisan, zvit, pretkan). (23. 2. 1982)
14. Grebien mu je zrasu (Greiben mu je zrastel / postal je važen, nadut, ohol.). (mama, 28. 1. 1982)
15. Je kot petelin na gnoju. (20. 8. 1999)
16. *Je tudi v Žerih več takih ledi, de ga ne bali glava.* (boli glava = tak, da nič ne ve). (Tone Naglič, kdaj?)

Delo

17. Delo mu gre od rok. Vse se mu parštima h rakam (= spreten). (mama, 13. 12. 1976)
18. Po pameti delaj (= zmerno). (ata, mama, 17. 1. 1980)
19. Črno za nohtom. Niti toliko /mi/ ni dal, kot je črnega za nohtom.
20. Tók mi je nápk hadil (tako mi je napak hodilo = Bilo je tako narobe). (Julka Žvarlinova, mama, 16. 9. 1980)
21. Če je pri pletju plevica zamenjala prostor, so dejali, da je štango osrala (Julka Žvarlinova, Šorli, meni, ko sem to storila. Enako Breda Karner 14. 6. 1981)
22. Še mleko okrog ust se mu ni posušilo, pa je moral že skrbeti za celo družino. (Edvard Mlinar, 15. 7. 1984, na obisku iz Holandije)
23. *Včas sa bl bel vsiednišk* (= neotesani, neolikani, nekultivirani, manj uglajeni).

Vrednote

23. Ni vreden toliko, kot je črnega za nohtom (12. 3. 1977)
24. Ga kuje v deveta nebesa. (9. 3. 1977)
25. Kaj boš tiščal s slabo žago tja v hrast = uporabljati neprimeren pristop za uresničitev nečesa. (ata, 15. 2. 1981) Ob pogovoru, da nekdo ni bil pripravljen sprejeti predloga, da bi šel po župnika za spovedanje. Ata: Ponj bi šli, pa bi ga on pregovoril.
Kako boš s slabo žago tiščal tja v hrast = če imaš zanič rištingo, ne moreš delati. Ob pogovoru, da neka žena ni pregovorila brata /moža?, da bi šli po župnika za previdet, je ata odgovoril: Ponj bi šli, da bi ga on sam pregovoril. Kaj boš s slabo žago silil tja v hrast.

Starostne težave

26. Hmal nam več vedla ad nasa (= nosa) da brade (= je že precej pri kraju, izgublja spomin). (95-letna Marija Pivk)
27. Ne ve, ki je u dnei = Ne ve, kje je v dnevu (= ne ve, koliko je ura. Preneseni pomen: kaj se dogaja okrog nje, je zgubljena). (Datuma ni.)

28. Zmotil se je, če misli, da bo starega baka (= bika) navadu vast (navadil voziti). (Breda Karner, 28. 10. 1988)

Razno

29. Stop' mi spod nog, no. Pejd mi spod nog (= umakni se mi). (mama, 12. 12. 1976)
 30. Ko je preveč osolila kaj, je mati dejala svoji hčerki: Pejd pa je [soli] mal pazabaj (= pozobaj). Ko sem kaj presolila. (mama, 25. 3. 1985)
 31. Ko tuli sirena v soboto, pravijo: bak se je odviezal (= bik se je odvezal). (kdaj?)

Primere (»kot«)

Samostalnik

1. Med Lahi je zavladal preplah, kajti Bosancev so se bali kot tat biriča.²⁵
2. Kadar je bila lep zglajena pot od 'Brata' proti Ledinici, tedaj je šlo navzdol kot veter.²⁶
3. Stalno sta skupaj kot ret (rit) pa hlače. (mama, 18. 2. 1981)
4. Ješ kot en špičmak. (mama)
5. Je kot zêl (= hudič, zlo?). (Izidor Rejc, 1984).
6. Je kot osa, ki ima želo. Spomenka Hribar, ki piči, je kot zel, ostra, korajžna, da nobeden na 7. Slovenskem danes ne tako. (Izidor Rejc, maj 1985) Tudi razlaga je njegova, Rejčeva.)
8. Je suh kot trlica. (9. 3. 1977)
9. Suh kot dreta. (9. 3. 1977)
10. Bled kot smrt.
11. Bled kot zid.
12. Pije kot žolna. (brez datuma)
13. Je lačen kot uš. (brez datuma)
14. Boljši je spanec kot žganec (9. 6. 1981)
15. Laže kot cigan.
16. Umazan kot bôčk (kaj je to bôčk?)
17. Star kot zemlja.

Samostalnik s pridevnikom

18. Se držiš kot huda ura (mama, april 1989, julij 1994) Huda ura = čas nevihte, neurja.
19. Se žene kot jagarsk pes. (Miha Naglič, 29. 6. 1987)
20. Briga ga to kot ta lanski sneg (= brezbrizen). (8. 4. 1979)
21. Matra se kot črna žvina (Ni datuma niti imena informatorja.)
22. Dela kot črna živina. (14. 3. 1981)
23. Gara kot črna živina.
24. Sitn kot podrepna muha. (Ni datuma niti imena informatorja.)
25. Če nimaš zvez pri doktorju (= zdravniku), sodniku, si kot ta petnajstu svene (narečno: pomanjševalnica: svinja). Razlaga: Zato, ker ima svinja 12 seskov. Si čisto odrezan, se nihče ne pobriga zate. (Breda Karner, 29. 12. 1991)
26. Kaj se obračaš kot ena žleht ovca. (= ki sili iz tropa). (Mož ženi, ki se ni hotela fotografirati z vsemi, 6. 12. 1981)

²⁵ Matevž Pečelin, Okrog Žirov, Žirovski občasnik, Žiri 1983, št. 5/6, 186.

²⁶ Matevž Pečelin, Okrog Žirov, Žirovski občasnik, Žiri 1983, št. 5/6, 186.

27. Franco M... –ovo so v tovarni pojali kot za jagarskim pasom (psom). (14. 6. 1981)
28. Vpije kot grešna duša.
29. Vleče se kot kurja čeva (čreva).
30. Se postav kat kumarn mačk (Se postavi, upre, je odločen kot mršav maček). (ata, 18. 12. 1979)
31. Vascejt je ta zadn, kat pasja jajca (ves čas je zadnji kot pasje jajca (Breda, 22. 11. 1994)

Samostalnik z glagolom

32. Govori, ko da bi rožice sadil.
33. Govori, ko da bi drva sekal. (ms, 1975)
34. Govori, ko da bi žgance jedel. (febr. 1975)

Stavčna oblika

35. Vse sorte je kot pred v žiulejn (= nasploh). (Neža Demšar, Šnitovcova, 3. 8. 1978)
36. Niti toliko ni, kot je črnega za nohtom. (9. 6. 1981)
37. Kot da bi zabelil. (Ko se suši in je vroče, potem pa malo potegne veter, je dejala mati Zabrežnikom: Kot da bi zabelil. = Tako lepo, dobro je. To je povedala naša mama Dragotu. (julij 1981)
38. Ata: Joj, ona je pa lepa, takišna, gre, kot da bi po samih žebeljčkih hodila. Reče za Tomažikovo starejšo hčer. Mama: se zasmije. Kje jih pa pobiraš. (Dobračeva, 26. 7. 1981)
39. Smo se nabrali let, kot berač mraza (Blaž Kos, na obisku v Žireh, 3. 5. 1981)
40. Ali: kot berač uši, smo dejali včasih. (ata, 3. 5. 1981)
41. Kakor videz kaže - če ne laže (Breda Karner, 13. 8. 1987)

Vzdevki

1. Lomarski Mici (ki je bila velika in močna) in Jehani Graparski (bila je majhna in drobna) so nagajali, ko sta hodili skupaj: Fašk u lančk (= fižolček v lončku). Jehana je bila Fižolček, Mici pa Lonček. (Frančiška Arh, 18. 9. 1988)
2. *Že od nekđaj me je zabavalo, da so mu rekli Skojevec, pa ne vem, zakaj.*²⁷
3. Martinova Franca, ta zevata Franca... (ker prav na glas zevala, govorila.)
4. Cehovci, = pivci, pijančki. Kajo se ga je nacehal.
5. Pijanec je bil fidel-. Naš ata bo danes fidel = vinjen. (Edi Kavčič, julij 1987)
6. *Je djala učas mat, ko smo se lajdral: -Ja stirpe / = lajdre/ garde, de vas ni za ugnat!** (mama, 25. 3. 1985)

Pozdravi

1. Noo!
A: *Nó!*B: *Noó!*
2. Lahka noč!
Pa ana baha za/na pomoč!

²⁷ Milena Miklavčič, Skojevec, kramp, šilo in kopito, Gorenjski glas, 3. marca 1998, 22.

Če te pič,
pa mene paklič! (24. 12. 1977)

Členice

1. Ma ... (primorsko!)
2. Kejpaj = kajpada! Kej paj! Kči páj! (ms, jan. 1995)
3. Jaá (Mati v Žirovskem Vrhu)
4. Če je bilo kaj pomembnega, pa: Lej.
5. Drugi ljudje pa: ade, Prim. .Tavčar Jáde! (ata, 12. 2. 1978)
6. Mama: Ghold /Ghalt Ghalt! (je iz nemščine: Halt, stoj?) Mama: češ, tega ne stori, tega ne smeš storiti. Ustavi se, premagaj se! (24. 3. 1993)
7. Lemoj ti; le moj, le zamerkaj (poudarek, da nekaj zamerkaj)

Pritrdilnica

1. Ja, se, sč! = Ja, res je. Strinjam se. Ja se[veda]! (Ivanka Stanonik, jan. 1993)
2. Ja, rečem ti = Res je, strinjam se s tabo. (25. 3. 1978)

Zahvale

1. Buh plačej
2. Buh luonej; zalonati.
3. Hvala / se pod mizo vala.
4. Hvaljen Jezus – vekomaj amen! (ob srečanju duhovnika).
5. Zdraávo! – ob srečanju učitelja.

Pozdravi ob obedih

1. Bug žiegnaj! Bog lonaj!
2. Dober tek. / Ima zajc! (Drugi del kaže določeno zadržanost do takega voščila.)
3. Hvala Bagu, jest sn sita! (po jedi)
4. Če sn bažja, sn sita.

Ob začetku ali koncu kakega dela

1. Bug n svet križ božji.

Vzkliki

1. Heinti!
2. Sveta Pomagalka (= Marija, sveta Mati Božja brezjanska, Marija Pomagaj!) (ata, mama, 18. 2. 1994)
3. Tette panaj < Tet te panaj < T'ot te panaj. Vzklik v pomenu navdušenja pa tudi jeze: Tette panai, kok je tu lepu! Tette panaj, a j biu sikn.
4. A bi mu krona padla z glave, če bi me poklical. (11. 12. 1996)
5. Potrpi z menoj, vse ti povrnem (25. 9. 1981; mama, 1984)
6. Bog daj norcem pamet in pijancem [pamet²⁸], da bojo pili! (Frančiška Arh, Mače, 22. 11. 1987)

²⁸ Tu bi morala biti neka druga beseda, pa sem se zmotila pri zapisovanju. Morda kdo od bralcev ve za pravo? Denar. Pripomba urednice.

7. Cankar na Selu. Ko je žagal, je vsaka prva dile, ki jo je odžagal, vrgel gor na rašt. Mu je dejala: Sram te bodi, ko ne moreš noben dan ostati brez tatvine. (Frančiška Arh, Mače, 12. 11. 1989)
*Take spoud pa še nisn vidu. (= Take spovedi pa še nisem doživel.) Informator v Ledinskih Krnicah. Ko sem ga nehala spraševati po narečnih besedah, na podlagi Ramovševe vprašalnice SLA.
8. Spet so te dolge sence (jeseni, ata)²⁹
9. Dekle je tok ena lepa ževau (Dekle je ena tako lepa žival.) (ata, to je moralo biti 1. 1966–1968) (Zapomnila si Marica Debeljak, por. Lotrič, ko je bila enkrat pri nas doma na obisku. Povedala mi 7. 3. 1993.)

Kletvice

1. Hudimana! (mati Zabrežnikom, 2. 2. 1977)
2. Zlodi = zlodej!
3. Zlonk. Vič ga zlonka. (mati Zabrežnikom, /ms 21. 6. 1980)
4. Ta spodejn = hudič, vedonc, jaga baba.
5. Hudir (mati Zabrežnikom)
6. (S)akrame(j)nt! (Frenc Frencov, mati Zabrežnikom)
7. (S)akrabobult!
8. Mašina, arka mašina!
9. A, ja, pej se srat! (Alfonz Zajec, 1979)

Zmerjavka

1. A ti drek na mažgane kápa (= kaplja), de bi jes (jaz) kaj takega delala. (26. 8. 1976)

Premetanke

Abračat besede = jim spreminjati pomen. *Sam besede abračas (4. 9. 1977)

1. *Bam paršla v sreda* – *nova skleda*.' (Frančiška Arh, 31. 3. 1995)
2. Ti bom skledo žgancev prinesel, če si tako lačen, da moraš besede prejedati.
3. Ali se nisi najedel žgancev, da mi besede ješ. (Če kdo drugače razume = obrne besedo, kot je mislil govoreči. (25. 1. 1975)
4. A: *Keej?* (= prosim?)
B: *Drek na vej!*
- A: *Če si lačen, ga pa snej!*
- B: *Če ti smrdi, ga pa s klabukom pokrij!*
 (Žiri, febr. 1975)
5. A: Kuk je ura?
B: Tok de cúra.³⁰
A: Če pa še mal počaka,
pa še mal pokaka. (22. 2. 1979, avgust 1989)

²⁹ Moj čas že čas je dolgih senc / moj čas je zdaj že čas jeseni." (Igor Torkar, Deseti bratje. Ljubljana, 1979 326).

³⁰ – curati, curek, curek.

6. A: Kdaj?
 B: Ankat že,
 če ne pred,
 pa posled. (febr. 1977)

Otroška slovstvena folklor

Presenetljivo je, da se naslednja tri besedilca vsa nanašajo na dekllico. Verjetno je to zaradi rime.

1. A: Kok si stara? (Koliko)
 B: Dva pehara!
 A: Kok pa let?
 B: Siedn skled! (avgust 1989)
2. A: Čigava si?
 B: Muckova, medvedova,
 jutri bom povedala.
3. Voščilce:
 Sem dekllica mlada,
 voščila bi rada,
 ko druž'ga ne znam
 pa ruokca/ruočka/ ruožce podam.

Otroške (besedne) igre

1. Pıkl pakl, prazn žakl,
 kdor kej da
 v nebiesa ceplá (= caplja)
 kdor pa neč,
 pa v paku krevsa.³¹
 (Igrica s prsti: kazalec in sredinec obeh rok se dasta navzkriž, da se vmes naredi luknjica. Kdo potisne vanjo svoj kazalec in prvi ga čim bolj stisne, da oni zajavka. Potem se vsi smejejo).
2. Šnek, šnek ...
 se strže korenček.

Nagajivke

1. Žienn pa nevesta –
 pod mizo štrukle jesta,
 na vilce jih natikata,
 v usta jih pomikata.
 Če sta se dva otroka (deček in dekllica) rada videla. Otroci med seboj. (10. 3. 1981, avgust 1989)
2. Maškarada
 ima siva brada

³¹ »Pri nas v Kamniku se je reklo: 'Pıkl pakl, prazn žakl, / kdor kej da, / se v nebesa pripelja, / kdor pa nič, / pa v peklič.' Dodatek lektorice Marjete Humar.

pa doux urat
pa lukne zad.

3. Jes sem Ribnčna Varban

pa ceilem svejtu znan.
Kut bi blaše keišna veseleica,
de b' prodal še keišna žleica?

(Mama, 15. 2. 1981, je začela recitirati ob gledanju suhe robe v knjigi Slovensko ljudsko izročilo.) Na vprašanje, kje je to pobrala, je odgovorila, da ji je kar padlo v glavo.)

Izštevanke

1. Lipe pipe,

dober mož,
nese jajca kot kokoš.
Dol počepne,
kap nardi,
gar ustane,
zasmrdi. (avgut 1989)

2. Janez z Lublane

ima hlače preklane,
klobuk pa na smuk,
prav: kuk kuk.

3. Janez z Lublane

ima hlače preklane
pa strgan klabuk
pa dela: kuk, kuk. (avg. 1989)

4. Anča pomaranča

v prvi klopi ti sedi
in napiše črko i.³²

5. Marija je zibkala,

svet Jožef je peu,
burje je vlekla
skoz an pretrgani hlev.

(Ata zapel svoji vnukinji Urški, ko jo je hotel potolažiti. 9. 8. 1981).

Zabavljice

1. Če sn prou mičkana,

pa sn bogata,
imam dva tolarčka
pa anga sovdata.

(Teta Franca, Frančiška Arh, znala od Jehane Graparske (= Ivane Grošelj). Teta misli, da si je to Jehana sama izmislila. 18. 9. 1988)

³² Žiri, Roman Gašperin, Slovenske otroške ljudske pesmi (diplomska naloga), Ljubljana 1988, 184.

2. Jaz debela, ti debela,
kiera (= katera) bo korenje plela.
Teb je vroče, men je vroče,
naj jo pleve, kdor jo hoče.
(Ledinske Krnice, 1972.)
3. Mi smo fantiči,
rdeči ko ptiči
židane volje
gremo na polje.
(Frančiška Arh, teta, Preddvor. »Kje ste pa to pobrala?» »Ne vem, kje.«)
4. Blaž, Blaž,
kam krevlaš,
v Gorenjo vas
po en par klobas.
Če jih sneš,
domov ne smeš,
če jih prodaš,
domov ne znaš.³³
5. Blaž,
kam kreulaš,
v Gorenjo vas
po en par klobas,
v Škofjo Loko
na poroko.
6. Dober dan
gospod kaplan,
jest imam pa nekaj za povedat,
pa me je povedat sram.
Ženka mi je umrla,
sam Bog jo je uzal,
nobeden ne verjame,
kok sn jest vesijel. (avgust 1989)

Področje spolnosti

1. A: ... Kdaj je to bilo?
B: Takrat si ti za Blegošem še kurjevce rejatala (= te še ni bilo).
2. Opozorilo punčki: »...*kej se pa vedeš, da se ti v uoslca*³⁴ *vid'.*»
3. Opozorilo dečku: »Štacuna zapri!«
4. A imaš riep? (opomin človeku, ki ne zapre vrat za seboj, 5. 11. 1976)

Klicanje živali in njihovo oglašanje

1. Klicanje murna:

³³ Avtopsija.

³⁴ Ne vem, ali se lahko besedo poenači s krajevnim imenom Oselica, ki se narečno enako izgovarja.

Murn murn, pridi iz luknjice,
bova jedla bele štrukeljce.

2. Škrjanček poje:
Ko gre gor: Grem ubit Boga.
Ko gre dol: Sem bat pozabil (ko se dol spušča). (ata slišal, 24. 12. 1977)
3. Žolna poje piu piu ali pa pr, pr. (mama, 20. 8. 1977)

Formule na koncu pripovedi

1. Pa j kupu an lanc,
pa j pravlice kanc. (Ciril)
2. Bodi človek bodi lonec,
vsakega je enkrat konec.
Informator v Ledinskih Krnicah ob zasledovanju meje žirovskega govora, 1972.)
3. Enkat je bil an grof
pa j jemu sam an knof (je imel samo en knof/gumb)
pa j po šteingah letu (stopnicah)
pa mu j še tist adletu (odletel). (avgust 1989)

Odlomki pesmi?

1. Kdor bo doma vino bral,
mu odveze ne bom dal. (Matija Demšar, Kamnik, datum?)
2. Sonce šlo je za goro,
prižgalo zvezde na nebo.
Informator v Ledinskih Krnicah ob zasledovanju meje žirovskega govora, 1972.)
3. Za kolovrat sedemo,
zavrtimo predemo,
nit gre gladko izpod palca,
veselila bode tkalca. (Zapisano z Milkino pisavo, od kdaj, od kod?)

Napis na čebelnjaku

Pridnosti in varčnosti
učite se od nas,
da mir in pokoj
čakal bo vas.

(Pisalo na Cankarjevem čebelnjaku na Selu. Čebelnjak je odnesla povodenj v letih 1925/1926. Cankar dal dve tabli (= verjetno panjski končnici) gor na čebelnjak s tem napisom. (Frančiška Arh, teta, Mače pri Predvoru, marec 1983)

Vzorec za pisanje pisem

Sem pismo pisala,
golobčku ga dala,
naj ga nese v tisti kraj,
kjer rastejo pirhi zdaj,
kjer teta biva zdaj.

(Frančiška Arh, na Brezjah, 16. 8. 1981. Teta Franca naj bi si to zapomnila od svoje tete, Ocvirkovke iz Jazen pri Otaležah na Cerkljanskem.

Literarjenje? (Alenka Poljanšek, Selo 31, 1. 11. 1982, 83 let)

1. To je skupni javni vrt,
noč in dan stoji odprt,
vrtarka je pa bela smrt.

Ali je to besedilce res samostojno, ali je odlomek iz kake daljše pesmi, ali celo avotrsko delo, ostaja odprto vprašanje. Za naslednji dve kitici se mi zdi bolj zanesljivo, da jih je pripovedovalka sestavila sama. Za začetek si je pomagala z vzorcem *Repa korenje /slabo življenje ...*

2. Petje, kajenje krajša življenje,
kdor pa če dolgo živet',
pa ne sme alkohola pit'.
Kdor pa pije alkohol,
pa čuti glavobol,
najprej v glavicí,
pol pa še v denarnici.

Tako. Zbirčica čez 200 enot je zdaj na razpolago, domačinom v nostalgichen spomin in spodbudo za nadaljevanje, strokovnjakom pa v uporabo za morebitne raziskave njihovih tém.

TABULA GRATULATORIA

- Karl BAČER, Novo mesto
Angelos BAŠ, Ljubljana
Jerko BEZIĆ, Zagreb
Janez BOGATAJ, Ljubljana
Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, Zagreb
Rolf W. BREDNICH, Göttingen
Giovanni Battista BRONZINI, Bari
Emilijan CEVC, Ljubljana
Tone CEVC, Ljubljana
Slavko CIGLENEČKI, Ljubljana
Alberto Mario CIRESE, Rim
Roberto DAPIT, Gemona/Humin
Janez DOLENC, Tolmin
Stanka DRNOVŠEK, Ljubljana
Andrej DULAR, Ljubljana
Janez DULAR, Ljubljana
Jurij FIKFAK, Ljubljana
Giovanni FRAU, Udine/Viden
Andrej FURLAN, Trst
Božena GABRIJELČIČ, Ljubljana
Maja GODINA-GOLIJA, Maribor
Marjetka GOLEŽ, Ljubljana
Gian Paolo GRI, Udine/Viden
Živa GRUDEN, Špeter
Stanislav HAFNER, Gradec
Vito HAZLER, Ljubljana
Franc JAKOPIN, Ljubljana
Janez KEBER, Ljubljana
Marjanca KLOPČAR, Ljubljana
Maša KOMAVEC, Ljubljana
Marta KOREN, Ljubljana
Marija KOZAR-MUKIČ, Szombathely
Uroš KREK, Lesce
Leopold KRETZENBACHER, Lebring
Naško KRIŽNAR, Ljubljana
Monika KROPEJ, Ljubljana
Zmaga KUMER, Ljubljana
Maria KUNDEGRABER, Ulm
Drago KUNEJ, Ljubljana
Bruno Volpi LISJAK, Trst
Helena LOŽAR-PODLOGAR, Ljubljana
Dušan LUDVIK, Ljubljana
Gorazd MAKAROVIČ, Ljubljana
Marija MAKAROVIČ, Ljubljana
Pavle MERKŪ, Trst
Nikolay MIKHAILOV, Udine/Viden
Inga MIKLAVČIČ-BREZIGAR, Nova Gorica
Vesna MOLIČNIK, Ljubljana
Katalin MUNDA HIRNÖK, Ljubljana
Vilko NOVAK, Ljubljana
Laura ORETTI, Trst
Boris PAHOR, Trst
Martina PIKO, Celovec
Andrej PLETERSKI, Ljubljana
Špela POGORELEC, Trzin
Aleksandra POPVASILEVA, Skopje
Jelka RADAUŠ-RIBARIĆ, Zagreb
Mirko RAMOVŠ, Ljubljana
Mojca RAVNIK, Ljubljana
Vera SMOLE, Ljubljana
Liliana SPINOZZI MONAI, Cividale/Čedad
Marija STANONIK, Ljubljana
Julijan STRAJNAR, Ljubljana
Nives SULIČ, Ljubljana
Fanši ŠARF, Ljubljana
Polona ŠEGA, Ljubljana
Urša ŠIVIC, Ljubljana
Zmago ŠMITEK, Ljubljana
Anja ŠTEFAN, Ljubljana
Albina ŠTRUBELJ, Ljubljana
Marjeta TEKAVEC, Ljubljana
Marko TERSEGLAV, Ljubljana
Silvo TORKAR, Ljubljana
Andrej VOVKO, Ljubljana
Robert VRČON, Ljubljana
Sinja ZEMIJIČ-GOLOB, Ljubljana
Mitja ZUPANČIČ, Ljubljana

SODELAVCI TEGA ZBORNIKA – Collaboratores huius voluminis

Giovanni Battista BRONZINI, univ. prof., Università degli Studi di Bari, Dipartimento di Lingue e Tradizioni culturali Europee, Palazzo Ateneo, I-70100 Bari

Emilijan CEVC, akademik, znanstveni svetnik v pok., Zlatek 55 A, 1000 Ljubljana

Tone CEVC, znanstveni svetnik v pok., Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Alberto Mario CIRESE, univ. prof., Piazza Capri 11, I-00141 Rim

Roberto DAPIT, mag., asistent, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Janez DOLENC, profesor slovenskega jezika v pok., Grajska 8, 5220 Tolmin

Jurij FIKFAK, znanstveni sodelavec, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Giovanni FRAU, univ. prof., Università degli Studi di Udine, Dipartimento di Lingue e Letterature germaniche e romanze, Via Mantica 3, I-33100 Udine

Maja GODINA-GOLIJA, znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Gian Paolo GRI, univ. prof., Via Presani 33, I-33100 Udine

Stanislav HAFNER, univ. prof. v pok., Vogelweiderstrasse 48/15, A-8010 Graz

Franc JAKOPIN, akademik, univ. prof., v pok., Vodnikova 4, 1000 Ljubljana

Janez KEBER, samostojni strokovni sodelavec v humanistiki, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 4, 1000 Ljubljana

Marija KOZAR-MUKIČ, dipl. etnologinja, kustodinja v Savaria Múzeum, H-9700 Szombathely Pf. 14

Leopold KRETZENBACHER, akademik, univ. prof. v pok., Stangersdorf 20, A-8403 Lebring

Naško KRIŽNAR, znanstveni sodelavec, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Monika KROPEJ, znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Zmaga KUMER, znanstvena svetnica v pok., Kristanova 10, 1000 Ljubljana

Bruno Volpi LISJAK, ladijski kapertan v pok., Via Commerciale 178/1 I- 34134 Trst

Helena LOŽAR-PODLOGAR, mag. razvojno-raziskovalna sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Dušan LUDVIK, univ. prof. v pok., Privoz 5 A, 1000 Ljubljana

Gorazd MAKAROVIC, dr., muzejski svetnik v pok., Adamičeva 15, 1000 Ljubljana

Marija MAKAROVIC, dr., muzejska svetnica v pok., Adamičeva 15, 1000 Ljubljana

Pavle MERKŪ, akademik, Via Rossetti 113, I- 34139 Trst

Nikolay MIKHAILOV, prof. dr., Università degli Studi di Udine, Dipartimento di Lingue e Civiltà dell'Europa centroorientale, via Zanon 6, I-33100 Udine

Inga MIKLAVČIČ-BREZIGAR, etnologinja, višja kustodinja, Goriški muzej Kromberk, Grajska cesta 1, 5000 Nova Gorica

Vesna MOLIČNIK, dipl. etnologinja, asistentka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Gosposka 13, 1000 Ljubljana

Katalin MUNDA-HIRNÖK, znanstvena sodelavka, Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana

Vilko NOVAK, univ. prof. v pok., Rožna dolina c. V./31, 1000 Ljubljana

Laura ORETTI, dott. Vicolo dell'edera 8/4, I-34100 Trst

Boris PAHOR, pisatelj, Salita a Contovello 71, I-34136 Trst, Italija

Martina PIKO, dr., vodja Narodopisnega inštituta Urban Jarnik, Celovec

Špela POGORELEC, dipl. etnologinja, Vegova 10, 1236 Trzin

Aleksandra POPVASILEVA, znanstvena svetnica v pok., Ul. 4. juli 42, MK-91000 Skopje

Jelka RADAUŠ-RIBARIĆ, dr., ravnateljica Etnografskog muzeja (Zagreb) v pok., Vojnovičeva 38, HR-41000 Zagreb

Mirko RAMOVŠ, samostojni strokovni sodelavec v humanistiki, etnokoreolog, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Mojca RAVNIK, znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Vera SMOLE, docentka, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 1000 Ljubljana

Liliana SPINOZZI MONAI, dott., Viale Marconi 31, I-33043 Cividale/Čedad

Marija STANONIK, znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Polona ŠEGA, mag. asistentka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Zmago ŠMITEK, univ. prof., Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana

Anja ŠTEFAN, mag., samostojna ustvarjalka na področju kulture, Rimska 13, 1380 Cerknica

Silvo TORKAR, samostojni strokovni sodelavec v humanistiki, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 4

Andrej VOVKO, dr., znanstveni svetnik, Inštitut za biografiko in bibliografijo ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Sinja ZEMLJIČ-GOLOB, višja strokovna sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Mitja ZUPANČIČ, akademik, znanstveni svetnik, Biološki inštitut Jovana Hadžija, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Povzetke in izvlečke prevedli:

v angl.: Nives Sulič

v italj.: Roberto Dapit

iz italj.: Sonja Capuder

v nem.: Helena Ložar-Podlogar in avtorji sami (Hafner, Kumer, Ludvik, Piko)

Za znanstveno vsebino svojega prispevka odgovarja vsak avtor sam.

TRADITIONES

Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje in Glasbenonarodopisnega inštituta
pri Znanstvenoraziskovalnem centru
Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Acta Instituti ethnographiae et Instituti ethnomusicologiae
Slovenorum ab Academia scientiarum et artium
Slovenica conditi

Izhaja enkrat letno - Quotannis semel editur

Uredniški odbor - Consilium commentariis edendis
dr. Angelos Baš, dr. Tone Cevc,
dr. Jurij Fikfak, izredni član SAZU dr. Milko Matičetov,
dr. Monika Kropelj, mag. Helena Ložar-Podlogar (glavna urednica)
Mirko Ramovš (urednik), dr. Mojca Ravnik.
Lektorica slovenskih besedil: Marjeta Humar

Naročila in pojasnila na naslov - Titulus officii praenotationibus
permutationibusque quaerendis:
Slovenska akademija znanosti in umetnosti - Biblioteka
Novi trg 5/1 - SLO, 1001 Ljubljana

ali - seu

Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU
1001 Ljubljana, Gosposka 13, Slovenija

Oblikoval: Peter Skalar
Grafična priprava: OMAHEN s.p., Kamnik
Natisnila: Tiskarna JB & S, Ljubljana